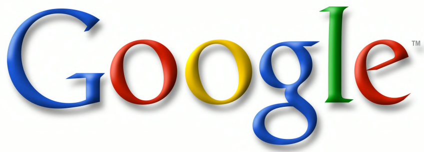
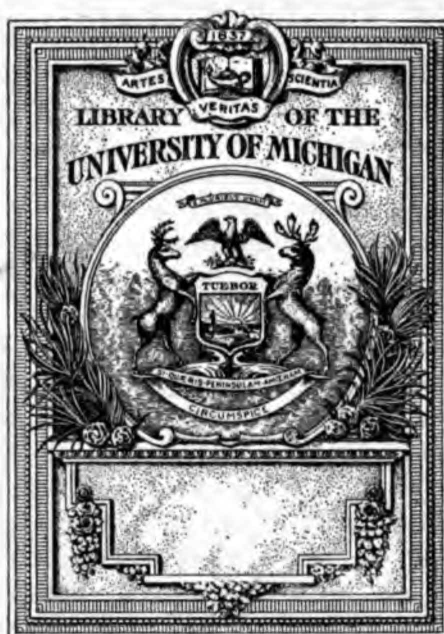

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

DE NEDERLANDSCHE EMBLEMATA,

Geschiedenis en Bibliographie tot de 18^{e} eeuw.

DE NEDERLANDSCHE EMBLEMATA.

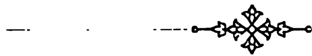
DE NEDERLANDSCHE EMBLEMATA.

Geschiedenis en Bibliographie tot de 18e eeuw.

DOOR

Dr. A. G. C. DE VRIES.

AMSTERDAM,
TEN BRINK & DE VRIES.
1899.

DE NEDERLANDSCHE EMBLEMATA.

EERSTE HOOFDSTUK.

Karakter van het emblema. Algemeen overzicht van de emblemata-literatuur.

Het woord „emblema” had oorspronkelijk eene andere beteekenis, dan er nu aan gehecht wordt. Samenhangend met het werkwoord ᾿εμβάλλεσθαι, duidde het oorspronkelijk aan een voorwerp, dat aan iets gehecht wordt, een versiersel, dat, aan een voorwerp vastgemaakt, daarvan geen integreerend deel uitmaakt en, meer speciaal, mozaiekwerk.

H. Stephanus, Thesaurus Graecae Linguae. Par. 1851 in voce, geeft als beteekenis: „Quod operi cuipiam injicitur et inseritur (ornatus gratia)” en bij de lexicographen: „insitio mitioris surculi in sylvestrem.”

Forcellini, Totius Latinitatis lexicon. Prati 1848—75 i.v.:

1) „Vox Graeca, ἔμβλημα, qua significatur id quod alteri operi inseritur, atque illigatur et opus ipsum, quod ex rebus insertis constat.”

2) „Ornamenta in vasis argentiis, aereis, Corinthiis, quae et inseri et eximi poterant.”

3) „metaphorice ponitur pro ornamento orationis.” Quint. Lib. II, cap. 4.

„Quidam .... scriptos eos (sc. locos) memoriaeque diligentissime mandatos, in promptu habuerint, ut, quoties esset occasio, extemporales eorum dictiones, his, velut emblematis exornarentur.”

Deze plaats is merkwaardig, omdat hier reeds eenigszins de beteekenis van „zinnebeeldig” voor den dag komt.

Rich, Dictionnaire des antiquités romaines et grecques. Paris 1883 i.v.:

„Ce mot s'applique surtout aux mosaiques qui sont composées de petites pièces de pierre de couleur, de verre ou d'émail placées dans un lit de ciment. Comme cet art était pratiqué de façons différentes, nous rencontrons, pour le caractériser, plusieurs mots dont chacun indique une méthode particulière, tels que tessellatum, sectile, vermiculatum e. a. Si le terme, dont nous nous occupons, emblema, est spécifique et non générique, il peut avoir été employé pour désigner, une sorte de mosaique peu connue, mais qu'on rencontre dans la villa d'Adrien, près de Tivoli. Elle consiste en bas-reliefs de stuc fort dur dans lesquels sont placées en marqueterie de petites pièces de différentes pierres de couleur et d'émaux, de telle sorte qu'on les dirait peints.

2. Ornement ou figure en saillie qui n'est ni fondue avec le solide ni taillée de ce solide même, mais attachée à quelque autre substance comme un relief qui la décore; par exemple une figure en or fixée sur un vase d'argent ou une figure d'argent sur un vase de bronze". In deze beteekenis komt het voor bij Cicero Verr. II. 4, 17, 22, 24.

In de latere Latiniteit beteekent het nog steeds hetzelfde.

Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis. Niort. 1883—87 i. v.: „ex graece ἔμβλημα quod operi cuipiam adjicitur ornatus gratia. Opus tessellatum, musivum etc. Eminens sculptura, Joanni de Janua dicitur. Papias: Emblema, superabundantia, vel obscuritas, quod celatur. Gloss. Lat Gall.: Emblema, sculture apparente, ornement de vaisseaux. Dudo lib. 3 de Moribus Normannorum pag. 90: „Suppellectilium ubertate locuples, rerumque omnium Emblemate dives."

Rabanus apud Browerum Antiq. Fuld. lib. 2 cap. 10.

Ecce Crucis lignum, quo Christus saecla beavit.

Emblemate inclusum arx tenet ista crucis".

en zelfs in het Oud-fransch is de beteekenis van *zinnebeeldig* versiersel nog niet zeker.

F. Godefroy, Dictionnaire de l'ancienne langue française du IXe au XVe Siecle. Complément. i. v.

„1. Ouvrage de marqueterie; pièces de rapport composant une marqueterie.

„2. Fig. Préceptes réunis à la suite les uns des autres et n'ayant entre eux aucun rapport direct.

In deze beteekenis komt het bij Montaigne voor in zijn Essais, dus zeer laat (In 1570 begon hij er aan te werken; in 1580 verscheen de eerste editie).

Essais Livre III. Ch IX (ed. par Ch. Louandre. Paris Charpentier. IV pag. 80): „Mon livre est tousiours un, sauf qu'à mesure qu'on se met à le renouveller, à fin que l'acheteur ne s'en aille les mains du tout vuides, ie me donne loy d'y attacher, comme ce n'est qu'une marqueterie mal ioincte, quelque embleme supernumeraire; ce ne sont que surpoids qui ne condamnent point la première forme, mais donnent quelque prix particulier à chascune des suivantes, par une petite subtilité ambitieuse."

Laten we nog even deze bijzonderheid opmerken betreffende den overgang van het Grieksche woord in het Latijn, dat, volgens Suetonius (Tib. 71) Tiberius, het woord als van vreemden oorsprong, niet in het latijn wilde opgenomen zien, maar van den senaat verlangde, het door een inlandsch woord te vervangen of te omschrijven.

Cicero gebruikt het in zijn Verrinae meermalen, waar hij Verres beschuldigt de bewoners van Halluntium gedwongen te hebben hem hunne vazen te brengen, die hij van de waardevolle emblemata beroofde om ze op zijn eigen gouden schotels te zetten.

Quintilianus gebruikt het figuurlijk als hors d'oeuvre in eene redevoering. In denzelfden zin ongeveer bezigt Montaigne het.

De eerste die het woord gebruikte in de tegenwoordige beteekenis, is, voorzoover ik na kon gaan, de man die den eersten bundel eigenlijke emblemata [1]) uitgaf, Andrea Alciatus. In de voorrede tot de eerste complete editie van zijn Emblemata, Lugduni apud Mathi. Bonhomme 1551, staat het volgende, wat ook interessant is in verband met het doel dier boeken: (ik citeer de photo-lithographische facsimile-druk door H. Green: Andreae Alciati Emblematum flumen abundans, publ. by the Holbein Society Lond. 1871). „Porro vsus Emblematum, praeter

[1]) It established, if it did not introduce, a new style for Emblem Literature, the classical in the place of the simply grotesque and humorous, or of the heraldic and mythic (Green, Shakespeare and the emblem-writers. Lond. 1870 p. 69).

gratiam, ac voluptatem ex iucunda nouitate, quae tedium leuat, breuem sententiae argutiam, quae animum pungit, numerosam versuum suauitatem, quae aures mulcet, τῶν εἰκόνων picturam non inanem, quae oculos pascit. Etiam ille (inquam) vsus est, vt quoties rebus vacuis complementum, nudis ornamentum, mutis sermonem, alogis rationem tribuere, aut certè affingere velit quispiam, is ex Emblematum libello, tamquam ex promptuario instructissimo habeat quod domesticis parietibus, vitreis fenestris, aulaeis, peristromatis, tabulis, vasis, signis, anulis sigillaribus, vestimentis, mensae, fulcro, armis, gladio, suppellectili denique omni, nusquam non, inscribere, et impingere possit: ad hoc scilicet vt vsquequaque loquax, et aspectu iucunda sit rerum ad vsum communem spectantium facies. Quare et ipse Alciatus, sua haec epigrammata appellatione conuenientissima inscribi voluit Emblemata. Sunt enim Emblemata vermiculata opera ex tessellis insititijs apta et composita, interprete Budaeo, quod et ipsa vocabuli Graeci origo ostendit."

Ten duidelijkste blijkt hieruit wat het doel van de verzamelingen was en dat het woord toen nog bij uitzondering gebruikt werd in de beteekenis van zinnebeeldige prent met verklaring.
In de editie van 1584 bij Jean Richter zegt de Fransche vertaler: „Mais icy, Emblemes, ne sont autre chose, que quelques peintures ingenieusement inuentées par hommes d'esprit représentées et semblables aux lettres hieroglyphiques des Egyptiens" [1]).

Alciatus is dus behalve de schepper van de classieke emblemata-literatuur ook degene die aan het, toen nog niets anders dan toevoegsel, versiersel enz. beteekenende woord „emblema" de beteekenis gaf van zinnebeeldige prent met uitlegging in verzen er onder.

En even duidelijk is, dat het doel der emblemata-verzamelingen

---

[1]) Vergelijk hiermede de Hieroglyphica van Horapollo aan den Nijl, een Egyptenaar uit de 5de eeuw die een uitlegging schreef van de verschillende hiëroglyphen. Horapollo had ten doel de symbolen, die in de monumenten gegrift stonden, te verzamelen en dus de kennis van de zinnebeeldige teekenen, die toen reeds aan het verdwijnen was, voor den ondergang te bewaren. Oorspronkelijk in het Egyptisch geschreven, werd zijn werk in 't Grieksch vertaald door Philippos die twee eeuwen later leefde. Alleen die vertaling is bewaard en uitgegeven in 1835 te Amsterdam door Dr. C. Leemans en door Al. Turner Cory. Lond. 1840. Men zou dit werk als een der eerste sporen van emblemata-literatuur kunnen beschouwen.

oorspronkelijk niet anders was, dan een modelboek te geven voor woning-versiering, een handboek voor graveurs en schilders. Men kan hierbij vergelijken de voorrede van den vertaler van Sambucus' Emblemata die in 1566 nog zegt: .... „opdat dees maniere van Poëterie (waer mede de schilderie soo seer ghevoecht ende aengebonden is, dat d'een sonder d'ander hier in niet en vermach noch vvtgerichten en can) bij ons lieden ooc meer bekent soude mogen worden; waer door dat (so ick niet en twijfele) vele scherpsinnighe gheesten niet alleen en sullen weten dese Emblemata selue te ghebruycken tot cieraet van hare cameren, salen, poortalen, poorten, vensteren, dueren, ende alle andere plaetsen daermen eenige deuisen gewoonlick is te stellen, maer ooc aldusdanige van nieus te versieren ende te vinden: want hierin Exemplaren van alderhande soorten sijn diemen soude mogen bedencken, het sij van Historien, Fabulen, Poëterien, natuerlicke redenen, gelijckenissen, ende andere dingen, diemen dagelics voor ons oogen siet ghebueren, wt allen den welcken men aldusdanige Emblemata sonder eynde noch maken mach." — Hier blijkt dus uit dat men toen reeds zonder het practische doel geheel uit het oog te verliezen, de emblemataboeken vertaalde als amusement voor verstandige lieden.

Te verwerpen is dus m. i. de meening door J. G. Th. Graesse (in zijn Algem. Geschichte der Literatur III, blz. 1138) o.a. voorgestaan, als zou de emblematiek haar oorsprong vinden in de zinnebeeldige figuren door de ridders op hunne schilden gedragen, die de families dan overnamen, en waardoor men wetenschappelijke bundels van die zinnebeelden ging vervaardigen. Die figuren waren ongetwijfeld „emblemata" indien ze gehecht waren aan het schild en er niet een integreerend deel van uitmaakten, maar alleen ook daarom, niet omdat ze toevallig zinnebeeldig waren. En veel te begrensd is het denkbeeld als zouden die zinnebeeldige figuren in bundels vereenigd zijn om den ridders een keuze te geven voor een wapenspreuk en wapenteeken. Voor de muren van het huis, voor de glazen vensters, voor de gordijnen, voor de tabulae, voor de vazen, voor de beelden, voor de zegelringen, voor de kleederen, voor de tafels, voor al het huisraad in één woord en dan ook voor de wapenen en voor het zwaard, daar voor bestemde Alciatus zijne emblemata, en men zegt ook, dat de

randen, die in de eerste verzamelde editie van 1551 om de emblemata zijn gemaakt, ten doel hadden als model te dienen voor kunstenaars van verschillend beroep, als goudsmeden, brocaatwerkers, huisschilders [1]).

Zeer merkwaardig is het Kurtzer und Woldienlicher Vorbericht von Ursprung, Namen und Gebrauch der Emblematen oder Eingeblömeten Zierwercken van I. Fischart geplaatst voor zijn Emblematvm Tyrocinia. Strassburg 1581 (aangehaald bij J. Scheible, Das Kloster X blz. 939) omdat daaruit blijkt, dat toen de naam „emblema" ongewoon was in die beteekenis („Demnach vermutlich, dasz auch bei vilen verständigen dises Büchlins frembder, und noch zur Zeit bei den Teutschen ungewohnter Titul oder Uberschrifft, etwas befremdens und nachgedenckens wird gebären" ... zoo vangt hij aan.), en omdat hij hierin de twee meeningen opgeeft, betreffende den oorsprong der emblemata. Eerst gaat hij na, dat de versierselen, die de Grieken emblemata noemden, in den tegenwoordigen tijd nog steeds voorkomen bij het werk van goudsmeden, zegelsnijders, tapijtmakers, schilders, tegelbranders enz. en besluit dan: „Solcher aller benannter Künst fleisz aber auff Nebenschmuck der Sachen gewendet, wann er fürnämlich von Kunstgegründetem Fund und Deitnusz besteht, haben die Griechen Emblemata, Kleynotgehänck und Einblümungen genant: auch offt mehr auff denselben auszwendigen Zusatz als den Principalinnhalt achtung geben: Dieweil er gemeynlich viel herrlicher, als das Stuck, darum es gemacht worden, von wegen einhaltender Geheymnusz, gewesen .... Dieweil aber solche Schmucksachen das mehrertheyl, wie gedacht, schöne lehrhaffte, Tieffgesuchte, Nutzliche und ergötzliche Meynungen und Manungen zu unterricht der Leut fürstallten, ist nachmals solcher Nam den Sinnreichen Erfindungen, Poetischen Dichtungen, Gemälmysterien und verdeckten Lehrgemälen, dergleichen in disem Büchlein etliche vorhanden, angewachssen .....

[1]) Cf. South Kensington Universal catalogue of books on art. 1870 vol. I pag. 15: The margins were designed expressly for the use of designers for manufacturers, house-decorators, painters on glass, etc. and a copyright for six years was granted by the King of France dating from the 9 th. of August, 1548. (aangehaald by H. Green, Alciati Emblematum flumen abundans (pag. 6).

Forters der Emblematen ursprung belangend, sind darvon zwar mancherley meynung: Gleichwol meins beduncken, kan man keynen gewisseren, als die obbestimpte Baukünstlichkeyt setzen. Und ist aber nicht desto weniger dises auch darbei zu wissen, dasz solche Deutungsgemähl oder Gemäldeutnussen bei den Alten, wie ausz den Poeten zu vernemen, sehr achtsam und gebräuchlich gewesen. Dannenher nachgehends anleytlich die Schiltzeichen oder Waffengemerck (so man Wappen nennet) sind verweilig auffkommen" . . . .

„Jedoch ist nicht ohn, dasz der Gelehrten etliche sind, die im Gegentheyl stattlich erweisen, dasz die Emblematische Blumwerck und Zierarbeyten von erstgedachten Wapen oder Feldzeychen entstanden seien" . . . . en dan volgt een bonte opsomming van verschillende veldteekens, wapenteekens, spreuken en kenteekenen op schilden. wapenrokken enz., voorwerpen als symbool gedragen, enz. waartoe de geleerden later in hun boeken „den rechten weg zeygeten".

Later vindt men voor bijna alle emblemata-bundels een inleiding waarin iets over de beteekenis en den oorsprong van het woord gezegd wordt. Meestal is dit een herhaling van de vroegere meeningen, een enkele maal geeft het iets nieuws. — Zoo is b.v. de verklaring van Roemer Visscher wel aardig om de pittigheid waarmee hij zijn woord „sinnepop verklaart. „Sinnepop" — zegt hij — „is een korte scherpe reden, die van Jan Alleman, soo met het eerste aensien niet verstaen kan worden: maer even wel niet soo duyster datmer nae raden, jae of nae slaen moet: dan eyscht eenighe na bedencken ende overlegginghe, om alsoo de soetheydt van de kerle of pit te smaecken".

Vooral in de 18de eeuw, wanneer de bundels Zinnebeelden meer stichtelijk worden, komen de verklaringen, als zouden de emblemata van goddelijken oorsprong zijn, daar men de gelijkenissen als emblemata beschouwde. J. P. Broeckhoff beweert in de voorrede van zijn Dicht- en Zedekundige Zinnebeelden en Bespiegelingen. Amst. 1770, dat zij, die den oorsprong tot de Chaldeeuwen, Mozes, de Aartsvaders, zelfs tot het aanbiddelijk Opperwezen terugbrengen, niet mistasten . . . „Alleen" voegt hij er bij „merk ik hierbij aan, dat, gelijk dus de oorsprong der Zinnebeelden uit God is, zij dierhalven ook tot God gebragt, dat is ter verheerlijking van zijnen naam, moesten aangewend worden".

Indien we dus nog even resumeeren, komen we tot de volgende conclusie: emblema, oorspronkelijk en tot het einde der 16de eeuw toe, niets anders dan: versiersel aangehecht aan het voorwerp, en vervolgens toevoegsel in figuurlijken zin beteekenend, wordt door Alciatus het eerst gebruikt in den zin van zinnebeeldige figuur of voorstelling dienende tot versiering van huisraad of wapenen. Ten einde ieder in de gelegenheid te stellen een juiste keus te doen van een versiering, aan te brengen op muren, tapijten, wapenen enz. gaf hij zijn bundel Emblemata uit, die later door velen nagevolgd werd. Oorspronkelijk dus modelboeken, werden ze later uit een artistiek oogpunt of tot stichting uitgegeven, terwijl de practische zijde op den achtergrond kwam.

Hieruit volgt dus, dat in de emblemata-literatuur de prenten hoofdzaak zijn en de tekst de tweede plaats inneemt. Verscheidene boeken met zinnebeeldige prenten hebben we om die reden niet opgenomen, wijl daar de prenten illustraties van den tekst zijn. Een emblemataboek is, en bijna altijd gaat deze definitie op: eene verzameling van zinnebeeldige prenten met opschrift, elk met een omschrijving of uitlegging in verzen er bij: later meestal nog door een meer of min uitvoerigen commentaar in proza vergezeld. Tegen het einde der 17e en in de 18e eeuw kan men het niet meer zoo scherp definiëeren en krijgen wij, vooral van katholieke en speciaal jezuietische zijde, verscheidene emblemata-collecties waar de prenten verdrinken in een zee van stichtelijke beschouwingen, waar men het aantrekkelijke van een emblemata-boek aanwendde om vrome beschouwingen en stichtelijke bedenkingen te geven en waar men door de bladzijden-lange „Sedelijcke leeringhe" of „Aanspraecke aan Philothea" de prentjes bijkans over het hoofd ziet. — De meest kenmerkende voorbeelden hiervan zijn enkele werken van Pater Poirters en Pater Moons.

Vóór Alciatus deze nieuwe soort van literatuur grondde — gaan enkele boeken vooraf, die reeds wijzen op de later zoo veelvuldige emblemata-literatuur en er, zoo men wil, toe gerekend kunnen worden.

Volledigheidshalve vermeld ik vooreerst de zoogenaamde blokboeken, die echter meer mystiek-symbolieke prentboeken zijn, dan eigenlijke emblemata. Ik noem de meest bekende:

Speculum humanae salvationis ± 1430, Biblia Pauperum 1410–20 en Ars moriendi en verwijs verder naar Humphrey's History of the art of printing. Lond. 1867 en Sotheby's Principia Typographica. Lond. 1858 — Ook het doel van deze boeken was een geheel ander. „Libri pauperum", niet ten dienste van de armen, maar ten dienste van de leermeesters der armen. — „propter pauperes predicatores hoc apponere curavi" zegt de voorrede van het Speculum humanae Salvationis — werden ze genoemd. De tekst diende den „armen clerk" tot motief van zijn leer, de figuren wekten zijn verbeelding op en konden met den vinger aangewezen worden tot meerdere verduidelijking [1].

Eerst in 1480 krijgen we een incunabel, dat zeer duidelijk een voorlooper der emblemata-literatuur is en zelfs de bron werd van een later bekend boek, ik meen de Dyalogus creatvrarvm te Gouda bij Gerard Leeu 1480 het eerst gedrukt, en waarvan ook een Hollandsche vertaling bestaat te Delft in 1488: Een genoechlick boeck gheheten dyalogus der creatvren. — Hoe bekend en geliefd dat boek was, blijkt hieruit, dat Campbell niet minder dan elf verschillende editie's vermeldt, waarvan vier van de Hollandsche vertaling en één Fransche vertaling. Het is een verzameling van meest zedekundige bespiegelingen, bijna altijd in den vorm van verhalen of gesprekken, ontleend aan het leven der dieren, planten of menschen. In 1584 gaf Gerard de Jode uit een Apologi Creatvrarvm waarin voor de fraaie kopergravures de naieve houtsneden van den Dyalogus tot motief gebruikt zijn. Ook uit den tekst blijkt, dat Joh. Moerman, de dichter der Latijnsche verzen, het ouden incunabel kende en zelfs navolgde. — Uit den aard der zaak zijn in dit, zoo men wil emblematisch, boek van 1450 de houtsneden slechts illustratie van den tekst, geen hoofdzaak.

Voor de overige voorloopers der emblemata-literatuur verwijs ik naar H. Green, Shakespeare and the emblem-writers. Lond. 1870, een boek, dat ik ook enkele malen gebruikte, wanneer het buitenlandsche zeldzame emblemata aanhaalt of beschrijft, die niet onder mijn bereik waren.

[1] Vergelijk I. Renouvier, Histoire de l'origine et des progrès de la gravure dans les Pays-Bas et en Allemagne jusqu'à la fin du 15e siècle. Brux. 1860.

Nog twee belangrijke boeken moeten we bespreken, verschenen vóór Alciatus het eigenlijke genre der emblemata-literatuur stichtte, doch die reeds, hoewel met geheel ander doel, het karakter daarvan vertoonen.

Nog op het einde der 15de eeuw verscheen een der boeken, die met het meeste recht den naam van hun schrijver onsterfelijk hebben gemaakt, het schitterendste verschijnsel tusschen de uitvinding van de boekdrukkunst en de Reformatie: S. Brandt's Narrenschyff. 1494. Meermalen werd het door de humanisten in het Latijn overgezet en in alle talen werd het vertaald, soms zelfs meer dan eens, ook in het Nederlandsch, waarin er 4 drukken van bestaan.

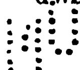
„Hoort hoort, ghy Sotten, ghy dwasen, ghy doren
„Der Narren Schip wilt hem ghaen poren
„Elck haeste hem, dier wilt inne varen.
„Men drinckter, men schinckter, men speelter op snaren
„Men eyschter gheen ghelt, ten sy ten eynde
„Met langhe te borghen, ick menighen scheinde"
— noodigt „Die Stierman van den Schepe". —

en dan vangt de tocht aan naar „Narragonien". „Zu schyff, Zu schyff bruder, es gat es gat! roepen de narren en op de tonen van het „Gaudeamus omnes!" steekt de schuit van wal. In bonte rij trekken nu de narren voorbij, vóórop Brant zelf, „der Büchernarr".

„Den vordanz hat man mir gelan,
„dan ich on nutz vil bücher han,
„die ich nit lis und nit verstan".

Duidelijk is de gelijkenis van dezen geleerde met bril, slaapmuts en teruggeslagen narrenkap in zijn hoogen eikenhouten stoel gezeten voor een lezenaar vol boeken; in de hand een stoffer, waarmede hij zijn boeken schoonhoudt, met het fijne, aristocratische gelaat van den dichter.

En dan volgen de narren in den raad, de gierigaards, de pronkers, de oude narren, de tweedrachtzaaiers, de smulpapen, de rustverstoorders in de kerk, de alchimisten enz., te veel om op te noemen. In 112 afdeelingen geeselt de schrijver de dwaasheden, niet van zijn tijd maar van alle tijden, bij de

fraaie, meest symbolische houtsneden, waarvan de beste uit de school van Holbein [1]) kunnen zijn. — Het is een afstraffing der menschelijke zwakheden met gevoel voor poëzie en sterke neiging tot satire aangevangen, het is een heftige aanval op alle domheid, overdrijving en slechtheid. „Was Erasmus im Lobe der Narrheit ironisch pries, das verdammt Seb. Brant in seinem Schiff von Narragonien in geradem Eifer. Er sieht sich rings in einer Welt von Menschen, die, nachdem sie die Vorschriften der höfischen Sittenlehre umgestoszen und den Damm der Hemmnisse der menschlichen Natur durchbrochen hatten, nun mit zügelloser Freiheit dem Triebe der ungezähmtesten Natur den vollsten Lauf lieszen", zegt Gervinus.

Geen wonder, dat men in de 16de eeuw verschillende navolgingen schreef, o. a. Jod. Badii, Stultiferae naviculae seu scaphae fatuarum mulierum. 1502, een werk deels in proza, deels in verzen geschreven en waarvan ook weer twee edities bestaan en drie drukken van de Fransche bewerking: „La nef des folles selon les cinq sens de nature composé selon l'évangile de monseigneur Saint Mathieu, des cinq vierges qui ne prindrent point duylle avec eulx pour mettre en leurs lampes", (volgens Brunet, Manuel du libraire). Badius, een groot geleerde, beroemd als stichter van een groote drukkerij te Parijs, schijnt gedacht te hebben, dat Brandt's boek een toevoegsel noodig had, daar de dwaasheden der vrouwen ter zijde waren gelaten of tenminste meer achteraf bleven.

Wat later schreef Thomas Murner zijn Narrenbeschwörung. Strassburg, 1512 dat de bron werd van Flitner's Nebulo Nebulonum. 1620, een bekend boekje, waardoor geïnspireerd onze dokter Pieter Baardt zijn „Deugden-Spoor in de On-deughden des werelts aff-gebeeldt." schreef.

Terzelfder tijd gaf Johannes Geyler, een beroemd prediker, zijn: Navicula sive Speculum fatuorum. 1511 uit, waarvan enkele edities zelfs kopieën bevatten van de houtsneden uit het Narrenschyff. Het is een reeks preeken, ontstaan onder invloed van Brandt's boek en gericht tegen de misbruiken der Roomsche Kerk, elk tot motto voerend: „Stultorum infinitus est numerus".

---

[1]) Van Martin Schön uit Colmar, volgens R. Weigel.

Een nog grooter plaats in de beschavingsgeschiedenis neemt de doodendans in. Ook deze geheel op zich zelf staande uiting van het volksvernuft kan men onder de emblemata brengen. Hoewel hij niet onmiddellijk in tijdsorde volgt op de vorige emblemata acht ik het beter eerst deze andere wijze van bestraffing der menschelijke ondeugden te behandelen, vóór verder te gaan met de, dan geleidelijk loopende reeks van zinnebeeldige prentboeken.

Uit het laatste der 14de of begin 15de eeuw reeds dateeren de op muren geschilderde doodendansen. Volgens de meeste schrijvers is het denkbeeld, den dood af te beelden, terwijl hij de menschen dansende meevoert, ontstaan onder den indruk van de, in het laatst der 14de eeuw woedende besmettelijke ziekte „la peste noire", waarvan een der symptomen een heftige lichaamsbeweging was, die ten slotte in geheele uitputting eindigde. Hierdoor geïnspireerd, teekende Holbein zijn machtig-mooie houtsneden, die in 1538 het eerst verschenen als: „Les simulachres et historiees faces de la mort avtant elegamment pourtraictes que artificiellement imaginées. Lyon" [1]. Aanvangend met den zondenval, waar de dood de vedel speelt bij de verdrijving uit het Paradijs en sluitend met het laatste oordeel, waar Christus op den aardbol troont, beeldt hij in 41 houtsneden den dood af, den mensch grijpend en meesleurende op het oogenblik, dat hij het minst er aan denkt, te midden zijner ijdelheden of misdaden. — Hij staat naast den paus op 't oogenblik dat deze den keizer kroont, terwijl die hem den voet kust, den keizer grijpt hij, terwijl hij rechten zal tusschen een rijke en een arme, den koning schenkt hij aan tafel den drank in, den ridder doorsteekt hij met zijn lans, den graaf verplettert hij met zijn schild, den rechter breekt hij den staf op het oogenblik dat hij zijn oordeel zal laten vormen door geld uit den buidel van den rijke, den koopman pakt hij aan de haven te midden van zijn pas ontvangen waren, den monnik trekt hij terug bij den zoom van zijn kap; waar de priester

---

[1]) Vergelijk verder over den doodendans de uitgebreide lectuur die er over bestaat o.a. G. Peignot, Recherches historiques et litéraires sur les Danses des morts et sur l'origine des cartes à jouer 1826. E. H. Langlois, Essai . . . sur les Danses des morts 1852. F. Douce, The dance of death 1833 enz.

de sacramenten draagt, gaat hij als sacristein vooruit, dansende slaat hij de bekkens voor het aanzienlijke paar, hij dooft het licht voor de non, terwijl die met den rozenkrans voor het altaar geknield, naar het citherspel van haar minnaar luistert, den vrek grijpt hij aan, te midden zijner schatten, het kind rooft hij, terwijl de moeder de brij kookt, en op de laatste houtsnede staan Holbein zelf en zijn vrouw aan weerszijden van een vervallen wapenschild, gekroond door knekels en een zandlooper, en een doodskop dragend; en er onder het quatrain van Corrozet:

Si tu ueulx uiure sans peché
Voy ceste imaige a tous propos
Et point ne seras empesché
Quand tu t'en iras a repos.

Het is niet te verwonderen dat men ook in het Nederlandsch bewerkingen vindt van dien Holbeinschen doodendans, ofschoon eerst laat. In 1654 verscheen de eerste druk van G. van Wolsschaten's „De doodt vermaskert", een boekje met 18 kopieën naar Holbein's houtsneden, enkele zelfs zoo juist dat men ze voor afdrukken van oude blokken kan houden [1]). De schrijver is een echte leerling van Cats, een geestverwant van pater Poirters. In lange verzen, vol platte volkstermen, doch vaak belangrijk voor kostuum en zeden, beschrijft hij de prenten en geeft daarna in een „Overdenkinghe aen de godvruchtige Philothea" de moraal, waarin het stichtelijke en het verhalende elkaar afwisselen. Drie drukken beleefde het boekske, dat in Noord-Nederland vrij zeldzaam is.

De tweede Nederlandsche doodendans is veel later. In 1707 gaf Dr. Salomon van Rustingh zijn „Schouwtooneel des Doots" uit. In totaal ondichterlijke verzen, waarin, ondanks de deftigheid van het onderwerp, van tijd tot tijd de grappenmaker uitkomt, en waarbij het einde, een aanroep tot God, meestal

---

[1]) Een nauwkeurige beschrijving van de prentjes en in hoever die overeenkomen met de oorspronkelijke drukken vindt men in den catalogus van het legaat Reichelt in 1871 aan de Amsterdamsche Universiteits Bibliotheek gelegateerd. Zie hierin ook bijzonderheden betreffende de prentjes bij Rustingh's Schouwtooneel.

verbaast, geeft deze burleske poëet een toelichting tot de dertig nagenoeg geheel nieuwe prentjes. Hoe populair dit werk was, bewijzen de 5 drukken, die ik er van ken, de laatste in 1801, en de Duitsche vertaling, die er in 1736 van verscheen [1]. Op de laatste prent, verbeeldende „Een Doctoraal Poëet schrijvende aan zijn tafel", verschijnt hij zelf (evenals Holbein) volgens het beschrijvende vers:

....'t is van Rusting, die so menig vaersje teelde
Dat, so een vaersjen was geworden tot een koe,
Zo was gants Holland vol, tot 't Stigt Uitregt toe;

welke regels een niet kwaad denkbeeld geven van 's mans wijze van dichten.

Mogen dus deze Nederlandsche doodendansen als dichtbundels niet veel beteekenen, merkwaardig zijn zij om de oorspronkelijke behandeling van de danse macabre.

Na deze beide eenigszins bijzondere soorten van emblemata komen we tot den stichter der classieke soort: den beroemden rechtsgeleerde Andrea Alciatus. Van den eersten druk zijner Emblemata, die misschien een fictie is, is geen exemplaar bekend. In 1531 verscheen de eerste bekende druk bij Steyner te Augsburg. Hij is opgedragen aan den bekenden archaeoloog Conrad Peutinger, en telt 104 emblemata met 97 slechte houtgravuren, volgens Graesse gegraveerd door Hans Schäufelein. In 1534 verscheen de Parijsche editie bij Chr. Wechel tellende 113 emblemata met even zoo veel houtsneden, veel beter dan in de Augsburgsche editie, en toegeschreven aan Jollat, een Fransch graveur. In 1546 verscheen de derde verzameling met 86 geheel nieuwe emblemen en 84 houtsneden van de beroemde persen der Aldi te Venetie. Eerst in 1551 zag de complete verzameling van 211 emblemata te Lyon bij M. Bonhomme het licht met prenten, toegeschreven aan le petit Bernard en randversieringen, gesigneerd P. V., wat sommigen op P. Vingles van Lyon, anderen op Pierino del Vaga van Rome doen slaan.

---

[1] Schau-platz des Todes oder Todten-Tanz in Kupffern und Versen vorgestellet: Ehemals von Sal. van Rusting, Med. Doct. in Nieder-Teutscher Sprache; nun aber in Hoch-Teutscher mit nöthigen Anmerkungen herausgegeben von Johann Georg Meintel. Nürnberg 1736 (opgave van H. F. Massmann, Literatur der Todtentänze. Lpz. 1840. blz. 54.)

Daartusschen zijn verschillende drukken van elk der drie „fountains", zooals H. Green [1]) ze betitelt, zoodat er in het geheel ± 150 verschillende editie's verschenen, waaronder vertalingen in alle beschaafde talen, behalve in het Nederlandsch.

Uit Alciatus' bundel ziet men, dat de eigenlijke kunstmatige emblemata-literatuur geheel en al een kunstsoort der Renaissance is. Doortrokken van mythologie niet alleen, maar geheel van den geest der classieken, wat betreft hunne beschouwingen omtrent mensch en dier, blijven zij geheel kunstmatig en missen de natuurlijkheid van den echten dichter. Zal Alciatus b. v. het bekende thema behandelen „Senex puellam amans", dan vertelt hij in disticha de geschiedenis van Sophocles, die de hetaire Archippe beminde, en er onder staat de noot: Id ex Athenaeo lib. 13 Deipnosoph. „Quod non capit Christus, rapit fiscus" staat als motto boven een prent, een keizer vertoonende die een spons uitknijpt, terwijl op den achtergrond menschen aan de galg geknoopt worden; en de verklaring luidt: „Ex Suetonio in Flauio Vespasiano".

Vreemd is het, dat Alciatus in Nederland niet vertaald is geworden. Wel wordt hij soms in voorredenen vermeld als de eerste emblemata-dichter, maar zelden zijn er prentjes van hem overgenomen.

Van nu af is de nieuwe literatuursoort gesticht en volgen de emblemata-boeken elkaar in grooten getale op. — Door de uitgebreidheid moet ik me met een kort overzicht vergenoegen. Gemakshalve zal ik de verschillende emblemata in soorten verdeelen naar den inhoud, waardoor men zien kan, welk een verbazende ontwikkeling deze kunstrichting genomen heeft.

I. *Van algemeenen inhoud:* Alciatus. — Guillaume la Perrière, Le théatre des bons engins. 1539. De vertaling, die Frans Fraet daarvan gaf, vormt het eerste Nederlandsche emblemataboek. In 1554 gaf hij haar te Antwerpen in het licht onder den titel: t Palays der gheleerder inghienen. Latere drukken zijn van 1556 en 1564. Tot mijn groote spijt is het mij niet gelukt een exemplaar te zien van die vertaling. De beschrijving dank ik

[1]) Zie de inleidingen van A. Alciati Emblematum fontes quatuor. 1870 en Emblematum flumen abundans. 1871 beide vanwege de Holbein-Society uitgegeven door Henry Green.

aan de welwillendheid der heeren Ferd. Vanderhaeghen en Th. J. I. Arnold te Gent, die mij hun aanteekeningen afstonden. Wel ken ik den oorspronkelijken Franschen tekst, opgedragen aan „Marguérite de France, royne de Navarre" [1]), een klein 8° deeltje met 100 houtsneden in geornamenteerden rand, bij elk vers een Fransch dixain, weinig mythologisch. Dan volgen: Sambucus, Antw. 1564 en Hadrianus Junius, beide vertaald. — Achillis Bocchii Symbolicarum Quaestionum de universo genere quas serio ludebat libri quinque. Bononia, 1555, met 150 zeer fraaie, vrij mystieke kopergravuren: I. I. Boissardi Emblemata. 1593 met 51 fraaie prenten van Th. de Bry, en onze eigene Moerman's Cleyn Werelt, Coornhert's Recht Ghebruyck ende misbruyck van tydlicke Have, beide echter vertalingen. Roemer Visscher's Sinnepoppen, enz. enz.

Zij bevatten van alles: mythologie, geschiedenis, bijzonderheden uit het leven der menschen of dieren, eigenaardigheden der metalen, fabelen enz.

II. *Stam- en Wapenboeken.* Zij geven een opgave van wapenspreuken en wapenteekenen, geschikt om daaruit een keuze te doen, maar ook tot leering door de verklaringen, waaraan deze deviezen hunnen oorsprong te danken hebben. De meest bekende ervan zijn: P. Giovio, Dialogo dell' Imprese Militari et Amorose con un ragionamento di L. Dominichi nel medesimo sogello. Lione 1559. en Paradin, Devises héroiques. — Giovio's boek is zeer bekend geweest; vaak vindt men het in voorredenen aangehaald. Het is een gesprek tusschen Paulo Iovio et Louis Dominichi „sur l'inuention des deuises, que portent auiourd'huy les grands Seigneurs" (volgens de Fransche vertaling) — waarin 100 verschillende devisen besproken worden bij de afbeeldingen, langwerpig vierkante houtsneden in fraaie geornamenteerde randen. De passage, waardoor Iovius langen tijd als rechter heeft gegolden, doch blijkbaar niet in alle opzichten met gezag, — tenminste enkele zijner uitspraken heb ik niet bewaarheid gevonden — luidt in de Fransche vertaling (Dialogue des devises d'armes et d'amovrs dv S. Pavlo Iovio, Avec un Discours de M. Loys Dominique sur le mesme subiet. Traduit d'Italien

[1]) In de voorrede wordt Alciatus vermeld en de oorsprong der emblemata gebracht tot de Hiëroglyphen, met vermelding van „Cheraemon, Orus, Apollo et leurs semblables."

par le S. Vasquin Philieul. Auquel auons adiousté les Deuises Heroiques et Morales du Seigneur Gabriel Symeon. Lyon. G. Roville, 1561. 4°). aldus: „Sachez donques, mon amy M. Louis, que l'inuention, ou deuise, si elle doit auoir quelque chose de bon, faut qu'elle ait cinq conditions. La première, iuste proportion d'ame et de corps. La deuxième, qu'elle ne soit obscure de sorte, qu'il soit mestier d'auoir la Sybille pour truchement à la vouloir entendre: ne tāt clere, que toute basse personne l'entende. La troisième, que sur tout elle ait belle prospectiue: laquelle se presente moult allaigre, si on y entremesle Estoiles, Soleils, Lunes, Feu, Eau, arbres verdoyans, instrumens mecaniques, animaux bizzarres et oiseaux fantastiques. La quatrième ne recherche aucune forme humaine [1]). La cinquième requiert le mot, qui est l'ame du corps: et veut estre communement d'une autre langue diuerse au parler de celuy, qui fait la deuise, à fin que le sentiment en soit quelque peu plus couuert: veut encores le mot estre brief, mais non pas tant qu'il se rende doubteux, de sorte qu'estant de deux ou trois paroles il est très conuenable, excepté s'il estoit en forme de vers, ou entier, ou rompu. Et pour declarer ces conditions, nous dirons que la susdicte ame et le corps aussi s'entendent par le mot ou par le subiet: et lon estime que deffaillant ou le subiet à l'ame, ou l'ame au subiet, la deuise n'en reuient point entiere". — Hoewel zij niet in alle opzichten voor de emblemata in het algemeen gelden, is het toch belangrijk te weten, welke regels men, tijdens de Renaissance, aan de wapenspreuken en wapenteekenen stelde. Paradin's Devises zijn een collectie van ± 200 kleine houtsneden met verklaring in proza en poëzie. Het werd in het Latijn en in het Nederlandsch vertaald door W. Silvius en later door F. van Ravelenghien, — eveneens een zeer bekend boekje, ofschoon niet van zoo'n reputatie als het voorgaande.

Een andere soort, die men tot deze rubriek brengen kan,

---

[1]) Hierop zinspeelt Roemer Visscher — ten onrechte laat hij het echter op emblemata in het algemeen slaan — waar hij zegt in de inleiding zijner Sinnepoppen: „hebben voorts ghevolght de regelen die Paulus Iovius daer af gheeft, te weten, datter gheen menschelijcke forme en behoort ghebruyckt te worden". — Ik vond dezen regel nergens toegepast, zelfs niet bij Visscher zelf, die de „Sinnepoppen met menschelijke forme" bij elkaar plaatst achteraan.

zijn de alba amicorum, zooals Th. de Bry, Stam- und Wapenbuchlein / wolgestelte und kunstliche Figurn, Sampt derē Poe / tischē erklärung, auch vō Adels ankūfft beid für Adels / persōn, und allerhandt Standt, vō newem in kupffer gesto- / chen durch Dieterich von Bry Leodien. / Inpressvm Frācō: ad M. 1592 [1]). Om de groote zeldzaamheid van dit boekje wil ik er wat langer bij stilstaan. Ik zag alleen het exemplaar aan het Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, dat, hoewel niet compleet (zooals bijna geen exemplaar te vinden is), hoogst interessant is, omdat het als album amicorum blijkbaar gebruikt is, daar vele wapenschilden met een in goud en kleuren geteekend wapen ingevuld zijn en het verscheidene handteekeningen bevat.

Voorin staat geschreven met een achttiende-eeuwsche hand: „Album hoc, olim ad nobilem ac strenuum spectavit vivum Ioannem le Seur Bruxellensem, dum in italiam Hollandiam, pragam venet & alibi proficiscebatur, nunc vero Josepho Anthonio Aijberto jdesbaldo van Huerne brugense flandrorum".

Het is een klein 8⁰ oblong boekje. Vooraf gaat een gegraveerde titel en daarna een wapenprent, waarboven de opdracht aan Carolus Sigismundus Feierabenius Sigismundi filius; daarop volgt een inleiding „De nobilitate et officio heraldico" in 't Latijn en Duitsch. Dan volgt het boek zelf bevattende 21 emblemata en 54 wapenschilden — tenminste zooveel bevat het Amsterdamsche exemplaar — waarvan 45 gewoon zijn in ornament en 9 een geheele prent innemen b.v. een ridder voorafgegaan door zijn schildknaap, wiens schild een wapenbord vormt, een koopman staande bij een baal goed, waarop een wapen is uitgespaard, een ruitvormig wapen, met linten versierd, waarnaast een jonkvrouw staat, een wapen waarbij een vaandrig enz., alles gegraveerd op die zeldzaam fijne manier waarvan De Bry het geheim bezat. Geen wonder, dat een incompleet exemplaar tot 1200 Mark geldt. En dan, mogen de wapenschilden, ingevuld als in het Amsterdamsche exemplaar, voor den heral-

[1]) of met Lat. titel: Emblemata / nobilitati et vvlgo scitv digna: / singulis historijs symbola adscripta & elegan- / tes versus historiam explicātes. Accessit Galearii / expositio & Disceptatio de origine Nobilitatis. / Omnia recens collecta, inventa, et in aes incisa à / Theodoro de Bry Leodiense.

dicus van belang zijn, de kunstliefhebber zie de prentjes door de Bry tot afwisseling er bij gegraveerd en oordeele over zoo'n „Kleinmeister". Zeldzaam mooi zijn de gravures; hetzelfde geldt ook van zijn Emblemata Secularia, die ik om den Nederlandschen tekst in mijn bibliographie opnam.

III. *Emblemata met godsdienstige strekking*, als Vaenius, Amoris Divini Emblemata 1615, opgedragen en vervaardigd op verzoek van de infante Isabelle; en dan de massa latere emblemata-boeken, uitgegeven door de priesters Societatis Jesu: Amoris Divini et Humani Effectus, Typus mundi, Hugo's Pia Desideria met de beroemde en zoo vele malen afgedrukte prenten van Boetius à Bolswert, Het godvruchtig Herte, met de fraaie prenten van A. Wierix, G. Hesi Emblemata Sacra de fide, spe, charitate. 1636 en dan nog later Pater Poirters' werken.

IV. *Emblemata met politieke strekking:* Capaccio's Il principe. 1620 getrokken uit Alciatus' Emblemata; Jac. à Bruck' Emblemata politica 1618 met 54 kopergravuren van A. Hogenberg, het zeer beroemde werk van Don Diego Saavedra Faxardo, Idea de un principe politico-christiano. 1655, dat ook in het Nederlandsch vertaald werd en M. Z. Boxhorn's Emblemata politica, 1635.

V. *Emblemata waarvan de tekst aan de classieken ontleend werd:* „Speculum heroicum principis omnium temporum poetarum Homeri" met de fraaie prenten van Crispin de Passe, en het zoo bekende werk van Otto Vaenius: „Emblemata Horatiana" waarvan de eerste druk in 1607 verscheen en waarvan Jean le Clerc nog in 1755 een uitgave bezorgde.

VI. *Emblemata met voorstellingen uit het leven der dieren. Fabelboeken.* Een der oudste, hoewel eerst in 1587 voor het eerst gedrukt, is het werk van den bisschop van Constantia, Epiphanius († 402): Sancti Patris nostri / Epiphanii, Episcopi Constan- / tiæ Cypri, ad Physiologvm. / Antverpiae, / Ex Officina Christophori Plantini, / 1588. — Een vroegere druk verscheen te Rome in 1587. Het is een verzameling van 25 prenten met „interpretatio" en „notae" in Grieksch en Latijn, betrekking hebbende op eigenaardigheden bij verschillende dieren voorkomend, waaraan een beschouwing wordt vastgeknoopt, op de menschen toegepast: de eigenschappen der dieren moeten de menschelijke deugden symboliseeren. Verder Apologi

Creatvrarvm. 1584, met kopergravuren van Marcus Gheeraerts of Pieter van der Borcht. Camerarius, Symbolarum ac Emblematum ethico-politicarum centuriae IV. Norimb. 1590, verdeeld in I. Arborum et Plantarum, II. Animalium quadrupedium, III. Avium et volatilium, IV. Piscium et reptilium; Vondel's Vorstelijke Warande der dieren, eerste druk in 1617 met de platen van Marcus Gheeraerts, reeds gebruikt in „De warachtighe Fabvlen der dieren" door Eduard de Deene berijmd in 1567, en in 1617 ook, doch vergroot, het folioboek van Perret: Sinrijcke Fabulen der Dieren, versierend. En het aardige fabelboekje: Centvm / Fabvlae / ex / antiqvis / avctoribvs / delectae, / et / a Gabriele Faerno / Cremonensi Carminibus explicatae, / Antverpiae, / Apud Christophorum Plantinum, / M. D. LXXXV, met prentjes gesneden door Arnaud Nicolai, dat ook in 't Nederlandsch vertaald werd in 1598.

VII. *Leerboeken van emblemata:* van Paulus Iovius, Cesare Ripa en later ons: Tafereel van overdeftige zinnebeelden door P. Zaunslifer. Amst. 1722.

VIII. *Emblemata zonder prentjes.* Behalve die, welke door Rodenburgh in zijn Eglentiers Poëtens Borst-weringh, 1619 als model van die soort van dicht gegeven zijn en waarvan een gedeelte, Liefds-zinne-beelden, ten deele op Vaenius' Amoris Emblemata, ten deele op de prentjes in de Thronus Cupidinis betrekking heeft, en het tweede gedeelte, de Stichtighe Zinnebeelden, gedicht is bij Rollenhagen's Emblemata, ken ik maar één bundel, waarvan de auteur uitdrukkelijk vermeldt dat hij zonder prentjes deze verzen uitgaf. In Cornelis Udemans' „De waekende oog op de onsekerheyt des menschen levens. Hierbij syn noch door den selfden Autheur gevoegt eenige Emblemata ofte Sinnedichten, 's Graven-haghe, Voor Anthonij Jansz Tongerloo, 1643", leest men op blz. 83: „Emblemata ofte Sinne-dichten op diversche gelegentheden, waerop ick den Leser hier bidde met sijn gedachten te willen spelen, overmits deselfde met geen af-beeldinghen, maer eenvoudichlick, en slecht voorgestelt en sijn".

Hiermee heb ik wel de voornaamste soorten aangegeven. Natuurlijk kan men ze weer op andere wijze verdeelen. Zoo zijn er emblemata-boeken die tot alba amicorum moesten dienen blijkens de witgelaten keerzijden der bladzijden. Voorbeelden

zijn: De Bry's Emblemata Nobilitatis, Georgette de Montenay. Emblemes Chrestiennes, en de Octoginta emblemata moralia nova van Daniel Cramer. Francf. 1630.

Dan wil ik nog even de aandacht vestigen op de vele polyglottische emblemata-bundels: Otto Vaenius, Amoris Emblemata, waarvan edities bestaan gelijktijdig in 1608 uitgekomen met Franschen, Engelschen en Italiaanschen tekst behalve den Latijnschen en Nederlandschen, Georgette de Montenay's bundel met Latijnschen, Spaanschen, Italiaanschen, Duitschen, Engelschen, Nederlandschen en Franschen tekst en later Cats en in de 18de eeuw de emblemata-bundel op last van Czaar Peter vervaardigd [1]), om enkele te noemen.

Der vermelding wel waard is ook een zeer eigenaardig soort emblemata-boek, dat het eenige mij bekend is in dat genre. De volledige titel luidt: „Sciagraphia Cosmica Dasz ist Newes „Emblematisches Buchlein, darinen in acht Centurijs die Vor- „nembsten Stätt Vestung, Schlösser etc. der gantzen Welt, „gleichsamb adumbrirt und in Kupffer gestochen, mit schönen „Lateinischen und Teutschen Versiculn ad Vivum abgebiltet „werden. Sehr anmuthig und nutzlich zu sehen, zu lesen und „zu betrachten. Durch Danielem Meisnerum Coment: Bohe: „Pöet: Laur: Caes: Nürnberg in Verlegung Paulus Fürsten, „1678". 8 stkn. in 1 bd. 4° obl.

Het bestaat uit 800 gravuren door M. Merian, S. F(urck) E. L. en anderen met een Latijnsche of Duitsche spreuk er boven of er onder en een vierregelig Duitsch versje er onder. De prenten stellen voor stads- en dorpsgezichten, afbeeldingen van kasteelen enz. in Duitschland, Zwitserland, Oostenrijk, Engeland, Nederland enz. Op den voorgrond is meestal de een of andere emblematische voorstelling, in geen verband tot het afgebeelde landschap.

Zoo b.v. staan op den voorgrond van een landschap „Gro-

[1]) Symbola et Emblemata Jussu atque auspiciis sacerrimae suae majestatis Augustissimi ac Serenissimi Imperatoris Moschoviae.... Petri Alexeidis.... Amst. 1705. Herdrukt in 1741 en 1743 onder den titel: Verzameling van zinspreuken, zinnebeelden en zinnebeeldigo vercieringen enz. door order van: Peter Alexeidis genaamd de Groote, keizer van Rusland, getekend en gesneden; en nu op nieuws verrijkt mot agthondert en veertig Bijschriften in Verzen door Hermanus van den Burg.

ningen in Frieslandt" voorstellend, twee mannen aan elkaar gesnoerd door koorden. beide de handen op een pilaar gesteund waarboven het motto: „Amicus Animae Dimidum, Vitae medicamentum" en het quatrain luidt:

„Ein Freund ein Artzney ist dem Lebn
Ist ein halb theil der Seel darnebn
Drumb soll ein Mensch des andern sein
Trewr Gsell bisz in Todt bstendig sein".

Op den voorgrond van de stad „Zneeck in Frieslandt" vindt men een klokhen met hare kiekens; de bekende historie van den aap die door de kat de kastanjes uit het vuur laat halen heeft tot achtergrond een gezicht op St. Johannesberg am Rhein enz.

Van zeer vele Nederlandsche steden vindt men er afbeeldingen in, die vaak van topographisch belang zijn.

Na nog even gewezen te hebben op de emblemata anniversaria van een academie b.v. Emblemata Anniversaria academiae Altorfinae 1597 — dat niet veel anders dan een penningboek is, met afbeeldingen van de medailles waarop emblemata — wil ik nog eenige opmerkingen maken over de Latijnsche emblemata door Nederlanders gedicht, daar ik die niet in mijn bibliographie opgenomen heb en ze toch verdienen eenigszins nader beschouwd te worden.

Behalve Hadrianus Junius, H. Hugo en eenige anderen, wier emblemata vertaald zijn en dus hier hun plaats gevonden hebben, zijn mij drie bundels bekend van Noord-Nederlanders. De eerste is van den bekenden deelgenoot aan den Muiderkring, Gijsbert Plemp. Zij maken deel uit van een bundel die met doorloopende paginatuur bevat:

I. Amsterodamvm Monogrammon. Amsterodami Apud Joannem VValschardum CIↃ. IↃC. XVI.

II. Quisqviliæ seu Elegiarvm liber vnvs. zelfde uitgever, zelfde jaar.

III. Crepvscvla seu Elegiarvm liber alter.

IV. Emblemata qvinqvaginta.

waarachter nog vaak met afzonderlijke paginatuur: Mvsivs sive Rhytmi. Amsterodami. Apud Joannem VValschardum. Anno M. DC. XVIII. 4°.

Bibliographie: Cornelii Giselberti / Plempii / Emblemata /

Qvinqvaginta. / *filect* / Amsterodami / Apud Ioannem VValschardum. / CIƆ. IƆC. XVI. / 38 bladen gepag. (117) — 190 (II). 4°. Sign. (P3)—Aa3 (Aa4).

Titel v° bl. Blz. 119—122 (verkeerdelijk gepagin. 125) opdracht: Petro Cornelio Hoofdio Mvdenorvm toparchæ Emblemata sua dedicat C. G. Plempivs. (1 blz. proza gevolgd door 3 blz. verzen.) Op blz. 123 beginnen de emblemata tot blz. 174. Blz. 175—179 Corollarivm ad Barileidem met een houtsnee, een krans voorstellende. Blz. 180 bevat alleen een fileet Blz. 181—190. Tabellæ ad Simonem Sovium Blz. 191. Lectori, acht-regelig vers gevolgd door Errata. Blz. 192 bl.

De emblemata zijn grove houtsneden, rond in eenvoudige lijst, waaronder een Latijnsch vers. Een stelt het Amsterdamsche wapen voor; het laatste, een doodskop verbeeldend, is ook afgedrukt in de Mvsivs blz. 48.

De emblemata werden herdrukt, doch zonder prentjes, in C. G. Plempii Poematia. Antwerpen. Typis Tapianis 1631.

Behalve deze emblemata maakte Plemp ook de Latijnsche vertalingen bij Hooft's Emblemata Amatoria.

Van den tweeden bundel bestaan drie uitgaven: bij alle drie luidt de titel:

Emblemata Florentii Schoonhovii I. C. Goudani, partim moralia, partim etiam civilia. Cum latiori eorundem ejusdem auctoris interpretatione. Accedunt et alia quædam poëmatia in alijs poëmatum suorum libris non contenta. Goudæ apud Andream Burier 1618.
„ Lugduni Batavorum, ex officina Elzeviriana 1626.
„ Amstelodami, apud Joannem Janssonium 1648. 4°.

A. Willems, Les Elzevier. Brux. 1880 zegt ervan onder N°. 261: „Ce sont les mêmes cuivres, qui ont servi dans les deux éditions. Celle de 1626 reproduit ligne pour ligne la précédente, sauf pour les poésies de Schoonhovius, qui sont imprimées ici (in de ed. 1626) sur deux colonnes (de là la différence dans la pagination: de eerste editie bevat 6 ongepagineerde bladen en 235 blz., de tweede 6 ongepagineerde bladen en 251 blz.) Les emblêmes occupent dans les deux éditions les p.p. 1 à 221.

Les Emblemata ont reparu une troisième fois sous le même titre (1648) Ce n'est pas une réimpression. Jansson (n.l. Blaeu) ayant acquis ce qui restait de l'édition elzévirienne, s'est borné à réimprimer le titre et le feuillet correspondant."

De prenten zijn over het algemeen zeer fraai. D. Franken Dz. schrijft, in zijn: L'œuvre gravé des van de Passe, een er van, die op blz. 13, toe aan Crispin de Passe Jr, en zegt verder: „parmi les autres il y en a peut-être encore de sa main". De heer J. Ph. van der Kellen meende ze allen aan de Passe te moeten toeschrijven. Ze behandelen allerlei onderwerpen en zijn mythologisch, symbolisch of gewoon huiselijk. Een latijnsch vers, gevolgd door een commentarius geeft de uitlegging.

De derde is van den zoo bekenden schrijver Marcus Zuerius Boxhorn, later professor te Leiden. Ik ken er twee drukken van. Ze bevatten 19 mooie prentjes gegraveerd in het atelier der van de Passe's.

Bibliographie: Marci Zverii / Boxhornii / Emblemata / Politica, / & / Orationes, / *vignet: bloemfiguur* / Amstelodami, / Ex Officina Johannis Janssonii, / CIↃ IↃ CXXXV. / (XXVIII) 258 (II) blzz. 12⁰. Sign. † 2 – †† (†† 2) A. – L.5 (L.8) M. (M.2)

Titel v⁰ bl. Blz. II – XXVI Dedicatio juveni D. Johanni Krvvs. Blz. XXVII – XXVIII Candido Lectori. Blz. 1 faux-titre: Marci Zverii / Boxhornii / Emblemata / Politica / v⁰ bl. Blz. 3 – 119 de emblemata, de prentjes over de geheele blz. met Romeinsch cijfer en Latijnsch opschrift er boven. De eerste is kleiner en een van verre gevolgde kopie naar Heinsius' Ambacht van Cupido n⁰. 4. De tekst is in proza en onregelmatig van lengte.

Blz. 120 is bl. Blz. 121 faux-titre: Marci Zverii / Boxhornii / Orationes / aliquot. / Habitae in Academia / Leidensi. / v⁰ bl. Blz. 123—258 de Orationes. De laatste ongep. blz. bevat het adres: Lvgdvni Batavorvm, / Typis Wilhelmi Christiani, / CIↃ IↃC XXXV. v⁰ bl.

De tweede editie is vermeerderd.

Bibliographie: Marci ZuerI / BoxhornI / Emblemata / Politica. / Accedunt Dissertationes Politicae / de / Romanorum Imperio, / Et quaedam aliae. / *vignet met „vivitur ingenio"* / Amstelodami / Apud Joannum Janssonium. / CIↃ IↃC LI. / 432 blzz. 12⁰. Sign. A.2 – S.6 (S.12).

Titel v⁰ bl. Blz. 3 faux-titre: Marci Zuerii / Boxhornii / Emblemata / Politica. / Editio nova & aucta. / Accedunt ejusdem / Dissertationes / Politicae / de / Romanorum / Imperio / et qaedam aliae. / v⁰ bl. Blz. 5 – 25 De emblematis dissertatio. Blz. 26 – 136 de emblemata. Deze druk bevat slechts 17

prentjes; de nummers 11 en 12 uit den eersten druk ontbreken. Ook de tekst is geheel veranderd. Volgt het overige werk.

Van Zuid-Nederlanders ken ik alleen het boekje van den Antwerpenaar G. Hesius: Gvilielmi HesI / Antverpiensis / è Societate Iesv / Emblemata / Sacra / de / fide, spe, charitate. / *vignet met I. H. S.* / Antverpiae, / Ex Officina Plantiniana / Balthasaris Moreti / M. DC. XXXVI. / 404 (IV) blzz. 12°. Sign. A.2—R.7 (R.12).

Bibliographie: Titel v° bl. Blz. 3–5 Lat. opdracht aan Ant. Triest. Blz. 6 prentje. Blz. 7–14 eenige Lat. verzen. Blz 15–142 Liber I met 41 prentjes. Blz. 143–260 Liber II met 30 prentjes. Blz. 261–402 Liber III met 40 prentjes. Blz. 403 en 404 Epilogus. Blz. I en II Privilegie, Facultas en Approbatio. Blz. III Drukkersmerk. Blz. IV bl. Elk der afdeelingen vangt aan met een faux-titre, v° bl. De prentjes zijn houtsneden. De tekst is in Latijnsche verzen.

En nu ten slotte, om dit hoofdstuk te eindigen, nog een enkel woord over het groote nut der emblemata. Geheel ter zijde latend het stichtelijke of didactische doel dat ze kunnen hebben, en voorbijgaande het aesthetisch genot, dat zooveel der fraaie gravuren geven kunnen, wil ik de aandacht vestigen op het groote belang, dat zij voor de cultuurgeschiedenis hebben. Zij beelden van alles af. Hier vindt men een prentje met kannen en schotels, of potten en keukengerei, daar rookt een man een pijpje en teekent Roemer er bij aan onder het motto „Veeltijds wat nieuws, selden wat goets": „De nieusgierigheydt des werelts is soo groot, datmen de menschen voortaen lichtelijck soude diets maecken, dat houte Papegaeyen broodt eten; nu sy soo volkomen houden, dat de roock van Toeback een lecker dingh is" — of ziet men muziekinstrumenten, kleedingstukken, wat niet al. De meer gestoffeerde prenten geven een blik in het huiselijk leven dier dagen, zooals men het haast nergens krijgen kan. Men sla de Emblemata van Cats of de Brune op en zie er den 17den-eeuwschen Hollander afgebeeld, van alle rang en stand, in zijn werken en zwoegen, in zijn vermaken en brasserijen. Op de eene prent kan men speuren de inrichting van een keuken, een andere geeft een kijkje in een smederij, men ziet een tuin en een landhuis, een binnenkamer en een salon, een kraamkamer en een kantoor. Men treft hem aan ter jacht

of op de vischvangst, bij zijn huisgezin of in de kroeg. Deftig pronkt de jonge edelman met bepluimden hoed, wambuis en mantel terwijl hij met den juwelier onderhandelt over juweelen bestemd voor zijn „boeltjen" en elders ziet men een bontwerker gereed om een kat te vangen in den zak. En dit zijn enkele grepen uit een enkel boek. Ontelbaar zijn de kleine bijzonderheden van de „vie privée" dier dagen, die men uit de emblemata-bundels grijpen kan. Het is als een diorama waarin men de geheele 16e en 17e en 18e eeuw voorbij ziet trekken in al haar glans.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De uitgevers en de graveurs. Het nadrukken van de boeken en de prenten.

Van zelf spreekt, dat in een zoo rijke literatuur niet ieder boek op dezelfde wijze ontstaan is. Het eene moet men beschouwen als een speculatie van een ondernemend uitgever, een ander werd in druk gegeven op uitsluitend verlangen van den dichter, een derde is slechts de tekst geleverd bij een reeds bestaande verzameling prentjes. Bij verscheidene boeken kan men de oorzaak van hun ontstaan naspeuren, doch lang niet bij alle, daar er uit de voorredenen meest zeer weinig te putten valt en men dus uit den naam van den uitgever, wanneer men verband zoekt tusschen de emblemata-uitgaaf en andere bij hem verschenen boeken, eenige conclusies moet zien te trekken. Ik heb gepoogd op deze wijze na te gaan, welke uitgevers speciaal zich toeleggen op het uitgeven van emblemata-boeken, welke toevalligerwijze een bundel met hun adres lieten verschijnen, wie uit ondernemingsgeest een dichter aan het werk zetten om reeds in hun bezit zijnde plaatjes te verklaren in dicht of proza, wie slechts de hommes d'affaire waren van een dichter en ten slotte, van wie men de uitgaven als nadruk moet schuwen.

De resultaten waartoe ik gekomen ben, volgen in het eerste deel van dit hoofdstuk; in het tweede deel heb ik van eenige emblemata-boeken nagegaan, hoeveel en waar men later de prentjes weer voor gebruikt heeft.

De eerste uitgaven waren in de Zuid-Nederlanden. Vooraan staat de flinke vrouw die de traditie van haren, wegens ketterij

onthoofden man voortzette, in het strijden tegen domme bekrompenheid en het ijveren voor de verbreiding der waarheid: Marie Ancxt, weduwe van Jacob van Liesvelt. Zij gaf de eerste Nederlandsche vertaling van Brandt's Narrenschyff en eenige jaren later Frans Fraet's Palays der gheleerder inghienen.

Weldra vatte de groote drukker Christoffel Plantin deze tak van letterkunde aan en gaf eerst de Latijnsche emblemata van Paradin 1561, Sambucus 1564, Hadrianus Junius 1565, Alciatus 1566 en Faernus' Fabulae 1567; en in 1566, 1567 en 1575 de Nederlandsche vertalingen van Sambucus en Junius, en met groot succes. „Ces sortes de livres étaient fort goûtés à cette époque et les éditions s'en succédèrent rapidement", zegt de heer Max Rooses er van in zijn magistraal werk: „Christophe Plantin imprimeur anversois. Anvers 1884". blz. 104. Van Sambucus verschenen twee Latijnsche en een Nederlandsche uitgave, van Junius reeds in 1566 de tweede Latijnsche editie en in 1567 de eerste Fransche. Alle vier de uitgaven zijn te beschouwen als een uitgeversonderneming. Plantin liet door Lucas d'Heere, Pieter Huys, Pieter van der Borcht en den Parijschen kunstenaar Geoffroi Ballain teekeningen maken en die graveeren door Arnaud Nicolai, Corneille Muller en Gerard van Kampen. De Nederlandsche vertaling van Sambucus en Hadrianus Junius werd door M. A. Gillis vervaardigd op last van Plantin, zooals duidelijk blijkt uit de voorrede van Sambucus' Emblemata 1566, waar Chr. Plantin in een opdracht aan „Heyndrick Heere van Berchem" zegt: „Aenmerckende E. H. dat de Emblemata des edelen H. Io Sambuci, de vvelcke my d'Autheur selue te drucken op goede trouvven ouer langen tijdt heeft gedaen, int Latijn den geleerden lieden seer aengenaem zijn ghevveest, mits de lustighe materie ende fraeyheyt die in de figuren ende in den sin begrepen vvort: soo heeft my goet ghedocht, na dat ickse nu andervverf in Latijn hadde ghedruct, de selue te toen ouersetten op mijnen cost in de Nederduytsche sprake, op dat de gemeyne man van desen lande alsulcken genoechte daer vvt oock soude mogen rapen, als de gheleerde Latinisten tot noch toe door het lesen van dien gheniet hebben. Maer na de mael ick dese ouersettinghe beneersticht ende becosticht hadde, ende alle ghereetschap daer toe gedaen, om dit aerdich end constich vverc, met de

edele conste der druckerien te vercieren ende int licht te brengen ...." Hier heeft men dus te doen met een speculatie van den vermaarden drukker.

De Nederlandsche vertaling van Paradin's Symbola verscheen het eerst bij Willem Silvius te Antwerpen, een bekenden uitgever, met wien of voor wien Plantin vaak werken uitgaf of drukte. -- De tweede druk draagt weer het boekdrukkersmerk met den passer en „Labore et Constantia" en het adres: „Tot Leyden Inde Plantijnsche Druckerije van François van Ravelenghien", Chr. Plantin's kleinzoon, die het „door versoeck van sommige wederom in druc liet vvtgaen"., zooals hij zegt in zijn merkwaardige voorrede. die ik later nader zal behandelen in het vierde hoofdstuk.

Een volgende uitgave op dit gebied door Plantin gegeven was Coornhert's Recht Ghebruyck ende misbruyck van tijdlicke Have. De prenten waren door J. H. Wierix gegraveerd voor „B. Furmerus, De Rerum usu et abusu" en behoorden aan Ph. Galle, die de helft van het eigendomsrecht aan Plantin afstond waarop deze dat boek in 1575 voor gezamenlijke rekening uitgaf en in 1585 de prenten weer gebruikte voor de vertaling van Coornhert. [1])

Nog zeer laat in 1640 vinden we het adres: „t'Antwerpen inde Plantijnsche drukkerij" op een Nederlandsch Emblemataboek: „Afbeeldinghe van d'eerste eevwe der societeyt Iesv," een vertaling van het in hetzelfde jaar verschenen: Imago primi saeculi Societatis Jesv a provincia flandro-Belgica eiusdem Societatis repraesentata.

Een ander Vlaamsch uitgever van emblemata was J. Cnobbaert te Antwerpen, die o. a. uitgaf: Typus mundi, Antonius à Burgundia's Ghebreken der tonghe en Werelts Proefsteen. Zijn opvolgers gaven o.a. pater Poirters' werken uit.

In tijdsorde vinden we nu een belangrijk Noord-Nederlandsch uitgever als drukker van emblemata-boeken: J. Ez. Cloppenburgh te Amsterdam. Zijn eerste uitgave op dat gebied was een allerzonderlingst boek: Den Doolhof van de Dwalende Gheesten, een suite van één en twintig prenten (niet twee en twintig, zooals Bartsch abusievelijk opgeeft), de lotgevallen van „Haere-

---

[1]) Zie: M. Rooses, Chr. Plantin, imprimeur anversois. Anvers 1884. page 281.

ticus" uitbeeldende, met een verklarenden tekst in rederijkersverzen. Op rederijkerstrant vol allegorieën vertoont dit boekje de ongelukken, waar de ketterij den mensch toe brengt. De prenten zijn waarschijnlijk naar teekeningen van H. Goltzius.

In 1613 bezorgde Cloppenburgh een fraai boekje: Cupido's Lusthof, een verzameling liederen door W. J. Stam, waarvan een deel bestaat uit één en twintig emblemata, gegraveerd door J. van Geilkercken. In 1624 geeft hij den eersten druk van De Brune's Emblemata of Zinne-werck met zeer fraaie gravuren, een der mooiste Nederlandsche emblemata-boeken, dat ook bijzonder belangrijk is voor de toenmalige zeden. In 1635 bezorgde hij den vierden druk van Brandt's Aff-ghebeelde Narren Speelschuyt, dat hij waarschijnlijk kocht van Hendrick Lodewicxsz van Haestens te Leiden en nagenoeg letterlijk herdrukte. In 1642 vinden we denzelfden naam: Everard Cloppenburch, zijn zoon denkelijk, als uitgever van den eersten druk van Van der Veen's Adamsappel.

Als speciaal-uitgever van emblemata o. a. trad, waarschijnlijk in 1605 ongeveer, voor het eerst op Dirck Pietersz. in de Witte Persse, later zich noemende Dirck Pietersz. Pers, één der meest ondernemende uitgevers van zijn' tijd. Op dat jaar meen ik te moeten stellen de eerste uitgaaf van Heinsius' Emblemata Amatoria, die zonder naam of plaats verscheen en ongedateerd, evenals de tweede editie. Het was, zooals de titelplaat aanwijst, een boekje bestemd om aan zijn geliefde te geven. De twee wapenschilden moesten ingevuld worden met de familiewapens, de cartouches waren blank gelaten om er de namen in te schrijven. Daar Pers in 1608 den derden en in 1612 den vierden druk uitgaf, houd ik het voor zeer wel mogelijk, dat ook de beide ongedateerde drukken bij hem verschenen, vooral ook omdat de titel en de prenten in die vier drukken alle gelijk zijn: in de latere uitgaven veranderen ze van vorm en worden vermeerderd met het Ambacht van Cupido, 24 nieuwe emblemata. De onderneming ging ook hier van den uitgever uit, blijkens een noot in de ed. van 1618 (n°. 31) waar op blz. 77 staat: „Op het versoeck van een drucker, van den auteur in zijne kintsheyt met veersen verciert." Het is wel merkwaardig, even in het kort de verschillende drukken na te gaan, waarbij zich enkele aardige bijzonderheden voor-

doen. Voor den eersten druk houd ik de editie met het vierregelig Latijnsch versje op den titel. Deze bevat alleen de vierentwintig emblemata zonder de gedichten aan het eind, die er later bijgevoegd zijn. Om die reden en omdat hier zes regels in het voorafgaande vers: „Aen de Ioncvrouwen van Hollandt" geheel anders zijn dan in alle latere drukken, meen ik hem voorop te moeten plaatsen. De tweede ongedateerde uitgave is vermeerderd aan het eind met een Elegie ofte Nacht-clachte en met het Sterf-huys van Cupido, twee verzen die men in alle latere edities vindt, het laatste vers echter vier regels meer bevattend dan in deze editie. Bij deze uitgave vond ik een hoogst opmerkenswaardig feit. Ik zag er twee exemplaren van, het eene behoorende aan de Bibliotheek der Universiteit te Gent, het andere aan den Heer Vincent van Gogh te Amsterdam. In het Gentsche exemplaar staat in de Elegie ofte Nacht-clachte:

„De Voghels die de lucht met vleugelen doorsnijden
De Visschen die de Zee met haren steert berijden
Die legghen nu in rust tot dat den dach compt aen:
Maer HEINSIVS alleen moet oock bij nacht vergaen".

en in alle andere uitgaven staat:

„Maer u dienaer alleen moet oock bij nacht vergaen".

of later: „Maar die u dient alleen". De naam is echter met een dikke streep Oost-Indische inkt doorgestreken. Merkwaardig nu is, dat het exemplaar van den Heer Van Gogh volkomen gelijk is aan het andere, behalve blz. 1 en 2 van de Elegie, dat is de zijde waarop de bewuste regel staat en de keerzijde daarvan, die verscheidene kleine verschillen bevatten, in de bibliographie opgegeven, waaronder ook dat van den naam in „u dienaer". Mijns inziens heeft dus Heinsius dat blad laten overdrukken, toen hij bemerkte vergeten te hebben, zijn naam te schrappen uit het vers Elegie, waarin die vroeger gestaan had en om die reden acht ik dezen druk den tweede. De latere uitgaven, na 1612, zijn veel minder fraai en bevatten meest leelijke kopieën in ovaal naar de eerst zoo lieve prentjes, die, volgens den heer J. Ph. van der Kellen aan J. de Gheyn kunnen toegeschreven worden. Eenigszins meer de aandacht waard is de

uitgave: „Emblemata aliquot amatoria D.Danielis Heinsii cum additamento aliorum nunc primum in lucem edito". — waarover ik in de bibliographie (n°. 28) nader heb gehandeld.

In 1608 en in 1610 gaf Pers herdrukken van Moerman's Cleyn werelt (in 1584 het eerst bij G. de Jode te Antwerpen verschenen) en van Coornhert's Recht Ghebruyck ende misbruyck van tydlicke Have, het laatste zeer vermeerderd en nog meer uitgebreid in den derden druk, eveneens bij hem verschenen in 1620. — Waarom hij Moerman's boek herdrukt, wordt verklaart in een voorrede: „De Drucker aen de Liefhebbers der Poësie en Schilder-conste." waar hij zegt: „Hoe groot de ghemeenschap is tusschen de hemelsche Poesie ende de gheestighe Schilder-conste, (vveerde vriendē) is V. E. beter bekent, dan ick met corte vvoordē soude connen te kennen geven. Daerom heb ick dit Boeck vvillen herdrucken, daer de Poësie by de Schilderije is verselt, niet sonder groot vermaeck: De nutticheyt staet aen den leser...." In het bezit dus gekomen van de koperen platen bij Moerman's tekst, kwam Pers op het plan daar een nieuw boek bij te laten schrijven, omdat de rederijkers-poëzie van den heer van de Kiele geheel en al uit den tijd was, en hij droeg dit op aan den jongen Vondel, die toen nog alleen zijn Pascha had uitgegeven. In 1613 verscheen de eerste druk van „Den Gulden Winckel der Konstlievende Nederlanders." en door de voorrede wordt het duidelijk dat men met een uitgevers-speculatie te doen heeft: „Het sullen sich veele verwonderen, waerom ick dit Boeck met een ander naeme voor den dagh brenghe, dewijl het doch onder den naem van Cleyne Weereld, gedruct ende bekent is. Den selven zy tot antwoort gegeven, dat ick oock en geheel ander werck voor den dagh brenghe, ende daerom wel mach den naem veranderen.... De Dichten heb ick geheel nieu van een Liefhebber der stichtelijcker poësie (na de wijse van de Fransche dicht-maet [1]) daer by doen maecken: maer van den arbeyt ende kunst sult ghy (O Liefhebbers!) selver mogen oordeelen: latende evenwel het werck van den eersten Dichter in zijne kracht en weerde, lovende zijne volmaecte

---

[1]) Vergelijk over de Fransche en Latijnsche uitgaven: J. H. W. Unger Bibliographie van Vondel's Werken n°. 71.

veerdicheyt en naersticheyt, seggende met den Kunstrijcken Mr. Albrecht Durer van Nurnbergh, Er hat sein fleiss gethan." zegt Pers in de voorrede.

Hoewel het niet uit een voorrede blijkt, zal wel het tweede emblemata-boek van Vondel, „Vorstelicke Warande der Dieren" (eerste druk in 1617) op dezelfde wijze ontstaan zijn. Het zijn verzen bij de prenten van Marcus Gheeraerts in 1567 gesneden voor: „De vvarachtighe Fabvlen der Dieren" met bijschriften van Eduard de Dene. Dat dit boek niet zoo'n groot succes had blijkt daaruit, dat eerst in 1682 een tweede druk verscheen; van de Gulden Winckel reeds in 1622 bij Pers zelven. Omstreeks dien tijd schijnen de vriendschappelijke relaties tusschen Vondel en Pers geëindigd te zijn; na dat jaar tenminste vindt men geen uitgaven van Vondel in „de Witte Persse," terwijl hij tusschen 1613 en 1622 alles er liet verschijnen. Op grond van twee gedichtjes van den dichter op zijn uitgever, die te vinden zijn in J. v. Vondels Poesy Het tweede Deel. Schiedam 1647, blz. 174 en blz. 70; doch blijkbaar vroeger gemaakt, kan men vermoeden dat schraapzucht een van Pers' fouten was en Vondel zich hierdoor benadeeld achtte. Ze luiden aldus:

„Op D. P. Pers.

Vernuftig volck, die steets bepropt uw ruime winkels,
En kleed in 't parkament, de beenen noch de schinkels,
Maar het breyn der geener die met letters zyn gedoopt,
Komt en siet Persius uw glori, hoog gezeten,
Die midden in 't choor der Hollandtsche Poëten
Met 't drucken van sijn rijm, veel geldt te zamen hoopt."

en het andere:

„Gy burgers en vremden,
Dit's Perssius van Embden.
Syn beelt na Febus zwijmt,
't Zy dat hy dicht of rijmt,
Die sijn boecken, en prenten
Op 't dierste weet te venten."

De zinspeling is duidelijk.

Ten gevolge van al de bundels Emblemata, die hij uitgaf,

schijnt Pers zelf lust gekregen te hebben er een te vervaardigen. In 1614 verscheen bij hem anoniem: „Bellerophon of Lust tot VVysheyd. Begrijpende veel zeedighe stichtlijke en leerlijcke Sinne-beelden met haere verklaringhen." De verklaring van den titel vindt men in dezen regel uit de voorrede: „Den lust tot wat treflijcker heb ick wel, maer 't vermogen daer toe, weet ic niet te vinden."

De gedichten aan het begin, en aan het einde van het boeck zijn onderteekend: Dorotheos a Bembda. Deughd bereickt de Croon, (het eene een schuilnaam, het andere een spreuk van Pers) en Deughd verheughd (de spreuk van Spieghel.) Van wien de fraaie prentjes zijn is mij niet bekend.

Het werk schijnt niet oorspronkelijk. De eerste druk toch eindigt met een: „Register der Sinne-beelden H. Dammani." Deze Hadrianus Damman, wiens naam ook voorkomt in „Den Nederduytschen Helicon. Haarlem 1610" op blz. 74 onder een lange rij poëten, een Gentenaar van geboorte, was eerst onderwijzer van Graaf Willem Lodewijk van Nassau en van 1585—1588 hoogleeraar te Leiden. In 1594 ging hij als „agent ordinaire et général" naar Schotland en bleef daar. Hij was een verdienstelijk Latijnsch dichter. P. Hofman Peerlkamp (Liber de vita doctrina et facultate Nederlandorum qui carmina latina composuerunt. Haarl. 1838 p. 133) vermeldt eenige zijner gedichten waaronder ook „Elegiaca." Een bundel „Emblemata" die het oorspronkelijke zou kunnen zijn van den Bellerophon vond ik nergens. De uitgever der oorspronkelijke prentjes was Joos de Bosscher, die als zoodanig enkele malen voorkomt [1]) o.a. op een portret van H. Damman, gesneden door Jacob de Gheyn. In den rechterhoek van dat portret (beschreven bij J. D. Passavant, Le peintre-graveur. Leipz. 1862. Tome III p. 118. n°. 7. en bij R. Weigel. Kunstkatalog n°. 18021.) vindt

---

[1]) b.v. Twee krijgslieden gesneden door Jacob de Gheyn 1589, een ouderliefde van Barth. Dolendo 1590. en bij een boekje dat in het „Supplément de la Bibliothèque de S. A. S. Frédéric Henri" wordt opgegeven: „J. de Bosscher, Omnium pene Europae Asiae, Africae atque Americae Gentium Habitus. cum. fig. hoorn." Ik ken dat boekje niet. Misschien is het hetzelfde, als een suite, die zich onder de Bosscher's adres in het Prentenkabinet te Brussel bevindt en door den heer Henri Hijmans mij aldus wordt beschreven: „une série de costumes religieux dans le goût d'Abraham de Bruyn et que je crois bien de ce maître."

men hetzelfde figuur, dat op den titel van den Bellerophon 1614 voorkomt en dus het merkteeken van dien uitgever was.

Dit is alles wat ik kon vinden omtrent het oorspronkelijke van den Bellerophon. Geheel opgehelderd is het dus nog niet; toch schijnt mij wel vast te staan dat Pers slechts een vertaling leverde.

Elf drukken ken ik van het boekje waarvan Pers bij den tweeden druk [1]) den tekst geheel uitbreidde en met „Hemels-Triumph of Heylige Dichten ter eeren de Geboorte Jesu Christi" vermeerderde en waaraan hij bij den 4den druk als tweede deel toevoegde „Urania of Hemelsangh" en bij den volgenden druk weer een derde deel „Ghesangh der Zeden." Vijf drukken gaf hij zelf er van; toen ging het bij zijn dood over aan W. van Beaumont, die er vier drukken van gaf en van wien het later kwam in handen van de firma De Groot.

Een ander zeer bekend drukker heeft ook nog al werk gemaakt van emblemata: Willem Janszoon Blaeu. Zijn eerste uitgave van die soort is Hooft's Emblemata Amatoria in 1611, een prachtig boekje met fraaie prenten door M. Le Blon of P. Serwouter gegraveerd en met een heerlijk mooi titelblad van Simon Frisius. Hij bezorgde er twee drukken van. In 1614 gaf hij Roemer Visscher's Sinnepoppen uit, waarschijnlijk wel op eigen aandringen daar hij een goede zaak zag in de uitgave van de fraaie prentjes van Claesz Jansz. Visscher. In de voorrede zegt Roemer Visscher: „Dit werck had ick doen conterfeyten of malen in sekere pampieren bladen, doch sonder eenighe uytlegginge oft glose, om tot vermaeckelijckheyt van mijn sinnen te gebruycken, en voort die altemet een goet Vriendt te vertoonen, met de mondt beduydende wat mijn meeninge was: dan omdat de Drucker daer wel toe gesint was, om die voor alleman gemeen te maken, heeft sommige goede vrienden opgemaeckt, die my gebeden, ja geboden hebben,

---

[1]) Tusschen den 1en en 2en druk zijn groote verschillen. De tekst van den 2en druk is geheel en al veranderd en belangrijk uitgebreid. De verklaring in proza onder de prent is uitgebreid en vermeerderd met een versje. In de versjes tegenover de prenten zijn veel veranderingen aangebracht en telkens regels tusschen gevoegd. Alle latere drukken zijn wat den Bellerophon betreft, nagenoeg gelijk aan den 2en druk.

eenige kleyne glosekens of bedietselen daer op te willen geven, het welck ick met onlust gedaen hebbende, mijn self niet heb konnen vernoegen..." Blaeu, wetende dat Roemer Visscher in het bezit der prentjes van Cl. Jz. Visscher was, heeft dus door eenige vrienden moeite laten doen om die door hem te laten uitgeven.

Hij gaf er drie drukken van. Volgens een Latijnsch versje van Const. Huygens: In Romerij Visscher Emblemata. (Verz. werken ed. J. Worp VIII, 288) had Visscher's kleinzoon Van Wesel het plan de „Sinnepoppen" nog eens uit te geven, vermeerderd met Latijnsche versjes van hem zelf. Het boekje schijnt echter niet gedrukt te zijn.

Op ongeveer dezelfde wijze — dunkt mij — zullen de prenten ontstaan zijn bij Spieghel's Hieroglyphica. Voor zoover mij bekend, werden deze het eerst in de uitgave van den „Hertspieghel en andere zede-schriften. Amst. H. Wetstein 1694" gedrukt met acht fraaie prenten, die uit dien tijd dateeren, zooals men duidelijk zien kan, doch wellicht naar reeds bestaande teekeningen zijn gegraveerd, die gemaakt kunnen zijn, toen Spieghel zijn „Hieroglyphica" dichtte. Dit vermoed ik vooral omdat de gewoonte om op de prenten opschriften boven de personen te plaatsen, als „Nodruft, Eyghen wille, Schijn. Erfzond enz." wel voorkomt in de zestiende, maar niet op het laatst der zeventiende eeuw, en geheel de voorstelling met allegorische figuren niet zoozeer in dien tijd thuis behoort, als wel in den rederijkerstijd of kort daarna. De tweede uitgave van de Hieroglyphica is van 1723, en daar zegt de uitgever P. Vlaming van de prenten: „De vernuftrijke tekengeest van mijnen Vriendt Jan Goeree zal niet weinig sieraedt hebben toegebracht aen den lyst van deezen spiegel, met een aenzienlyk getal van prentverbeeldingen; die door haere ongezochte en echter vreemde uitvindingen, de oogen der minnaers van rechtschapene gedachten staen te trekken en waerlyk afsteken by de prenten van den voorigen druk, die men mede gebruikt heeft, omdat men ze hadt, en deezen druk niet te doen missen het geen in eenige der voorige gevonden werdt."

Het is dus zeer wel mogelijk, dat Spieghel oorspronkelijk, evenals Roemer Visscher prenten had laten teekenen bij zijn Hieroglyphica. Toen in 1694 zijn verzamelde gedichten werden uitgegeven,

liet Wetstein naar de motieven van die teekeningen prenten graveeren, die P. Vlaming reeds in 1723 te leelijk vond d. w. z. te veel uit de richting van den tijd vallend, om ze weer alleen te reproduceeren. Daarom liet hij Goeree nieuwe teekenen.

In 1618 vinden we bij Blaeu twee van die aardige 12⁰ oblong boekjes met emblemata, beide herdrukken van werken, die zeker om hun kunstwaarde grooten opgang hebben gemaakt: Othonis Vaeni Emblemata en Thronus Cupidinis met kopieën van de prentjes van Cr. de Passe en Nederlandsche verzen van G. Az. Bredero. De oorspronkelijke editie bevatte alleen Fransche en Latijnsche verzen. Om de groote zeldzaamheid van dat boekje laat ik hieronder de nauwkeurige beschrijving volgen naar het eenige exemplaar, dat ik er van zag in de auctie-Frederik Muller & Co. 28 en 29 April 1897. [1])

---

[1]) Tronvs || Cvpidinis || sive || Emblemata || Amatoria || P. L. T. || exudit. Crisp. Pasz || Cum. priuil. || 60 blzz. 16° obl. Sign. *2—**4 (**8) A.2 (op de pag. waar A.4 hoorde, evenzoo B.2 op B.4)—H.2 (H.8) G heeft geen letteraanwijzing.

Blz. I gegraveerde titel (Cupido zittende op een zwaan boven op een altaar, waarom 6 personen) II blank, blz. III—V, A Tres Illustre Seigneur Messire Louys de Mongommery, Chevalier, Seigneur de Dusse, &c." blz. VI „Hæc regna tenet puer immitis" etc. (tienregelig Lat. vers) blz. VII gegraveerde prent (Cupido in het midden, rondom hem liggen 7 personen en een leeuw door zijn pijlen getroffen) blz. VIII, IX „Votvm Poeticvm" Lat. vers) blz. X—XVII „Cupidon a la Ieunesse" blz. XVIII—XXVII „Avx dames de France," blz. XXVIII—XXX „Sonnet avx Dames," blz. XXXI—XXXII „Sonnet" (Fransch), blz. XXXIII Faux-titre: „Emblemata || Amatoria," blz. XXXIV (1) tekst van het eerste emblemata, blz. XXXV het eerste emblemata, blz. XXXVI (dus verso het eerste emblema,) de tekst van het 2de, gepagineerd 2 enz. tot 39, v° het 39ste emblema is blank en de volgende pagina F. draagt een faux-titre: „Des fideles et || infideles amans," v° daarvan de tekst van het 40ste emblema, gepagineerd 41 enz. tot 48. De v° zijde van het 47ste emblema is blank en de volgende pag. draagt den faux-titre: „De cevx || qv'ils ont fallys || en || Amovr," v° daarvan de tekst van het 48ste emblema, gepag. 50—53, v° het 52ste emblema is blank, de volgende pag. (G.8) heeft een Sonnet (Fransch) en daarna volgt verder ongepagineerd „Epithalame," (H.1—3) „Plainte noctvrne," (H.4—H.7 r°) „La maison mortuaire de Cupidon" (H.7 v°—H.8 v°). De tekst der emblemata is dus alleen gepagineerd 1—39, 41—48, 50—53 en de emblemata zijn 52 in getal: langwerpig vierkant (hooger dan breed); de tekst bestaat uit een Latijnsch vers, waaronder een Fransch vers, beide met opschrift; de emblemata zelf dragen geen opschrift of onderschrift. De Fransche en de Lat. tekst zijn onafhankelijk van elkaar „Cupidon a la Ieunesse"

Ook van Cats' Silenus Alcibiadis bezorgde hij uitgaven en later zijn erfgenamen van Schoonhoven's en Boxhorn's Latijnsche emblemata.

Later vinden we Cats, Pers' Bellerophon, Van der Veen's Adamsappel, Krul's Gedichten alle bij de familie de Groot: Michiel de Groot. Wed. Michiel de Groot, G. de Groot, Wed. Gijsbert de Groot, de Erven van de Wed. de Groot en Anthony van Dam, een firma die werkte tusschen de jaren 1670 en 1725 ongeveer en behalve tal van volksboekjes, tal van nadrukken gaf. Hetzelfde deed J. G. J. de Roveroy te Antwerpen, vooral met Poirters' werken, die zelfs in Amsterdam werden nagedrukt door Th. Crajenschot en A. van Huyssteen en S. van Esveldt. Dit is de tijd waarin de emblemata-literatuur vervalt en men de boeken niet langer om hunne kunstwaarde kocht, maar uitsluitend de stichtelijke herdrukte om den minderen man lectuur te verschaffen. Een merkwaardig geval van nadruk of eigenlijk drukken zonder verlof van den schrijver wil ik ten slotte vermelden. Het blijkt uit een zeer vermakelijke voorrede van Krul's Minne-Spiegel der Deughden. De eerste uitgave van dat boek verscheen bij Cornelis Danckertz. van Zeevenhoven, Caert en Boeckverkoper, die er in het volgend jaar 1640 nog een kleine 12° editie van gaf. In dat jaar echter verscheen een dergelijke 12° uitgave bij Joost Hartgers, blijkens de volgende hoogst eigenaardige voorrede, de eerste met toestemming van den schrijver verschenen.

„Waerschouwinge aen den Leser"

Aerdige, meewaerdige, nieuw, lees, ende sangierige Juffertjens, wiens ooghen, handen, tonghen, keeltjens ende lipjens noch steedts besich zijn met het doorsnuffelen, lesen, ende ghebruycken van 't Eerste, Tweede ende Derde Deel mijns Amsterdamsche Minne-beekjen, uwen hertliever bevindende de innerlijcke lust, smaeck, ende welghevallen, 't welck ghy in deselvige Minnebeekjen waert scheppende, hadde al over langh den vermaerden

. . . . .

is, met kleine verschillen, gelijk aan: „Cupidon a la Ieunesse" in Otho Vænius, Amorvm emblemata (tot aan de streep.)

Het boekje is doortrokken van mythologie, enkele prentjes stellen ook tooneelen uit de mythologie voor.

Vergelijk Bibliographie n°. 76, 77, en 110.

Poët Jan Harmensz Krul beweeght in dit teghenwoordigh werck te Rijmen, met die meeninge van u sulcks op 't cierlijckst mede te deelen, als een vermakelijcke Pop om mede te spelen, ende in eerbare ghenuchten te swemmen, doch 't selvige werck noch een onvoldragen vruchte zijnde, is geraeckt in handen van eenen Cornelis Danckertsz, die 't selvige niet kennende, de hulpe van den Autheur in 't ordineren der platen, te beteren der misslaghen, ende in 't stellen van 't gene niet wel en stonde, versmadende, is by hem Dankertsz met een waenwijse wetenschap voortghebracht een misgeboort, 't welck sijn volcomen leden niet en heeft: Ende men te recht met de Heere Jacob Cats wel mach segghen,

Hoe menigh aerdigh kindt, ghesont en wel ghebooren,
Heeft door een snoode min sijn eygen aert verlooren.

Den Autheur door de veelvoudighe groote, grove, leelijcke ende vuyle misslaghen, stellinge, ordonnantien ende optoyselen, sijn werck so ongesont siende, ende lettende op de Spreu- (*sic!*) van de meer-ghemelten Cats,

Niet dat een eerlijck man ter werelt liever siet,
Als dat een lieve Vrouw haer kindt den Tepel biet.

Dit merckende, soo heb ick mijn tot hem ghekeert, versoeckende hy mijn sijn vrucht als voor desen meer van sijn vruchten gehadt hebbende, een ander form, aert ende sijn rechte eygenschap wilde helpen geven, met belofte my in alles behulpelijck te zijn; ghelijck oock geschiet is, weshalven ick u by desen ben mede-deelende de Minne-Spieghel ter Deughden, waer by ghevoeght is voor een Tweede Deel de Wegh-Wijser Ter Deughden.

't Welck niet alleen van alle grove fautē verbetert van den Autheur, so in 't stellen der platen, als in 't corrigeren der letteren, is naerstigh oversien; maer met ontrent een vierdepart vermeerdert, ende dien volghende tot een voldraghen vrucht is ghebracht. Waerschouwende den Leser hem te wachten voor een bastaert, dat den voorsz Dankertsz onderhanden heeft in 12, conform het groot. Door den geheelen uwen

Ioost Hartgers."

Uit deze aardige bijdrage tot de zeden van dien tijd en de handelwijzen van enkele leden van het boekverkoopersgild blijkt ook dat Hartgers persoonlijk de hand heeft gehad in de bewerking van den Minnespiegel.

Zooals ik reeds in den aanvang zeide, zijn er niet zoo heel veel conclusies te trekken uit het onderzoek, dat ik instelde. Ik heb de verschillende uitgaven van een firma bijeen verzameld en daardoor meer op die drukken het licht doen vallen. De meeste emblemata-bundels echter zijn bij een uitgever verschenen, die er geen andere drukte en dus terwille van den schrijver of omdat hij reeds diens uitgever was, of omdat ze toevalligerwijze in zijn handen waren gekomen, dat deed.

Een andere kwestie is de overname der prentjes. Zonder nog juist een nadrukker te zijn, herdrukte menig uitgever een suite prentjes in een nieuwe emblemata-uitgave en zelden vermeldde hij op den titel of in de voorrede de herkomst. Een enkel maal slechts geeft hij dit aan. Zoo b. v. kan men in de editie van Heinsius' Nederduytsche Poemata. 1618 lezen op blz. 78 Aen den Leser: „Dese naevolgende 24 Emblemata zijn te vooren meermaels en op verscheyden plaetsen ghedruckt, dees hadde eertijdts een seecker Liefhebber soo uyt den hoogh gheleerden Mr. Hadriaen de Ionghe, als andere Schryvers, by een vergadert, ende in koper doen snijden, om door den druck ghemeen te maken, dan alsoo dit maer stomme beelden vvaren, soo is de soetvloeyende tong van onze Poëet daer toe gheleent, die de selfde over veel jaren Nederlandts heeft doen spreken." Een 18de eeuwsche prulpoëet Claas Bruin vermeldt tweemaal in de voorredenen van emblemata-bundels, dat het herdrukken zijn. In zijn: Uitbreiding over honderd leerzaame Zinnebeelden, Amsterdam H. Bosch 1722, zegt hij in het voorbericht: . . . „Op deezen grondslag hebben de grootste verstanden der volgende eeuwen gebouwt; Ja die der hedendaagsche slaan noch rustig hand aan 't werk, om dat heerlyk gestigt naar hunne magt te voltoojen, hetzy ze eigen vinders van kunstige printverbeeldingen zyn en daar over hunne gedachten uitbreiden; of 't zy ze daar toe stof uit tafereelen van anderen ontleenen. Van de laatste, om ter zaak te komen, zyn de bedenkingen over deeze Zinnebeelden, die ik ten verzoeke van mynen waarden Vriend, den Heere S. Schynvoet voor den Boekverkooper

Hendrik Bosch berymt heb, die de plaatjes, weleer tot een ander werk [1]) gebruikt in eigendom bezit;" en in zijn: Aanmerkingen op Otto van Veen's Zinnebeelden der Goddelijke Liefde, Amst. 1726: „Zestig zinnebeelden, van welke de Kaart- en Boekverkooper Theodoor Danckertz de koopere plaaten in bezitting heeft en 't is op zijn versoeck, dat ik er deeze aenmerkingen op heb gemaakt."

In de meeste gevallen echter nam men maar brutaalweg de prentjes over, zonder vermelding van herkomst, drukte soms een stuk van den tekst er bij af en gaf het boek een anderen titel. Bij een stuk of acht boekjes ging ik dit na: waarvan de resultaten meer of minder belangrijk zijn.

Niet als zoodanig te beschouwen is een uitgave als de „Emblemata Amatoria, Emblemes d'Amour en Quatre Langue, A. Londe Chez l'Amoureux," waarvan ook een Engelsche editie bestaat. [2]) Dit boekje bevat 44 plaatjes, gegraveerd door J. van Vianen, die allen ontleend zijn aan (d. w. z. geteekend met die voorbeelden voor oogen) Heinsius' Emblemata Amatoria, Vaenius' Amorvm Emblemata en de Thronus Cupidinis. Wie de auteur van de Nederlandsche versjes is, bleef mij onbekend. De geheele uitgave met het fictief adres: „A Londe, Chez l'Amoureux" is vreemd. Daar Vianen omstreeks 1660 geboren is, stelt men deze uitgave omstreeks 1690. In de Bibliographie geef ik op, waar de prentjes uit ontleend zijn.

Hoe vaak de Emblemata Horatiana van Vaenius onder anderen titel herdrukt zijn, kan men eveneens in de Bibliographie vinden. Zij verschenen ook nog in: Theatre moral de la vie humaine représentée en plus de 100 tableaux tirés d'Horace par O. Vaenius expliqués par De Gomberville. Avec la table de Cebes. Bruxelles 1672. 2e druk 1678. De tekst van dit werk is een herdruk van de „Doctrine des Moeurs par De Gomberville. 1646." In 1679 verscheen een Spaansche ver-

---

[1]) Zederijke Zinnebeelden vertoont in Konstplaten ... door E. Verrijke, Amst. 1712. 2[e] dr. 1713.

[2]) Emblems / of love, / In four / Languages. / Dedicated to the Ladys / by Ph. Ayres Esq. / Printed for J. Osborn at the Golden / Ball in Pater Noster Row London. / 180 blzz. kl. 8°. De 44 prenten zijn (behalve n°. 37 en 38 die iets verschillen) nagenoeg gelijk. De Latijnsche, Fransche en Italiaansche tekst is ook gelijk. De Engelsche tekst is nieuw.

taling: „Theatro moral de la vida humana en cien emblemas; con el enchiridion de Epicteto, y la tabla de Cebes, philosopho platonico. En Amberes Por la viuda de Henrico Verdussen. Latere drukken 1701 en 1733.

Minder bekend is, dat enkele prenten ook door W. Hollar gegraveerd zijn, n.l. die op de blzz. 27, 29, 105, 67, 11, 65, 45, 55, 103 en 73 van de editie in 1683 (Bibl. nº. 37), onder den titel: Emblemata Nova / omne tulit punctum qui miscuit utile dulci / W. Hollar Bohemus / Aquaforti Expressit. / London / Printed and sould by P. Stent at the / Crowne in Gilt-Spur street nere / News-gate (1683). Deze suite [1]) bevindt zich o.a. op de Bibliothèque Royale te Brussel.

Een ander geval is het met Vaenius' anderen bundel, Amorum Emblemata, waarvan in 1728 een namaaksel uitkwam: „Cupidoos Mengelwerken of Minnespiegel der Deugden, bestaande uit stightelyke Zinnebeelden door Gerrit Hesman, En naer deszelfs dood uitgegeven, nagezien, opgeheldert, en verbetert door Claas Bruin." Terwijl Vaenius' Emblemata een sterk erotisch karakter dragen, heeft deze namaak een geheel ander doel. De uitgever Claas Bruin toch zegt in de inleiding: „Dit Werkje.... heb ik niet ondienstig geoordeelt in 't licht te geeven, omdat het my ongemeen stichtelyk voorkomt. De Maaker van 't zelve was eenen Gerrit Hesman, te Dokkum in Vriesland gebooren, doch aldaar voor eenige jaaren overleden. Hy was ongehuwt, en een onbeampt Persoon van een stichtelyken wandel, een Lidmaat van de Gereformeerde Kerk, en dit zyn van de vruchten zyner ledige uuren. Hij geeft dit Rymwerk ... den naam van Cupidoos Mengelwerken ... omdat hy in de eerste verdeelingen de pligten der gehuwden, of die na 't huwelyk staan, door gelykenissen aanwyst; en in de laatste een zedelyke toepassing maakt van 't Christelyk leven in 't algemeen, stellende voor 't hoofd van ieder een Schriftuurspreuk." Hoewel de schrijver blijkbaar zeer goed Vaenius' bundel kende, want overal geeft hij dezelfde opschriften boven de prenten, vermeldt hij nergens dat boek, maar geeft nabootsingen, als

[1]) Vergelijk: G. Parthey, Wenzel Hollar. Beschreibendes Verzeichniss seiner Kupferstiche. Berlin 1853. N°. 446—456. De suite bestaat uit een (nieuwe) titel en de 10 prenten.

door een kind geteekend – misschien is het een poging om een nieuw soort kunst te scheppen – van 65 der Liefdes Zinnebeelden met een tekst in verzen, die in tweeën verdeeld wordt door een bijbelspreuk. Vermakelijk is de dooreenmenging van heidensche goden en den christelijken God in het inleidende vers: „Cupido tot de Jeugt" waarin men de volgende uitspraak van Cupido lezen kan, die, na eerst de goden overtuigt te hebben van zijn oppermacht, met voorbeelden, ontleend aan de „chronique scandaleuse" van den Olympus, aldus voortgaat:

„Het is dan volgens 't Woord van God, den Opperheer,
„Dat hy de wereld schiep, en zeid, vermeerdert zeer,
„Vermenigvuldigt u in zee, lucht, en op aarden,
„Waar op hy zelfs den mensch met zyn beminde paarden,
„En storte reine liefde ook in het hart van dien,
„Schoon de eene nooit te voor den andren had gezien:
„Hier op zweeg ik dan stil, zy riepen allegader,
„Hy wind gewis den prys, wat dunkt u waarde Vader,
„En Opperheer Jupyn? hij zeide, 't is gewis,
„En enkel waarheid ook dat daar gesprooken is;"

Het boek is grappig om zijn verregaande leelijkheid. Nog in twee bundels minnezangen vond ik prentjes terug uit Vaenius' Amorum Emblemata, wel een bewijs hoe populair dat boek geweest is. De eerste is Luyken's Duytsche Lier, die negen prentjes bevat, verkleinde kopieën van Vaenius' prentjes op de blzz. 225, 137, 139, 119, 5, 15, 19, 7, en 167. (In de latere editie van 1783 zijn de eerste en de tweede prent verwisseld). Het tweede boekje, waarbij ik het toevallig opmerkte, is: „Boertige en ernstige Minnezangen, nevens eenige puntdichten, en andere. Vijfden druk. Op nieus verrijkt met een bijvoegsel van Muzyk nooit voor dezen gedrukt. t'Amsterdam By Joannes Strander z. j.", een bundel door K. Zweerts verzameld en die ook veel gedichten bevat van A. Alewijn. Hierin treft men, behalve de titelprent, die een kopie à rebours is van de plaat op blz. X bij Vaenius, kopieën aan van de volgende prenten, ten deele à rebours: die op blz. 43, 55, 161, 227, 97 en 29.

Op de prenten van Marcus Gheeraerts, die achtereenvolgens gebruikt werden voor Eduard de Dene's Warachtige Fabulen der

Dieren. Vondel's Vorsteliike Warande der Dieren en Perret's XXV Fabulen der Dieren, wees ik reeds, evenals op de overeenkomst wat platen betreft, van den Mikrokosmos, Moerman's Cleyn Werelt en Vondel's Gulden Winckel. In 1649 verscheen te Antwerpen een aardig oblong boekje: „Sedighe Onderwiisen der Creatvren. In Rhym ghestelt." dat 55 van de prenten uit de „Apologi Creatvrarvm. Antw. 1584" bevat, ook waarschijnlijk van Marcus Gheeraerts. In het voorbijgaan wijs ik nog er op, dat in den „Brusselschen Blom-hof van Cupido. Brussel. G. Scheijbel 1641", een zeer zeldzaam liedeboek door G. van der Borcht, een enkel prentje voorkomt uit Krul's Minnespiegel der Deugden, dat het 34ste prentje van het derde schock der Sinnepoppen voorkomt op het 238ste prentje van de Sciagraphia Cosmica door Daniel Meisner en het laatste prentje (de zot met zijn marot) gekopiëerd is op blz. 84 van „Den Spiegel vande Verdrayde Werelt .... door Corn. de Bie, Antw. 1708.

Een zeer populair boek uit het begin der 17de eeuw was de „Pia Desideria" van pater Herman Hugo, dat in alle talen vertaald is en ook tweemaal in het Nederlandsch, de eerste maal met gravuren van Boëtius à Bolswert in 1629 en in 1645 nog eens met houtsneden door Chr. van Sichem. Hoe beroemd dat boekje was, blijkt, behalve uit het aantal drukken en vertalingen uit de volgende boekjes, waarin de prentjes ten deele of geheel zijn gebruikt. In 1691 verscheen: „Goddelijke Liefde-Vlammen van een Boetvaardige, Geheiligde, Liefhebbende, en aan haar selfs-stervende Ziele door P. I. L. B. C. (volgens van Doorninck, Vermomde en Naamlooze Schrijvers, de schuilnaam van P. C. Biens en Jan Luyken.) Het boekje bevat de 45 prentjes uit de Pia Desideria, iets verkleind. In 1711 verscheen een tweede druk. Een ander boekje, dat dezelfde prentjes weer bevat is: „De godlievende ziel vertoont in zinnebeelden door Herman Hugo en Otto van Veen met dichtkunstige verklaringen van Jan Suderman. Amst. J. Verheyde en N. Verheyde 1737", waarvan ik drukken ken van 1737 en van 1749 (een druk van 1727 vond ik vermeld, doch zag ik niet.) Dat bevat, zooals de titel aangeeft, de 45 emblemata uit de Pia Desideria en de 60 prenten van Vaenius' Amoris Divini Emblemata. Een derde boekje is de „Spiegel

sonder bedrogh, ofte kennisse sijns selfs, voor oogen gestelt aen alle deught-minnende Persoonen, Uyt het Italiaens vertaelt door Eenen Nederlantschen Priester. Antwerpen, Jac. Bern. Jouret 1733", dat 22 prentjes bevat uit de Pia Desideria. Het merkwaardigste echter is, dat ik in een laat achttiende-eeuwsch kinderboekje nog navolgingen vond van de eens zoo beroemde prentjes. „Uitmuntende Verzaameling van Fabelen en Vertelselen, Zinnebeelden, Gedichtjes voor Kinderen, Lessen, enz. door Den Schryver van de Bibliotheek der Kinderen. (L. van Ollefen) Met kopere Plaatjes versierd. Te Amsterdam. Bij J. B. Elwe 1780" heet het boekje, dat twaalf prentjes bevat, verkleinde kopieën naar de prenten van Boëtius à Bolswert. Als een voorbeeld, op welke wijze de kinderschrijver de prentjes gebruikte wil ik aanhalen: „De verkeerde Dankbetuiging" op blz. 61, waarbij tot illustratie gevoegd is een eenigszins veranderde kopie naar de 26ste prent uit het tweede boek, in de Pia Desideria tot motto voerend: „Surgam et circuibo civitatem; per vicos et plateas quaeram quem diligit anima mea; quaesiui illum et non inueni."

„Toen Egbertus ontwaakte, overlaadde hy zyn' hond met loftuitingen, en bedankte hem op de allererkentelykste wyze;

Want hy hoorde dat het beest,
Zyn bescherming was geweest;

door naamlyk een' dief, die in de verlopen nacht bezig geweest was, de woning van Egbertus open te breeken, te verjaagen.

Maar de naam van 't Opperwezen,
Wierd, ô schande! niet geheiligd,
Daar tog eigentlyk de Godheid,
Niet de hond, hem had beveiligd...."

Een ander prentboek, in denzelfden geest als de Pia Desideria is de ongeveer gelijktijdig uitgegeven: „Amoris Divini et Humani Effectus." Hiervan bestaan verscheiden drukken, in allerlei opzichten van elkaar afwijkend, gedrukt in Frankrijk of de Zuidelijke Nederlanden, met of zonder Nederlandschen tekst, ook edities zonder tekst of met tekst alleen. Ook dit is in

het begin der 18de eeuw geplunderd voor een ander boek: Zegepraal der Goddelyke Liefde, Vertoont in zeven-en-veertig Ziel-opwekkende Zinnebeelden. In Zangmaet vervat op gelyk getal van de uit-gelezenste en bekwaamste Wyzen, enz Gouda L. Kloppenburg 1709. (Schrijver is J. van Hoogstraten. 2e dr. Gouda 1710)", waarvan ik de origineelen der prenten alle terugvond in de Amoris Divini et Humani Antipathia. Een paar van die prentjes vindt men ook weer in de een jaar later verschenen Typus Mundi. Antw. 1627. Zonderling is dat men in deze stichtelijke boekjes, gewoonlijk door de paters Jezuieten uitgegeven, enkele prentjes vindt uit een erotisch boekje als de Thronus Cupidinis.

Een reeks prenten, die dikwijls afgedrukt zijn, is ook de suite van 18 prenten door Antoine Wierix gesneden voor: Cor Jesv Amanti Sacrum." Het zijn zeer fraaie kopergravuren waarin men het kind Jezus zich meester ziet maken van het hart, dat overgeleverd is aan de belangen en genoegens der wereld; hij klopt aan de deur, treedt er binnen, reinigt het, verlicht het, versiert het, maakt er zijn woning in en tooit het ten slotte met palmen. (Vergelijk L. Alvin, Les frères Wierix Bruxelles 1860, p. 260). Het eerste Nederlandsche boekje, waarin ik die suite vond, is: Het Godtvruchtigh Herte. Antw. 1627., dat alle achttien prentjes bevat in fraaie afdrukken. In 1659 vinden we dertien prentjes er van in: P. Poirters, Het Heylich Herte., in 1685 gebruikt F. Bottens elf er van voor zijn „Het Goddelick Herte ofte de Woonste Godts." en in 1715 vindt men in: „Het Gereinigt Herte door 't Geloof" door Gerrit van Dulken. Amsterdam M. van Heens." nog twaalf kopietjes naar deze vroeger zoo fraaie prenten [1]).

Nog een voorbeeld van ontleening der prentjes hebben wij in de „Spiegel der Deugden en Konsten. Met prenten en haar Uytlegging. In Duyts en Frans Digt. Te Leyden, By Jan van der Deyster.... 1721. 4°, een boekje met 66 kopergravuren in rand en een titel waarschijnlijk door A. Schoonebeek gegraveerd. Dezelfde prentjes vindt men in het, bij de Erve de Wed. Jacobus van Egmont (werkte volgens Ledeboer tusschen 1778 en 1787)

---

[1]) De nos 16, 1, 2, 4, 5, 13, 12, 6, 10, 7, 11 en 17 van Alvin. (n°. 13 en n°. 11 à rebours.)

uitgegeven: „Zes en zestig byzondere Zinnebeelden, voorgesteld door zo veele konstig in koper gesneedene plaatjes: of nut en vermaeklyk tydverdryf; verrykt met stichtende vaersjes, Amsterdam... z j..." [1]) Een vermakelijk voorbeeld van de rijmelarij, die maar bij de prentjes gemaakt werd, zonder er op te letten of ze er wel precies bij paste, vindt men in het 36ste prentje. Dat stelt voor verschillende koraalvisschers duikende en zwemmende in het water rondom een schip en de „Zes en Zestig byzondere Zinnebeelden" geven er dan ook een juiste verklaring bij. De „Spiegel der Deugden en Konsten" echter geeft den volgenden tekst:

„Voor al de singende Sirenen
Stopt sig Ulysses d'ooren toe,
En bond sig aan de Mast met eenen,
En mijde so de Wellust-roė."

en het Fransche versje:

„Ulysses se lioit au Mas,
Bouchant l'oreille aux Syrenes.
Que le mal nous seduise pas.
Un grain plaisir fait mille peines."

Nog een voorbeeld van nadrukken der prentjes in de 18de eeuw vindt men in: Zederijke Zinnebeelden, Vertoont in Konstplaten, Door kragtige Redeneeringen en Maat-Digt ten nutte van het menschelijk leven toegepast door E. Verryke. Amsterdam Is. Trojel 1712 (2e dr. Amst. J. Strander en J. Ratelband 1713) dat niet alleen de 100 prentjes bevat uit Philothei Symbola Christiana. L. B. 1682, maar zelfs den Latijnschen prozatekst van Philotheus (keurvorst Karel van de Paltz), letterlijk vertaald. Diezelfde prentjes werden in 1722 weer nagedrukt voor de „Uitbreiding over honderd leerzaame Zinnebeelden" van Claas Bruin. Zie boven.

---

[1]) Bij denzelfden uitgever, eveneens zonder jaar, ook verschenen onder den titel: LXVI bezondere zinne-beelden, Voor-gesteld door zoo veele Konstig in Kooper gesneedene plaatjes: of nut en vermaaklyk tyd-verdryf; Verrykt met Stigtende en te gelyk Leerzaame Veerthien-Regulige Veersjes. Konnende voornaamelijk Dienen om, by veele Geleegenheeden, tot Aanspooringe van den Leer-gierige Jeugd, gebruikt te worden...." eene editie, gelijk aan de andere behalve enkele verschillen in druk.

Ten slotte nog een aardig voorbeeld, hoe men soms een boekje bewerkte en later onder anderen naam deed verschijnen. In 1620 verscheen te Frankfort bij Jac. de Zetter een allerzonderlingst werkje: „Nebvlo Nebvlonvm; Hoc est Jocoseria Modernæ nequitiæ censvra; Qva hominvm sceleratorum fraudes, Doli ac versutiæ æri aëriq. exponuntur pùblice: Carmine iambico dimetro adornata à Ioanne Flitnero." met drie en dertig prentjes en bijschriften in macaronische verzen en deftige Latijnsche notae. Hiervan verscheen in 1634 een herdruk: „Nebvlo Nebvlonvm hoc est Ioco-seria Vernaculæ nequitiæ censura, carmine Iambico depicta tipisq. exornata æneis à Iohanne Flitnero, Poeta Laureato, Secundo ædita à Ioanne Coopmans Leowerdiense", met drie en dertig geheel nieuwe prentjes, veel fraaier, zoo zelfs, dat enkele mij deden vermoeden, dat ze uit het atelier der De Passe's zouden zijn. De tekst was dezelfde gebleven. In 1645 nu verscheen bij Hans Willem Coopman te Leeuwarden (een zoon misschien van den uitgever van Nebulo nebulonum): „Devgden-Spoor; in de On-Devghden des werelts Aff-gebeeldt" door Petrus Baardt M. D., en in hetzelfde jaar nog eene andere uitgave ook te Leeuwarden, doch met minder prenten. Dit boekje is een bewerking van den Nebulo met ten deele dezelfde prentjes [1]). Heel duidelijk blijkt, dat Doctor Baardt het Latijnsche nagevolgd heeft, o. a. ook, omdat in de andere editie bij Steffen Geerts het opschrift boven de blzz. 49–205 luidt: „Den omghekeerde Nebulo Nebulonum" en van blz. 206 tot slot: „Den omghekeerde Fielt der Fielten." Ook de voorrede is ten deele bewerkt naar de voorrede van den Nebulo. Hoe de bewerker zijn taak volbracht, blijke uit een der „Ver-Eeringen": „De Verleyde Studiosen" of zooals het bij Flitner deftiger heet: „In Scholasticos plumigeros vanáque eruditionis opinione inflatos." Na een algemeene beschouwing over de „Poe-haen" die, „een Academy aensoeckt, Daer 't meest sal op een schroeven gaen", die daar:

---

[1]) Waarschijnlijk is het wel de tweede druk van een werkje, dat ik aldus vermeld vond, maar niet kon raadplegen: „Nebvlo nebvlonvm, d.i. der Vieltē affgerichtē Vielt ofte boertig ernst. Overgeset uyt den Latynschen in onse Nederduytsche tale, door P. Baardt. Leuw. 1634 8°. Met zeer fraaie etsjes."

„neemt selffs met vlijt de Kroeg te wacht,
Beveelt de Muysen 't Huys by nacht."

die zoo lang zwiert en brast,

„Tot dat de Buydel wert te bang
Tot al de Boecken zijn om Zeep."

en ten slotte berooid naar huis keert, even stom als hij gegaan is, vertelt de schrijver „een soete klucht die laest geschach", namelijk het verhaal van een Huysman's zoon, die, naar de academie te Marpurg en te Heydelbergh gestuurd, daar zijn geld verbrast heeft en eindelijk thuis geroepen wordt. De vader wil nu eens zien, wat de jongen alzoo geleerd heeft.

„Hy vult een hele Wagen ront,
Met seven-jaersche Koeye-strondt,
Dit laet hy sijn geleerde Quant,
Gaen brenghen aen 't verdorde Lant,
En leyter alles op gheree,
Waer met hy desen arbeydt dee,
Doen sy nu quamen alle bey,
Aen d'uyt-geboude schrale Wey,
Denckt wat dees' Oude Boer begint,
Hoort, seyt hy, hoort mijn lieve Kindt
Ghy coont nu Griecks, ghy coont Latijn,
Off ymmers hoortet soo te zijn;
Hoe heet ghy op u vreemde spraeck,
Off opt Latijn, een Wagen-spaeck?
Wel Vader, seyt hy, wel hoe dus?
Dat heetmen daer een *Spakibus?*
Den Olden dachten in sijn Sin,
Dit stelt hem al wat bijster in:
En nu, de Gaffel, daer de Mis,
Met op en aff-geladen is,
Noemt die eens op sijn Griecks off soo;
Dat heet-men *Mest-Gabelio.*
Neen, neen, voorwaer, ghy bent heel gaeu,
Hoe heet-men dan de cromme Claeu?
Die noemen wij *Crabatios*,
En maeckender de Mest met los:
De Vader neemt een goeden Stock,

En meet hem sijn Studenten-Rock;
Coomt, seyt hy, onbeschaemde Guyt,
Sond ick u om *Crabbaten* uyt?
Coomt hier, ick sal met *Spakibus*,
U Rug so wacker smeren flus,
En met den *Mest-Gabelio*,
Sal ick u dorsschen als het Stroo,
Dat u het Rug-been, over al,
So sacht als Grutte wesen sal."....
. . . .

Het Latijn is in zyn knittelversjes nog komieker en niet zoo plat.

„Sumtus parens non immemor,
Quem filio suggesserat,
Examinare commodo
Illum volebat tempore,
Cum, stercorandis arvulis,
Fimis onustum redderet
Plaustrum, rogabat filium;
Quali Latini nomine
Illud solerent dicere,
Quod tres haberet cuspides,
Et quo fimum sustolleret?
Mox ille: *Mistgabelium.*
Sed quomodo istud alterum,
Stercus revellens funditus,
Geminoque dente præditum?
Respondit ille: *Karstium.*
O impudentem *Schelmium!*
Parens subinfert illico,
Vix me sceleste, contines,
Quin huncce *Mistgabelium*,
Grandemque sumam *Karstium*,
Tuumque nequam *Schwartium*,
Crassumque *Schelmiruckium*
Modis acerbis dedolem."
. . . .

Toch is dit zonderlinge boekje een alleraardigste bijdrage

tot de kennis van de toenmalige zeden, en deed de Medicinae Doctor nog niet zoo'n kwaad werk met zijn „Omghekeerde Fielt", al vallen de deftige „notae", die op de Ver-eeringhen volgen, wel wat uit het kader van het boekje.

Men meene niet na al het voorgaande, dat het aantal emblemata-boeken, oorspronkelijk door Nederlandsche graveurs gesneden, zoo gering is. Reeds nagenoeg van den aanvang af, vindt men Nederlandsche plaatsnijders aan het werk. Allereerst: A. Nicolai, C. Muller en G. van Kampen, door Chr. Plantin aan het werk gezet (Sambucus, Hadrianus Junius, Faernus); dan de zelf-uitgevers Gerard de Jode (Moerman's Cleyn Werelt) en Marcus Gheraerts (Ed. de Dene's Warachtighe Fabulen). J. H. Wierix met Coornhert's Recht Ghebruyck en Antoine met „Het Godtvruchtich Herte", Jac. de Gheyn (Heinsius' Emblemata Amatoria) Otto Vaenius, P. Serwouter of M. le Blon (Hooft's Emblemata) Claas Jansz. Visscher (Sinnepoppen), Van Geilkercken (Cupido's Lust-hof), Crispin de Passe (Thronus Cupidinis, Enigmata sive Emblemata, Hulsius' Roomsche Arent, Boxhorn's Emblemata politica.), J. Swelinck. (Zach. Heyns, Cats' Proteus), M. van Lochom (Amoris Divini et Humani Antipathia), A. van de Venne, Cri. Blon, (de Brune, Cats, Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijdt), Corn. Galle (Afbeeldinghe van de eerste eeuwe der Societeyt Jesu), P. Nolpe (Barbonius' LVII Morale Sinnebeelden), S. Savry (Krul's Emblemata, van der Veen's Adamsappel) en later Romein de Hooghe (v. Hoogstraten, Voorhof der Siele), J. van Vianen (Emblemata Amatoria), D. De la Feuille (Devises et emblêmes) enz. enz. Het is een opnoeming, geen volledige opsomming; men kan, de bibliographie nalezende, nauwkeurig zien, welke graveurs hun naald met dat doel hanteerden, genoeg echter om te doen zien, hoe zeer deze kunstsoort in tel was, zoodat de beste plaatsnijders hun werk er voor afstonden.

DERDE HOOFDSTUK.

De richting in de Emblemata.

De Renaissance, die de studie van de classieken herleven deed, schiep ook, zooals we reeds met een enkel woord vermeldden, de kunstsoort, die Alciatus „emblemata" noemde. Zooals zij zich in de literatuur deed gelden door nieuwe uitgaven van Grieksche en Latijnsche schrijvers, door vertalingen van classieken en werken in den trant der Bucolici of Idyllendichters, zoo bracht zij op het terrein der beeldende kunst de mythologische afbeeldingen, de illustratie van historische feiten uit de oude geschiedenis of letterkunde en dan, zooals door de Italianen was begonnen, de vele afbeeldingen van Grieksche goden en godinnen, in den smaak. Het was de tijd dat ieder beschaafde Latijn kende en sprak, dat de Grieksche goden voor ieder levende wezens waren, dat men als dichter of schilder hunne levens nauwkeurig moest kennen en er gebruik van kunnen maken, dat het woord „Cupido" geen bloote klank was, maar men er geheel en al de liefde in identificeerde. In dien tijd ontstond de eerste groep der emblemata, die, meestal vertaald, dus ook sterk den invloed der Renaissance in Nederland deden voelen en de uitgave van dergelijke oorspronkelijke werken veroorzaakten.

Een der meest kenmerkende verschijnselen uit dien tijd is de uitgave van een boek als „Van Manders Wtlegginghe op den Metamorphoseon pub. Ouidij Nasonis" (achter Het Schilder-Boeck uitgegeven, voor het eerst in 1604), dat eigenlijk een geheele handleiding in de Grieksche en Romeinsche mythologie is niet alleen, maar tevens een wegwijzer in de emblemen. „Hoe valt het yemandt dan soo vreemt oft nieuw, dat de

Poëten van wreede Menschen, Leeuwen oft Wolven, van wellustighe, Verckens, van oncuyssche, licht drijvende Vlieten, van verharde Menschen, steenen, van hooveerdighe, berghen, van Godts-lasteraers, Vleermuysen, Spinnen Vorsschen en Apen, van snapsters, Exsters, en van aenbrenghers Wlen maecken: ghelyck Ovidius in zyn Verander-Boeck doet: Daer cloecklyck met groot opmerck alle eyghenschappen, en de veelwerwighe versieringhen met grooter Const aen een gheschaeckelt zyn; dinghen die den Griecken soo behaeghden, datse dit Boeck uyt Latijn in Griecx vertaelden. En dewijl het by ons ghemeen, en 't Schilders Bybel gheheeten was / om datter veel Historien uyt gheschildert wierden, hadd' ick wel over lang ghewenscht, de verclaringhe oft uytlegginghe daer neffens te sien, oft dat die verborghen schoon leeringhen uyt den donckeren Chaos tot den lichten Phœbum opghevoert hadden moghen worden, wachtende, en vast omsiende nae yemant, die geleert, onse spraeck toeghedaen wesende, hier toe lustigh en bequaem, mocht wesen".... zegt hij in de voorrede (ik citeer de 2[de] editie 1616) en zeer verstandig voegt hij er nog aan toe: „Ick hebbe (so ick meen) in dese Metamorphosis uytlegginghe eenichsins aen-dachtighe voorsichticheydt ghebruyckt en vermijdt t'gene my (van anderen in ander spraeck gedaen wesende) niet docht te behooren, te weten, dese Heydensche Fabulen te trecken op eenen gheestelijcken sin, en op Christum te duyden, want dese dingen hebben gheen overeencomste noch ghemeenschap: Den Poeet kende Christum doch niet: zijn versieringhen dienen oock niet Christum te vercondigen, ghelijcker gheschreven is: Wy hebben niet ghevolcht den cloecke Fabulen, doe wy u vercondighden de cracht en toecomst ons Heeren. Dan sy zijn seer nut (als geseyt is) om de zeden te verbeteren, en den Mensch aen te leyden tot een oprecht, deughdigh, eerlijck, borgerlick leven, en om ander natuerlijcke dinghen te leeren kennen: verder zijn sy niet te trecken...." Wel merkwaardig is deze uitspraak. Dit boek was wel een der meest typische verschijnselen van de Renaissance, en de invloed dien het op onze kunstenaars uitgeoefend heeft, is zonder twijfel zeer groot geweest. Nog in 1643 achtte de Amsterdamsche poëet-herbergier Jan Soet het noodig er een „verduytschte" uitgave van te geven.

Telkens en telkens ontmoet men dan ook in de emblematabundels van den eersten tijd prenten met mythologische voorstelling, de gewoonste spreuken worden door een mythologisch verhaal geïllustreerd of door een of andere geschiedenis uit het leven der classieken. Enkele voorbeelden uit Alciatus haalde ik reeds aan op blz. 17; er meer te noemen lijkt mij overbodig. Wanneer men Hadrianus Junius of Sambucus, Moerman of Coornhert opslaat, heeft men ze maar voor het grijpen. Enkele dier onderwerpen waren zeer geliefd. Ik herinner b. v. aan een sterk sprekend voorbeeld, n. l. het emblema voorstellend den bouwmeester Perillus, die, voor Phalaris den tyran een koperen stier vervaardigd hebbende als martelwerktuig, zelf het eerst daarin wordt geworpen, hetgeen is weer te geven met het Hollandsch spreekwoord: Wie een put graaft voor een ander, valt er zelf in. In het eene boek ziet men de geheele geschiedenis afgebeeld, in het andere vertoont het prentje slechts de figuur van een metalen stier, waaronder vuur gestookt wordt, doch vrijwel overal treft men dezelfde moraal aan. Het eerst vond ik het in Bocchii Symbolicarum Quaestionum de universo genere, libri quinque. 1555. (Symb. CXIIII) met het opschrift: „Consvltvm male consvltori pessima res est." Paolo Giovio (1559), die de afbeelding van een metalen stier geeft met randschrift: „Ingenio experior fvnera digna meo", vertelt er bij, wat ik, tegelijk om een denkbeeld van dat boek te geven, aanhaal uit de Fransche vertaling: „Les deux cousins Colonnois Prospero et Fabrice, en diuers temps porterent diuerses inuentions, selon leurs fantaisies, partie de guerre et partie amoureuses. Car chacun d'eux, iusques à la dernière vieillesse, n'eut iamais honte d'estre amoureux, principalement Prospero. Lequel ayant mis sa pensée en vne tres noble dame: vers laquelle pour couurir la faueur qu'il en auoit et monstrer honnesteté, s'asseura de mener auec soy pour compagnon vn sien familier, Cheuallier de basse ligne: ce qui fut fait indiscretement. Pource que la dame (comme generalement presque toutes les femmes sont) desireuse de choses nouuelles, s'enamoura tellement du compagnon, qu'elle le fit digne de sa bonne grace. De quoy s'estant apperceu Prospero et en sentant vn desplaisir extreme, print pour deuise le Taureau de Perillus.... Et cela fit Prospero pour inferer, que

luy mesme auoit esté occasion de son mal." In 1579 vinden we het in den Mikrokosmos, waaruit Moerman het overnam in de Cleyn Werelt. 1584 (n°. 28) met het onderschrift:

Psalm 7.

„In den put die hy heeft ghegraven, en ontdaen,
Is hy selve ghevallen, en daer in vergaen."

hetgeen Vondel in Den Gulden winckel aldus uitdrukt:

„Merckt hoe rechtveerdigh dat Perillus raeckt ter dood.
In zijnen kop'ren Stier, die hij voor and'ren goot."

Psalm 7.

Den Goddeloozen graeft den put naer zijnen zin,
Maer als hy 't heeft gedaen, valt hy daer zelver in.

Vaenius in de Emblemata Horatiana geeft de voorstelling in den rechter bovenhoek van een plaat, den Nijd voorstellende, en het motto luidt: Nydigheid is een groot kwaad. Bij Pers' Bellerophon, waar men dezelfde voorstelling vindt als bij Giovio, zegt het echt-Hollandsche opschrift: „Hy heeft een roede tot zyn eyghen aers ghemaeckt" [1]). Schoonhovius (1618) heeft weer de oude Latijnsche spreuk: Malum consilium consultori pessimum. Ten slotte vond ik het in Zevecote's Emblemata. 1626, waar het versje luidt:

„Geen vuyl rabaut, zijn reden hout.

Het staet my noch wel voor, dat ick eens heb gelesen
Hoe dat Perillus was van een tyran verwesen,
En in den buyck geleyt van eenen kopren stier,
Heeft als een beest gebrult, gedwongen van het vier.
Ick docht, dat soude recht te kennen konnen geven
Hoe vuyl rabouwen doen en hoerejagers leven;
Als het ontuchtig vier van Venus haer aenreest
Zy brullen als een stier, zij sterven als een beest."

Nagenoeg al deze bundels zijn voortbrengselen der Renaissance. Hiermede haalde ik een voorbeeld aan van een minder algemeen bekende historie uit de classieke geschiedenis. Ik zou het met vele kunnen vermeerderen en nagaan, waar en hoeveel men geïllustreerd vindt, de fabelen of geschiedenissen, die zoo algemeen bekend zijn als die van Prometheus, Hercules, Tantalus,

[1]) In de latere uitgaven veranderd in: „Hy graeft sich selve een kuyl".

Diogenes, Sardanapalus, Damon en Pythias, Penelope, om slechts enkele te noemen.

Dat enkele, trouwens voor de hand liggende, onderwerpen vaak gebruikt werden. zij het ook soms van een anderen kant bekeken, wil ik ook aantoonen met een voorbeeld. Ik kies daartoe dat van den vlinder of de mug, die, aangetrokken door het licht, in de kaars vliegt. Paradin 1562 beeldt het af met het devies: „Cosi viuo Piacer conduce à morte." Met hetzelfde devies vindt men het in: Les devises ou emblemes heroiques et morales inventees par Le S. Gabriel Symeon. Lyon 1561 (achter Jovio, Dialogue des Devises). Hadrianus Junius beeldt het af met Italiaansch opschrift: „Cosi de ben amar Porto tormento" en in de Nederlandsche vertaling zet Gilles er boven: „Het torment der oprechter liefde" Corrozet, Hecatomgraphie schrijft er boven: „La guerre doulce aux inexperimentez" en verklaart het door het quatrain:

Les Papillons se vont brusler
A la chandelle qui reluyct
Tel veult à la bataille aller
Qui ne scaict combien guerre nuyct.

In Camerarius' Symbola ac emblemata heeft het tot motto: „Brevis et damnosa voluptas" en wordt er Aeschylus en Aristoteles bij aangehaald. Dezelfde spreuk vindt men bij het prentje uit Vaenius' Amorum emblemata, waar Cupido aandachtig naar de vlinders staart, die in den vuurglans fladderen. Ook in Plemp's Emblemata vindt men het. Een ander dergelijk voor de hand liggend onderwerp is b.v. dat van den ooievaar en zijn ouderliefde of dat om de liefde te vergelijken met het afbranden van een kaars, hetgeen echter ook tot wijze lessen kan inspireeren, zooals blijkt uit à Castro's Sedighe Sinne-beelden VIII, die er de volgende beschouwing aan vastknoopt:

„Een keers, die voedt het vier, en 't vier de keers doet branden;
Maer als de keers nu brandt, en moet het ruet aen-randen,
Soo teert zy 't ruet geheel met eenen traeghen tandt,
Tot dat het gants verteert, verdwijnt van langher handt.
Vyt desen aerdt der viers. soo konnen wy bemercken,
Wat dat het Minne-vier tot Godt vermagh te wercken.
In een swaer-sondigh hert, 't welck door dit vier en licht

De duysternis verdrijft en opent het ghesicht,
Om tot de kennis van haer sonden te gheraecken,
En soo terstondt een eyndt van sondighen te maecken."

Zoo iets ontmoet men telkens, zonder dat er aan ontleening of navolging behoeft gedacht te worden, wanneer het onderwerp maar aantrekkelijk genoeg was of geacht kon worden populair te zijn geweest.

Een ander voortbrengsel van de Renaissance zijn de Emblemata amatoria, om ze in één woord samen te vatten. Bundels als die van Vaenius, Heinsius, Hooft, de Thronus Cupidinis zijn zoo zeer te herkennen als kunstmatige voortbrengselen van een richting, die het classicisme tot voorbeeld koos, dat het daar haast nog duidelijker spreekt, dan bij de mythologische. Het zijn de bundels, waarin men het liefdegodje ziet afgebeeld in al zijn daden en handelingen; als overwinnaar staat hij op het lichaam van een, die, op de folterbank uitgestrekt, jammerend uitroept:

„Me Ionckvrou, t' is genoech. den beul die door u oogen
Ghekropen is in my, die vveyghert my de doot.
Te sterven vvaer my vreucht: dat vvilt hy niet ghedoogen.
Om dat ick levend' blijf, soo blijf ick in de noot.
V aensicht is de banck daer ick op lig ghebonden,
Daer ick op vvord' ghereckt. u soetheyt, u verstandt,
Heeft eenmael in mijn hert een machtich vier ghesonden,
Dat my altijdt ontsteeckt, en nimmermeer verbrandt." [1])

Of hij loopt huilend naar zijn moeder, omdat de bijen hem gestoken hebben en Brederoo zet er echt Bredero-iaansch bij: „Die 't vercken wil keelen, moet hem 't gieren troosten." Men ziet hem in zijn bedrijf, het argeloos hert met de pijl treffend: „Alleen om 't iaghen", of rustig staande te kijken bij een eekhoorntje dat in zijn draaikooitje tript.

'T ouwde deuntjen.
Altijt hoop, nemmer heyl ben ick t' ontfaen ghewent.
En wat ick loop of jaech, mijn slooven heeft gheen endt." [2])

Dat zijn de boekjes, die de 17de eeuwsche jonkman aan zijn

[1] Dan. Heinsius, Het ambacht van Cupido.
[2]) Hooft, Emblemata Amatoria.

geliefde gaf en waarin de namen en wapens der minnenden op de titels werden geschreven.

In welk een geheel andere atmosfeer komen we, als we naderen tot de echt-Nederlandsche emblemata, de realistische bundels, waarin een Claas Jansz. Visscher niet schroomt een kerel af te beelden, die zijn hart uit het lichaam spuwt en waar Roemer Visscher doodleuk boven zet: „Daer hebdy 't al." „Die al gheeft vvat hy heeft, die is niet meer schuldich, . . ." Dat zijn de boeken van Roemer Visscher, Cats en De Brune, om de mooiste, de meest sprekende ook, te noemen, waar kunstenaars als Claas Visscher, Adriaan van de Venne, Jan Swelinck, Crispin de Pas voor teekenden of graveerden, waarin zij hunne echt-Hollandsche figuren neer zetten, en uitbeeldden, hoe men leefde in die stoere 17de eeuw. Neemt men de Sinnepoppen als de eerste van dat soort, dan kan men nog duidelijk bemerken, dat zij uit een' overgangstijd dagteekenen. Daarin vindt men nog wel op een prentje den vogel Phenix afgebeeld (ook een zeer geliefd embleem: bij Horapollo, Paradin, Jovio, Reusner, Whitney), maar men gelooft er niet meer in, zooals vroeger. Als Gabriel Symeon er een bijschrift bij maakt, vangt hij aan, definitief en in volle geloof aan het bestaan van dien vogel: „Significare cupiens, quod velut Phoenix in orbe solus, sic . . . en Paradin zegt nog beslister: „Il n'y a si petit qui ne sache que le Fenix est vn oyseau seul en son espece, qui avoit quatre cens ans, autres disent six cens et se brule au soleil." Roemer Visscher daarentegen zet bij zijn prentje: De voghel Phoenix, soo de Poeten fabuleren, leeft vijf of ses hondert jaren." Zoo'n voorbeeld teekent beide richtingen. Prachtig zijn die Sinnepoppen met hunne pootig daar neer gezette figuren. Daarin vindt men kleeding, wapenen, muziekinstrumenten, keukengerij, huisraad, van alles, de 17de eeuw typeerend. Men ziet er in afgebeeld lichaamsoefeningen en kinderspelen, ambachten en vermaken. „Het mist een meester wel" zegt Roemer droogkomiek van een kerel, die bij het schaatsenrijden achterover tuimelt, met zijn hoofd op het ijs en de schaatsen in de lucht. Er tegenover staat een prentje, een zwemmer voorstellend in een rivier, waar de oevers een Hollandsch landschap voorstellen met hooischelven en boerenwoning. „Wie wat weet, die komt het te pas" is de moraal.

Niet minder mooi zijn de bundels van Cats en De Brune. Daar zijn de prentjes meer gecompliceerd; men ziet er meer interieurtjes, men komt er op de markt of op den weg, in den tuin, op het veld, bij den haard, in keuken of kraamkamer, in slaapkamer of kantoor. Overal heeft men een kijkje in het Hollandsche leven van die dagen, van rijk en arm. 't Is aardig het verschil op te merken tusschen de wijze waarop zoo'n bundel en een Renaissance-boek hetzelfde denkbeeld uitwerken en behandelen. Ik kies b. v. het 197ste emblema van Alciatus „Nupta contagiosa" heet het. Het prentje stelt voor een tyran, die een levend mensch aan een lijk laat koppelen en de uitlegging [1]) is — het versje kunnen we wel ter zijde laten: „Plerique patres importuni et auari honestas et liberali forma preditas filias elocare non dubitant hominibus podagricis, scabie Neapolitana confectis, alioue luis genere; quae semimortua cadauera suo contactu non minus noceant, quam quæ viuis olim mortua copulabantur a nequissimo tyranno Mezentio, de quo Virg. 8 Aeneidos! Onder de afdeeling: „Eerlijcke Vryagie" in Cats' Spiegel van den Ouden ende Nieuwen Tijdt vindt men een zinnebeeld betiteld: „Ongelijcke peerden trecken qualijck". Het aardige prentje stelt voor een reiskoets met twee paarden bespannen, waarvan het eene rechts, het andere links uit wil. De koetsier zwaait wanhopig met de hand en angstig kijkt een gemaskerde dame uit de koets. De koetsier spreekt:

„Hier stae ick gants verstelt, onseker wat te maken,
'Ken weet niet uyt het slick, niet op het droog te raken
En 't is van heden niet dat my dit onheyl quelt,
Ick hebbet uytgestaen op menigh ander velt:
Al waer ick maer en koom omtrent beslickte wegen,
Daer ben ick overal van stonden aen verlegen;
En vraegt ghy wat geval my brengt in desen noot?
Myn eene peert is te kleyn, en 'tander al te groot;
Dit ongelijck gespan veroorsaeckt dese plagen,
Soo dat ick staende blijf in alle quade slagen:
Maar ghy die met gemack wilt rijden op de baen,
Spant staegh en overal gelijcke peerden aen:

[1]) In de editie met Fransche vertaling, Paris Chez Jean Richer 1584. In andere uitgaven is de uitlegging veel langer.

En sooder eenigh mensch is besigh om te trouwen,
Die moet oock even daer op deze gronden bouwen.
Dus wie ghy wesen meugt; 'tzij arrem ofte rijck,
Doet wel, geminde vriendt, en paert met uws gelijck!

Al slaat Alciatus' embleem op een meer bijzonder geval, toch kunnen we deze beide voorbeelden wel naast elkaar zetten om duidelijk het verschil te doen zien tusschen de Renaissance-soort en de realistische groep.

Een algemeene eigenschap van de emblemata-literatuur is dat ze moralizeerend is. Nagenoeg alle emblemata — gerust kan men eigenlijk zeggen alle uit den lateren tijd — hebben tot doel leering en stichting, zelfs al zijn het de lichtzinnige liefdeszinnebeelden, die of waarschuwingen bevatten tegen ondoordachte liefde of zelfs een algemeenen raad tegen de liefde inhouden, die wel niet openlijk gegeven wordt maar er toch gemakkelijk uit op te maken is. Dat zij tendensieus zijn, wordt ook niet verborgen; zeer vaak zegt de dichter in de voorrede, dat hij tot leering of stichting de prentjes berijmde. „Daerom, ô ghy alder edelste verstanden, comt hier als in eenen hof des vvijsheyts Bloemkens plucken, die uyt der Heydenen hoven den Christenen zijn voorgestelt, niet om Heydensch te vvorden maer om selfs van de Heydenen te leeren, hoe sich de Christenen moeten draghen", zegt D. Pz. Pers in de inleiding van Moerman's Cleyn Werelt, en het voorafgaande vers van den Bellerophon vangt hij aan met:

O Ieughd, o Wulpsche Ieughd! die heel sich gaet begeven,
Om naer u dertle lust te krommen 't buyghsam leven:
Laet af dees ydle vreughd, en dees brood-dronckenheyd,
Die u gedweegh gemoed gevangen henen leyd.
VVendt u verstand en sin tot Goddelijcke saecken,
Soo sult ghy alleenskens tot het rechte vvit geraken!....

Dat zijn een paar voorbeelden, die men gemakkelijk vermeerderen kan. Vaak ook drukt de schrijver in zijn titel het uit: „Sinne-beelden streckende tot Christelicke Bedenckinghe ende Leere der Zedicheyt", noemt Zach. Heyns zijne Emblemata; „Emblemata sacra" betitelt Hulsius zijn bundel.

Toen de emblemata-literatuur in den smaak begon te vallen, maakten de Katholieke priesters er gebruik van, om bundels

in het licht te geven, die onder den vorm van emblemataboeken stichtelijke lectuur verschaften. Zoo b. v. Hugo's Pia Desideria, dat illustraties geeft van bijbelteksten en een uitvoerige preek bij elk; de Amoris Divini et Humani Effectus, dat eveneens in mystieke prentjes een vromen godsdienstigen tekst of eene spreuk uitbeeldt. Die prentjes zijn voor onze tegenwoordige begrippen vaak zonderling, als b.v. een voorstelling „Lusus Amoris", waar de Goddelijke Liefde en de Mensch, de een door een jong kind met stralenkrans om 't hoofd, kort geschort, de ander door een jong meisje voorgesteld, in een omheinde plaats aan het kolven zijn:

Dis moy amour, que fais tu dans le monde?
Ie fais rouler ceste machine ronde,
Ie fais iouer tous les ressorts du ciel:
C'est moy, qui fais naistre des feux et flames,
C'est moy, qui fais perdre et gaigner les ames
Et qui leur donne un ieu perpetuel.

of zooals het Nederlandsche versje zegt:

Hy wint altijts als hy verliest,
Die 't al verlaet en Godt verkiest.

Een tegenhanger van het prentje uit Dan. Heinsius, vermeld op blz. 59, kan men noemen wat tot opschrift heeft Martyrium Amoris, waarop de Goddelijke Liefde den Mensch aan het Kruishout nagelt. In den linker bovenhoek ziet men God den Heer, die, in de gestalte van een bisschop, dat aanschouwt.

Croys moy, Amour, qu'il m'en faut souuent rire,
Quand les Amants t'appellent un martyre;
Car s'il est vray, ton martyre est bien doux:
Si c'est un mal, plus grand ie le desire,
Et sa douleur, ie veux bien qu'elle empire,
Car ie me plains, si ie n'ay de te coups.

Geneest dijn arm, lief, als ghy slaet?
Wat werdet als 't omhelsen gaet?

Een uitvoerige beschouwing in het Latijn is dan nog bij ieder prentje gevoegd.

Het is belangrijk nog op één punt te wijzen: ter bepaling

van den invloed, dien de emblemata kunnen gehad hebben op het ontstaan of verbreiden van spreuken en spreekwoorden. Om dit afdoende te behandelen, ontbreekt mij hier de gelegenheid. Men moet te veel vergelijken, om tot eenige vaste conclusies te komen. Het is duidelijk dat, daar men een zinnebeeld meest met een spreuk versierde, om in het kort te beteekenis er van uit te drukken, deze spreuken langzamerhand spreekwoorden kunnen zijn geworden. Eveneens vindt men zeer vaak de Latijnsche spreuken vertaald door een zinsnede, die tegenwoordig als spreekwoord geldt. Moeilijk echter is dan uit te maken, of het reeds ten tijde van den vertaler als zegswijze algemeen was, of dat deze den zin, die in het emblema lag, voor het eerst aldus uitdrukte. Nemen wij b. v. het verhaal van Perillus, boven behandeld, dan ziet men dat Moerman het eerst de vrije vertaling geeft: „Wie een put graaft voor een ander, valt er zelf in." Dat is echter een zegswijze, die herhaaldelijk in den Bijbel voorkomt (Psalm VII: 16, Ps. LVII: vs. 7, en zeer duidelijk Spreuk. XXVI: 27 en Pred. X: 8). Was die zegswijze ten tijde van Moerman reeds populair, of is zij het geworden door zijn werk en de bewerking van Vondel? Pers geeft als devies: „Hij heeft een roede tot zijn eyghen aers gemaeckt", een uitdrukking, die, volgens P. J. Harrebomée, Spreekwoordenboek. Dl. III blz. 103 onder den vorm: „Een roede tot zijn zelfs eers gehaalt" reeds voorkomt in de Adagia van D. Erasmus (1545) en met het woord „maact" in de Proverbia seriosa. Dit is dus zeker niet oorspronkelijk, evenmin als Moerman's vrije vertaling.

In den Bellerophon komen meer dergelijke spreekwoorden voor, als: „Hy spiegelt hem sacht, die hem aen een ander spiegelt." (bewerking van: Vitia castiganda esse virtute), 'T is al geen Gout datter blinckt." (bewerking van: Flos marcidus et carnalis cupiditas), Vryheyd, Blyheyd (bewerking van: Libertas, inestimabilis res est), Die de Rose wil plucken moet lijden, dat hem de doornen steken" (bewerking van: Dulcia mixta malis), die alle, meer of min veranderd, nog als spreekwoorden bestaan, doch vóór Pers reeds als zoodanig bekend waren. (zie Harrebomee in voc.), behalve de laatste die, volgens Harrebomee's Spreekwoordenboek, het eerst in De Brune's Nieuwe wijn in oude le'erzacken. Middelburg 1636 vermeld wordt. Misschien heeft

Pers deze spreekwijze het eerst gebruikt, moeilijk is dit echter uit te maken en het ligt ook te weinig op onzen weg daar men in een tijd, waarin de spreekwoorden-bundels zoo talrijk waren, bezwaarlijk de emblemata-bundels al te veel invloed kan toekennen als dragers of verspreiders van spreekwoorden. Voor mij zelf geloof ik, doch, bij zoo weinig onderzoek, als ik er aan gewijd heb, met voorbehoud uitgesproken, dat bijna immer de emblemata-dichters reeds bestaande spreuken of spreekwoorden gebruikten, om aldus hetgeen zij wilden zeggen meer in het geheugen te prenten. Een ander ding is het met Cats, die in den Spiegel van den Ouden ende Nieuwen Tijt zoo'n groot aantal van spreekwoorden bijeen brengt. Hier is het de geleerde en tevens volksdichter, die zijn werk opsmukt om ieder wat te geven, en in den vollen zin het „elk wat wils" toepast

---

VIERDE HOOFDSTUK.

De Vertalers en de Dichters.

Zooals uit de allereerste drukken van Alciatus blijkt, achtte men oorspronkelijk een simpel versje voldoende als uitlegging bij een emblema. Bij latere uitgaven echter docht het sommigen uitgevers, dat een uitlegging in proza er bij te voegen, een niet ondienstig hulpmiddel zou zijn tot recht verstand van de bedoeling des auteurs: een toevoegsel, dat soms overtollig, de andere maal lang niet overbodig was, om de juiste bedoelingen van den Milaanschen rechtsgeleerde te vatten. Deze wijze van emblemata te verklaren schijnt opgang te hebben gemaakt, tenminste bij nagenoeg alle Nederl. emblemata van het tweede kwart der 17de eeuw af hebben de prozaverklaringen de poëzie zoo al niet verdrongen, dan toch vrij wel op den achtergrond gebracht. Langzamerhand werd het gebruik, die proza-uitleggingen op te sieren met bijbelteksten, spreuken uit classieke schrijvers en eigen versjes of die van anderen, zoodat een dergelijk Nederlandsch emblemataboek vaak een uiterst cosmopolitisch karakter vertoont. Als typen van die soort kan men nemen Cats, De Brune en Zach. Heyns.

De allereerste emblemata hadden den tekst in versvorm, behalve Paradin, wiens oorspronkelijk werk ook proza bevatte. In de tweede Nederlandsche vertaling heeft de overzetter Joost van Ravelenghien den tekst met korte versjes vermeerderd. De redenen waarom, zijn vervat in een belangrijke voorrede, die merkwaardig genoeg is om haar gedeeltelijk te citeeren. „Doch mits dat ick daer nu vvat in verandert heb, vvasset noodich den Leser van alles te vervvittigen", vangt hij aan, en dan

gaat hij voort, na eerst over den titel en voorrede te hebben gesproken: „Ten vierden, de Spreuckē of VVoordē, die nae het getal volgen, meest in Latijn, som in Griecx, som in Fransch, Italiaēsch ende Spaensch gestelt, die gemeynlijc niet meer dan halve Veersen zijn, heb ick met een coppel-rijm, oft tvvee regelkēs dichts verduytscht: doch so onderscheydelijck, dat het gene dat met ronde letters vvtgedruct is, eygentlijc bediet de vvoordē die inde Devise self staē: eñ datter noch bij staet, met Neerduytsche letters, is het ghene datter op verstaen moet vvorden, om eenen volcomen sin te maken. VVant beneffens dat de aerdicheyt der Devisen sulcx schijnt mede te bringen, dat se meestendeel soo veel te fraeyer zijn, hoe sij met vveiniger vvoorden meer sins connen begrijpen: soo vvaeret ooc bij nae onmogelick datmen de bevallicheyt die eenige Deviis in de eene taele heeft, oock soo bevallichlijc in een ander soude connen gebringen, met gelijcke ende even veele vvoorden. Selfs in die tvvee lange regelen en canmen somtijts niet begrijpen al het ghene dat men met die corte vvoorden soude connen verstaen: mits dat men eensdeels door de verscheydentheyt der Schilderijen, eensdeels, door de duysterheyt der VVoorden, deselve op soo veelderley verscheyden vvijsen trecken ende vvtleggen can, datse soo vvel tot gheestelicke als vvereltlicke sinnen dienstelick zijn.

Ten vijfden, nae elcke Schilderij heb ic hier bijgevoecht, meestendeel acht, somtijts thien of meer regels in dicht, dienende tot breeder VVtlegginge van elcke Devise: vvaer in ick getracht heb de vvoorden die op elcke Schilderij staen, soo met de bediedinge der Schilderijen te vereenighen, dat men daer eenen bequamen sin vvt scheppen can. VVel is vvaer, dat ic meest het voornemen van Paradin ghevolgt heb: maer nochtans somtijts heb ick die vvat elders ende verder getrockē, mits dat de vvoorden sulx schenen te verheyschen. Ende voorvvaer men soudese meest alle noch op veel ander sinnen connen getrecken, namelijck in verstandt van Liefde. Tvvelck ick meestendeel gemijdt heb, mits dattet onbetamelick vvas hetghene dat Paradin tot eenen geestelicken oft treffelicken sin verdocht hadde, dat selve tot eenen lachelicken te willen misbruycken..." Wat men in dien tijd van een goed vertaler verlangde, kan men lezen in de voorrede van Sambucus'

Emblemata, vertaald door M. A. Gillis, waar deze bekende letterkundige, die in dienst van Plantin werkte, zegt: ... „vvāt ick bekenne mijn beste ghedaen te hebben om d' officie eens ghetrouvven Ouersetters hier in te voldoen, latende de dingen sulcs als ickse int Latijn gheuonden hebbe, die alleenlick ouersettende met luttel vvoorden (dvvelc in alle dusdanighe manieren van scrijuen so grootelics gheeyscht vvort, datse daer sonder alle haer gratie ende eygendom verliesen) so claerlick eñ bescheydelick alst my immermeer mogelick gevveest is, al ist dat het Latijn op veel plaetsen duyster eñ swaer, mits hertheit ende cortheyt des stijls, om verstaen is, gelijc my dat vvel betuygen sullē die in beyde talen vervarē zijn" ...

Het was van geen geringe beteekenis in die dagen zuiver Nederlandsch te schrijven, het purisme was in de mode en vele schrijvers o. a. Jan Utenhove en Coornhert legden er zich bijzonder op toe. Dat principe werd ook voorgestaan door den onbekenden vertaler [1]) van Faërnus' Fabulae die een zeer merkwaardig „Aenden Goetwilligen Leser" vooraf laat gaan, dat, hoewel het niet speciaal slaat op de emblemata, toch zoo aardig is voor de wijze van schrijven in dien tijd en een zoo goeden blik geeft in den armzaligen toestand, waarin de taal verkeerde in die dagen, dat ik het de moeite waard vind het te citeeren:

„Ick twijfel niet / goetwillighe Leser / datter vele verwonderen sullen / waeromme dat ick onderstaen hebbe / dese Fabulas Faerni in onse Nederduytsche sprake over te setten: Ende datse seggen mogen; wat noode ist / een nieuw gebruyck van rijme inne te bringen / dan tot noch toe ghebruyckt is worden?

Daer op can ick met der waerheyt segghen; dat ick niet weet wat rijmen dat men pleecht te oeffene in deser spraken.

---

[1]) In de opdracht aan Jan van Hovt secretaris van Leiden zegt de uitgever: „Beneffens dese redene, soo wast nodig desen vundeling te bevelen eenen bequaemen momboor ende voogt. Vundeling voorwaer: mids dat die selve die my dit boek gegunt, ende de beelden daertoe dienende geleent hebben, niet en weeten wie de vader daer van is: aleen bevindende dat het over dertig jaeren aen hun Grootvaeder van eenen sijnen vriend, te Colen doen ter tijt wonende, overgesonden is geweest. de naem is voorts onbekend." Het „Aen den Leser" is gedateerd „Desen lesten Martij 1568." D. V. Coornhert was toen in ballingschap. Is hij misschien de vertaler? De puristische voorrede is geheel in zijn geest.

Ende isser jemandt / die my daeromme veracht; omdat ick onderstaen te schrijven / des ick niet en weet: Segge ick weder; Dat gheen schand en is te doen sijn beste om te helpen sijn Moeders tale; op dat gheen vreemde woorden, / die geen duytsch en sijne / inne gebracht worden.

Noch weet ick voorseker / datter meer ander sullen sijn / die heurer spraken onberecht / ende daeromme vijanden / oft oock groote aensienders / ende verwonderaers van vreemde spraken / diese nochtans heur leven lanck ten halven niet geleert hebben / eñ qualijck verstaen; die by vele volcks / in hooghen aensien om heur vermeinde geleertheyt staen; Die sullen segghen: wat ist van nooden te willen in onser spraken schrijven / die gheheel Barbare (soo sy seggen) ende onverstandelijck is? Wat gheleertheyt canmen daer deure becomen? oft wat weetenheyt eǹ wijse begrijpinghen / soudemen in deser botter talen kunnen uytleggen? Eerstlijck steecktse soo vol Walsche en Latijnsche woorden / die oock van den gemeynen man aenghenomen sijn; dat' et niet moghelijk is / die te vergeten. Daerenboven die schrijvinghe hedens' daechs is soo verscheyden; datmen nau weet / hoe men twee syllaben wel setten soude: Eñ daeromme onmogelijck een rechte orden te vinden; Soo dat verloren arbeydt is / hem daermede te bemoeden: aengesien dat het recht tijt Verlies is.

Voorwaer alle dese beswaernissen / hebbe ick (Godt lof) wel overleet; Daerenboven den cleynen danck / end' grooten spot / diemen in dese beginsel lijden moet overdacht. Maer alle dese saecken sijn by my niet in soo grooten aensien; om daerom cleynhertich te worden. Want / hoe die sake swaerder dunckt te wesen / aen anderen die cleyn-moedich sijn; Soo worde ick te meer ghedrongen / om die aen te grijpen / ende te beginnen; ende alle goede gheesten den wegh te wijsen / op dat sy niet meer sotte aensienders ende grootmakers van vreemde spraken blijven: maer dat sy 't beste doen in haerder moeders tale. Willen sy dan beghinnen / ende vervolgen; Ick versekerse / dat sy in weynich Jaren (metter hulpen Godts) soo verre komen sal; als nu die Hoogduytsche gheclommen sijn: Jae dat wy geen vreemde spraken meer verwonderen derven / soo wy nu doen. Welck / inder waerheyt / een groot teeken van onser onachtsaemheyt / eñ luyicheyt is; End' daer-

enbovē thoont / dat wy allen onsen tijt / in ghiericheyt end' andere cunsten / die meer lijfeygen-slaven / dan vrij volck toestaen / versleten hebben. Want / te willen segghen / dat onse spraeck niet volcomen genouch en is / om alle geleertheyt ende vrije kunsten daermede uyt te leggen / oft te verstaen te gheven; dunckt my een slecht voorts bringen; ende niet soo veel weerdt / datmē daerop antwoorden soude. Eerstelijck segg' my een wat is die eerste spraeck op eerden gheweest? Ick sorge / hy soude wel beangst sijn die my antwoorden moeste. End' al ist oock soo; dat alle wijsheyt ende gheleertheyt / diemen hedens'daechs grootelijck aensiet eñ verwondert / eerstelijck in Griecksсher daer naer in Latijnscher spraken overgeset sijn gheweest / ende wel gheoeffent: Ick wilde nochtans geren weeten van dese gesellen / die de vreemde spraken soo hooch achten / oft dese geleertheden / terstont metter stat Athenen / ende Roomen begost is? En niet elcke stadt meer dan vier of vijfhondert Jaeren ghestaen / eer die gheleertheyt daer is gecomen? Te meer / doen de cunsten end' wijsheyt daer begostē / oft sy niet twee end' drijhondert Jaren gheoeffent sijn geweest / eerse tot dier volcommenheyt comen / daeromme sij nu soo hooch geacht worden....

Daer toe / dese hondert Fabulen sijn niet soo veel eeren weerdt / datmense soo hooch verspreken soude: warē oock noyt gemaeckt / om uyt te laten gaen. Want / tis waer / doen ickse begost / dat ick niet was bedacht om die te laten sien: alleenlijck hadde ick een licht argument begost / om my selfs te versoecken / wat ick in een grootere saecke soude vermogen. Ende geeft my Godt t'leven / hope ick te thoonen / dat niet soo swaren saeck is / onse sprake te helpen; alsmen te verstaen geeft. Aengaende de schrijvinghe: Sy is seer verdorven. Nochtans metter tijt mocht haer gheholpen worden. Ende nv int beginsel vinde ick heel end'al nootelijck / v / vocalen / ende v consonanten. Want / sonder twijfel niet moghelijck is wel te schrijven ofte drucken / sonder opelijck onderscheydt van dese twee letteren te maken: End' willen wy dat onse spraecke van vremde lieden ghelesen can worden / soo moeten wy voor al / sulke letteren soeken die leselijck sijn. Voorts mocht eenen vraghen: Isser anders gheen ghebreck? Jaet vrindt: med' allen vele: Maer voor d'eerste beginsel can-

ment niet al ghehelpen. Alser meer ander sullen sijn / die de saeke ter herten nemen / end' die malcanderen cunnen end' willen helpen; Got sal sijn genade verleenen dat niet altoos van noode wesen sal / van andere spraken te bedelen t'ghene ons die onse gheven can."

Deze aanmaning van een vurig taalzuiveraar leek mij te aardig, om haar niet nagenoeg in haar geheel over te nemen.

Het is natuurlijk een onbegonnen werk iets algemeens over de vertalers te willen zeggen. De eene deed het met meer ernst dan de andere. Moeilijk konden zij de oorspronkelijke versmaat van het Latijn behouden en schreven dus meest in alexandrijnen. Ik zal dan ook niet verder daarvan aanhalingen geven, doch alleen een vers uit ieder der verschillende vertalingen van de Emblemata Horatiana citeeren om het verschil daartusschen te laten zien. Vooraf nog een enkel woord over een boekje, dat ik reeds meermalen besprak: de Apologi Creaturarum. Dit is, zooals ik reeds zeide, een bewerking, van een incunabel „Dyalogus creatvrarvm". Hoe goed de bewerker (Jan Moerman) zich aan het origineel hield, blijke uit het 29ste zinnebeeld. Het prentje stelt voor een sater, die aan een vrouwelijke centaur iets uitlegt. Op den linker achtergrond een schip, waaruit een man zijn vrouw overboord gooit. In: „Een genoechlick boeck gheheten dyalogus der creaturen" vindt men het desbetreffende verhaal onder den titel: „Van satirus die een wijf ghenomen had." Dyalogus XC Satirus is een mensch die hoernē voor sijn hooft heuet eñ es eē mōster of wōderlic dinc die bouen int opperste vāt lijf een mēsch is ende dz nederste heeft ghelikenisse vā een gheyt welc die heidē eerē voor eē afgod eñ is alsulckē dier als de heilige vad. anthonius ind woestinē sach diē hi vragede wat hi was Eñ hē dit beeste ātwoerde dz hi eē sterflijc mēsche was eē vādē inwoēres d. woestinen. Dese satirus nā eē wijf die simpocentaurus dochter was die bouē eē mensche is eñ benedē een paert. Dese eer hij sijn wijf beslapen soude hebben beuoorwoerde met hoer dz si drie dīgē soude moetē houdē Dz eerste was dz si nz en soude liegē. Dat andre dz si hē nz en soude blasfemerē oft vmaledien. Dat derde datse sijn bedde niet ouertredē en soude En hi seide ist dz tu dese drie houdes so mogeste mz mi v̈nachtē Hier na en corte tijt woude hise

beproeuē of si ooc gehoorsaē ware eñ seide Seg mi o wijf hoe dij ouds hietē Si ātwoerde nie en heb ick oudsge hadt Doe seide hi Och laecy du hebste mijn voorwarde gebrokē. Doe begā si hē te v̄maledië om dz si hoer v̄liet op die sterchz eñ coēhz hore ouderē Hier ō viagede hise vā hē ende scheydese van sinen bedde. En nz lange daer na bedreef si ōeerbaerheit mettē esel Eñ doe dz satirus vernam gaf hi die sētenci van hoer dat si steruen moeste Ende doe sij steruē soude seide si Obedierē moet si horen man dz wijf eñ dienen als si cā Veeltijt sijn die vrouwen ongehoorsaem ende nochtāt en hoort hoer dz regiment niet toe Die wise man seit Ist dattet wijf die heerscappie heeft si sel den man contrari wesen Item beter ist te wonen in die woestine dā te wesen met eenē toornigen kiuachtighen wiue Men vindt dat een mā sijn wijf castiede ō hoer ōgehoorsāheit ende seide hoer dat hi van huis soude reisen eñ bleef nochtant heymelic in die stede tot eens vrients huse dat wijf vraghede den man wat si doen soude als hi van huus waer Hi seide Ic beueel dij dattu dijn vingher geensins en steect in dit gat dat hier staet Ende doe die man wt was began si te dencken eñ murmurerē waer ō heeft hi mi dit verbodē Doch en sel ic hem hier in niet obedierē ende stack met groter druchticheit horē vingher in dat gat Die man haddet te voren bescicket datter veel scerper yseren int gat stonden daer dat wijf als si hoer vinger in ghesteken hadt ende si ghepijnt wart van die scaerpe spikeren began seer luide te roepē also dat die man niet verre van daen en was dat hoorde ende quam toe lopen eñ seide waer om en hebstu niet obediert minen ghebodē Ende also wort sij gecorrigiert dat sy namaels ghehoorsaem was Het gheschiede op een tijt inder see datter groote tempeest ende onweder was ende dat volck in grooten perikelen was dz die scipper riep dz eē yghelijc sijn last vtē sceep soude werpē dz doe daer een man was die een quaet ongeraect wijf eñ ind tōge bi hē hadde dz hijt wijf ouerboert woude werpē eñ seide datter geen swaerre dīc int scip en was dā hoer tōge Hier ō seit seneca Gelijc alser nz bets en is dan eē goedtierē wijf also en isser nz wre d dā eē ōwerdige vrouwe Daer om seit eē philosooph dz dz wijf is eē stadige vroechde of eē ewige druc ende pijn. Is si quaet so is si pijn Is si goet so is si genoechelic goet want goede vrouwē

sijn gehoorsā horē mā ende hebbē lief bouē allē mēschē Jheronimus īdē boec dzti scrijft tegē iouinianū seit vā drie goede vrouwē vā romen die na dz si hore mānē vloren haddē geē ād nemē en woudē Die eerst vā desē was genoēt marchia cathoēs: Dese wort geuraget waer ō dz si geē mā en woude nemē En si ātwoerde dz si geē mā soude vindē die hoer nemē soude ō hoer persoē mer ō dz hore dz is al waer sij nz scoō om haer goet Die andde hiet valeria Als die geuraget wort waer ō si geē ander mā en nā Antwoerde dz si dz nz doē en mocht ō dz hoer mā niet doot en was mer also lāge soude leuē als si Die dde hiet āna die vā horē oudsgedwōgē wort een and man te nemen ō dat si iōc en rijc was Dese ātwoerde dz si dz nz doē en mocht ō dz si een goet mā gehad had En waert dz sy eē ād naē dz si nz en wiste of hij goet soude sij of quaet Eñ dō waer dz hy goet waer dz si altoos in vresē wesē soude diē te ṽliesē Eñ waer hi quaet so soude si altoes in druc eñ lidē wesē ō dz si na dē goedē mā dē quadē hadde genomē."

De Apologi Creaturarum vertelt dit aldus:

„Vxorem Satyrus pulcram deposcit habere,
Sed prius hanc verbis commonitam voluit,
Mendacem vt linguam fugiat, nec corpore fœdo
Externum admittat, præcipit ille, virum.
Ast immunda nimis turpi hæc sociata vt asello est,
Disrupit chari vincula casta thori.
Sentijt hoc forsan post tempora lapsa maritus,
Femina mæsto animo multa precatur eum.
Sed meritam mortem Satyro suscepit ab vno,
Cùm gemit interitum non benè cauta suum."

Morale.

„Adulterij merces, mors
Est pluma leuior, vento quæ fertur ab omni,
Femina, dum violat fœdera sacra thori."

Onder de prent volgt dan nog de verheerlijking van brave vrouwen:

„At laudanda nimis, fuluo et pretiosior auro
Femina, quæ seruat cum pietate decus.
Femina cælestes flexit pia carmine Diuos.
Femina progenuit qui fugat omne scelus.

Inter mille tamen Salomon non repperit vnam,
Quæ purum seruat cum probitate animum.
Expleri nunquam potis est, nec flectitur vnquam
Heu quantum gignit femina iniqua mali!"

De schrijver van de Sedighe onderwiisen der Creaturen kende blijkbaar noch het Latijnsche boek noch den oorspronkelijken incunabel of wilde de prentjes geheel anders behandelen. Telkens toch geeft hij een versje in gansch anderen geest. Bij dit plaatje zet hij er boven „Deformat venter Deus" en zegt dan:

„'t Sijn boven menschen schijn, en beesten van beneden;
Den buyck vol onverstants, en 't hooft schijnt rijck van reden:
En sietmen 't heel begrijp, 't en is noch beest noch gheest:
Maer als men 't heel verdeylt 't is halff gheest, en halff beest.
Den mensch begrijpt in hem dat beest en gheest can geven:
De siel wil naer 't verstant, maer 't lichaem beestigh leven;
Maer als den buyck-lust plet de reden en 't verstant;
Dan hout in 't domme volck het beest-deel d' over-hant."

Hier zijn het dus waarschijnlijk oorspronkelijke versjes bij prentjes die de uitgever daartoe verschaft had.

Ter aanduiding van de verschillende manieren, waarop de vertalers van de Horatiaansche zinnebeelden hun taak opvatten, laat ik nu van elk dier uitgaven het eerste versje volgen. Het is een omschrijving van de volgende regels uit Horatius' Oden Lib. 3. od. 2:

„Virtus repulsae nescia sordidae,
Intaminatis fulget honoribus:
Nec sumit ponit secures
Arbitrio popularis aurae."

De eerste editie van 1607 geeft het versje van Bredero:

„Deughts loon is selfs de deucht, oft int wel doen behagen,
Sy wacht van niemant yet, gheluck, gelt, eer oft staet,
Noch wert door hoop beweegt, oft ooc door sorg verslagen:
Deught hevet al in haer, niet buyten haer sy gaet."

In de volgende van 1612 lezen we:

„De deught is zelfs der deughden loon,
Oft in 't weldoen 't goet behaghen.
Fortuyn vertreet zij scepter, kroon,
Noch geld noch staet gaet zy bejaghen.
Dies hoop noch sorgh haar rust verstoort.
Het oprecht heyl sy aen de menschen
Doet door haer claerheyt komen voort
't Is 't hooghste goet dat men kan wenschen."

In 1683 berijmt het kunstgenootschap Nil Volentibus Arduum de zinnebeelden op verzoek van den boekverkooper François Foppens te Brussel. De tweede druk van de verzen verscheen zonder de prentjes in 1709. De vertaling luidt:

„De deugd verstrékt zich zélve een loon,
Zy acht geen Scepterstaf, nóch Kroon:
Geen gunst van 't Grauw kan haer behaegen,
Het zy haer eerampt, én gebied.
Benomen wérde, óf opgedraagen,
Zy kreunt zich 't een nóch 't ander niet.
De Deugd, wat ramp haar mooge ontmoeten,
Vertreedt het lós geluk met voeten."

De volgende vertaling is die van Anthoni Jansen: zij werd herhaaldelijk herdrukt, ook in de Leermeester der Zeden en Le Clerc's Spectacle de la Vie Humaine:

„De deugd blijft steets haer eige loon,
Zy kan alleen zichzelf vermaken.
Zy staet na koningstaf noch kroon;
Maer poogt en streeft na hooger zaken.
Haer rust, van hoop noch vrees gestoort,
Laet 's weerelts los geval braveeren.
Hy blinkt die hare lessen hoort,
Met de onbevlekte kroon van eeren."

Ten slotte vind ik nog een vertaling van die beroemde zinnebeelden door Jr. Gilbert de Flines in 1711. [1]) Zij luidt aldus:

---

[1]) Ik ken alleen den tweeden druk, waarvan de titel luidt: „Bygedichten op de Zinnebeelden getrokken uit Q. Horatius Flaccus, naar de geestryke

„De Deugd, die altoos blinkt, met onbeneevelde eer,
Laat zich door bundels, kroon, of scepters niet misleyen,
Zy staat gelyk een rots, manmoedig op haar speer,
Zy laat haar zinnen in rechtvaardigheden weyen;
Het waerelds los geval word door haar voet vertrêen,
Zy oogt op 't eeuwige, en streeft naar de zalighêen.

Vergelijken wij deze vertalingen, dan staat m. i. die van Bredero in haar kortheid bovenaan, waarop in kunstwaarde die van Nil volgt, welke ook meer met inachtneming van de voorstelling van Vaenius vervaardigd is, evenals die van de Flines, welke echter verreweg de minste is.

Genoeg hiermede over de vertalingen. Ik wil nu, de dichters behandelende, nagaan in hoeverre zij verschillen in hunne opvattingen omtrent den versvorm en de uitgebreidheid van den tekst en welke nieuwe richtingen zij beproefden in te slaan bij de berijming der emblemen. De voornaamste oorspronkelijke bundels stuk voor stuk nagaande, kan ik later met eenige conclusiën besluiten, mijn resultaten te zamen vattend.

De eerste, die een oorspronkelijk emblemata-boek uitgaf, is Dan. Heinsius. Bij zijn bundel is het volgende op te merken. De verzen zijn alexandrijnen en bestaan uit acht regels ieder met een spreuk in verschillende talen — Latijn, Fransch en Italiaansch — er boven. Rondom elk emblema staat een Latijnsch distichon. Wat den inhoud betreft, ziet men dat de dichter houdt van pikante tegenstellingen en woordspelingen en daar jacht op maakt.

Zoo b. v. het 4de versje:

„Twee vieren krencken my zeer swaerelick mijn sinnen
Het een niet verr' van my, het ander is van binnen.
Het gheen dat binnen is, daer word' ick van verbrandt
Het gheen dat buyten is, dat helpt my oock van cant.
Het gheen dat binnen is, dat moet ick altyd lyden

---

vinding van Otto Vaenius door Jr. Gilbert de Flines, Schildknaap. Tweede druk. Met Aanteekeningen vermeerderd. Na de eerste uitgave van den jaare 1711. Gedrukt voor de Familie Te Amsterdam, By S. en W. Koene 1797 8°. Deze herdruk is uitgegeven door Q. de Flines. De oorspronkelijke druk verscheen blijkens de voorrede in 1711 bij Hendrik van de Gaete te Amsterdam.

Het gheen dat buyten is, dat comt my oock bestryden
De helft is wel by my, daer van ick gae te niet:
Dus lyd' ick in mijn hert een vriendelick verdriet."

of uit het 10de:

„De Son die comt daer heen haer gouden hooft vertoghen,
Mijn allerschoonste lief heeft peerlen in haar ooghen:
Een lief, een Son is daer: daer is oock wel een maen,
Maer die de Sonne derft en isser niet wel aen."

Deze regel doet aan Huygens denken, evenals het slot van 't 9de versje:

„Nu ben ick sonder haer, nu ben ick sonder my."

Op andere plaatsen doet Heinsius aan Cats denken, b. v. bij het 19de:

„Den boom, die met zijn top zeer hoogh en wijt gheresen
Niet verre van 't ghebou des Hemels schijnt te wesen,
Met vruchten schoon becleet, de vruchten die men meent
Van hem alleen te zijn, en heeft hij maer ontleent" enz.

of het 23ste:

„Hier voortijdts als ick placht van minnen t'hooren spreken
En van dat bitter soet en van die loose treken,
My docht het was soo moy, men coster uyt end in,
Dat heeft mij eerst gebroght het minnen in de sin" enz.

Mij dunkt echter, dat Heinsius puntiger is dan Cats en dat de woordspelingen en tegenstellingen bij hem veel minder gezocht en gewrongen zijn dan bij Huygens.

De volgende is P. Cz. Hooft. Hij geeft in twee regels den zin van het emblema weer, met een Nederlandsch opschrift. Weer zijn het alexandrijnen, doch niet zoo vloeiend als bij Cats b.v.

Hij houdt veel van inversie in zijn dichten b. v.:

„Met lecker' hoop, de Min staet om te locken breedt [1]).
Maer 't Aes bedeckt den Hoeck, vast is men, eer men 't weet.

of:

De couwde vuyrslach vuyr in 't drooghe voedsel, plant.
Couwd is mijn Lief in haer, in and're stichtse brandt."

---

[1]) Later „reedt".

De laatste verzameling liefdeszinnebeelden vindt men in Cupido's Lusthof, waarvan de schrijver W. I. Stam een weinig bekend persoon is. Hier bestaan de versjes uit twaalf viervoetige jamben. Onder de prentjes staan telkens twee viervoetige jamben. De inhoud is, evenals bij de vorige emblemata, de berijming van algemeene begrippen in een soort van spreukvorm vervat. Men oordeele naar het 11de emblema:

„Soot Cupido belieft, hy schiet
De een tot Liefdd'en d'ander niet
Tschijnt hem te baren eenen lust
Maer tbrengt de jonckheyt groot onrust
Tschip dat den vvint contrarieert
Door moeyten langhen tijt laveert
Eert zijn ghevvenste haven crijcht
Een Minnaer me so langhe hijcht
Tot dattet loopen raeckt ten ent
Zijn Lieff tot vvederliefde vvent
Dan crijghet hert zijn vollen eys
In Lieffden een behouden Reys."

De Sinnepoppen sluiten deze rij van emblemata, algemeene begrippen vertolkende. Hier zijn de versjes het werk van Anna Roemers. Het zijn weer alexandrijnen. De maat is niet altijd even zuiver. In de inversie volgt zij Hooft na, b. v.:

„Op die gerust en stil, laegh by den aerden sweeft,
Het ongeluck selden of schier nimmer macht en heeft."

Dezelfde maat volgt zij in de vertaling van Georgette de Montenay's zinnebeelden; hier vinden we weer elk vers bestaande uit acht alexandrijnen, die eveneens niet altijd even vloeiend zijn.

Tot nu toe hebben we, wat men zou kunnen noemen, zuivere emblemata n. l. algemeene begrippen in een prent verzinnelijkt en door een vers in spreukvorm verklaart, welk vers dus ook een algemeene beschouwing ten beste geeft. Met Vondel betreden we een ander pad. In zijn Gulden Winckel en Warande der Dieren komen in plaats van kernachtige gezegden lange verhalen, fabelen zoo men wil. De maat blijft in alexandrijnen, doch, in plaats van acht regels, vindt men zestien- of vier en

twintigregelige verzen, die eindigen in een vier- of tweeregelige moraal. In de berijmingen herkent men nog zelden den lateren grooten dichter. Zoo b.v. het 66ste zinnebeeld uit den Gulden Winckel:

„Het Vischken Remora langhe eenen halven voet
Heeft eenen hoorn in 't hooft daer 't groot geweld meed' doet,
Want het Antonij groot Galioen verletten
Daert opgeblazen quam met volle zeylen zetten,
In 't Adriatisch Meijer, en boorden 't schier te grond:
VVaerom Erasmus dit met zijnen gulden mond
Tot een gelijckenis gebruyckt heeft zonderlingen,
Bij 't kleyne lit, de Tongh, die zulcken grooten dingen
In korten tijd beschickt, gelijck alst roer dat 't Schip
In een goe haven stiert, oft op een herde klip
„Schip-breucke lijdē doet, Laet ons hier altijd leeren,
Dat in 't kleyn schepsel meest uyt munt de kracht des Heeren."

Met dezen bundel gaan de emblemata een nieuwe richting uit. Het pogen om de verklaring van een zinnebeeld in poëtischen, zinnebeeldigen geest te geven, zooals we dat bij Heinsius en Hooft opmerkten, verdwijnt. Men geeft als tekst verhaaltjes of zooals bij Cats een les, geïnspireerd door het emblema. Met den volgenden bundel gaan we nog een stap verder en wordt de tekst vermeerderd met proza-uitleggingen. Het eerst treffen we dat aan in Pers' Bellerophon, die echter waarschijnlijk niet oorspronkelijk is, zooals we boven aantoonden. Daar echter eerst in de latere drukken de uitbreidingen in proza gevonden worden, mag men deze nieuwigheid wel aan hem toeschrijven. In den eersten druk staat een Nederlandsche spreuk boven het emblema en één of twee citaten uit den Bijbel of de classieke schrijvers er onder. De tekst in verzen, alexandrijnen, is van verschillende lengte. De latere uitgaven vermeerderde Pers met een prozastukje bij elk emblema, dat de historie vertelt en er eenige beschouwingen over bevat. Dat proza eindigt in een versje, vervat in viervoetige jamben, waarin men de meer algemeene beschouwing vindt over de ondeugd, die door het plaatje aangeduid wordt.

Bij den volgenden oorspronkelijken emblemata-schrijver wordt deze wijze van verklaring van het emblema tot de grootste

volkomenheid gebracht. Jacob Cats gaf in zijn Silenus Alcibiadis, die later weer onder den naam van Zinne-minnebeelden enz. verschenen, in de eerste plaats een drievoudige beschouwing over elk emblema in achtregelige alexandrijnen. Daar aan voegt hij toe de bewerking van het Nederlandsche vers in Latijn en Fransch, en ten slotte zet hij onder iedere plaat eenige citaten uit de Heilige Schrift, de Kerkvaders, de classieken of een Fransch Schrijver. Bij den tweeden druk vermeerderde hij dien tekst nog met prozastukken in het Latijn en Nederlandsch, die een soort van populaire preek bevatten, met het opschrift van het emblema als tekst. De inhoud van de versjes is anders dan vroeger; hier is het noch een kernachtig berijmde gedachte of spreuk, noch een verhaaltje waaruit de schrijver ten slotte de moraal trekt. Cats laat zich inspireeren door de voorstelling en geeft dan de practische les, die hij daaruit gehaald heeft. Hier sluit dus het vers zich niet onmiddellijk aan bij de prent, maar zou evengoed zonder prent kunnen voldoen, zoodat die versjes met elkaar eene verzameling van berijmde levensregels, in populair didactischen trant zouden vormen. Wat den uiterlijken vorm aangaat, vindt men hier, dank zij de groote kunst van versificatie, die Cats bezat, bijna overal zuivere rijmen; nergens haast stoot de maat of krijgt men valsche klemtonen. Wat bij de latere lange gedichten van Cats hindert, ze eentonig maakt en slaapwekkend, is hier niet onaangenaam. Integendeel, ze laten zich aangenaam lezen en bevatten een, wel wat laag bij den grond kruipende, maar toch practische gezonde moraal. Ook zijn vaak de gedachten en tegenstellingen geestig gevonden en op humoristische wijze behandeld. Een laatste punt, waarop men wel de aandacht vestigen moet, is de groote handigheid of gevatheid waarmee Cats éénzelfde gedachte van drie zijden bekijkt en het tot „minne-beeld", „sinne-beeld tot leere der seden" of „sinne-beeld ghetoghen tot stichtelijcke bedinckingen" maakt. Door een voorbeeld wil ik dat toelichten. Nemen wij b.v. het 12de zinnebeeld, voorstellend een jonkman, die aan een tafel zit te rooken, terwijl Cupido hem een rol tabak en eenige pijpen aandraagt.

„Van Roock werd' ick ghevoet" heet het in het eerste deel, en het versje geeft de verklaring:

„Men hout dat Venus kint coop-handel gaet aengrijpen,
Sijn waren zijn taback, dan t'gaet meest om met pijpen,
Sijn cramery is roock, roock is sijn beste vont,
Hy blaest roock uyt sijn neus, hy spout roock uyt sijn mont:
Roock is sijn rijck, vol roocx is gans het hof der minnen,
Met enckel roock en damp vertwijfelt hy ons sinnen:
Hij schenct ons roock voor dranck, roock hy ons t'eten geeft,
Heel Venus burghery niet dan van roock en leeft."

In het tweede deel beschouwt hij het van den maatschappelijken kant. „Fy! die roock eet, en beter weet" staat er boven.

„Den salamander suyght spijs' uyt de lucht en winden,
Den crekel weet sijn aes, int nat des daus, te vinden,
Damp van taback maet-roos en vreught, en voetsel gheeft,
Den hovelinck, voor al, niet dan van roock en leeft:
Roock is der Princen gunst, als roock coomt op-gheresen,
En wasemt door de lucht, het schijnt wat vreemts te wesen:
Maer alsment wel door-tast, dan ist niet dat het schijnt,
Roock, en der Princen gunst, rijst haest, en haest verdwijnt."

De derde maal zet hij er boven: „Cost en cleederen hebbende, vvij sullen ons daer mede laten ghenoughen".

„Wanneer Maetroos maer heeft een pijp Taback gedronckē
Hy suysebolt, en swiert, al waer hy wel beschoncken;
Den Salamander leeft alleenlijck vanden wint,
Den Krekel inden dau zijn voetsel soeckt en vint.
Een weinich spijs, en dranck, can ziel en lijf vermaken:
Elck heeft ghenoech, die maer zijn gierich hart can staken;
Die meest begeert, heeft minst: des wildy zijn gherust,
Vermeerdert niet u goet, maer mindert quade lust."

In de prozastukjes dikt hij hier en daar de bedoeling nog wat aan. Men ziet hoever we hier van Heinsius en Hooft af zijn.

In zijn tweeden bundel krijgen we weer wat anders. Spreuken in verschillende talen karakteriseeren eerst het zinnebeeld. Dan volgt, niet bij alle, een tweeregelig versje, dat nog eens de bedoeling in zeer populairen vorm uitspreekt, waarop een Nederlandsch vers, weder in alexandrijnen, de uitgebreide verklaring geeft. Meestal is die in den vorm van een verhaal,

soms ook van een beschrijving. Het eigenaardige is, dat zeer vaak een der personen van het prentje sprekend wordt ingevoerd, wat de versjes dikwijls zeer verlevendigt. In dezen bundel vindt men ook veel zinnebeelden zonder prentjes, waarvan het opschrift de prent, die men er zich bij kan denken, beschrijft b.v. „Het beelt moeste sijn een vrijster, die een porceleyne schotel met fruyten een vrijer aanbiedt, de vrijer sig van de vrijster tot een fruyt-boom keerende om selfs te plucken." „De Vrijster die het fruyt den Vrijer aanbiedt, spreeckt aldus:" enz. Het meest karakteristieke van dezen bundel echter is zeker de menigte spreekwoorden, die, in allerlei talen bijeengebracht, achter elk zinnebeeld van alle kanten licht werpen op de bedoeling van het prentje. Zij geven een denkbeeld van de kolossale belezenheid en kunde van den raadpensionaris en zijn zonder twijfel een belangrijke factor geweest voor het groote aantal herdrukken, die het werk beleefde.

Op Cats volgt De Brune. Hier vinden wij weer iets nieuws. De Zeeuwsche pensionaris laat op de versjes onder elk zinnebeeld een „wt-legginghe" volgen, die in proza vervat is, doch telkens afgewisseld wordt door citaten in proza of poëzie. ver taald of in het oorspronkelijke, uit classieke of buitenlandsche schrijvers. Zeer dikwijls eindigt die dan in een leerdicht van hem zelf. Het opschrift boven de prenten is soms in rijm; de verzen zijn achtregelige alexandrijnen en wel aldus verdeeld, dat in de eerste vier regels de beschrijving voorafgaat en in de laatste vier regels de moraal volgt, b.v. bij het 28ste prentje, dat ik reproduceeren liet, heet het opschrift: „Ghewoonte maeckt eelt" en het versje luidt:

De Rat, die smeer en vet voor 't grootste goed verkiezet,
Haer eygen zin en min, deur kunst en leer verliezet.
Zij staet hier met de keers, en lichtet al de lien,
Daer sy en lucht en licht te vooren placht te vlien.
Wat isser dat gewoonte en leer niet kan verwinnen?
De haes die sal den hond oock zomtijds wel beminnen.
Het kind van booze geest verbetert en veraert,
Al naer dat d'ouders tucht de roe gebruyckt of spaert.

Zacharias Heyns is blijkbaar een navolger van De Brune. Ook hij schrijft achtregelige alexandrijnen en deelt eveneens

de versjes in twee gedeelten: beschrijving van de plaat en moraal. Een bijzonderheid bij hem is, dat hij bij elk vers de Fransche bewerking bijvoegt, waarschijnlijk door hem zelf gemaakt. Boven elk vers zet hij een tweeregelig versje. Onder elk emblema staat een bijbeltekst met de Fransche vertaling. Zijn proza-uitleggingen bestaan bijna geheel uit citaten van classieke schrijvers en Fransche auteurs: Du Bartas natuurlijk, Georgette de Montenay, P. Ronsard, e. a. Ook haalt hij Nederlandsche schrijvers aan, o. a. Cats en zeer veel den Bijbel. Hij schijnt op een niet zeer hoog staand publiek tė hebben gerekend, tenminste bij alle citaten geeft hij de vertaling. Zijn zinnebeelden zijn uiterst stichtelijk.

De volgende oorspronkelijke emblemata-dichter, de Gentenaar Jacob van Zevecote, geeft geen nieuws. Zijn achtregelige alexandrijnen zijn, evenals die van De Brune, meest in tweeën verdeeld; een twee-regelig versje staat er boven. De trant is als van Cats of De Brune: men oordeele naar het versje op blz. 57.

De weleerwaarde heer Hulsius geeft in zijn Emblemata sacra [1]) weer een kleine variatie. Bij hem bestaat de tekst niet uit acht regels, zooals bijna immer tot nu toe, maar uit een onbepaald aantal coupletten van vierregelige alexandrijnen. Eenige teksten en een tweeregelig vers gaan vooraf. De „Aenmerckinghen" zijn, om zoo te zeggen, excerpten van preeken: men vindt er meer bijbelteksten in, dan eigen meeningen van den auteur. Op nagenoeg dezelfde wijze behandelt hij zijn gelegenheids-zinnebeelden op Gustaaf Adolf van Zweden, ofschoon met wat minder bijbelspreuken.

Krul gaat weer den ouden weg uit in zijn: „Minnebeelden toe-ghepast de lievende Ionckheydt. In achtregelige alexandrijnen verklaart hij de prent met een in het midden rijmend opschrift er boven. Dan laat hij er nog op volgen een korte verklaring in proza en een langer vers in korte regels. Karakteristiek is de liefhebberij, die hij toont voor vergelijkingen met classieke fabelen. Verder zijn zijn versjes, dunkt mij, het best te vergelijken bij Cats, wat de manier betreft. Ook Krul laat zich door de prent inspireeren en poëtiseert de gedachte, die hij in

[1]) Waarvan M. Merian de prenten graveerde, volgens D. Franken Dz., L'oeuvre des Van de Passe p. 301. Ik verzuimde dit in de Bibliographie te vermelden.

de voorstelling vindt liggen. In het tweede langere versje geeft hij dan nog eens de moraal, wat practischer gezegd, b.v. „'t Diend wel gevat, van die 't noyt had." De prent stelt een man voor, bij het vuur zittende met een tang in de hand; bij zijn knie staat Cupido. Links haalt een vrouw een aal uit een tobbe.

„Hebt ghy noyt liefd' ghepleeght, ghevoelde ghy noyt minne,
Maer wilt voor d' eerstemael het vryen nu beginne?
Soo leert van my dees Les: ghy siet hoe door de tangh,
Gantsch onbeschadight wert gehouden 't vuyr in dwangh;
De Min (gelyck ghy weet) wert by het vuyr geleecken
Hy brant sich die in 't vuyr sijn handt bestaet te steecken:
Maer wilt ghy van de brant en smert ontslagen sijn:
Gebruyckt voorsichtigheydt, soo blijft ghy vry van pijn."

Het prozastukje bevat een uitweiding over het spreekwoord: „Voorsichticheydt is de moeder van alle wijsheydt," en het tweede versje vangt aldus aan:

„Steurt u lief haer licht int minne,
Leert u buyghen nae haer sinne;
't Gheen sy wil, ghewillich doet,
Is sy quaet, toont ghy u goedt..."

De andere bundel van Krul is op dezelfde wijze ingericht, doch zonder proza. Hier zijn het weer liefdeszinnebeelden in den trant van Heinsius, d. w. z. voorstellingen met Cupido. Vaak doen zij ook aan Heinsius denken, b. v. bij een plaatje: Cupido met een vuursteen, met opschrift: „Vreemd is het geen men in my ziet, 't Doe branden, zelfs en brand ik niet," vindt men in het gedicht de regel: „'t Geen sonder branden is, het branden kan verwekken," of het versje bij de prent, Cupido voorstellend, die een vogel aan een touw laat vliegen:

„'k Heb vreugde, zoo wanneer ik opwaerts ben gevloge,
Maer, leyder! in de vlucht vind ik my eerst bedroge;
Al vliegend acht ik my ontslagen van mijn last,
Mijn vreugde baerd mijn smert, al vliegend ben ick vast; enz."

Hofferus geeft tweeregelige Nederlandsche opschriften, behalve het Latijnsche opschrift en verzen in verschillende maat, van

verschillende lengte. Zijn bundel is echter niet geheel emblematisch, maar een verzameling van al zijn gedichten, waaronder, ook emblemata. Daardoor kan men niet verwachten in hem een inleider van een nieuwe methode te vinden. Hetzelfde is het geval met Biens, wiens Handt-Boecxken slechts zes emblemata bevat en evenals Hofferus bovendien nog enkele die wel den vorm hebben, doch de prent missen: een eigenaardigheid die bij Cats reeds in den Spiegel van den Ouden ende Nieuwen Tijdt wordt aangetroffen.

De „Af-beeldinghe van de eerste eeuwe der Societeyt Jesu" is, evenals de Sinnebeelden van Barbonius en Hulsius' Roomsche Arent, een gelegenheidsschrift in den vorm van zinnebeelden, waarin, behalve de verzen in alexandrijnen, die vrij lang zijn, een uitgebreid stuk, ten deele historisch proza de aandacht vraagt.

Met Van der Veen's Adamsappel krijgen we weer een zuiver emblemataboek. Daarin wordt wat nieuws ingevoerd. De verzen zijn in alexandrijnen, doch langer dan acht regels. Een Nederlandsch tweeregelig versje staat er boven, een Fransch tweeregelig versje er onder. De tekst bestaat uit twaalfregelige alexandrijnen; hij is in tweeën verdeeld: eerst de beschrijving, dan de verklaring. Daarop volgt een lied met aanwijzing van de stemme, en dan tot besluit nog een vers in alexandrijnen, dat, meer generaliseerend, een verklaring geeft van de gedachte, die door het prentje wordt verzinnelijkt. Vaak is dat het een of andere type, meest van een ondeugd, b.v. de valsche tonge, de spotter, de leugenaer, dronkenschap, de dobbelaar, de straetschender, de alchimist, enz. Als voorbeeld diene het laatste zinnebeeld.

Het voorafgaande versje luidt:

„De Gout-zucht is een groote plaagh,
Veel slimmer als een quade maagh."

De prent stelt voor een boerenhuis, waarvóór een kind, dat, op den grond kruipend, jacht maakt op vogels.

„Celui qui biens et temps pour l'or en vain consume
Pour le Demon la lampe ou le flambeau Allume."

staat er nog onder, wat dus bewijst, dat de Fransche versjes

niet vertaald zijn, maar een bewerking van dezelfde gedachte.

„Dit cleyn onnosel Wicht gelooft het boertich seggen,
En vvil het vogeltje vvat souts op 't staertje leggen,
Het cruypt en vvaant t'is heb, o Manneken o neen,
De kunst en is niet ficx, daer vlieght de voghel heen:
Noch slechter gaat de zaak der schrand're alchimisten,
Die tyt, en zin, en vveet, en 't Gout om 't Gout verquisten,
De hoop haar jaar op jaar ghestadelijken voedt,
En hebben al-bereets na vvaan eens 's Princen goedt,
Den Lapis Paracels ghenaamt Philosophorum,
Is inde Ziel gedruckt, 't is flat clinck clanck clorum,
Mit barster op het vuyr of 't een of 't ander glas,
O vve! eylaas vvat raat? een Graaflijkheyt in d' as."

Op de stemme: „Rosemonde lagh gedooken." volgt nu een lied in 15 coupletten, waarvan het eerste luidt:

„O den wijsen en den cloeken,
Teophrastus, heeft ghebroet,
Gecken die de Rijkdom soeken,
Ende vinden arremoedt,
'k Segge vanden Alchimist,
Die om 't gout zyn gout verquist."

In het derde gedeelte volgt nu de beschrijving van „Den Alchimist."

't Zy dat hy slaapt of vvaakt soo droomt hy gulde-dromen,
En acht hem al-bereets 'ken vveet vvat grooter Heer,
En nadert door de hoop en blyft al even veer,
Hy vvaar, alsoo hy meynt, ter hooghster trap gecomen,
Indien hy had een dat, gegeven of genomen,
Of had'er sulk metaal gevveest wat min of meer,
Of had hy 't vuyr gekoelt of dit vermengt vvat eer.
Den Philosoophen steen die had hy gansch volcomen,
Of barster hem ontvve een pot of teder glas,
Soo dunckt hem dat'er leyt een heerlijkheyt in d'ass.
Daar is een grooter schat, o Vindeloose blinden;
Soo ghy die soecken vvilt, met Goddelijk beleydt,
Dat is het rijke Godts en zyn gerechtigheydt,
't Gunt onwaardeerlijk is, en veyligh om te vinden."

Hoewel het geen oorspronkelijk boek betreft, wil ik toch even de volgende bijzonderheid van Peter Gheschier's Des Wereldts Proefsteen opmerken, die ik nog nergens aldus toegepast vond. Gheschier, of liever Antonius a Burgundia, geeft telkens tegenstellingen. Hij neemt de een of andere gedachte en plaatst daarboven: „Ydelheydt." Onder de prent zet hij dan, daarop rijmend, de slechte zijde van dat denkbeeld met „Waerheydt" er boven. Dikwijls krijgt men daardoor komische tegenstellingen, b.v.:

„Schatten prijs' ick boven maet,
Tzijn als vrouwen noodigh quaet."

„Schaer van knechten,
Wormen die hun huys bevechten."

„Vele neven
Fistels die veel smerten gheven."

„Als verwinner triumpheren
Proncken met eens anders veren" enz.

Van der Veen's Kroone der vier hooftdeughden is een verheerlijking van de Maagd Maria in een lang vers. Baardt's Deugden-Spoor besprak ik reeds; ook is het niet oorspronkelijk. Wij komen nu tot Poirters, den Zuidnederlandschen Cats. Al zijn werken zijn populair-stichtelijk; hier en daar boertig, weet hij soms niet onaardig de ondeugden en misbruiken aan te toonen en den rechten weg te wijzen; hij blijft steeds laag bij den grond, doch heeft daaraan ook zijn groote populariteit te danken, die zijn werken, tenminste enkele er van, tot in dezen tijd herdrukken deed beleven. Op de wijze van een volksprediker, een Abraham à S. Clara, of een Spurgeon, om een meer algemeen bekend voorbeeld te noemen, geeft hij dan in een Aen-spraeck, gericht tot de „eerbare Philothea" b. v. een uitgebreide beschouwing ten beste, waarin tal van verhaaltjes en fabelen uit gewijde en ongewijde geschriften. Poirters is op end' op een volksredenaar en heeft ongetwijfeld grooten invloed ten goede op het volk geoefend; zijn boeken zijn dan ook minder als emblemata-bundels te beschouwen dan als geïllustreerde stichtelijke lectuur. Hij kiest een tekst „De schoonheydt is verganckelijck" b. v. en illustreert dien door een jongen die zeepbellen blaast; hierop gaat hij nu door

en preekt over de ijdelheid der schoonheid. Daardoor is het mij moeilijk gevallen een keus te doen uit zijne werken, welke ik moest opnemen, welke niet. Die het meest op emblemata-bundels geleken, heb ik gekozen, doch volkomen tot dat genre behooren ze niet, behalve misschien het Heyligh Hert met de prentjes van Wierix.

Gerard van Wolsschaten doet hetzelfde met zijn doodendans. Hier ook eerst een lang vers en dan een „overdenckinghe" vol verhaaltjes. Een proeve van de verzen gaf ik reeds vroeger. Ongeveer op dezelfde wijze ingericht, zijn de boeken van De Bie, J. à Castro en pater Moons. De werken van den laatste zijn eigenlijk fabelboeken, waarin de eigenaardigheden der dieren tot motief strekken voor des schrijvers beschouwingen. De Sedighe Sinnebeelden van à Castro zijn in alexandrijnen en op dezelfde wijze ingericht als die van De Brune, namelijk het vers verdeeld in uitlegging van de prent en verklaring. De gedachten, die aan de prenten ten grondslag liggen, zijn meest zeer laag bij den grond en voor de hand liggend. Het boekje maakte dan ook blijkbaar weinig opgang. Een versje er uit vindt men op blz. 58. Meer succes had Schaep's Bloemtuintje, ofschoon het op niet meer belang aanspraak kan maken. Hier vindt men weer, evenals bij Hofferus en Biens, verscheiden zinnebeelden zonder prentjes; een stuk of wat slechts hebben afbeeldingen. De tekst is geheel in verzen, meest alexandrijnen. Ook in alexandrijnen, voorafgegaan door een bijbelspreuk, is Frans van Hoogstraten's Voorhof der ziele, een bundel die zijn grootste aantrekkelijkheid ontleent aan de fraaie etsen van Romein de Hooghe. De andere bundel van Van Hoogstraten, „De Schoole der Wereld," is vertaald.

Wij zijn aan het eind der 17de eeuw gekomen, de latere bundels geven niets opmerkenswaardigs, dan dat men er onder vindt, die, verzamelingen van prenten uit vroegere bundels, waarschijnlijk bestemd waren, om als modelboeken voor goudsmeden of graveurs te dienen en dus de emblemata weer tot hun vroegere bestemming terug deden keeren. Als zoodanig moet men, dunkt mij, beschouwen de beide uitgaven van Daniël de la Feuille.

We zijn ver van den tijd, dat Heinsius en Hooft en Visscher zoo pittig de poëtische gedachte, die door kunstenaars als De Gheyn, Serwouter en Claas Visscher in een prentje gelegd

was, wisten te berijmen en het volle licht lieten vallen op de les, die er in opgesloten was. De laatste bundels, die we bespraken, zijn eigenlijk reeds achttiendeëeuwsch in hun stichtelijkheid en hun gerektheid. Heinsius en Hooft, ze waren „heidensch" in hun denkwijzen, vooral de eerste, zij verheerlijkten den classieken Cupido, doch wezen te gelijk scherpzinnig op de rampen, die van te grooten dienst aan den liefdegod het gevolg waren, doch zoo, dat hun boekjes niet vervallen in het genre van stichtelijke moraliseerende literatuur. Het bleven zuivere kunstboekjes. Roemer Visscher, hij, de echte ronde Hollander, hij koos zijn onderwerpen uit de Hollandsche vermaken, de Hollandsche industrie; wat niet Hollandsch was, keurde hij af: c'est par là qu'elle parle François" zet hij boven een prent, waar een vrouwtje zich in den spiegel beziet of haar kuif wel goed staat. Zijn Sinnepoppen, het boekje staat daar als een monument van Hollandsche kunst uit de gouden eeuw. Dat was de glorietijd der emblemata; wat later werden ze wel niet verbeterd, doch leden ook niet al te erg door de lange verzen, verhalen en proza-uitleggingen, die Cats en De Brune er bij voegden. Het was echter de eerste stap in de verkeerde richting, die de emblemata, een zuivere kunstsoort, zou verlagen tot geïllustreerde stichtelijke lectuur; die boekjes, welke als een kunstsoort met het devies „l'art pour l'art" bestaan hadden, tot die bastaardsoort, de tendenz-literatuur, zouden doen afdalen. De laatste goede Nederlandsche emblematabundel is die van Van Veen; wat daarna komt is te veel décadence. Die bundels wijzen den weg tot Luyken's emblematabundels, en die van Claas Bruin, Houbraken, Verrijke, David van Hoogstraten, die, hoe fraai enkele der prentjes ook zijn mogen, als emblematabundels niet hoog staan.

Nog éen ding rest mij: te trachten, want meer dan tot een pogen kan ik niet gaan, te trachten aan te toonen, waarom de eene emblemata-dichter zoo populair was boven den andere. Wanneer wij de lijst nagaan, dan zien we dat in populariteit bovenaan staat Cats met zijn beide bundels. In de tweede rij komen dan Dan. Heinsius, Vaenius' Emblemata Horatiana, Roemer Visscher's Sinnepoppen, Pers' Bellerophon, Krul's zinnebeelden, Van der Veen's Adams Appel, de werken van A. Poirters en Schaep's Bloemtuyntje.

Verschillende oorzaken zijn daarvoor te vinden. Dat Cats zoo gelezen werd, spreekt haast van zelf. De eerste drukken trokken door hun fraaie uitvoering en door de groote belezenheid en geleerdheid van den schrijver de aandacht. Men vond waarschijnlijk in de boeken van Cats een lang niet te versmaden hoeveelheid wijsheid, verhaaltjes, spreuken, sententiën, bon-mots enz., die overal in het gesprek te pas konden gebracht worden. Daardoor, evenals door de zeer mooie prentjes hebben de Emblemata en de Spieghel vanden Ouden en Nieuwen tijdt — in het algemeen al Cats' werken — zich een plaats in ieders bibliotheek verworven. De Brune heeft zeker ook zijn tijd van populariteit gehad: de drie drukken, die vrij kort op elkaar volgen, doen dat vermoeden; doch hij was niet, zooals Cats, een man die zijn kennis zoo bevattelijk, zoo populair wist voor te dragen. Daarom bleven zijn boeken slechts door de ontwikkelden gelezen, maar maakten de uitgevers van volksletterkunde, de firma's De Groot, Van de Putte en anderen, zich weldra meester van de werken van den Hollandschen raadpensionaris en deden, ontdaan van de geleerdheid in andere talen, de zoogenaamde „boerencatsen" het licht zien tot lang in de 18de eeuw. Hetzelfde kunnen we opmerken van de emblemata, door Krul en Van Veen gedicht. Bij den eersten komt er nog bij, dat men den opgang van zijn werken niet alleen op rekening van de emblemata mag schuiven, daar die steeds met andere dichtwerken vereenigd zijn uitgegeven. Bij beiden droegen ook de versjes, die er met aanwijzing van melodie aan toegevoegd waren, veel tot het succes bij.

Een geheel andere reden is, dunkt mij, te zoeken voor de korte maar groote populariteit van Dan. Heinsius. Ik denk, dat hier de mode een grooter rol gespeeld heeft, dan het talent van den dichter. Heinsius' Emblemata Amatoria waren de eerste „minne-zinnebeelden", die in Nederland verschenen. De wijze van uitvoering — de fraaie prentjes, de letters in „caractères de civilité gedrukt en het onderwerp — stempelen deze boekjes geheel en al tot luxe-werkjes. Het titelblad, dat er op ingericht was, er den naam en het wapen van den bezitter en zijn echtgenoot of geliefde in te laten penseelen, doet nog vaster vermoeden dat in die vijftien jaren, dat de oblong-uitgaven van Heinsius verschenen zijn, op de tafel of in de bibliotheekschrijn van een 17de eeuwschen jonkman, die eenigszins

„meedeed", de Emblemata Amatoria niet mochten ontbreken.

Bij Vaenius geloof ik de oorzaak hierin te moeten vinden dat zijn boek met de, toen ter tijd zeer fraai gekleurde, prenten veel gekocht is, omdat het een aangename gelegenheid gaf, Horatius te genieten en de citaten beter te begrijpen. De groote populariteit, die Vaenius als kunstenaar gehad heeft, zal er zeker veel toe bijgedragen hebben. Men heeft ook gezien hoe veel menschen hun krachten beproefd hebben om die citaten uit den Latijnschen dichten te berijmen, wat ook een bewijs is, dat dit onderwerp zeer in den smaak viel.

Roemer Visscher werd, dunkt me, alleen in den eersten tijd gekocht, terwille van de fraaie prenten en uit eerbied voor een der hernieuwers van de Nederlandsche poëzie; de latere drukken in 1669 en 1678 zullen niet zoozeer ter perse gelegd zijn, omdat er vraag naar was, als wel omdat men de prentjes nog eens wilde gebruiken en Visscher als classicus een enkele maal gezocht werd. Hetzelfde geschiedde met Spieghel, van wiens werken een editie „cum notis" door P. Vlaming werd uitgegeven.

De bundel van Pers zal zijn vele herdrukken meer te danken hebben gehad aan de beide andere deelen, de Urania en het Ghesangh der Zeden, die niet onaardige liedjes met de zangwijzen bevatten, dan aan de emblemata.

Poirters is van den beginne af een volksschrijver geweest en veel en voortdurend door het volk gelezen, zoodat tot nu toe enkele zijner werken herdrukt worden. Bij Schaep's Bloemtuyntje zal het, dunkt me, dezelfde oorzaak hebben.

En hiermede ben ik aan het einde gekomen van de taak, die ik mij stelde. Van verschillende kanten heb ik de emblemata beschouwd en, naar ik hoop, de groote belangrijkheid van die kunstsoort aangetoond. — Moge dit er toe bijdragen te doen gevoelen, dat te onrechte de studie van een zoo belangrijke verbinding van beeldende kunst en literatuur verwaarloosd is.

En nu, om met Roemer Visscher te eindigen: „Dus vaert wel, leeft vrolijck ende schimpt heusselijck: want ich belij, en weet wel, dat het niet sonder dat en is, dan hope op u goede geneghenheydt, vergiffenisse van als."

———

BIBLIOGRAPHIE.

[1.] DER SOTTEN SCHIP

oft dat Narren schip.

(Pl. s. bois représ. la nef des fols).

4° s. chiffr. ni récl., Sign. a.ij—z—A—F.ij [F.iv] 120 ff. goth. avec très nombr. et très curieuses figg. s. bois dans le texte. Au v° de l'avant-dernier f. on lit:

¶ Dit narrenschip is geuisiteert eñ geapprobeert van
den eerweerdighẽ eñ gheleerden Heer Jan Goosens
van Oorschot Licentiaet inder Godheyt ende Prochi
aen van Sinte Jacobs kercke thantwerpen / eñ
is toeghelaten bi consente vanden houe te
moghen printen Marien Ancxt geswo
rene boecprintersse der K. M. Da
tum te Bruessel dẽ eersten dach
Septembris. Anno.
M. D. eñ. xlviij.
Onderteeckent Meester P. de Lens.

Le dernier f. ne cont. qu'une planche sur bois. En prose et en vers.
Coll. M. Serrure.
(Beschrijving van den Heer F. Vanderhaeghen).

[2.] Nauis Stultorum: || oft, || Der sotten schip || Verciert met hondert eñ. xv. schoone Figuren / || volghende hare beduydenissen / eñ elck Passagie Moraellijck int cort wt- || gheleyt: Waer inne men sien mach hoe menigherley Narren datter zijn. || Seer bequaem om te leeren het quaet van 't goet t' onderscheyden, || om de Sonde te schouwen eñ deuchdelijck te leuen. || Eerst || Ghemaeckt in Hoochduytsch deur M. Sebastiaen Brandt / || Doctoor inder Rechten. || ***houtsnede, het narrenschip voorstellende, met opschrift: Nauis stultorũ*** || Thantwerpen, || Ghedruckt opde Lombaerde

Veste / inden witten Hasewint / || bij mij Jan van Ghelen 1584. || Met Gratie en Priuilegie.

(II) 236 (X) blzz. 4°. Sign. A.2—Gg.2 (Gg. 4).

De blzz. zijn gepagineerd 1—234; de nummers 165 en 168 zijn tweemaal gebruikt. Vandaar dat het aantal blzz. twee meer is, dan de paginatuur aanwijst.

Op den titel zijn de woorden: „Der sotten schip" fraai gefigureerd en in lijst.

v°. den titel twee versjes van 5 en 6 regels: „Der Narren Schip" en „Die Stierman vanden Schepe". Fol. 1 en 2 „Ian van Ghelen Tot den Christelijcken Leser". Fol. 3. „D'autheur tot onsen Heere om hulpe" (rederijkersvers van 30 regels). Fol. 4 begint het werk met „Dat eerste Capittel". Er zijn 117 Capittels, elk met een houtsnede, de 98ste en 115de over de geheele pagina. De tekst (nagenoeg geheel in goth. letter) is ongelijk van grootte voor de verschillende capittels, ze bestaat uit proza, gevolgd door verzen, korter of langer. Op blz. 234 (236) een 13-regelig vers met opschrift: „Dat sluyten vanden Boeck" tusschen twee langwerpig vierkante houtsneden. Daarna 7 pag. „Die Tafele" bevattende. 1 blz. de approbatie, het privilegie, gedateerd 1548, en het drukkersadres (als op den titel) bevattende 1 blz. met een houtsnede en op de laatste blz. het drukkersmerk van Van Ghelen met randschrift „Qvam pollvta fide nvn".

Alle pagina's zijn in een geornamenteerden rand gevat.

Volgens opgave van den heer F. Vanderhaeghen is deze editie een herdruk van die, welke in 1584 verscheen, met dezelfde platen.

In den Catalogus der auctie-R. della Faille staat een editie vermeld met jaartal 1585, waarschijnlijk een drukfout voor deze editie.

Bibl. Haarlem.

[3.] Aff-ghebeelde || Narren Speel-schuyt / || verciert met meer als hondert schoone Figueren || nae den aerdt van veelderley sotten die op aerden sijn: || Bewesen met stichtelijcke exempelen / so uyt de H. Schrift als || Oock uyt de Kerckelijcke Oudt-Vaders ende andere || Schrijvers meer / tot dienste van een yegelijcken. || Beschreven int Latijn ende Hooch-Duytsch / door den hooch- || gheleerden D. Sebastiaen Brandt || Getrouwelick overgheset in onse Nederduytsche sprake door A. B. || *kopergravure, het narrenschip voorstellend.* || Ghedruckt tot Leyden. || Bij Henrick Lodewicxsz. van Haestens / || In den jaere. 1610.

(VIII) 218 (gep. 1—109) (VI) blzz. 4°. Sign. A.2—Gg.

Fouten in de pagineering: 92 in plaats 96, 107 twee maal.

Titel in rood en zwart. — Titel v° bl. A.2 r°—A.3 r° „Voor-reden ofte Inhout deses Boecks". A.3 v° „Van den Aucteur deses Boecks" A.4 r° Lat. biographie van Brandt: „Joh. Trithemivs... in Catalogo Illustrium virorum". A.4 v° portret van Brandt met randschrift: „Sebastianvs Brandvs, qvi et Titio, ivris vtrivsqve doctor celeberrimvs." en binnen in: „Natus Argentinae, MCCCC. LVIII. Denatus ibidem MCCCCCXX". Er onder 4 lat. disticha.

ondert. P.S. Blz. 1 r° „Sonet op de af-beeldinge van Doctor S. Brand...." ondert. P. S. v° „Der narren-schip" en „De Stier-man vant schip.", twee zesregelige versjes. (eenigszins anders dan in de ed. 1584). Blz. 2 r° „D'autheur tot onsen Heere om hulpe". v° de eerste plaat.

Er zijn in 't geheel 105 prenten, genummerd 1—102, daar twee het nummer 3 dragen en twee het nummer 39 (tusschen n°. 42 en 43) en op n°. 102 een ongenummerde prent volgt. Van n°. 21 af zijn ze met cijfers genummerd. N°. 99 heeft geen opschrift met nummer.

De tekst staat op de r° zijde, telkens één pag. groot behalve bij het 3de, 12de en 41ste exempel waar hij 3 blz., en bij het 102de waar hij 2 blzz. telt.

De laatste ongenummerde prent op blz. 109 heeft geen afzonderlijken tekst, alleen een tweeregelig versje er boven en een zesregelig versje er onder. Blz. 109 v° een dertienregelig versje: „Het besluyt deses Boecx". De laatste ongepag. blzz. bevatten het register.

Noch tekst, noch prenten komen geheel overeen met den druk van 1584. In den tekst zijn de meeste latijnsche spreuken vertaald en zijn ook hier en daar veranderingen of coupures aangebracht.

Van de prenten ontbreken er verschillende en missen vele een stuk, dat om het formaat van het boek er af is gesneden. Enkele prenten zijn geheel of gedeeltelijk veranderd. Zie de volgende tabel, die de verhouding van de prenten aangeeft. De met „a. r." geteekende prenten zijn in den 2den druk langwerpig vierkant, meer breed dan hoog, à rebours, en veranderd in meer of mindere mate.

Voor de Duitsche uitgave gebruikte ik die van F. Zarncke. Leipz. 1854. en die van K. Simrock. Berlin 1872 met reproducties der oorspronkelijke houtsneden.

Duitsche Uitgave.	Nederl Uitgave. ed. 1584.	ed 1610.	
1	1	3	met 6 laatste regels, die in den 1sten dr. bij n°. 5 staan.
2	2	3a	
3	3	12	
4	4	5	
5	5	4	
6	6	41	
7	7	42	
8	8	39a	à r.
9	9	43	eenigszins anders dan de Duitsche.
10	10	21	
11	11	44	
12	12	45	
13	13	8	
14	14	11	
15	15	46	
16	16	9	
17	17	13	
18	18	47	
19	19	48	

Duitsche Uitgave.	Nederl. Uitgave. ed. 1584	ed. 1610	
20	20	49	
21	21	22	
22	22	50	à r.
23	23	51	
24	24	52	à r.
25	25	53	à r. (geheel anders).
26	26	23	
27	27	54	à r.
28	28	55	à r.
29	29	56	à r.
30	30	57	à r.
31	31	25	
32	32	58	à r.
33	33	59	à r.
34	34	60	à r.
35	35	61	à r.
37	36	24	
55	37	26	
39	38	62	à r.
40	39	27	
41	40	63	à r.
42	41	28	
43	42	29	
44	43	64	à r.
45	44	65	à r.
47	45	66	à r.
49	46	67	à r.
50	47	68	à r. (geheel anders.)
51	48	69	à r.
52	49	70	à r.
53	50	71	à r.
54	51	33	
38	52	30	
56	53	72	à r. (geheel anders.) De prenten 36 en 53 van de ed. 1584 zijn gelijk.
57	54	73	à r.
58	55	74	à r.
59	56	75	à r. (geheel anders).
60	57	31	
61	58	76	
62	59	7	
63	60	77	à r.
46	61	78	eenigszins anders dan de Duitsche.
65	62	32	
66	63	—	

Duitsche Uitgave.	Nederl. Uitgave.		
	ed. 1584.	ed. 1610.	
67	64	—	
68	65	79	à r.
69	66	80	à r. (geheel anders).
70	67	81	à r.
71	68	82	à r.
72	69	83	à r. (anders).
—	70	34	
76	71	84	à r. (geheel anders, gelijkend op n°. 101 van de ed. 1584).
77	72	15	
78	73	35	
79	74	102	
80	75	—	
81	76	10	
82	77	—	
—	78	14	
84	79	86	à r.
85	80	87	à r.
86	81	17	
87	82	18	
88	83	88	à r.
89	84	—	
91	85	—	
90	86	89	à r. (geheel anders).
92	87	6	
93	88	40	
94	89	90	à r.
—	90	98	(iets kleiner).
96	91	—	
97	92	85	à r.
98	93	20	
99	94	103	
100	95	91	
101	96	92	
102	97	93	à r.
103	98	—	
104	99	19	
95	100	101	met geheel anderen tekst.
106	101	39	
107	102	—	
109	103	99	à r.
110	104	36	
110a	105	94	= n°. 16 (ed. 1584).
—	106	1	doch zonder opschriften.
112	107	2	= n°. 22 (ed. 1584).

Duitsche Uitgave.	Nederl. Uitgave.		
	ed. 1584.	ed. 1610.	
—	108	16	
36	109	37	
—	110	95	
—	111	96	à r. (geheel anders).
—	112	97	à r. (geheel anders, gelijkend op n°. 107 van de ed. 1584 en geheel gelijk aan n°. 50 ed. 1610).
	113	38	
—	114	—	
48	115	—	
108	116	100	
105	117		= 41 (ed. 1584).

De volgende Duitsche Capittels ontbreken in de Nederlandsche bewerking: n°. 75, 111 en 110^{b}. (dat echter geen houtsnede heeft.).

Dubbel zijn in 't Duitsch:
n°. 64 = n°. 35, n°. 73 = n°. 27, n°. 74 = n°. 18, n°. 83 = n°. 3, n°. 84 = n°. 8, n°. 105 = n°. 42.

Alzoo zijn de nummers 31, 63, 64, 75, 77, 84, 85, 91, 98, 102, 114 en 115 niet in den druk van 1610.

Rijksprentenkabinet Leiden.

[4.] Aff-ghebeelde || Narren Speel-schuyt / || verciert met meer als Hondert schoone / Figueren nae den aert van veelderley Sot- || ten die op aerden zijn: || Bewesen met stichtelijcke Exempelen / soo uyt de H. Schrift als || oock uyt de Kerckelijcke Oudt-Vaders ende andere || Schrijvers meer / tot dienste van een yegelijcken. || Beschreven int Latijn ende Hooch-Duytsch / door den Hooch- || gheleerden D. Sebastiaen Brandt. || Getrouwelick overgheset in onse Nederduytsche sprake door A. B. || *kopergravure, het narrenschip voorstellende.* || t'Amstelredam. || Bij Jan Evertsz. Cloppenburgh / Boeckverkooper || op 't Water / bij de Kooren-beurse / inde Vergulde Bijbel 1635.

(VIII) 220 blzz. gepag. 2 (sic)–109 (V) blzz. 8°. Sign. A.2–P.3 (P.4).

Fouten in de pagineering: 78 inpl. 87; 92 inpl. 96; 107 tweemaal. Titel in rood en zwart.

Editie nagenoeg geheel gelijk aan die van 1610. – In de volgende kleinigheden wijkt zij af:

De tweede met 39 genummerde prent is hier 40 genummerd.

Fouten in de nummers der prenten: inplaats 37ste exempel staat 29ste, inplaats 78ste staat 87ste, en n°. 99 heeft geen opschrift met nummer.

v° blz. 109 volgt hier het Register in $4^1/_2$ blz.; op de laatste blz. volgt dan het versje: „Het besluyt deses Boecx."

De prenten: 57 en 99 zijn anders in dezen druk. De 62ste prent is „en sens inverse" met kleine verschillen.

Bibl. Haarlem. — R. W. P. de Vries.

[5.] Tpalays der
gheleerder ingienen / oft der
constiger gheestē. Inhoudende
hondert morale figueren / allen verstan-
dighen eñ liefhebbers der consten
ghenuechlijck om lesen. Nv
eerst in nederduytsche
Rethorijcke
ghestelt.
(*.*)
℄ Gheprint Tantwerpen bij die weduwe van
Jacob vā Liesveldt / op die Camerpoort brug-
ghe / inden Schilt van Artoys Anno M.
CCCCC. en LIIII.
Met Gratie ende Priulegie.

8°. sign. A.ij—G.ij (G.vij) 55 ff. goth. avec 101 planches sur bois mi-paginales, dont quelques-unes sont datées de 1554. Chaque pl. est suivie de 12 vers. Le 2e f. contient un avis en vers au lecteur par M. Laurers. Le 3e f. cont. le préface en vers de François Fraet. Le dernier f. au r°. cont. le privil. en faveur de Marie Ancxt veuve de Jacques van Liesvelt daté de Brux. 18 juillet 1553 et le souscription:

℄ Gheprint Tantwerpen op die Camerpoort brugghe / inden Schilt van Artoys. Bij die weduwe van Jacob van Liesveldt.

De vertaler is Frans Fraet.

(Beschrijving van den heer F. Vanderhaeghen).

[6.] ℄ Tpalays der
gheleerder ingienen / oft der
constiger gheestē. Inhoudende
hondert morale figueren / allen verstan-
dighen eñ liefhebbers der consten
ghenuechlijck om lesen. Nv
eerst in nederduytsche
Rethorijcke
ghestelt.
(*.*)

Ⅽ Gheprint Tantwerpen bij die weduwe van
Jacob vā Liesveldt / op die Camerpoort brug-
ghe / inden Schilt van Artoys. Anno. M.
ccccc. eñ LVI.
Met Gratie ende Priuilegie.

8° Sign. A.ij—G.ij (G) 55 ff. goth. figg. Réimpression de l'édition de 1554. Un exempl. incomplet du cahier G. a été vendu 50 fr. Serrure et 46 fr. R. della Faille.
(Beschrijving van den heer F. Vanderhaeghen.)

[7.] Tpalais der
gheleerder ingienen, oft
der constigher Gheesten.
Inhoudende hondert morale fi-
gueren / allen verstandighen
ende liefhebbers der con-
sten ghenuechlijck om
lesen. Nv eerst in ne-
derduytsche Reto-
rijcke ghe-
stelt.
∴
Gheprint Thantwerpen
op die Camerpoort brugghe inden
Schilt van Artoys. Bi mi Hans
van Liesveldt. Int Jaer ons
Heeren. M. CCCCC.
LXIIII
Ⅽ Met Gratie ende Privilegie.

Pet 8° s. ch. n. récl., sign. A.ij—G.ij (G.viij) 56 ff. goth. avec 101 planches sur bois mi-paginales dans le texte. Le dernier f. ne contient qu'une médiocre pl. s. bois représentant le Christ frappé de verges. L'avant-dernier f. contient le privil. en faveur de Marie Ancxt veuve de Jacques van Liesveldt, daté de Brux. 17 Juillet 1563 et la souscription:

Ⅽ Gheprint Tantwerpen op die Camerpoort
brugghe / inden Schilt van Artoys
bij mij Hans van Liesveldt.

Réimpression de l'édition de 1554.
Coll. Ph. Blommaert. (manque le cah. sign. C.)
(Beschrijving van den heer F. Vanderhaeghen.)

[8.] Princelijcke Deuijsen ofte || wapenen van M. Claude Pa- || radyn Canonick van || Beaujeu. || Ende || Vanden Heere / Gabriel Simeon. / ende || meer ander Auteurs. || Nu eerst wt de Francoische tale ouer gestelt in || ons nederlandts duytsch. || *Vignet: een engel met aan de beide kanten: „scruta—mini"* || T' Antvverpen, || Opte Camerpoort Brugghe inden gul- || den Enghel bij Willem Siluius / || drucker der Con.Ma. || Anno 1563.

350 blzz. gepag. 1—175 op de r° zijden. 8°. Sign. A.2—Y.5 (Y.7).

v° den titel: „D'inhout vande Priuilegie". Blz. 2—3 v° „Edelen.. Heere H. Anthonis van Stralen" ... onderteekend .. Willem Siluius. Op blz. 4 r° beginnen de emblemata, 217 in getal, elk met opschrift en gevolgd door een beschouwing in proza. De prentjes zijn houtsneden. Aan het eind blz. 175 v° hetzelfde vignet, als op den titel met „scrvta-mini", gevolgd door: „Ghedruct Tantwerpen op die Camerpoortbrugghe inden Gulden Enghel, bij M. Willem Siluius / Drucker der Con.Maiest. Anno M. CCCCC. LXII".

De vertaling is van W. Silvius.

Univ. Bibl. Gent. (2 defecte ex.)

[9.] Princeliicke || Deuiisen || van Clavde Paradin, || Gabriel Simeon, || ende meer ander: || Over ettelicke iaeren wtten Franschen in onse tael || verduytscht: nu verbetert / ende met Wtleggin- || ghen in Rijm / vermeerdert. || *Drukkersmerk: passer met „Labore et Constantia"* || Tot Leyden, || Inde Plantijnsche Druckerije || van Françoys van Ravelenghien. || 1615.

468 blzz. 12°. Sign. A.2—V.5 (V.6).

v° titel bl. Blz. 3—6 „Totten Leser", onderteekend: „Ioost van Ravelenghien" Blz. 7—10 „Den ... Heerē Theode van Marze ... wenscht Clavde Paradin veel ghelucks". Blz. 11 begint het werk. Het bestaat uit 217 emblemata, elk voorafgegaan door een opschrift en een tweeregelig versje en gevolgd door een vers en door een beschouwing in proza. De prentjes zijn houtsneden. De tekst is uitgebreider dan in den 1en druk en dan de Latijnsche editie. Op blz. 397. Deviisen oft Emblemen der Helden vanden heere Gabriel Simeon vormende het 181ste tot 217de embl. Op blz. 465 „Nae-reden oft Besluyt" onderteekend I. R. A.

De vertaling is door Ioost van Ravelenghien. De houtsneden zijn dezelfde als in den 1en dr. en in de Lat. ed.

Univ. Bibl. Gent. — R. W. P. de Vries.

[10.] Emblemata || I. Sambvci. || In Nederlantsche tale ghetrou || welick ouergheset. || *Drukkersmerk: Labore et Constantia*

|| t' Antvverpen. || Ghedruct by Christoffel Plantyn. || An. M. D. LXVI. || Met Priuilegie.

223 (I) blzz. 12°. Sign. A.3—O.4 (O.8)

v° den titel privilegie in het Nederl. in 7 regels.—Blz. 3 opdracht „Aen ... H. Heyndrick, Heere van Berchem, Borgemeester der Stadt van Antvverpen", onderteekend Chr. Plantyn. Blz. 4—9 „M. A. G. totten goetvvillighen Leser" (voorrede van den vertaler) Blz. 10 „De oversetter tot synen vrient." (Die vriend is, zooals blijkt uit de vertaling van Hadrianus Iunius, Emblemata. Antw. 1575 blz. 3: Abraham Ortels) dertienregelig vers, onderteekend m. d. spreuk: „Patiens terit omnia virtus". Met blz. 11 beginnen de emblemata, 167 in getal, onregelmatig gezet. Ze zijn klein vierkant, houtsnede met opschrift, vaak door een opdracht vergezeld; op elk volgt een Nederl. vers van ongelijke lengte in goth. letter. De eerste is een opdracht aan keizer Maximiliaan van Oostenrijk. De laatste blz. is v° bl. De vertaler is Marc Antoine Gillis. De prenten zijn naar teekeningen van Lucas d'Heere en Pieter Huys gesneden door A. Nicolai, C. Muller en G. van Kampen. Volgens Max Rooses, Chr. Plantin. Anvers 1884. p. 266 verscheen in 1566 een tweede Latijnsche uitgave (de eerste is van 1564) bevattende 55 prentjes meer, geteekend door P. van der Borcht.

Bibl. Haarlem.

[11.] De vvarachtighe Fabvlen || der dieren. || Psalm 3 a. 7. || Ghy hebt de mensch ghemaect een Heere ouer dijn wercken || Hem makende onderdaen alle dyngh dat wij mercken || Als de Voghels der lucht, midtsgaders al het Vee: || En oock alle dat zwemt int water of de Zee. || *Zinnebeeldige prent: de mensch met de dieren aan zijn voeten.* || Met gratie ende Preuilegie. || [*aan het einde:* Ghedruct te Brugghe inde Peerde strate by || Pieter de Clerck, ghezvvorē drucker der || Co. Ma. den xxvj. Augustj. 1567. || Om, eñ ten coste vanden voorñ Marcus Gheeraerts].

216, (VI) blzz. 4°. Sign. A.2—Ee.3.

v° den titel opdracht aan „Hubrecht Goltz, vermaert Schilder" . . . door Marcus Gheeraerts. Blz. 3 „Lucas D'heere Schilder tot den Leser eñ Ziender Alexandrijnsch Carmen". Blz. 4 de eerste prent. Blz. 5 tekst daarbij. Blz. 6 de 2de prent enz Op blz. 216 de laatste prent. Op de eerste ongenummerde blz. een vers: „Edewaerd de Dene Brvgghelingh Tot den goedionsteghen Lesere". v° de „Tafel van al de Fabels", vooraf gegaan door een 7 regelig vers: „d'Autheur totten Constenaers Rhetoricienen". Op Ee.3 r° einde van de Tafel. v° Die Priuilegie, waaronder de aanwijzing van den drukker, boven vermeld. De prenten, 107 in getal, zijn langwerpig vierkant, kopergravure door Marcus Gheraerts. Er boven een spreuk in twee regels, er onder een of meer berijmde bijbelteksten. De tekst er tegenover bestaat uit verzen elk van drie strophen, de twee eerste met goth.

karakter, de laatste cursief gedrukt. De laatste prent, „de Conclusie", heeft geen afzonderlijken tekst.

Bibl. Haarlem.

[12.] Emblemata || Adriani Ivnii || medici. || Ouergheset in Nederlantsche tale || deur M. A. G. || *Drukkersmerk* || T'Antwerpen, || Ghedruct bij Christoffel Plantin. || M. D. LXVII. || Met Priuilegie.

63 (I) blzz. 12°. Sign. A.2–D.5 (D.8).

v° den titel: „Aen de Eerbare .... Ionckvrouvve Charlotte van Weissenborch: S." dertien regelig vers, onderteekend „V. vrient ende dienaer M. A. G." Blz. 3–4. „M. A. G. vvenscht den goetwillighen Leser d'opperste goet". proza-voorrede van den vertaler, gedateerd „Den eersten Septembris 1567." Op blz. 5 beginnen de emblemata, 58 in getal, klein vierkant in houtsnede elk op een blz. met een spreuk er boven, een 4 regelig versje er onder, beide in het Nederlandsch. Blz. 63 „Een Epigramma tot desen propooste ghemaect bij den Ouersetter, waeraf d'eerste letteren den name begrijpen". v° bl.

De prenten zijn naar teekeningen van G. Ballain gesneden door A. Nicolai en G. van Kampen. De Latijnsche uitgave is van 1565. De vertaling is van M. A. Gillis.

Het 21ste embl. is gelijk aan Sambucus blz. 197. Enkele zijn later voor Heinsius' Emblemata gebruikt, zie aldaar.

Museum Plantin-Moretus.

[13.] Emblemata || Adriani Ivnii || medici. || Ouergheset in Nederlantsche tale || deur M. A. G. || *Drukkersmerk* || T'Antvverpen, || Ghedruct bij Christoffel Plantijn. || M. D. LXXV. || Met Priuilegie.

63 (I) blzz. 12°. Sign. A.2–D.5 (D.8).

Geheel gelijk, behalve kleine verschillen in den druk (b.v. n's door streepjes boven de letter aangegeven, w geschreven als vv) aan de editie van 1567.

Museum Plantin-Moretus. — Bibl. Haarlem.

[14.] De Cleyn || werelt, || Rethorijckelijck wtghestelt deur || M. Ian Moerman, ende met ouer-schoner Const- || platen seer heerlijck verciert. || T'HanTwerpen || By Geeraerdt de Iode, op de Catelyne-veste || Anno 1584.

(titel zooals die op een papiertje staat in het Gentsche exemplaar.)

166 ongepag. blzz. 4°. Sign. ∴ 2 – ∷ 2 (∷ 4) *** – ***3 (***4) A.–S.3.

v° titel bl. ∴ 2 r° – ∷ 1 r° voorrede (Den vromen ende seer voorsienighen Peeter Caszier, Deken der Cameren van Rethorycken gheseyt den Olijftack ...). ∷ 1 v° Drukfoutenlijst. ∷ 2 r° – ∷ 4 r° „Elegia Iacobi

Rolandii. F. in Μικροκοσμου Doctissimi viri D. Ioannis Moermani".... :: 4 v° „Ian Moerman Den Olijftack ten eeren leest noch en verstaet Een oudt vremdicheyt die synen oorspronc afgaet". *** r° „Jan de Costere op de Cleyn Werelt". v° het eerste emblema. *** 2 r° de tekst van het eerste emblema, enz.

De emblemata, waarschijnlijk gegraveerd door Gerard de Jode zijn langwerpig vierkant (in de breedte het langst.) in kopergravure. Boven staat een spreuk, er onder een tekst; op de prenten zelf een letter, A. A. A. A. B. B. B. B. enz. tot T. toe, correspondeerend met de signatuur van de r° zijde. Alleen de v° blz. zijn gepagin. 1–74. (het aantal der prenten). S.3 v°: „Gerardt de Jode den liefhebbers der consten", negenregelig vers.

Vergel. n°. 52 Vondel's Gulden Winckel en J. H. W. Unger Bibliographie van Vondels Weken n°. 71.

Univ. Bibl. Gent, (incompleet exemplaar waarvan de titel ontbreekt).

[15.] De cleyn || vverelt : || Daer in claerlijcken door seer schoone Poêtische, Mora- || lische en Historische exempelen betoont vvort, alles vvat den || mensche (tot stichtinghe ende leeringhe in zijnen staet) || heeft te vlieden ende naer te volghen. || Allen liefhebberen der conste ter eeren, || Rethorijckelick uytgestelt door Mr. Ian Moerman, || ende met over-schoone Const-platen || seer heerlijck verciert. || *vierkant ornamentje* || t'Amstelredam, || By Dirck Pietersz. Boeckvercooper, in de vvitte Persse, in de || oudebrugsteech, aen 't water. 1608

162 ongepag. blzz. 4°. Sign. : 2–(: 4) A.1–T.3 (T.4).

Vóór den boekdruktitel staat een gegraveerde titel, een van verre gevolgde copie naar de titelprent in Parvus mundus, geteekend „C. J. Visscher fecit 1608", die ook den titel: „De Cleyne Wereld" draagt en onderaan: „Bij Dirck Pietersz. In de Witte Pars". – : 2 r° en v° bevat: „Verclaringhe vanden Tijtel, of opschrift deses Boecks" (: 3) r° en v° : „De Drucker aen de Liefhebbers der Poësie, en Schilder-conste". :4 bevat r° en v° : „Alle nederlandtsche Liefhebbers der Rethorijcke, vvenscht M. Ian Moerman, Autheur deses Boecks Ghelucksalicheyt ende ghesontheyt"; (dezelfde voorrede, wat verkort als in den 1en dr. aan Peeter Caszier) A.1 r° „Ian de Coster op de Cleyn VVerelt van den . . . Poëet M. Ian Moerman van den Kiele tot den Constbeminders". A.1 v° het eerste emblema A.2 r° het verklarende vers enz. Alleen de v° zijden die de emblemata dragen, zijn gepagineerd 1–74. T.2 v° draagt het laatste emblema. T.3 r° de laatste verklaring. T.3 v° bevat een negen regelig vers: „Dirck Pietersen den liefhebbers der consten". (hetzelfde als in den 1sten dr. van G. de Jode). (T.4) r° het adres: T'Amstelredam, By Dirck Pietersz. Boeckvercooper inde vvitte Persse, in de oude brugh-steech aent VVater. Prenten en tekst gelijk aan de editie in 1584.

Univ. Bibl. Amsterdam.

[16.] Recht Ghebruyck || Ende || Misbruyck / van || tydlycke Have. || Van Rijckdom / No'druft en ghebreck ick beluyck || T'onzaligh misbruyck / mettet zaligh ghebruyck || *Drukkersmerk: passer met „Labore et Constantia"* / Tot Leyden || By Christoffel Plantyn. || M. D. LXXXV.

(IV) 76 blzz. 4° Sign. A.2—D (D.4).

De blzz. met tekst zijn genummerd 3—27. Faux-titre: „De rervm vsv et abvsu". v° gegraveerd frontispice met inschrift: Qvis sit opv̄ finis vel earvm qvis sit abvsvs ostendo, rervm qvis bene vivat inops. Titel v° quatrain: „Aan den Leser op d's Dichters naam", onderteekend „Dueghd verhueght" (devies van H. L. Spieghel). Volgt een blanco blad, een blanco blz. en aan de v° zijde daarvan het eerste emblema. De v° zijde der platen is bl. Onder elke prent een Lat. quatrain. De tekst bestaat uit de vertaling door Coornhert van het Latijnsche vers en een vertaling van de andere verzen uit Furmerus. De laatste blz. v° bevat: „eenighe misstelling in den druck".

Het werk is ten deele reproductie, ten deele vertaling van: B. Fvrmervs. De Rervm vsv et abvsv. Het frontispice en de platen van J. H. Wierix zijn dezelfde. De titels van de platen, de bijbelteksten en de quatrains onder de prenten evenzeer.

Er bestaan 3 soorten exemplaren:

1. zonder adres onder het frontispice.

2. met adres: Antverpiae || Apud Christophorum Plantinum. || M.D.LXXXV.

3. met adres: Lugduni Batavorum, || Ex off. Christophori Plantini. || M. D. LXXXV. ||

Vergelijk Bibliotheca Belgica i.v.

Kon. Bibl. Den Haag. — Museum Plantin-Moretus. — Univ. Bibl. Gent.

[17.] Recht Ghebruyck ende Mis- || bruyck / van tijdlicke Have. || Door D. V. Cornhert, met konstighe figuren, in koper ghesneden, || ende van hem selve in Dicht ghestelt. || Van Rijckdom / Nodruft en ghebreck ick beluyck || T'onzaligh misbruyck / mettet zaligh ghebruyck. || *Portret van den schrijver met opschrift*: *Obijt An°* 1590 *Ætat.* 68 || T'Amstelredam || Bij Dirck Pietersz. Boeckvercooper / woonende op 't Water / || in de witte Persse. Anno 1610. ||

(III) 50. (XI) blzz. 4°. Signatuur: A.3—Hij [Hiv].

Alleen de v° blzz. van A.2—Gii zijn genummerd 1—25.

2de editie, belangrijk vermeerderde en veranderde herdruk van die van 1585. — Blz. A.1 v° draagt een acrostichon: „Aan den Lezer, Op des Dichters naam". onderteekend: „Dueghd verhueght". Blz. A.ii r° is wit, Blz. A.ii v° bevat het eerste emblema, blz. A.iii v° het tweede enz. tot G.ii, alleen op de v° blzz., Blz. A.3 r° het eerste vers en zoo verder de r° blzz. tot G.iij. Blz. G.iij v°. „Omdat dese bladen (gunstighe Leser) niet ledigh blijven souden: hebben vvij hier bij ghevoeght . . . Blz. G.iv r° — H.i r° bevatten:

Ode Horatii II Lib. Epod. Beatus ille, &c. vertaalt. Blz. H.i v° – H.ij v° Protest teghen den Slaap. Blz. H.iij r° – H.iv v°: „Hier zijn noch bij ghevoeght eenighe Liedekens, uyt Boëtij gulden Boeck, van de vertroostinge der VVijsheyd . . ."

De platen zijn dezelfde als in de 1e editie. De opschriften en de bijbelteksten daaronder, in het Nederlandsch, staan boven, de vierregelige versjes (van Furmerus), in het Nederlandsch vertaald door Coornhert, onder de prenten. Daar tegenover de groote verzen van Coornhert, genummerd I–XXV zonder opschrift (alleen het eerste met: „Recht Ghebruyck ende Misbruyck van tijdlicke Have".) – De ode van Horatius was reeds vroeger gedrukt in het Liedboeck. De Liedekens zijn uit de vertaling van Boetius, I. 4. 6. II. 2. 5. 7. III. 3.

Onder het laatste: „Eynde".

Vergelijk Bibl. Belgica i. v.

Kon. Bibl. Den Haag. – Univ. Bibl. Gent.

[18.] Recht || Ghebruyck ende Misbruyck || Van tydlicke Have. || Welckers sin-rijcke af-beeldingen van D. V. Coornhert zijn bedacht / oock met || zijn eygen hand in 't koper gesneden. Hier by is gevoeght 't bedrogh des Werldts / || of het luije en leckere leven door *Pandulphus Collenutius*, mede den Lof-zang van 't || Goud / oock Gedichten op den A. B. C. alles in seer leer-lycken Dicht || seer stichtelijck en vermakelijck gestelt. || Van Ryckdom, Nodruft en Gebreck ick beluyck, || 't Onzaligh Misbruyck, mettet zaligh gebruyck. || *Portret als in No*. 17 || T'Amstelredam, || Voor Dirck Pietersz. Boeckverkooper / wonende op 't Water / || inde witte Persse / recht tegen over de Koren-Merckt.

(III) 92 (gepag. 1—67) (I) blzz. 4°. Sign. A.2–M.3 (M.4).

A.2 v° – G.3 r° zijn dubbel genummerd 1–25, aldus: A.2 v° en A.3 r° gen. 1, A.3 v° en A.4 r° gen. 2 enz. G.3 v° gen. 26.

Deze editie is weer belangrijk vermeerderd., in twee deelen verdeeld: A.2–H.1 en H.2–M.4.

A.1 v°. bevat 3 gedichtjes: het acrostichon der editie van 1610, een vierregelig en een zesregelig Nederlandsch versje. A.2 r° Sonnet en een vierregelig vers er onder, beide in het Nederlandsch. A.2 v° bevat de eerste prent, met hetzelfde opschrift en denzelfden bijbeltekst er boven, en hetzelfde quatrain er onder als in de vorige uitgave. A.3 r° het groote vers van Coornhert, met opschrift: Recht Gebruyck enz. (De andere verzen zijn zonder opschrift en ongenummerd), evenzoo met de andere prenten en verzen, zoodat G.2 v°. en G.3 r°. de laatste prent en het laatste vers bevatten.

De gedichten op het A. B. C. staan onder de groote verzen op de recto bladzijden; het zijn achtregelige verzen respectievelijk met de verschillende

letters van het alphabet aanvangende. Onder het laatste vers: „Eynde", waaronder een vierregelig vers.

Blz. 26—30 bevatten de „Ode Horatii" en het „Protest teghen den Slaap."

Het 2de deel begint op blz. 30 (niet genummerd) met den titel:

't Bedroch des VVerelts / || Alwaer als in eenen Spiegel / de bedrieg- || lijckheyt desselven levendigh wort vertoont / onder den || name van 't Loeye en Leckero Leven, 't welck eertijts || seer konstigh in Latijnschen dicht beschre- || ven is van | Pandvlphvs Collenvcius || Pisavrensis, Rechtsgeleerde: || En tot oeffeningh des verstands van D. V. C. beneffens den Lofzangh || van 't Goudt, in Duytschen dicht gestelt: maer nu tot openinge || en verklaringe veler duysterheden met aenwijsingen || verrijckt ende verlicht. || *boekdrukkersvignet met randschrift: Anagr. Ick strii op ons eerde.* || t'Amsteldam, || Voor Dirck Pietersz. Boeckverkooper, wonende op 't Water, in- || de witte Persse, recht tegen over de Koren-Merckt.

v° den titel: versje van Coornhert: „'t Boecxken totten Coopers". Blz. 33—57 „'t Bedroch des Werelts". Blz. 58—60 „Hymnus of Lof-sangh van 't Goudt". Blz. 61—67 „Lof van de Gevangenisse". Op M.4 v°, (laatste blz.) vindt men het drukkersmerk van P. van Ravesteyn. (Elias door de raven gevoed) waaronder: T'Amsterdam. Ghedruckt bij Paulus van Ravesteyn. Anno 1620.

De prenten zijn geheel dezelfde als in de vroegere editie's; de vermelding op den titel, dat ze door Coornhert zelf gegraveerd zijn, is onjuist. De gedichten op het A. B. C. waren reeds in 1564 afzonderlijk gedrukt door W. Silvius te Antwerpen. Het „Bedroch des Werelts" was al in 1582 uitgekomen onder den titel: Vant loeye en leckero leuen, Haarlem, Ant. Ketel, doch zonder de aanteekeningen in margine.

Vergelijk Bibl. Belgica i. v.

Kon. Bibl. Den Haag. — Univ. Bibl. Amsterdam.

[19.] Hondert || Fabvlen || van Æsopvs: || In Neder-duytschen rijm vertaelt || naert Latijn van || Gabriel Faërnvs. || *Vignet* || Tot Leyden, || By Christoffel Gvyot, || In Salomons Tempel. || Anno CIↃ. IↃ. IIC. ||

(XII) 143 (I) blzz. 8°. Sign. †2—†4 (†6) A.—I.5 (I.8).

Titel v° bl. Opdracht aan „Ian van Hovt Secretaris der Stad Leyden" ondert. Chr. Guyot 2 blzz. „Aenden Goetwilligen Leser" 6 blzz. eindigend: „Van Colen Desen lesten Martij 1568". waarop een bericht volgt: „De Goedtgunstighe Leser zij verwittigt dat de twee regelen die bouen elck Beeldt staen, van den Ouersetter der Fabulen niet en zijn". „Tot den selven" (vers) 1 blz. „Een ander Tot den selven" (vers) 1 blz. Volgt het werk zelf met 100 houtsneden door A. Nicolai en G. van Kampen naar teekeningen van P. van der Borcht. Boven elk prentje staan 2 regels. Een vers van een onbepaald aantal regels, eindigend in een spreuk van 2 regels volgt er op. De houtsneden zijn vierkant. Op blz. 143 onderaan hetzelfde adres als op den titel. De laatste blz. is bl.

Vertaling van:

Centvm / Fabvlae / ex / antiqvis / avctoribvs / delectae. / et / a Gabriele Faerno / Cremonensi Carminibus explicatae. / *Drukkersmerk* / Antverpiae. / Apud Christophorum Plantinum. / M. D. LXXXV.

R. W. P. de Vries.

[20.] Den || Doolhof || Van de || Dwalende Gheesten || Waer in || Den Aenvang, Voortgang, Vruchten, ende || Eynde der Mensch-verleydende Ketters, als || In eenen Spiegel voor oogen worden gestelt. || Alles in Dicht Beschreven ende || met schone figuren verciert || tot Amstelredam || Bij Jan Evertsz. Cloppenburgh, || Boeckverkoper op 't Water inde vergulde || Bijbel. ||

48 (ongepag.) blzz. 4° obl. Sign. A.2–(F.4).

Gegrav. titel: rechts: Ketter en Bedroch, links: Blint vernuft en Heylich schijn, bovenaan: Gerechticheyt en Waerheyt, Naersticheyt en Ondersoeck der Schriftur. v° bl. A.2 r° „Wtlegginghe der Latijnsche Naemen". v° bl. A.3 r° „Voor-reden" een 16 reg. vers, v° tekst bij den 1sten prent A.4 r° de eerste prent, v° tekst bij den 2den enz. Het bestaat uit 21 platen door H. Goltzius, met een Latijnschen tekst er onder en de vertalingen in Hoogd. Nederl. en Fransch. Bij alle personen staat gedrukt wat ze voorstellen. De tekst tegenover de platen bestaat uit een Nederl. 16 regelig vers.

v° de laatste prent een 16 reg. vers: Besluyt.

A. Bartsch, Le peintre-graveur. III p. 93 rangschikt de prenten wel onder die van H. Goltzius, omdat verscheidene met diens monogram zijn geteekend, doch zegt er van: „Le dessin a du rapport avec le goût de H. Goltzius; mais il montre encore un certain manque de pratique de façon qu'on ne peut regarder ces pièces que comme des productions de la jeunesse de H. Goltzius, si toutefois elles sont de lui, comme cependant il y a toute apparence. Le frontispice, qui vient d'une autre main, est mieux dessiné, et gravé d'une pointe ferme".

Rijks Prentenkabinet Amsterdam. – R. W. P. de Vries.

[21.] Quaeris quid sit Amor, quid amare, cupidinis et quid || Castra sequi? chartam hanc inspice, doctus eris. || Haec tibi delicias hortumq. ostendit Amorum: || Inspice; sculptori est ingeniosa manus. ||

60 blzz. 4° obl. Sign. A.2–G. (H.2).

Gegrav. titel (links een vrouw, aan koorden een wapenschild houdend, in 't midden Cupido op haar mikkend met gespannen boog, rechts een wapenschild. Bovenaan in cartouche het vers boven geplaatst, onderaan twee ledige cartouches. v° bl. A.2 r°–B. v°. „Aen de Ioncvrovvven van Hollandt", vers onderteekend: „Theocritus a Ganda". – In dit vers [1]) luiden op sign. B de regels 12–17 aldus:

[1]) Vertaald als· Aux Dames de France in de Thronus Cupidinis naar de editie van 1608 enz. zooals blijkt uit den tekst.

„En kiesen daer altijt den liefelicken sanck /
Die daer soud' omme gaen / voor eten ende dranck /
Gheeft mij maer eenen dach / O Ivpiter dyn kercken.
Des Hemels schoon ghebou / om naer mijn sin te wercken
Ick zou daer uyt doen gaen al die noyt haer verstant
En hebben laten gaen naer onsen soeten brandt".

In de drukken van 1608 en 1612 vindt men die regels aldus:

„En wetten stellen voor / hoe datmen dat zou doen /
En liefelick altijdt de soete minne doen.
Dees soete borghery sou van geen droefheyt weten /
Haet / tooren / ende nijt die moestmen daer vergeten.
Gheen crijch en souder zijn / daer in / dan die gheschiet /
Met vreuchden en gheneucht / als Venus dat ghebiet".

Bovendien vindt men vele verschillen in druk en spelling met de latere uitgaven, o. a. teekende ik aan: (de eerste woorden zijn van dezen druk) zweere — sweere; den silveren dau quam — den silveren dau viel; wat voor een volcken is — wat het voor een volck is; buygen — buyghen; Cupido geeft my dat Dat ick mijn leven lanck geniete desen schat — Cupido jont mijn jeucht Dat zy haer leven lanck gheniete dese vreucht enz.

De 24 emblemata zijn rechts op de r° blzz. Ze zijn rond met dubbelen rand waarin een Latijnsche spreuk en onderaan het opschrift van den tekst.

De tekst staat op de v° zijden der blzz. aanvangend B.2 v° (B.2 r° is bl.) en bestaat uit 8 regelige versjes met opschrift in Latijn, Fransch of Italiaansch. De geheele tekst behalve de opschriften is in „caractères de civilité".

De schrijver is Daniel Heinsius. De titel en de prentjes zijn, volgens den heer J. Ph. van der Kellen, gegraveerd door J. de Gheyn.

Kon. Bibl. Den Haag. – Univ. Bibl. Gent (defect ex.)

[22.] Emblemata || Amatoria: Iam demum || emendata. ||
64 blzz. 4° obl. Sign. A.2–H (H.4).

Gegrav. titel, gelijk aan dien in den 1en druk (n°. 21) behalve dat het Lat. vers hier door den bovenstaanden titel vervangen is. v° bl. A.2–B v° „Aen de Ioncvrovvven van Hollandt" onderteekend: Theocritus a Ganda B.2 r° bl. B.2 v° tekst van het 1e emblema, B.3 r° het eerste emblema, v° tekst van het 2de enz., tot H.2 r° waar het laatste (24ste) embl. staat. H.2 v° bl. H.3 r°–H.4 r° „Elegie, ofte Nacht-clachte" ondert. V. S. D. H. (Votre Serviteur Daniel Heinsius) H.4 v° „Het Sterf-huys van Cupido" waaronder staat: „Finis". De emblemata zijn gelijk aan die in de 1e editie; ook de tekst, die geheel in caractères de civilité gedrukt is, behalve de Elegie, Het Sterfbed van Cupido en de opschriften der versjes.

In het exemplaar van deze uitgave, berustende in de Bibl. der Universiteit te Gent staat in den 24sten regel van de Elegie inplaats van „Maer u dienaer alleen" zooals in het andere ex. staat: „Maer Heinsius alleen", de geheele naam in hoofdletters doch met een veeg Oost-Indischen inkt doorgeschrapt. Beide exemplaren zijn geheel gelijk aan elkaar behalve blz. 1 en 2 van de Elegie, die een reeks kleine verschillen opleveren:

		Exemplaar te Gent.	Exemplaar van Gogh.
Blz. I.	reg. 2.	velden.	Velden.
	„ 6.	hemels.	Hemels.
	„ 11.	lecht.	leght.
	„ 12.	Venijn.	fenijn.
	„ 15.	Godt.	God.
	„ 19.	harten.	herten.
	„ 21.	vleugelen.	vleughelen.
	„ 24.	Heinsivs.	u dienaer.
	„ 27.	onbermhartich.	onbermhertich.
Blz. II.	reg. 1.	baert.	baerdt.
	„ 3.	Zephirus.	Zephyrus.
	„ 5.	wtspreet.	uytspreet.
	„ 7.	compt.	comt.
	„ 8.	compt.	comt.
	„	kamer.	camer.
	„ 10.	kompt.	komt.
	„ 13.	altijdt.	altijt.
	„ 21.	ombeweechlick.	onbeweechlick.
	„ 32.	geeven.	gheven.

Deze woorden komen in de volgende uitgaven nu eens overeen met het eene ex. dan weer met het andere, of zijn weer afwijkend; geen een latere uitgave echter bevat het woord „Heinsius".

Mijns inziens heeft dus Heinsius, toen hij bemerkte dat hij in de kopie en bij de correctie zijn naam had laten staan, dat blad laten overdrukken. Om deze reden en omdat het Sterf-huys van Cupido vier regels minder telt dan in de uitgaven van 1608, 1612 enz. houd ik deze editie voor ouder dan de editie van 1608.

De Elegie en het Sterf-huys van Cupido zijn vertaald in de „Thronus Cupidinis" als: „Plainte Nocturne" en „La maison mortuaire de Cupidon" (met het later in de ed. 1608 erbij gevoegde couplet).

Univ. Bibl. Gent. – Collectie Vincent van Gogh.

[23.] Emblemata || Amatoria: Iam demum || emendata. || [*Aan het einde:* t'Amstelredam. || By Dirck Pietersz. Boeck-vercooper in de vvitte Persse, || in de oude brugsteech aen 't water. 1608].

64 blzz. 4° obl. Sign. A.2–H.3 (H.4).

Geheel gelijk aan de vorige uitgave behalve enkele verschillen in druk b.v. bij den custos in het vers „Aen de Ioncvrouwen" die hier een paar keer uit twee woorden bestaat en enkele andere woorden: behaghen inplaats behaegen, ooghen inplaats oogen. De eigennamen in het vers „Aen de Ioncvrouwen" en de opschriften der Emblemata zijn hier eenigszins schuin gedrukt, in de vorige editie volkomen rechtop. Het vers: „Elegie" is hier onderteekend D. H. en het „Sterfhuys van Cupido" bevat vier regels meer aan het eind waarop het adres van Pers volgt.

Univ. Bibl. Gent.—R. W. P. de Vries.

[24.] Emblemata || Amatoria: Iam demum || emendata. [*Aan het einde:* T'Amstelredam. By Dirck Pietersz. Boeckvercooper inde vvitte Persse, || opt water by d'oude brugh 1612.]
64 blzz. 4° obl. Sign. A.2—H.3 (H.4).

Geheel in tekst gelijk aan den druk van 1608. Alleen typographische verschillen of spellingsverschillen, o.a. in het vers „Aen de Ioncvrovwen".. waarbij in dezen druk a l l e woorden cursief gedrukt zijn, terwijl die van 1608 de eigennamen niet cursief heeft. In dezen druk zijn de titels van de versjes gewoon gedrukt, in die van 1608 eenigszins schuin.

Univ. Bibl. Amsterdam.

[25.] Afbeeldingen van || Minne. || Emblemata Emblemes, || Amatoria, D'amovr. || Op een nieu oversien ende verbetert || Door Theocritvm a Ganda. || *vignet* || Tot Leyden, || By Iacob Marcusz. Boeckvercooper, Anno 1613. ||
(VIII) 50. 50. (XII) blzz. 4° obl. Sign. A.2—g.ij (g.IV) B—I.2.

Boekdruktitel v° bl. A.2 r°—A.4 v° het vers: „Aen de Ioncvrovwen van Hollandt". De 6 regels op A.4 luiden hier aldus:

„En wetten stellen voor, die yeder wie hij waer
Met neersticheyt en vlyt sou moeten volghen naer.
Dees soete borghery sou van geen droefheyt weten,
Haet, tooren, ende nijt, die souden sijn vergeten.
Geen krych en souder zijn daer in, dan die gheschiet.
Met vreuchden en gheneucht, en alst de min ghebiet".

volgt faux-titre: Emblemata Amatoria / jam denuum emendata. / v° tekst bij het eerste emblema. De 24 emblemata zijn rechts op de blz. en gepag. 1—24 ze zijn ovaal in ovale lijst. De tekst bestaat uit Lat., Fransch of Ital. opschrift, Lat. spreuk, Nederl. vers, en Fransch vers, en is niet gepag. v° het laatste embl. bl. Volgt faux-titre: Het Ambacht van Cvpido. / Emblemata Nova / Amatoria. / Nouveaux Emblemes / d'Amour. / v° tekst van het eerste emblema. Ze zijn 24 in getal en evenzoo ingericht als de Emblemata Amatoria, wat tekst en prenten betreft (gepag. 2-25). laatste blz. v° bl. Volgt: „Elegie ofte nacht-clachte." 4 blz. „Het sterf-huys van Cupido." 1 blz. Bruylof-lied. 4½ blz. De dood van Adonis 2½ blz. Aan het eind: Tot Leyden. / Bij Iacob Marcksz, Boeckvercooper / in 't Stamboeck Anno 1613.

De tekst is geheel in Rom. karakters, de Lat. disticha en de Fransche versjes cursief.

Bibliothèque Royale, Brussel.

[26.] Het Ambacht || van || Cvpido, || Op een nieuw ouersien ende verbetert || Door || Theocritvm à Ganda. || *Vignet: Cupido, een ruitvormig wapenschild vasthoudend.* || Tot

Leyden, || By Iacob Marcvssoon Boeckvercooper. || Anno cIↃ. IↃ. cxv.

(IX) 96 [gepag. 1–48] (XI) blzz. 4° obl. Sign. *ij (*iv) B–P (P.ii).

Faux.-titre: Het ambacht van Cvpido. v° bl. Boekdruktitel v° bl. Blz. V–XI: „Aen de Ioncvrovwen van Hollandt" in gewonen druk. Tusschen blz. X en XI ontbreken 24 regels. Hoewel de custos aangeeft, dat de volgende regel met „Maer" moet aanvangen, begint Blz. XI met „Gheen krijgh en souder zijn". v° blz. XI de tekst van het 1e embl. en daartegenover het eerste emblema enz. Alleen de emblemata zijn gepag. 1–48. Met blz. 25 beginnen de Emblemata amatoria tot blz. 48. v° blz. 48: „Elegie ofte Nachtelachte" 4 blz. Blz. V „Het sterf-huys van Cupido" (zonder de laatste 4 regels). Blz. VI–X „Bruylof-liedt." Blz. X–XI „De doot van Adonis".

De prenten zijn ovaal in vierkante lijst, de buitenlijst *niet* zwart ingevuld.

De tekst bestaat uit het opschrift, Lat. distichon, Nederlandsch versje en Fransch versje.

De embl. zijn alle à rebours van de vorige drukken behalve n°. 7, 9, 11, 20 en 24 van de Emblemata amatoria. N°. 17 staat inplaats n°. 19 en omgekeerd, n°. 23 inplaats n°. 21; n°. 21 inplaats n°. 22, n°. 22 inplaats n°. 23.

Van dezelfde uitgave bestaan exemplaren met een ander titelvignet n.l. een wapenschild met geornamenteerden helm.

Collectie Vincent van Gogh. — R. W. P. de Vries (defect ex.)

[27.] Afbeelding van Minne || Emblemata / Emblemes || Amatoria / d'amovr || Met de Spiegel van de || Doorluchtige Vrouwen op || een nyeú Oúersijen en || Verbeetert door Theocri- || tvm a Ganda. Met noch veel || Schone Poetichse Ghedichten || Seer vermaeckelijck || voor alle Lief- || hebbers. || Tot Leyden by Harman van || Westerhuysen || An° 1619.

168 blzz. (waarvan de blzz. met emblemata genummerd zijn 1–48 aan de r° zijden.) 4° obl. Sig. *ij–*iij (*iv), B.2–O.3 (O.4) o–o.iij (o.iv) H–H.iij (H.iv), Q–V.iij (V.iv).

Gegraveerde titel bestaande uit 7 kleine voorstellingen van minne; in het midden de titel in fraai schoonschrift. v° bl. *ij r°–*iv v° het vers: „Aen de Ioncvrovwen van Hollandt". Hierin veel afwijking met de vorige drukken o. a. ontbreken op de vierde blz. 8 regels en zijn op de zesde 8 nieuwe ingevoegd. Het vers is in gewonen boekdruk. Volgt faux-titre: Het Ambacht / van / Cvpido. v° de tekst van het 1e emblema. Volgende blz. r° het eerste embl. enz. — De tekst bestaat uit Lat. opschrift, een Lat. distichon (van P. Scriverius), het Nederl. vers van Heinsius, een vier regelig Fransch vers. Het Lat. distichon en 't Fransche vers in cursief, het andere in gewone letter. De embl. zijn ovaalrond in vierkante lijst evenals in de ed. 1615 doch de buitenlijst zwart geärceerd.

Blz. 24 v° bl. Blz. 25 faux-titre: Emblemata / Amatoria. v° tekst van het 1e embl. enz. De tekst bestaat uit dezelfde gedeelten als bij Het Ambacht

van Cupido, de 48 embl. hebben denzelfden vorm. — Afwijkingen met de vroegere drukken zijn: allen zijn à rebours behalve n°. 7, 9, 11, 20, 24. n°. 16 staat inplaats n°. 15 en omgekeerd, n°. 17 staat inplaats n°. 19 en omgekeerd, n°. 23 inplaats n°. 21; n°. 21 inplaats n°. 22; n°. 22 inplaats n°. 23. De tekst wijkt hier en daar af van die der vorige drukken. V° blz. 48 begint een vers: Ex persona Sponsi, tot o. r°; o. v° „Elegie ofte Nacht-clachte", „Het sterf-huys van Cupido" (zonder het laatste couplet) en andere verzen, waaronder de „Spiegel van de Doorluchtige vrouwen." (zonder prentjes.)

De volgende prentjes zijn gevolgd naar Hadrianus Junius: Ambacht van Cupido n°. 19—H.J. n°. 41; Embl. Am. n°. 4 : H.J. n°. 40; n°. 14 : H.J. n°. 14; n°. 15 H.J. n°. 47.

Regel 24 van de „Elegie ofte Nacht-clachte" heeft hier: „Maar die u dient alleen".

Kon. Bibl. Den Haag. — Univ. Bibl. Gent. — Bibl. Haarlem.

[28.] Emblemata || Aliqvot amatori(a) || D. Danielis Heinsii cum || additamento aliorū || nunc primum in lucem || edito || [± 1620].

112 blzz. (gepagin. 9—66) 4° obl. Sign. A.2—O.iij (O.iv).

Gegraveerde titel: in 't midden een sfinx door Cupido bereden, liggende op een voetstuk waarop de titel in ovaalronde cartouche. Er om heen gegroepeerd drie verschillende paren in verliefde houding: een aanzienlijk paar, een paar uit den boerenstand en Mars en Venus en twee duifjes. v° „Klinck-dicht, aende kiickers" onderteekend. „G. A. Bredero, 't Kan verkeeren." (reeds afgedrukt in Othonis Vaeni Emblemata. Amst. 1618. (n°. 47) Zie: Bredero Werken, uitg. Binger Dl. III blz. 588).

A.2 r°—A.4 v° „Aen de Ionck-vrovwen van Hollandt" op enkele kleine verschillen in spelling na, gelijk aan den druk van 1619.

Op blz. 9 een prent, Joan Barra sculpsit, L. L. inventor, voorstellende een gezelschap van vier personen musiceerende in een landelijke omgeving [ook afgedrukt in de Nieuwe Ieuchtspieghel blz. 97]. Blz. 10 de tekst van het eerste emblema. Blz. 11 het eerste embl. enz.

De emblemata zijn 32 in getal, rond in dubbele lijst waarin de Latijnsche spreuken, en bovendien gevat in vierkante, aan de hoeken geschaduwde lijst. De laatste 24 zijn de Emblemata Amatoria, wat tekst betreft gelijk aan de editie van 1619 doch met de prenten alle à rebours van die in de oorspronkelijke editie. De volgorde van de prenten 17, 18, 19 is in deze uitgave aldus: 19, 18, 17. — Van n°. 19 is het Fransche versje anders.

Van de eerste acht prenten zijn de 7 eerste geheel nieuw, de 8ste komt eenigszins overeen met Ambacht van Cupido n°. 4.

Wat den tekst betreft, die van:

Plaat I komt overeen met Vaenius Amorum Emblemata blz. 20.

Plaat II komt overeen met het Latijnsche en Fransche versje uit Thronvs Cupidinis 1620 blz. 27 en wat het Nederl. betreft met Rodenburgh's versje op dat plaatje in den Thronvs, te vinden in zijn Liefds-zinne-beelden LXIX. (Eglentiers Poeetens Borst-weringh blz. 335).

Plaat III komt overeen met Ambacht van Cupido n°. 15.

Plaat IV komt overeen met Vaenius Amorum Emblemata blz. 170.
Plaat V komt overeen met Vaenius Amorum Emblemata blz. 240.
Plaat VI komt overeen met het Fransche en ten deele met het Lat. versje uit Thronvs Cupidinis 1620 blz. 8 en met Rodenburgh's Liefds-zinnebeelden XVI. (Poeetens Borst-weringh blz. 318).
Plaat VII komt overeen met Vaenius Amorum Emblemata blz. 6.
Plaat VIII komt overeen met Ambacht van Cupido n°. 4.
v° het laatste emblema: De doot van Adonis, gevolgd door Elegie, ofte Nacht-clachte. Het Sterfhuys van Cupido (zonder de laatste vier regels) en Sonnet.
Op blz. 52 „Hier volghen sommighe nievwe Sonnetten, Liedekens ende Ghedichten".

Univ. Bibl. Gent.

[29.] Dan: Heinsii || Nederduytsche || Poemata; || By een vergadert || en uytgegeven || Door || P. S. || Tot Amsterdam || Gedruct By Willem Janszen a° 1616 || Met Privilegie voor 5 Jaren.

24, 92, (XII) 66 blzz. 4°.

Op blz. 67 (I.2 r°) faux-titre: Emblemata Amatoria. Blz. 68 bl. Blz. 69-92 de emblemata: blz. 69—80 het Ambacht van Cupido. Blz. 81—92 de Emblemata Amatoria. Ze zijn klein, langwerpig vierkant, twee naast elkaar. Er onder de twee 8 regelige versjes, die er bij behooren, met het Lat. opschrift. — De prentjes zijn verkleinde kopieën van de vroegere prenten, ze wijken in vele opzichten af van de vroegere uitgaven, ten deele zijn ze à rebours, ten deele verschillen ze ook in allerlei bijzonderheden. De tekst (overigens gelijk n°. 27) wijkt hier en daar af. Op het 30ste prentje staat Simon Pasz fc. Op het 38ste, 41ste en 42ste Blon fc. De verzamelaar is P. Scriverius.

R. W. P. de Vries.

[30.] Dan: Heinsii || Nederduytsche || Poemata: || By een vergadert || en uytgegeven || Door || P. S. || Tot Amsterdam || Gedruct Bij Willem Janszen a° 1618 || Met Privilegie voor 5 Iaren.

20, 132, blzz. 27—67 blzz. 4°.

Op blz. 67 faux-titre „Het Ambacht van Cvpido." v° bl. Blz. 69—80 de 24 emblemata. Blz. 81 faux-titre „Emblemata Amatoria." v° „Aen den Leser." Blz. 83—94 de 24 emblemata. Prenten en tekst zijn gelijk aan den druk van 1616.

R. W. P. de Vries.

[31.] Dan: Heinsii || Nederduytsche || Poemata; || By een vergadert || en uytgegeven || Door || P. S. || Tot Amsterdam || Gedruct By Willem Janszen a° 1618. || Met Privilegie voor 5 Iaren.

144 blzz. 4°. Sign. A.2—S.3 (S.4).

Andere druk dan de voorgaande. v° den titel staat niet het Privilegie zooals in den voorgaanden, die blz. is bl. Op blz. 63 faux-titre „Het Ambacht van Cvpido." v°. „Versus Latinos in XXIV priora Emblemata, P. Scriverius ludibundus adjecit. Reliqua sunt incertorum." Blz. 65—76 de 24 emblemata. Blz. 77 faux-titre: „Emblemata Amatoria, Op het versoeck van een drucker, van den auteur in zyne kintsheyt met veersen verciert, onder den naem van Theocritvs a Ganda." v° Aen den Leser (gelijk als in den anderen druk). Blz. 79—90 de 24 emblemata. Blz. 91—96 „Spiegel van de Doorluchtige, eerlicke, cloucke, deuchtsame ende verstandige Vrouwen:...." m. 8 prentjes, twee op elke blz. voorafgegaan door een faux-titre. v° bl.

De prenten zijn als bij n° 29 en 30 doch in slechten afdruk. De tekst is met Latijnsche disticha vermeerderd.

R. W. P. de Vries.

[32.] Dan. Heinsii || Lof-Sanck || van || Iesvs Christvs || den eenigen ende || eeuwigen || Sone Godés: || Ende zijne andere || Nederduytse || Poemata. || Nieuwelicx oversien, vermeerdert, ende || verbetert. || Met de Vytleggingen. || *Vignet met Indefessvs Agendo* || t'Amstelredam. || By Willem Iansz. Blaeuw, inde vergul- || de Sonnewijzer. Anno 1622. 8°.

Op blz. 171 faux-titre Het ambacht van Cvpido. v° „Versus Latinos in XXIV priora Emblemata, P. Scriverius ludibundus adjecit. Reliqua sunt incertorum." Blz. 173 196 de 24 emblemata. Blz. 197 r° faux-titre: Emblemata Amatoria, Op het versoeck van een drucker, van den auteur in zijne kintsheyt met veersen verciert onder den naem van Theocritvs a Ganda. – v° bl. Blz. 199—203 Aen de Ionckvrovwen van Hollandt. Blz. 204 bl. Blz. 205—228 de 24 emblemata.

Blz. 229—241 Spiegel van de Doorluchtige.... Vrouwen m. 8 plaatjes.

De prentjes staan ieder op een blz. bovenaan met opschrift en genummerd. Er onder de Lat., de Nederl. en de Fransche verzen.

De prentjes zijn als in de editie van 1616 en 1618 behalve n°. 1 van het Ambacht van Cvpido dat à reb. is. De tekst is, behalve kleine verschillen, gelijk aan den tekst van de editie van 1619 (n°. 27) dus met de Fransche versjes.

Van de Embl. Amat. staat n°. 2 op de plaats van n°, 3 en omgekeerd.

R. W. P. de Vries.

[33.] Dan. Heinsii || Lof-Sanck || Van || Iesus Christus || den eenigen ende eeuwigen || Sone Godes: || Ende zijne andere || Nederduytse || Poemata. || Nieuwelijcks oversien, vermeerdert, ende || verbetert. || Met de Uytlegginghen. || *Vignet* || t'Amstelredam, || Bij I. I. Schipper, op de Prince Gracht in de || Historie van Titus Livius. Anno 1650. 8°.

Geheel gelijk, behalve kleine verschillen in druk, aan n°. 32. Het 1ste emblema is echter niet à rebours.

R. W. P. de Vries.

[34.] Dan. Heinsii || Lof-Sanck || Van || Iesus Christus || ..... t'Amstelredam, || Bij Ioost Hartgers, op den Dam bij 't / Stadthuys Anno 1650.' ||

Geheel gelijk, ook de titel, aan de vorige editie doch met slechten afdruk van de prentjes.

R. W. P. de Vries.

In de Dietsche Warande VI. 1864. Blz. 551 en 599 geeft A. A. Angillis nog de volgende uitgaven van Heinsius' Emblemata op, die ik echter niet vond: Theocritus à Ganda, Emblemata Amatoria. Amst. 1616, langwerpig formaat. Nederduytsche Poemata. Antw. 1619. 4°. Amst. 1622. 4°. Antw. 1622. 4°.
Th. a Ganda. Embl. amat. Rott. 1625 in 4°

[35.] Q. HoratI FlaccI || Emblemata. || Imaginibus in æs incisis. || notisq. illustrata, || Studio Othonis VænI || Batauolugdunensis. || *medaillon met beeltenis van Horatius naar links en randschrift.* || Antverpiæ, || Ex Officina Hieronymi Verdussen, || Auctoris ære & cura. || M. DC. VII.
214 blzz. 4°. Sign. A.3—Dd.iij.

Faux-titre: Emblemata Horatiana. v° bl.; titel v° bl. Blz. 5 opdracht Serissimo Archuci Alberto Austrio. Blz. 6 en 7 Lectori sev Spectatori. Blz. 8 tekst van het 1e embl. De embl. zijn 103 in getal over de geheele breedte der pag. op de r° zijde. De tekst bestaat uit Lat. opschrift, plaatsen uit Horatius en and. en de tweede helft uit een Ned. en Fransch versje. Op de laatste blz.: Approbatio censoris en Privilegie. Typis Hieronymi Verdussen.
De Nederl. versjes zijn van Bredero (Bredero, uitg. Binger dl III, blz 100—115).

Univ. Bibl. Gent.

[36.] Qvinti || Horatii || Flacci || emblemata. || Imaginibus in æs incisis, notisq. illustrata. || Studio Othonis VænI || Batauolugdunensis. || *medaillon met beeltenis van Horatius naar links en randschrift* || Antverpiæ, || Prostant apud Philippum Lisaert. || Auctoris ære et cura. || M. DC. XII. ||
214 blzz. (alleen de even blzz. genummerd) 4°. Geen signatuur behalve A.2.

v° titel bl. Blz. 3. opdracht Ser. Archidvci Alberto Austrio. Blz. 4 en 5 Lectori sev spectatori. Blz. 6 en 7 vijf lofdichten van S. Vaenius, H. Grotius, I. van Haecht, Dan. Heinsius, Max Vrientius. Blz. 8 tekst van

het eerste emblema. De embl. zijn 103 in getal over de geheele breedte der pag. geplaatst op de r° zijden. De tekst bestaat uit een Lat. opschrift en de plaatsen uit Horatius en andere schrijvers. De tweede helft bevat een Spaansch vers, een Ned., een Italiaansch en 2 Fransche verzen. v° de laatste prent de Approbatio Censoris Datum Antverpiae XV Kal. Martij M. DC. VII en Privilegie. Typis Dauidis Martinij.

De Ned. versjes zijn andere dan die van Bredero.

Univ. Bibl. Gent.

[37.] Quinti || Horatii || Flacci || Emblemata, || imaginibus in æs incisis, || notisque illustrata, || studio || Othonis VænI || Batavo-Lugdunensis. || Editio nova correctior, & SS. Patrum, Senecæ atque aliorum Philosopho- || rum & Poëtarum Sententiis, novis'que Versibus aucta || *medaillon met beeltenis van Horatius en randschrift* || Bruxellis, || Apud Franciscvm Foppens, Bibliopolam sub signo Sancti Spiritûs. || M. DC. LXXXIII.

(VIII) 206 blzz. 4°. Sign. 4 onges. blzz. A—Cc.3 (Cc.4).

Faux-titre: Quinti Horatii Flacci Emblemata. v° bl. Boekdruktitel. v° bl. Opdracht aan Joannes Baptista Christyn. r° en v°. — Portret van O. Vaenius, „Gertrudis filia eius pinx, de larmessin sculp." met Lat. vers van D. Heinsius er onder. v° de tekst van het eerste emblema. Op blz. 1 het eerste emblema. De emblemata, 103 in getal, staan op de r° zijden. Ze zijn vierkant over de geheele blz. Er onder staat het Fransche vers. Op de v° zijden de tekst bestaande uit een Lat. opschrift, de plaatsen uit Horatius en andere schrijvers en een Lat. uitlegging van de plaat. De tweede helft bevat een Italiaansch vers in twee kolommen, een Nederl. (niet van Bredero en niet uit de ed. van 1612) en een Fransch (anders dan wat onder de prent staat).

R. W. P. de Vries.

[38.] Zinnebeelden || Getrokken uit | Horatius Flaccus, || Naer de geestryke vinding van den || geleerden || Otto van Veen, || Op de zeden toegepast; en || Met || Bijgedichten, op nieuws gerijmt, || door || Antoni Jansen, van Tergoes || *medaillon met beeltenis van Horatius naar rechts en randschrift* || t'Amsteldam, || Bij Justus Dankerts, Konst, Kaert, en Boekverkooper in de Kalverstraet in de Dankbaerheyt. 1683. ||

(VIII) 205 (III) blzz. 4°. Sign. *2—*3 (*4) A.—Cc.3 (Cc.4).

Titel v° bl. Volgt opdracht aan Guilelmus Koning, v° begint de voorrede in 4 blz. v° de laatste blz. tekst van het 1e embl. De prenten zijn alle à rebours van die in de 1e ed. behalve de 1e, 7e, 11e, 13e en 25e. De tekst

bestaat uit de Latijnsche verzen, een Nederl. versje, een Fransch versje en een ander Fransch versje onder de prent. (anders dan in een der voorgaande editie's) De Nederl. versjes van Anthoni Jansen kwamen nog in geen editie voor.

Univ. Bibl. Gent.

[39.] Othonis VænI || Emblemata || Horatiana, || imaginibus in æs incisis || atque || latino, germanico, gallico || et belgico carmine || illustrata. || *vignet met „consultoribus istis"* || Amstelædami || Apud Henricum Wetstenium CIↃ IↃC LXXXIV. ||

(XVI) 207 (9) blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A.—O.2 (O.4).

Gegrav. titel. G. Lairesse pinx. met opschrift: Ot. VaenI Emblemata Horatiana latino germanico gallico belgico carmine illustrata. v° bl. Boekdruktitel v° bl. *3 r° — *4 v°. Andreae Bvrcardo.... H. Wetstenius. *5 r°—*8 v° „Voorreeden" onderteekend „Antoni Jansen van TerGoes". Blz. 1 vers van Martialis Lib. X Epigr. 47. Blz. 2 tekst bij het eerste emblema De emblemata zijn 103 in getal, op de oneven blzz. met het Nederl. vers er onder; de Lat., Duitsche en Fransche verzen op de even blzz. er naast.

De volgende zijn à rebours van die in de uitgave van 1683: n°. 2, 18, 40, 41, 43, 48, 50, 60, 61, 63, 65, 67, 68, 69, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 84, 85, 86, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 101, 102.

De Nederl. verzen zijn die van Anthoni Jansen. (dezelfde als in n°. 38). Men vindt ze ook later in de „Leermeester der zeden". De laatste ongepag. blz. bevatten de bladwijzers voor Lat., Nederl. en Duitsch.

De editie is dus met Duitsche verzen vermeerderd. De Fransche verzen zijn dezelfde.

Univ. Bibl. Gent.

[40.] De || Leermeester || der || Zeden, || Vertoont in || Horatius Zinnebeelden, Lierzangen, enz. || Het lof van 't Landleven, en || Bespiegeling op 't Leven der Menschen, || verbeelt in de 4 getijden des Jaars. || Met kopere Platen verciert. || *Vignet* / t'Amsterdam, Bij Jacob van Royen. Boekverkooper || in de Kalverstraat, bij de Kapel, in de Vrede.

(VIII) 184 blzz. 12°. Sign. *2—(*4) A—H.5 (H.8).

v° titel bl. Voorrede 2 blzz. ondert. J. van Royen. „Aan de Lezeren" 1 blz. Bladwijzer 1 blz. Faux-titre: Zinnebeelden uit Horatius. v° bl.

Het zijn 26 emblemata naar die van Vaenius met den volledigen tekst der Nederl. verzen uit de editie van 1684 n.l. de nummers 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37, 41, 45, 49, 53, 57, 61, 65, 69, 73, 77, 81, 85, 89, 93, 97, 101, waarvan de nummers: 13, 17, 29, 37, 45, 49, 81, 85, 89 en 93 geheel anders zijn dan die van Vaenius. Boven elk emblema nog een tweeregelig versje.

Onder het laatste vers staat: Anthoni Ianszen van Ter Goes. Volgen blz. 53—96 Lierzangen uit Horatius en andere Dichters. Blz. 97—124 Het lof van 't landleven. Blz. 125—184 Bespiegelingen op 's Menschen leven enz. met 4 prentjes, de 4 jaargetijden symboliseerend, en 1 groote prent: Het laatste oordeel.

R. W. P. de Vries. (defect ex.)

[41.] De || Leermeester || der || Zeden, || Vertoont in || Horatius Zinnebeelden, Lierzangen, enz. || Het lof van 't Landleven, en || Bespiegeling op 't Leven der Menschen, || verbeelt in de 4 getijden des Jaars. || Met kopere Platen verciert. || De vierde Druk. || *Vignet:* || t'Amsterdam. || Bij Gerrit Bos, Boekverkooper in de || Kalverstraat, bij de Kapel, in de Vrede. ||

(VIII) 184 blzz. 12°. Sign. *2 (*4) A—H.5 (H.8).

Geheel gelijk aan n°. 40.

R. W. P. de Vries.

[42.] De || Leermeester || der || Zeden, || Vertoont in || Horatius Zinnebeelden, || Lierzangen, enz. || Lof van 't Landleven, en || Bespiegeling op 't leven || der Menschen, || Verbeeld in de Vier Getijden des Jaars. || Met veele uitmuntende Versen vermeerdert. || De Vijfde Druk. || Met kopere Platen verciert. || *Vignet als in de vorige drukken* || Te Amsterdam. || Bij Gerrit Bos en Cornelis Wilt. || Boekverkoopers in de Kalverstraat. 1750. ||

(XIV) 389 (I) blzz. 8°. Sign. *2—** (**2) A—Bb.3 (Bb.4).

Vers „Op de titelprent". r° bl. titelprent uitslaande v° bl. Titel v° bl. „Opdracht aen . . Joan van Schagen", ondert. G. Bos en C. Wilt 4 blzz. met en-tête door S. Fokke. Voorrede ondert. G. Bos en C. Wilt 3 blzz. Aan de Lesers vers 1 blz. faux-titre: Zinnebeelden uit Horatius. v° bl.

Volgt het werk. Blz. 5—52 de Zinnebeelden met dezelfde prentjes als in de vroegere drukken, behalve bij n° 21 waar het eenigszins veranderd en à rebours is.

Volgen: blz. 53—106 Lierzangen uit Horatius en andere dichters.

blz. 107—140 Lof van 't Landleven met 1 uitslaande plaat.

blz. 141—218 Bespiegeling op 's menschen leven met afzonderlijk gegrav. titel, 2 uitslaande platen en 4 grav.

blz. 219—300 's Menschen leven van de wieg tot het graf. met 13 grav.

blz. 301—304 Zinspelingen op en onder 't Rooken van een pijp tabak. met afz. gegrav. titel.

blz. 305—slot Zedevormingslessen van Aristoteles en Cats . . . door R. v. L(euve) en J. v. R(oyen.)

De laatste blz. bevat het adres: Ter boekdrukkerije van Van Damme.

R. W. P. de Vries.

[43.] De || Leermeester || der || Zeden, || Vertoond in || Horatius Zinnebeelden, || Lierzangen, enz. || Lof van 't Landleven, en || Bespiegeling op 't leven || der Menschen, || Verbeeld in de Vier Getijden des Jaars. || Met veele uitmuntende Verzen vermeerderd. || De Sesde Druk. || Met kopere Plaaten vercierd. || *Vignet* || Te Amsterdam, || Bij Tjeert Bliek, Boekverkooper, || op de Lelygragt, by de Heeregragt, 1781 ||

(X) 434 (II) blzz. 8°. Sign. *2—*3 (*4) A.—Ee. (Ee.2)

„Verklaaring van de tytelprent" vers. r° bl. titelprent uitslaande v° bl. titel v° bl. Voorrede 3 blzz. „Aan de Lezers." vers 1 blz. Faux-titre: „Zinnebeelden uit Horatius" v° bl.

Volgt het werk zelf, waarvan het 1e deel: de zinnebeelden volkomen gelijk aan den 5den druk is, het overige is vermeerderd, ook wat de plaatjes betreft.

R. W. P. de Vries.

[44.] Le Spectacle || de la || Vie Humaine; || ou || Leçons de sagesse, || exprimées avec art || en 103 tableaux en taille douce, || Dont les sujets sont || tirés d'Horace par l'ingénieux Othon Vaenius: || accompagnés non-seulement || des principales maximes de la morale, || En Vers François, Hollandois, Latins & Allemands, || mais encore par || des Explications très belles sur chaque Tableau || Par feu le savant & très célèbre || Jean le Clerc. || *Vignet* || A la Haye, || Chez Jean van Duren, || M. DCC. LV.

(VIII) 420 blzz. 4°. Sign. *2, § 2, A.—Ggg.2.

Titel v° bl. „Berigt van den Uytgeever" op 2 blzz. Nederl. titel: Schouwtoneel / des / menschelijken leevens; / . . . . Door . . . . Joan le Clerc. || letterlijke vertaling van den Franschen titel. v° bl. Avis de l'editeur, in 2 blzz. Blz. 1 Martialis Lib. X Epigr. 47. Blz. 2 verzen bij het eerste embl. De prenten en de tekst zijn geheel gelijk aan de ed. O. Vaeni Emblemata Horatiana Amst. H. Wetstenius 1684, (n°.39) behalve dat hier nog bijgevoegd is een Fransche en Nederl. verklaring in proza van Le Clerc. De prenten zijn in geheel andere volgorde dan bij de ed. 1684. Een kleine afwijking is dat prent n°. 84 = prent n°. 100 (ed. 1684) en prent n°. 98 = prent n°. 98 (ed. 1684) doch tekst n°. 84 = tekst n°. 98 (ed. 1684) en tekst n°. 98 = tekst n°. 100 (ed. 1684). Blz. 414—420 bevatten Fransche, Nederl. Lat. en Duitsche bladwijzers.

Kon. Bibl. Den Haag.—Bibl. Royale, Brussel.

[45.] Amorvm || Emblemata, || figvris æneis incisa || Stvdio Othonis Væni || Batavo-Lvgdvnensis. || *Vignet: dubbele cirkel*

in 't midden een pijlbundel, boog en fakkel met randschrift: „amor. omnia vincit" || Antverpiæ. || Venalia apud Auctorem. || M. DC. IIX. [*Aan het eind:* Typis Henrici Swingenij].

(XVI) 248 blzz. 4° oblong. Sign. (:)—§ 3 (§ 4), A—Hh.3 (Hh.4).

Blz. III opdracht aan D. Guilielmus Bavarus dominus de Hollinchoven eques auratus. Blz. IV—IX 5 Latijnsche lofdichten van Hugo Grotius, Daniel Heinsius, Mich. van der Hagen, Ph. Rubenius, Matthias Corbinot Middelburgius, en 1 Nederlandsch van Cornelis Boel. Blz. X titelprent met bovenschrift: „Proh qvanta potentia regni est Venvs alma tvi" en Latijnsch onderschrift uit Seneca. Blz. XI—XV Nederlandsch en Fransch vers: Cupido tot de Ieught — Cupidon à la Ieunesse. Gevolgd door een Sonnet Nederl. en Fransch. Blz. XVI de tekst van het eerste emblema. Blz. 1 (A.1 r°) het eerste emblema, met op blz. 2 (A.1 v°), de tekst van het tweede enz. Op blz. 248 (ongenummerd) Censura onderteekend Laur. Beyerlinck ... en „Cautum est priuilegijs .... nequis haec Emblemata ... imitetur ...... Typis Henrici Swingenij.

De emblemata, ovaal in rand, 124 in getal, zijn, blijkens inschrift op het eerste door C. Boel gegraveerd. Zij dragen geen opschrift en zijn ongenummerd. De tekst van elk er tegenover bestaat uit een Latijnsche spreuk, waaronder een of meer regels of versjes in 't Latijn grootendeels uit de classieke schrijvers. Daaronder een Nederlandsch en een Fransch versje, de vrije vertaling of omschrijving bevattende van het Latijn, beide met opschrift, de vertaling van de Latijnsche spreuk.

Op blz. 36 staat in mijn ex. „Atlate", inplaats „Atlante". (In het ex. te Gent staat deze fout niet).

Univ. Bibl. Gent.—R. W. P. de Vries.

[46.] Amorvm || Emblemata, || figvris æneis incisa || Stvdio Othonis VænI || Batavo Lvgdvnensis. || *Zelfde vignet als bij n°.* 45 || Antverpiæ, || Venalia apud Auctorem, || Prostant apud Hieronymum || Verdussen. || M. DC. IIX.

(XVI) 248 blzz. 4° obl. Sign. (:)—§ 3 (§ 4) A—Hh.3 (Hh.4).

v° titel bl. Blz. III opdracht eenigszins anders gezet dan bij n°. 45. Blz. IV en V de lofdichten van H. Grotius en D. Heinsius. Blz. VI Lat. lofdicht van Max Vrientius. Blz. VIII Lat. lofdicht van Ph. Rubenius, hetzelfde als bij n°. 45 doch met opschrift Ad Librum. Blz. IX het Nederl. vers van Corn. Boel. Blz. X titelprent gelijk aan no. 45. Blz. XI—XV Nederl. en Fransch vers: Cupido tot de Ieught gelijk aan n°. 45. De emblemata en de tekst zijn ook gelijk aan n°. 45. Kleine afwijkingen vindt men slechts in den tekst. De prenten op blz. 19 en 237 zijn à rebours. Het exempl. was incompleet zoodat ik niet weet of de laatste blzz. gelijk zijn.

Univ. Bibl. Gent. (defect ex.)

[47.] Othonis Væni || Emblemata || aliquot Selectiora || Amatoria. || Amsterodami, || Apud Guilj: Ianszonium. || Ao 1618.

(XXXV) 140 (XXXIII) blzz. 8° obl. Sign. A.2—N.5 (N.8).

Gegrav. titel. v° bl. opdracht aan G. Bavarus 2 blzz. „In Emblemata Amatoria Othonis VaenI Hugonis Grotij Epigramma" 2 blzz. „In Amores ab Othone Vaenio delineatos" ondert. Daniel Heinsius 2 blzz. „In Cvpidines Othonis Vaeni". ondert. Max Vrientivs 4 blzz. „Ad librvm" ondert. Ph. Rvbenius 2 blzz. In het (eenige) ex. dat ik er van zag, ontbreekt hier 1 blad dat waarschijnlijk bevat heeft het Nederl. vers van Cornelis Boel. Volgt de gegraveerde titelprent met opschrift: „Proh quanta potentia regni est Venus alma tui!" zonder onderschrift v° begint het gedicht „Cvpido tot de Ieught. Cupidon a la Ieunesse," 16 blzz. gevolgd door een Sonnet Nederl. en Fr. 2 blzz. (gelijk aan n°. 45). Volgt het eigenlijke werk, bevattende 70 emblemata met tekst er tegenover (de tekst v°, de prent r°) gepag. 1—70. Het zijn de volgenden uit de editie van 1608 n°. 1, 18, 4, 7, 8, 10—17, 21—24, 28, 29, 39—44, 47, 49, 50, 52, 55, 59, 60, 66, 68—71, 73, 74, 77, 80, 81, 83, 84, 86, 88—90, 93, 106, 107, 109—114, 116, 117, 120, 121, 123, 124, en 7 anderen die ontbraken in het eenige ex, dat ik er van zag. Ze zijn alle à rebours behalve n°. 28, 43, 49, 68, 80, 83. Bij n°. 12 en n°. 93 is de tekst veranderd, bij n°. 24, 41, 77 en 83 is de prent anders (alleen verschil in kostuum).

Volgen op de ongep. blzz. nog v° het laatste embl. een dixain met opschrift: „Cl.Marot" (vertaling van: Au poète Borbonius) en dan:

Faux-titre: Sommighe / Epithalamien, / Elegien / en / Sonnetten, bevattende een Klinck-dicht aen de kijckers van G. A. Bredero, (Werken III bl. 588) Bruyloftdicht van P. C. Hooft (Leend. I blz. 80) Sonnet van P. C. Hooft (Leend. I blz. 59: Sydy van minnaers smart...) Bruyloftdicht van P. C. Hooft (Leend. I blz. 114), 3 Fransche sonnetten en twee Fransche Elegien.

Collectie J. H. W. Unger.

In de Catalogue-Vente Serrure vond ik nog vermeld onder n°. 3296.

Otto Vaenii Emblemata Amoris. 56 planches et frontisp. Grav. s. cuivre 4° dem. mar. Epreuves d'un tirage moderne.

Vergelijk: Cupidoos Mengelwerken / of / minnespiegel der deugden, / bestaande / uit stightelijke / zinnebeelden, / door Gerrit Hesman, / en naar deszelfs dood uitgegeven, nagezien, opgeheldert / en verbetert, / door / Claas Bruin. / Amsterdam Joh. van Septeren en Jan Kouwe 1728, / waar de prentjes zeer leelijke nabootsingen zijn van Vaenius' Amorvm Emblemata n°. 1—63 en 96, alle à rebours.

[48.] Emblemata Afbeeldinghen || Amatoria. van Minne. || Emblemes d' Amovr || Ghedruckt t'Amsterdam by Willem Ianszoon inde vergulde Zonnewijzer 1611.

144 blzz. 4° obl. Sign. A.2—S.3 (S.4).

Titel gegraveerd door Simon Frisius v° bl. Blz. 3—10 „Voorreden tot de Ievcht." Blz. 11 is bl. Blz. 12—71 bevatten de emblemata. Blz. 72 is bl. Blz. 73—slot bevatten: „Sommighe nievvve ghesanghen, liedekens en sonnetten." Op blz. 12 (B.2 v°) staat de eerste verklaring; op blz. 13 (B.3 r°) het eerste emblema enz. De emblemata zijn 30 in getal. Zij zijn langwerpig vierkant, in rand. In den rand staat, links boven, het opschrift in het Nederlandsch; rechts boven, in het Latijn; van onderen in het midden, in het Fransch. De tekst bestaat uit een tweeregelig versje in het Neder-

landsch met hetzelfde opschrift, waaronder de Latijnsche en Fransche vertaling, beide met opschrift in tweeregelige versjes. De Nederlandsche tekst is van P. Cz. Hooft, de Latijnsche vertaling van C. G. Plemp, de Fransche van De Nérée.

De prenten zijn waarschijnlijk van M. Le Blon of P. Serwouter.

R. W. P. de Vries.

[49.] Emblemata Afbeeldinghen || Amatoria. van Minne. || Emblemes d'Amour. || Ghedruckt t'Amsterdam by Willem Ianszoon inde vergulde Zonnewyser 1618.

171 blzz. 4° obl. Sign. A.2—X.4 (X.6).

Geheel gelijk aan den eersten druk. Alleen vermeerderd met één zang op blz. 137 en met den Brief van Menelaus aen Helena. Enkele veranderingen in den druk merkte ik op, die verschillen met de eerste editie doen ontstaan: Blz. 22: „Nil sine te" inplaats van: „Premitque levatque". Blz. 38: „Le nourris..." inplaats van: „Je nourris." Op blz. 46 is de fout: „Phaebe" in „Phoebe" verbeterd.

Frederik Muller & C°.

[50.] Emblemata secvlaria. || Mira et Ivcvnda va- || rietate secvli hvivs mores ita || exprimentia, vt Sodalitatum Symbolis Insigniisque || conscribendis & depingendis perac- || commoda sint. || Versibvs Latinis, rhythmisq. Ger- || manicis, Gallicis, Belgicis: speciali item Decla- || matione de literarum studiis || exornata. || Weltliche lustige newe Kunststück / der jetzigen || Weltlauff fürbildende / mit artlichen Lateinischen / || Teutschen / Frantzösischen und Niderländischen Carmi- || nibus und Reimen geziert / fast dienstlich zu || einem zierlichen || Stamm und Wapenbüchlein. || Artificiose & eleganter in aere primo sculpta, secundo'q. publicata. || & multis figuris hinc inde copiose aucta, || per || Io. Theodorvm de Bry, Civem || Oppenhemii || Typis Hieronymi Galleri. || Anno MVnDVs senesCIt. ||

56 (290) blzz. 4°. Sign. A.ii—G.v (G.iv).

Titel in gegrav. rand. v° bl. Blz. 3—5. Opdracht „Iohanni Christophoro von Gemmingen" in het Hoogd. ondert. Johan Theod. de Bry. Blz. 6 en 7 2 prenten. Blz. 8 „Explicatio typi praecedentis" in vers. Blz. 9 „Erklärung obgesetzten Bildes" in vers. Blz. 10—18 „Hortatio ad studia literarum capessenda (Lat. proza). Blz. 19 „Lectori et spectatori benevolo" (poëzie) en „An den günstigen Anschawer und Leser dieses Buchs" (vers). Blz. 20—26 „Argumenta succincta emblematum" en „Summarischer Inhalt aller Stück." Blz. 27—56 „Illustratio emblematum . . ." „Erklärung aller Stück . . ." Dit bestaat uit Latijnsche en Duitsche versjes met opschrift en nummer

(Rom. cijfer) ter verklaring van de prenten. Bij de volgende nummers staat ook een Nederlandsch versje: IV, V, XIX, XXIV, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXIX, XL, XLI, XLIII, XLV, XLVII, XLVIII, XLIX, L, LIII, LIV, LV, LVI, LVII, LVIII, LIX, LX, LXII, LXIII, LXVI, LXIX. Enkele ook met Fransche en Italiaansche versjes.

Volgen de prenten, bestaande uit: één titelwapenschild, 72 prenten rechts op de r° zijden en 72 wapenschilden er tegenover links op de v° zijden, meer of minder geornamenteerd, enkele met een voorstelling. De prenten zijn gedeeltelijk naar bekende meesters o.a. naar Breughel (vette en magere keuken) en dragen een Lat. spreuk en een nummer onderaan. Alle prenten zijn op de v° of r° zijden blank.

Bibl. Royale, Brussel.

[51.] Cupido's Lusthof || Ende Der || Amoureuse Boogaert || Beplant ende Verciert || Meet 22 Schoone Copere figuiren || ende vele nieuwe Amoureuse Liedekēs || Baladen ende Sonnetten desgelickx || te voren noyt inden druck geweest || ofte gesien zijn || gecomponeert door een || Wt levender Jonst || Tot Amsterdam || By Jan Evertssz Cloppenburch boeckver- || cooper opt water inden vergulden Bijbel. ||

(VIII) 156 (gep. 1–157) (II) blzz. 4° obl. Sign. ⁎ 2–⁎ 3 (4) A.–V.3.

Gegrav. titel: twee Cupido's schieten hun pijlen af op een man en een vrouw, rechts en links ieder op een voetstuk staande. In twee hartvormig gebogen takken staat de titel in schoonschrift. v° bl. Blz. III en IV opdracht in verzen: „Den achtbaren voorsienigen discreten S. Hans Tiedeman de Ionghe, Liefhebber der edele Poesie, Wenscht den Drucker heyl en welvaren." onderteekend: „V dienstich goede vriendt W. I. Stam. Iaersdach Anno 1613."

Blz. V–VII „Voorreden" (in verzen) onderteekend „V. L. dienstwillighen, G. H. van B(reughel)." en „Tot den Druckers," 8 reg. versje. Blz. VIII Sonnet ondert. „Bedenckt u tis tijdt."

Op blz. 1 staat het eerste emblema, ze zijn 21 in getal, geplaatst op de blz.: 1, 8, 13, 18, 25, 32, 38, 45, 54, 64, 69, 79, 86, 91, 93, 104, 110, 120, 129, 137, 143. Ze staan rechts op de blzz. links ervan staat het verklarende vers (alleen bij het 19de embl. staat de tekst op blz. 128, de prent op blz. 129.) en zijn ovaalrond in vierkante lijst met tweeregelig gegraveerd onderschrift. Ze zijn door N. van Geilkercken gegraveerd, zooals blijkt uit het 14de embl. dat gesigneerd is.

De rest van het werk bestaat uit liedekens. De twee ongesign. blzz. bevatten een register.

Univ. Bibl. Utrecht. – R. W. P. de Vries.

[52.] Den || Gulden Winckel || der || Konstlievende Neder- || landers || Gestoffeert met veel treffelijcke his- || torische, Philosophische, Poeetische || morale ende schriftuerlijcke

leeringen. || Geciert met schoone kunst || platen oft Beeldenissen. || Vermakelyck en stichtelijck voor || alle staten van Menschen. || t'Amsterdam. || By Dirck Pietersz inde || witte pars op t'wa- || ter by d'oude brugge. ||
160 blzz. 4°. Sign. A.ij–V.3 (V.4).

Gegrav. titel door P. Serwouter met bovenstaand opschrift v° bl. Blz. III en IV voorbericht van Dirck Pietersz. Blz. V–VIII heilgroet aan Abraham de Wolf in verzen ondert. J. V. Vondelen. Blz. IX Sonnet van Dirck Pietersz. ondert. „Deught bereyckt de kroon." Blz. X het eerste emblema. – De blzz., die de prenten bevatten, zijn gepagineerd 5–78. De prenten zijn die uit den Mikrokosmos met een spreuk er boven en een er onder, ieder in twee regels. Er tegenover staat de tekst in verzen. (door J. v. Vondel) De 3 laatste blzz. bevatten een Raetsel des Dichters (v. Lennep I. 300) en het Register in 2 blzz. aan het einde waarvan het adres: Tot Amstelredam, / By Dirck Pietersz Boeck-verkoper / op 't Water by de oude Brugghe, inde / Witte Persse. A° 1613.

Zie voor verdere bijzonderheden en negen latere drukken: J. H. W. Unger Bibliographie van Vondels Werken, n°. 71–80.

Univ. Bibl. Amsterdam.

[53.] Sinnepoppen || van || Roemer Visscher. || *Vignet: twee schenkkannen, in 't midden een roemer, met bovenschrift: Elck wat Wils, in langwerpig vierkante lijst* || 't Amsterdam. || By VVillem Iansz. op 't water inde Sonnewyser, 1614. || Met Privilegie voor vijf Iaren. ||
(IV) 183 (I) blzz. 4° obl. Sign. *2, A.1–Z.3 (Z.4).

Titel v° bl. *2 bevat r° en v° een „Voor-reden tot den goedthertighen Leser." gevolgd door Privilegie, onderteekend C. Aerssens.

Bevat 183 emblemata verdeeld in drie „Schocken" elk van 61 embl. rechts in den hoek van de bladzijde gedrukt in vierkante lijst (langer dan hoog) met Nederlandsche, Latijnsche of Fransche zinspreuk er boven. Links op de bladzijde staat de verklaring, in proza, vaak eindigende in een spreuk. Zij is met Rom. cijfers genummerd. Het titelvignet komt overeen met de eerste Sinnepop van het tweede Schock en wijkt slechts in kleinigheden daarvan af. Bij een exemplaar vond ik, dat de 8ste sinnepop van het tweede schock verkeerdelijk bij den tekst van de 7de gedrukt was en omgekeerd. Bij enkele exemplaren zijn een of meer prentjes het onderste boven gedrukt o.a. op blz. 46 en op blz. 173; bij sommige is dit door overplakking van den goeden druk hersteld.

Op Z.4 v° staat een emblema voorstellende een nar met zijn marot met inschrift: „Dit is de mijn" en er boven gedrukt: „Elck heeft de zijn" in vierkante lijst, even groot als de sinnepoppen. Daaronder staat: Finis. In: Brabbelingh van Roemer Visscher. By hem selven oversien, en meer als de helft vermeerdert. 't Amsterdam. By Willem Iansz. op 't Water. In de

Sonne-wijser 1614, vindt men hetzelfde titelvignet en dezelfde prent met den nar, hier zonder het woord: Finis, aan het begin geplaatst op blz. 9. Aan het einde van dat boekje vindt men een prentje, voorstellende een monnik met neergeslagen kap, de vingers voor de oogen, in de hand een marot met bovenschrift: Quaeso. De prent met den nar komt ook voor, doch grooter en naar den anderen kant ziende, blijkbaar dus er naar vervaardigd, in: Den Spiegel vande Verdrayde Werelt . . . ooghblijckelijk voorgestelt door Cornelio de Bie. Antwerpen 1708. Hier met bovenschrift: Kent U selven wie ghy sijt / Dan en wordje niet benijt, en onderschrift: Elck prijst de sijn / En ick de mijn. / Harrewijn fecit.

De uitgever is Willem Iansz. Blaeu. De emblemata zijn van Claes Iansz. Visscher.

R. W. P. de Vries.

[54.] Sinnepoppen || van || Roemer Visscher. || *Vignet ongeveer als bij n°.* 53 || T'Amsterdam || By willem Iansz. op t'water inde Sonne || wyser met privillegie voor vyf Iaren. ||

(VIII) 367 (gepag. 1–184) (IX) blzz. 12°. Sign. †.3 (†.4) A–Q.5 (Q.8).

Faux-titre: Roemers / Sinnepoppen. / v° bl. Titel v° bl. Voor-reden tot den goethertighen Leser. 4 blzz. Blz. 1 bevat de prent die in den 1en druk op de laatste blz. staat: Elck heeft de zijn. v° de tekst van het eerste emblema en daartegenover het eerste emblema, beide gepag. 2, en zoo verder. Tekst en prenten zijn gelijk aan den 1en druk. De ongepag. blzz. aan het eind bevatten Privilegie gedat. 7 Aug. 1614. in 1 blz. en Tafel in 8 blzz.

Bibl. Mij. der Ned. Letterkunde, Leiden – R. W. P. de Vries..

[55.] Roemer Visschers || Zinne-Poppen; || Alle verciert met Rijmen, en sommighe || met Proze: || Door zijn Dochter || Anna Roemers. || *Vignet als bij n°.* 54 || T'Amsterdam || By willem Iansz. op t'water in de Sonne || wyser met privillegie voor vyf Iaren. ||

(XVII) 392 (gepag. 1–195) (V) blzz. 8°. Sign. A.2–Cc.5 (Cc.8).

Titel v° bl. A.2–A.4 r° bevat: „Voorreden, Tot den goethertighen Leser." (dezelfde als bij n°. 54 alleen met kleine verschillen in spelling en niet in goth. letter; zij eindigt met: „Merckt, De proze by Ionkvrouw Anna Roemers ghemaekt, zijn onderteeckent met A. R." Op A.4 v° staat het emblema „Elck heeft de zijn," dat bij n°. 53 op blz. 184 staat. A.5 r°—A.6 r° „Aende Achtbaere, weerde, Const-rijcke, Jonckvrou Anna Roemers," onderteekend I. Cats I. C. A.6 v°–A.8 v° „Ode Op de gheboorte van onse Hollandtsche Sappho Anna Roemers", onderteekend: J. V. Vondelen. B. r° Roemer Visschers || Zinne-poppen; || Het eerste || schock. v° tekst bij het eerste emblema. B.2 r° het eerste emblema, beide bladzijden zijn gepagineerd 1 en zoo verder, zoodat op Cc.5 v° en Cc.6 r°, beide gepagineerd 195 de laatste tekst en het laatste

emblema staan. Cc.6 v°—Cc.8 r° bevatten: Tafel. Cc.8 v° bevat een grafschrift in 6 regels.

Bevat 193 emblemata, verdeeld in Sinnepoppen 1e, 2e en 3e Schock, elk van 60 emblemata en één „beslach" en Minne-poppen, 10 in getal, welke groepen gescheiden zijn door twee ongepagineerde bladzijden, waarvan de v° zijden (van het laatste emblema) blanco is, en de r° zijden (van den volgenden tekst) de faux-titre draagt.

De volgorde der emblemata is eenigszins anders, dan bij n°. 53—54. Bij het eerste en tweede schock volgen zij vrij geregeld, alleen komen bij het 1e schock de nummers 29, 39, 41, 50 van dezen druk overeen met n°. 2, 3, 8 en 4 van het 3e Schock 1e druk, en bij het 2e Schock is n°. 44 gelijk aan 3e Schock n°. 6 van den 1en druk. De nummers 29, 39, 41, 50 van het Ie Schock en n°. 44 van het IIe Schock van den 1en druk komen overeen met Minnepoppen n°. 1, 2, 3, 4, 5 van dezen druk.

Met het derden Schock wordt de afwijking grooter. De volgende tabel geeft een overzicht:

deze editie.		1e druk.	deze editie.		1e druk.	deze editie.		1e druk.
n°. 1		—	n°. 9		—	n°. 17		—
n°. 2	=	n°. 1.	n°. 10	=	n°. 9.	n°. 18		—
n°. 3		—	n°. 11	=	n°. 10.	n°. 19	=	n°. 18.
n°. 4		—	n°. 12	=	n°. 11.	n°. 20	=	n°. 19.
n°. 5		—	n°. 13	=	n°. 12.	n°. 21	=	n°. 20.
n°. 6	=	n°. 5.	n°. 14	=	n°. 13.	n°. 22	=	n°. 21.
n°. 7		—	n°. 15		—	n°. 23	=	n°. 22.
n°. 8	=	n°. 7.	n°. 16	=	n°. 15.	n°. 24	=	n°. 24.

De nummers 25—50, en 52—61 komen overeen. De nummers 1, 3, 4, 5, 7, 9, 15, 17, 18 en 51 zijn geheel nieuw; de Minnepoppen bestaan uit de n°'s 29, 39, 41, 50 van het Ie Schock, 44 van het IIe Schock. 14, 16, 17, 23, 51 van het IIIe Schock van den 1en druk.

De prentjes zijn veel slechter afgedrukt, ook de nieuwe nummers zijn niet allen even fraai gedrukt. De zinspreuk er boven is dezelfde als in den 1en druk, onder elk emblema staat een tweeregelig versje van Anna Roemers.

De tekst is dezelfde, eveneens met Romeinsche cijfers genummerd (waarin nog al eens fouten) behalve enkele verschillen in spelling; bij sommige is ook een ander lettertype gebruikt o.a. bij de 55e Sinnepop van het Ie Schock, en de 6e en 33e van het IIe Schock. Grootere verschillen zijn b.v. IIIe Schock n°. 50 1e druk: „over om vier", 2e druk: „over op 't vier". Bij de volgende Sinnepoppen is het proza van Roemer door dat van zijn dochter vervangen: Ie Schock n°. 23, 24, 36, 44. IIIe Schock n°. 1, 3, 4, 5, 7, 9, 15, 17, 18, 48, 51.

Bij IIe Schock n°. 20, IIIe Schock n°. 2 en 55. Minnepoppen n°. 5 is het proza door poëzie van Anna Roemers vervangen.

Univ. Bibl. Gent.

[56.] Roemer Visschers || Zinne-Poppen; || Alle verciert met Rijmen, en sommighe || met Proze: || Door zijn Dochter

|| Anna Roemers. || *Vignet als bij n°.* 54. || T'Amsterdam || By Johannes van Ravesteyn op 't water || in 't Schryffboeck A° 1669 ||

(XIX) 392, (gepag. 1–196.) (IX) blzz. 12°. Sign. A.2–S.4 (S.6).

Editie behoudens enkele verschillen in druk gelijk aan n°. 55. Het voorwerk is wat ruimer uit elkaar gezet.

Deze druk en de volgende komen bijna altijd voor saamgebonden met: Brabbelingh van Roemer Visscher. By hem selven oversien, en meer als de helft vermeerdert. t'Amstelredam, By Johannes van Ravesteyn....1669.

Bibl. Mij. der Ned. Letterkunde, Leiden – Univ. Bibl. Utrecht.

[57.] Roemer Visschers || Zinne-Poppen; || Alle verciert met Rijmen, en sommighe || met Proze: || Door zijn Dochter || Anna Roemers. || *Vignet als bij n°.* 54 || T'Amsterdam || By Sander Wybrantz, en Andries || Vink, in Compagnie. 1678. ||

(XIX) 392, gepag. 1–196, (IX) blzz. 12°. Sign. A.2–S.4 (S.6).

Gelijk aan n°. 56, alleen de prenten in slechteren druk. Overigens titeluitgaaf.

R. W. P. de Vries.

[58.] Bellerophon || of || Lvst tot VVysheyd. || Begrijpende || Veel zeedighe, stichtlijcke en leerlijcke || Sinne-beelden met haere ver- || klaringhen. || *Vignet: „Ioos de bosscher excudebat": buste op een prisma, om den hals hangt een hart. Met randschrift:* ΑΙΣΧΥΝΕΟ ΣΑΥΤΟΝ || T'Amstelredam. || By Dirck Pietersz Boeck-verkooper op t'water in de || vvitte Persse. Anno 1614.

72 ongepag. blzz. 4°. Sign. A.2–I.3 (I.4).

Titel v°: „Voorstel, tot oplossinghe van de Figure des Tytels" (sonnet). A.2 r° en v° „Des Dichters aenradinghe totte Eerlijcke wetenschappen, aen de Nederlantsche Ionckheyd." (in verzen) ondert. Dorotheos a Bembda, gevolgd door een Klinc-dicht ondert. „Deughd bereickt de Croon" (spreuk van Pers) A.3 r° „Toe-eygeninge, aen alle Nederlantsche beminders der dicht-konst." v° het eerste emblema, genummerd II.

De emblemata zijn 31 in getal, genummerd II–XXXII, (het titelvignet is I genummerd) ze staan links ter halver pag. met opschrift er boven en een proza verklaring er onder. Ze zijn langwerpig vierkant, op het laatste: Ioos de Bosscher excud. De tekst er tegenover op de r° zijden bestaat uit een vers. Op blz. I.2 v°. vers: Het salighe leven .... I.3 r° en v° De treffelijcke VVensch (vers) beide ondert.: Deughd bereyckt de Croon. I.4 r° „Chorus Senecae in Thyeste" ondert.: Deughd verheughd (spreuk van H. Lz. Spieghel.) v° „Register der Sinne-beelden H. Dammani" en „Mis-stellinghen."

De schrijver is D. Pz. Pers.

Univ. Bibl. Gent. – Bibl. Mij. der Ned. Letterkunde, Leiden.

R. W. P. de Vries.

[59.] Bellerophon, || Of || Lust tot Wijsheyd: || door || Sinne-Beelden leerlijck vertoont. || VVaer by zijn gevoegt || De Vrolijcke Stemmen: || Of stichtige en vermakelijcke Liedekens en Dich- || ten, genomen uyt de geoorlofde Vrolijckheyd, || tot op-weckinghe der goede Zeden. || Van nieuws vermeerdert, en met de alder-schoonste || Voysen op Musijck-noten gepast, en met Konst-platen geciert. || *Titelprent: een gezelschap van 7 personen in een tuin musiceerende.* || T'Amstelredam, || Voor Dirck Pietersz: Boeck-verkooper in de witte || Persse / op 't water / recht over de Koren-Marckt. ||

(VII) 221 (IV) blzz. Sign. A.2—P.5 (P.8).

v° titel bl. A.2 r° en v° Opdracht aan D. Jacob Catz en „Versoeck des Dichters." A.3—A.4 r° „Toe-eygheninghe Aen alle Edele verstanden" en Misstellinghen. Volgt het werk met 29 embl. gelijk aan den 1en druk. De tekst bestaat uit een proza-stuk, gevolgd door één of meer versjes en evenwijdig aan de prent nog een vers. De embl. (waaraan ontbroken het 8e en 23e uit den 1en druk) staan alle op de linker pag. (op de v° zijden) bovenaan. Elk embl. en tekst nemen dus 2 blzz. in, gelijk gepag. Er zijn dus volgens de paginatuur slechts 192 blzz. De tekst verschilt geheel met dien van den 1en druk. Hij is belangrijk uitgebreid en nagenoeg geheel veranderd.

Op blz. 30 „Hemels-Triumph of Heylige Dichten" met muziek.

De ongepag. blzz. aan het slot bevatten „Register der Sinne-Beelden en „Register der Liedekens."

Univ. Bibl. Amsterdam.

[60.] Bellerophon || Of || Lust tot Wijsheyd: || door || Sinne-Beelden leerlijck vertoont. || VVaer by zijn gevoegt || De Vrolijcke Stemmen: || Of stichtige en vermaeklijke Liedekens en Dich- || ten, genomen uyt de geoorlofde Vrolijckheyd, || tot op-weckinghe der goede Zeden, || Van nieuws vermeerdert / en met de alderschoonste Voysen op || Musijck-noten gepast / en met Konst-platen geciert. || *Titelprent: een gezelschap aan tafel zittend met liedeboekjes voor zich* || T'Amstelredam, || Voor Dirck Pietersz: Boeck-verkooper in de witte || Persse / op 't water / recht over de Koren-Marckt 1638. ||

(XV) 268 (V). Sign. A.2—S.5 (S.8).

v° titel bl. A.2 r° en v° Opdracht aan Iacob Catz en Versoeck des Dichters. A.3—A.4 r° Toe-eygheninghe aen alle edele Verstanden (vers) A.4 v°—A.8 r° Inleydinghe. A.8 v° het eerste emblema. De prenten zijn 29 in

getal daar het 8e en 23e uit den 1en druk ontbreken. De tekst is geheel anders dan bij den 1en druk, en bestaat uit een proza-stuk gevolgd door een versje en evenwijdig aan de prent nog een vers. De emblemata staan alle links op de v° zijden bovenaan de bladzijden. Zij zijn geheel gelijk aan den 1en druk. Elk emblema neemt dus met tekst 2 blzz. in, die één pag. nummer dragen. Er zijn dus eigenlijk genummerd slechts 239 blzz.

Op blz. 30 „Hemels-Triumph of Heylige Dichten." De laatste ongepag. blz. bevatten: „Register der Liedekens." Aan het eind: T'Amsterdam, / Gedruckt by Nicolaes van Ravensteyn, / Anno 1638.

Univ. Bibl. Gent.

[61.] Bellerophon, || Of || Lust tot Wysheyd: || Door || Sinne-Beelden leerlijck vertoont. || Waer by zijn gevoeght || De Vrolijcke Stemmen: Of, Stichtige en ver- || maecklijcke Liedekens en Dichten, genomen uyt de || geoorlofde Vrolijckheyd, tot opweckinge der goede zeden. || Waer by oock Urania of het tweede- || deel kan werden by gevoeght. || Van nieuws vermeerdert / || en met de alderschoonste Voysen || op Musijck-noten gepast / en met Konst-platen geciert. || *Titelplaat als bij n°.* 60 || t'Amstelredam, || Voor Dirck Pietersz: Boeckverkooper in de witte || Persse / op 't water / recht over de Koren-Marckt.

(XV) 269 (gepag. 1–240) (IV) blzz. 8°. Sign. A.2–S.5 (S.8).

Titel v° bl. A.2 r° en v° Opdracht aan Cats en „Versoeck des Dichters". A.3–A.4 r° „Toe-eygheninghe aen alle Edele Verstanden" vers ondert. D. P. Pers. A.4 v°–A.8 r° Inleydinge. A.8 v° het eerste embl. enz. evenals bij n°. 59. De emblemata gelijk aan n°. 59 beslaan met tekst elk 2 blzz. met hetzelfde nummer gepagineerd. Op blz. 30 Hemels-Triumph tot blz. 240, vermeerderd met eenige liedjes en „eenighe nutte onderwijsinghen van het menscheliјcke leven". De ongepag. blzz. aan het slot bevatten: „Register der Liedekens" met onderaan het drukkersadres: t'Amsterdam, / Gedruckt bij Nicolaes van Ravesteyn, / Anno 1641.

Collectie Vincent van Gogh.

[62.] Bellerophon, || Of || Lust tot Wysheyt: || Door || Sinne-Beelden leerlijck vertoont. || Waer by zijn gevoeght || De Vrolijcke Stemmen: Of, Stichtige en ver- || maecklijcke Liedekens en Dichten, ghenomen uyt de gheoorlofde || Vrolijckheydt, tot opweckinge der goede zeden. || Waer by noch konnen ghebonden werden, het || Tweede-deel Urania of Hemel-sang, als mede het || Derde-deel, Ghesangh der Zeden. || Van nieuws vermeerdert / en met de alder-

schoonste Voysen || op Musijck-nooten ghepast / en met Konst-platen geciert. || *Titelplaat als bij n⁰.* 60 || t'Amstelredam, || Voor Dirck Pietersz; Boeck-verkooper in de witte Persse / || op 't Water / recht over de Koren-Marckt. ||

(XV) 269 (IV) blzz. 8°. Sign. A.2—S.5 (S.8).

Titel v° bl. Opdracht aan Cats en Versoeck des Dichters 2 blzz. Toeeygeninghe 3 blzz. Inleydinghe met een Nae-reede. (Mededeeling, dat het werk met de Urania en het Ghezangh der Zeeden vermeerderd is.) 8 blzz. Volgt het werk zelf, nagenoeg gelijk aan den vorigen druk, wat tekst betreft. De prentjes zijn geheel gelijk. Op blz. 30 Hemels-Triumph, eenigszins afwijkend met n°. 61. De ongepag. blzz. aan het eind bevatten: „Register der Liedekens." Aan het eind het adres: „t'Amsterdam, Voor Dirck Pietersz Pers, over de Koren-marckt."

R. W. P. de Vries.

[63.] Bellerophon, || Of || Lust tot Wysheyt: || Door || Sinne-Beelden leerlijck vertoont. || Waer by zijn gevoeght || De Vrolijcke Stemmen: Of, Stichtige en ver- || maecklijcke Liedekens en Dichten, genomen uyt de geoorlofde || Vrolijckheydt, tot opweckinge der goede zeden. || Waer by noch konnen ghebonden werden, het || Tweede-deel Urania of Hemel-sang, als mede het Der- || de-deel, Ghesangh der Zeden, van den selfden Auteur. || En op 't nieuw doorgaens vermeerdert en verbetert / en met de || alderschoonste Voysen op Musijck-nooten ghepast / en met || Konst-platen geciert. Door D. P. Pers. || *Titelplaat als bij n⁰.* 60 || t'Amstelredam, || By Willem van Beaumont, Boeck-verkooper in de Grave- || straet / in de witte Boeck-pers / 1657. ||

(XV) 269 (IV) 221 (III), 204 (IV) blzz. 8°. Sign. A.2—S.5 (S.8).

Titel v° bl. A.2 r° en v° Opdracht aan Cats en Versoeck des Dichters. A.3—A.4 r° Too-eygeninghe Aen alle Edele Verstanden. A.4 v°—A.8 r° Inleydinghe met Nae-reede. A.8 v° het eerste embl.

Gelijk aen n°. 62. Behalve dat ik in het ex. vond dat het 2e en 4e; 6e en 8e prentje verwisseld waren. De 4 ongep. blzz. aan het eind bevatten Register met adres: „t'Amsterdam, Gedruckt bij Christoffel Cunradus, Boecke-drucker op de Negelantiers-gracht 1657." Volgt: De laetste vernieuwde Urania. 1656 en Gesang der Zeeden. 1662 (aan het eind: Gedruckt enz. 1656.)

Collectie Prof. Dr. Jan te Winkel.

[64.] Bellerophon, || Of || Lust tot Wysheyt: || Door || Sinnebeelden leerlijck vertoont. || Waer by zijn gevoeght || De

Vrolijcke Stemmen: Of, Stichtige en vermaecklijcke || Liedekens en Dichten, genomen uyt de geoorlofde Vrolick- || heydt, tot opweckinge der goede zeden. || Waer by noch konnen ghebonden werden, het || Tweede-deel Urania of Hemelsang, als mede het || Derde-deel, Gesang der **Zeden**, van den selfden Auteur. || En op 't nieuw **doorgaens** vermeerdert en verbetert / en **met de** || alderschoonste Voysen op **Musijck-nooten** ghepast / en || met Konst-platen geciert. Door D. P. Pers. || De Musijck door C. de Leeuw gecorrigeert. || *Titelplaat als bij n°.* 60 || t'Amstelredam, || By Willem van Beaumont, Boeck-verkooper / in de Kalver- || straet / tusschen de Spaers-pot en St. Lucye-steegh / || in de Witte Boeck-pers / 1662. ||

(XV) 269 (IV) 220 (IV) 204 (IV) blzz. Sign. A.2–S.5 (S.8).

Titel v° bl. Portret van Pers door Th. Matham met 4 reg. vers van G. Brandt. v° bl. (zonder sign. of pagin.) Opdracht aen Cats en Versoeck 2 blzz. Toe-eygeninghe 3 blzz. Inleydinge 8 blzz. Volgt het werk, gelijk aan n°. 62. De 4 ongepag. blzz. aan het eind bevatten: Register en adres: „t'Amsterdam Ter Druckerije van Gabriel à Roy Boeck-drucker in de Pieter Jacobs-straet 1662." Volgt Urania enz.

Auctie Burgersdijk & Niermans. 28 Nov. 1898.

[65.] Bellerophon, || Of || Lust tot Wysheyt: || *enz. titel gelijk aan den druk van* 1662 || t'Amstelredam, || By Willem van Beaumont, Boeck-verkooper / in de Kalver- || straet / tusschen de Spaers-pot en St. Lucye-steegh / || in de Witte Boeck-pers / 1664 || Met Privilegie. ||

(XV) 269 blzz. (genummerd 1—240) (IV) 220 (IV) 204 (IV) blzz. Sign. A.2–S.5 (S.8).

Geheel gelijk aan n°. 64, alleen draagt de Urania hier het jaartal 1663; bij den druk van 1662 is die ook van 1662.

R. W. P. de Vries.

[66.] Bellerophon, || Of || Lust tot Wysheyt, || Door || Sinnebeelden leerlijck vertoont. || Waer by gevoeght zijn || De Vrolijcke Stemmen, of, Stichtige en vermaecklijcke Lie- || dekens en Dichten, genomen uyt de geoorlofde Vrolick- || heyt, tot opweckinge der goede zeden. || Waer by noch konnen gebonden werden, het Tweede- || deel Urania of Hemel-sang, als mede het Derde-deel, || Gesang der Zeden,

van den selfden Auteur. || En op 't nieuw doorgaens vermeerdert en verbetert / en met || de alderschoonste Voysen op Musijck-nooten gepast || en met Konst-platen geciert. Door D. P. Pers. || De Musijck door Cornelis De Leeuw gecorrigeert. || *Titelplaat als bij n°.* 60. || t'Amsterdam, || Voor Willem van Beaumont, Boeck-verkoper, in de Kalver-straet, tus || schen de Spaer-pot en S. Lucye-Steeg, in de Witte Boek-Pers, 1669 || Met Privilegie. ||

(XVI) 268 (IV) blzz. Sign. A.2–S.5 (S.5).

v° titel. „Extract uyt de Privilegie" gedat. 's Gravenhage 17 Maart 1664. volgt ongesign. het portret van Pers door Matham met 4 regelig onderschrift van G. Brandt. Het voorwerk is gelijk aan n°. 60, behalve, dat op A.8 r° nog volgt een Na-reede. Het werk zelf is gelijk aan de ed. van 1638, (n°. 60) behalve kleine verschillen in den tekst. Op blz. 58: „Hemels-Triumph". De 4 ongesign. blzz. aan het eind bevatten „Register" en aan het einde: „t'Amsterdam, || Ter Druckerije van Daniel Bakkamude, op het Rockin, || naest de drie Papegaeyen. 1669. || Volgen met afzonderlijken titel, pag. en sign.: De laetste Vernieuwde Urania enz. en Gezangh der Zeeden.

Univ. Bibl. Gent.

[67.] Bellerophon, || Of || Lust tot Wysheyt, || Door || Sinnebeelden leerlijck vertoont. || Waer by gevoegt zijn || De Vrolijcke Stemmen, of, Stichtige en vermaeckelijcke || Liedekens en Dichten, genomen uyt de geoorlofde Vrolick- || heyd, tot opweckinge der goede zeden. || Waer by noch konnen gebonden werden, het Tweede || deel Urania of Hemel-sang, als mede het Derde deel, || Gesang der Zeden, van den selfden Autheur. || En op nieuw doorgaens vermeerdert en verbetert / en || met de alderschoonste Voysen op Musijck-nooten gepast / || en met Konst-platen geciert. Door D. P. Pers. || De Musijck door Cornelis de Leeuw gecorrigeert. || *Titelplaat als bij n°.* 60 || t'Amsterdam, Gedruckt voor de Wed: van Michiel de Groot, op de || Nieuwendijck, tusschen de twee Haerlemmer-sluysen, || in de Staten Bijbel. 1681. || Met Privilegie. ||

(XVI) 268 (IV) 220 (IV) 204 (IV) blzz. 8°. Sign. A.2–S.5 (S.8).

Titel v° „Privilegie" gedat 's Hage 24 July 1681." A.2 r° en v° „Opdracht aan Cats en Versoeck des Dichters" A.3–A.4 r° „Toe-eygeninge" A.4 v°–A.8 r°. „Inleydinge." Volgt het werk, gelijk aan n°. 62. Op blz. 58 Hemels-Triumph. De 4 ongepag. blzz. aan het einde bevatten Register. Volgt de Urania.

Bibl. Mij der Ned. Letterkunde, Leiden.

[68.] Bellerophon, || Of || Lust tot Wysheyt, || Door || Sinnebeelden leerlijck vertoont. || Waer by gevoegt zijn || De Vrolijcke Stemmen, of. Stichtige en vermaeckelijcke || Liedekens en Dichten, genomen uyt de geoorlofde Vrolick- || heyd, tot opweckinge der goede zeden. || Waer by noch konnen gebonden werden, het Tweede || deel Urania of Hemel-sang, als mede het Derde deel, / Gesang der Zeden, van den selfden Autheur. || En op 't nieuw doorgaens vermeerdert en verbetert / en || met de alderschoonste Voysen op Musijck nooten gepast / || en met Konst-platen geciert. Door D. P. Pers. || De Musijck door Cornelis de Leeuw gecorrigeert. || *Titelplaat als bij N°. 60.* || t'Amsterdam, Gedruckt voor de Wed: van Gysbert de Groot, op de || Nieuwendijck, tusschen de twee Haerlemmer-sluysen, || in de Groote Bijbel, 1695. || Met Privilegie. ||

(XVI) 268 (IV) 220 (IV) 204 (IV) blzz. 8°. Sign. A.2—S.5 (S.8).

Titel v° „Privilegie" gedat. 's Hage 24 July 1681. A.2 r° en v° „Opdracht aan Cats" en „Versoeck des Dichters. A.3—A.4 r° „Toe-eygeninge". A.4 v°—A.8 r° „Inleydince. (sic!) Volgt het werk gelijk n°. 62. Op blz. 58 „Hemels-Triumph". De 4 ongepag. blzz. aan het eind bevatten Register. Volgt de Urania.

R. W. P. de Vries.

[69.] Emblemata || Volsinnighe uytbeelsels by || Gabrielem Rollenhagius uyt andere versamelt / en vermeerdert met syn ey- || gene sinrijcke vindingen / Gestelt in Neder- || duytsche Rijme || Door || Zacharias Heyns. || *Drukkersmerk: ovaal in schild met bloemen. In het ovaal een hand die een hart op een kolom plaatst, rondom schepen en een karavaan. Randschrift: Constantiam . mihi . devs . rebvs . malis . des . et . bonis* || Tot Arnhem, || Bij Ian Ianszen, Boeck-vercooper. 1615. ||

234 blzz. 4°.

In 2 gedeelten. *Eerste Deel* Sign. A.3—D.3 (D.4) 16. 100 blzz. Met bovenstaanden titel v° bl. Volgt „Den eersamen Voorsichtighen Marten Hureau Coopman in de vvijt vermaerde Stadt Venetien," vers van 20 regels onderteekend: „U. L. Broeder Zacharias Heyns." v° begint de tekst der emblemata bestaande uit 100 Ned. versjes van 8 regels met opschrift meestal in het Latijn. Volgen de 100 emblemata alle v° bl.

Tweede Deel. Met titel: „Tweede Deel van de Emblemata ofte Volsinnighe

uytbeelsels by Gabrielem Rollenhagivm, versamelt ende vermeerdert met syne eygene sinrijcke vindingen. Gestelt in Nederduytsche Rieme Door Zachariam Heyns, *zelfde drukkersmerk.* Tot Arnhem. By Ian Ianszen, Boeckverkooper. 1617.

Sign. A.ij–E.ij. 18, 100 blzz.

v° den titel een opdracht in Ned. verzen aan Jean van Meerten van Abcoude. Volgen de tekst en de 100 emblemata evenals bij Dl I. De prenten, gegraveerd door Crispin van de Passe en zijn kinderen, zijn dezelfde als in Rollenhagius Nucleus emblematum. Zij zijn allen in medaillon met Latijnsch randschrift; er onder staat een Grieksch, Fransch, Italiaansch of Latijnsch distichon of 2 disticha, eveneens gegraveerd. De tekst is in caract. de civ., de opschriften niet. Vertaling van de Nucleus emblematum a G. Rollenhagio. Vergelijk D. Franken Dz. L'oeuvre gravé des van de Passe p. 263 en Bibliotheca Belgica i.v.

Kon. Bibl. Den Haag – Univ. Bibl. Gent. – Bibl. Royale Brussel.

[70.] Amoris || Divini || Emblemata || Studio et Ære || Othonis VænI || concinnata || *Vignet met bovenschrift: „Perfigit et svstinet".* || Antverpiæ, || Ex officina Martini NutI & Ioannis MeursI, || Anno MDCXV. || Cum Gratia & Priuilegio. ||

127 (I) blzz. 4°. Sign. A.2–Q.3 (Q.4).

v° titel bl. Blz. 3 „Opdracht „Isabellæ Claræ Evgeniæ infanti Hispaniarvm, archidvci Avstriæ...." Blz. 4 „Ad lectorem et spectatorem." Blz. 5 en 6 „Carmen de Amore" ondert. M. M. Blz. 7 spreuk uit Augustinus en zes regelig Spaansch versje. Blz. 8 tekst van het 1e embl. De emblemata zijn 60 in getal over de geheele pagina. Zij staan op de oneven zijden. De tekst bestaat uit Lat. spreuken uit den Vulgaat en stichtelijke schrijvers, een Spaansch, een Nederl. en een Fransch versje. Op de laatste blz. „Censura" ged. 27 Jan. 1615. en Summa Privilegii.

Museum Plantin-Moretus.

[71.] Amoris || Divini || Emblemata, || Stvdio et Ære || Othonis VænI || concinnata. || *vignet met bovenschrift: „Perfigit et svstinet.* || Antverpiæ. || Ex officina Plantiniana || Balthasaris Moreti. || M. DC. LX.

127 (I) blzz. 4°. Sign. A.2–Q.3 (Q.4).

Editie, geheel gelijk, behalve verschillen in druk, aan de editie van 1615

Museum Plantin-Moretus. – Univ. Bibl. Gent.

[72.] Cl. Bruins. || Aanmerkingen, || op || Otto van Veens || Zinnebeelden || der goddelijke liefde, || *vignet door J.*

Folkema. || t'Amsterdam, Bij Theodorus Dankerts, Boekver- || koper, op de Nieuwendijk in de Atlas. 1726.

(X) 121 (IV) blzz. 8°. Sign. * 2—* 3 (* 4) A.2—H.5 (H.7).

Gegrav. titel, J. Schijnvoet inv. et fec. met onderschrift: „Aanmerkinge op Otto van Veens / zinne-beelden der goddelijke liefde. / 't Amsterdam bij Theodorus Dankerts." v° bl. Boekdruktitel v° bl. „Opdracht aan Anthoni van Oldenbarneveld" (door Th. Dankerts) Kort voorbericht, Faux-titre: „Cl. Bruins / Aanmerkingen, / op / Otto van Veens / zinnebeelden / der goddelijke liefde." v°. Eerste Aanmerking. Deze zijn in proza tegenover de prenten. Onder de prenten een acht regelig versje. De prentjes zijn verkleinde copieën naar de oorspronkelijke, behalve de eerste die iets veranderd is. De 4 ongep. blzz. bevatten de bladwijzers.

Bibl. Antwerpen.

[73.] Vorsteliicke || Warande || der dieren: || Waer in || de Zeden-rijcke Philosophie, Poëtisch, Morael, || en Historiael, vermakelijck en treffelijck || wort voorghestelt: || Met Exemplen uyt de oude Historien, in Prose; || ende Vytleggingen, in Rijm verclaert: / Oock met aerdige Afbeeldingen geciert, ende constich || in coper gesneden, door Marcvs Gerards, Schilder. || Alles tot sonderlinghen dienst ende nutticheyt voor alle || staten van menschen uytghegeven. || *Vignet: gravure, „de leeuw omringd door allerlei dieren.* || Amstelredam, || Bij Dirck Pietersz. boeckvercooper || op 't Water, in de Witte Persse, recht over de || Koren-merct, Anno 1617.

(XIII) en 251 blzz. 4°. Sign. *.* ij—*.* iij (*.* iv) A. Aij. B.—Ii.iiij (KKii.)

v°. den titel uittreksel uit Van Mander's Schilderboeck betreffende Marcus Gerarts. „Voor-reden" 3 blzz. Blz. VI—XI „Vermaeckelijcke Inleydinghe Tot de Vorstelijcke Warande der onvernuftighe Dieren" (vers) onderteekend I. V. Vondelen. Blz. XII „Dorpel-opschrift" (vers) ondert. I. R. A. en vers „Tot d'aenschouwers Van dees Warande" en blz. XIII „Klinck-Gedicht (van Pers?). Volgen de 125 platen met opschrift en onderschrift in proza; een voorbeeld uit de oude geschiedenis. Er tegenover de verzen van Vondel. Alleen de blzz. met de prenten zijn genummerd 1—125. Onder het vers bij de laatste prent „Mistellinghen die den beleefden leser, ghelieve beneffens eenighe andere te verschonen."

Dezelfde prenten als in (Ed. de Dene) De Warachtighe Fabvlen der dieren (n°. 11) doch anders geplaatst. De n°s. 1, 2, 3, 11, 14, 18, 19, 21, 22, 24, 47, 50, 52, 54, 98, 101, 110 en 114 komen niet voor in de Warachtige Fabulen.

Zie voor de vijf volgende drukken Ungers' Bibliographie van Vondels Werken n°. 86 -90.

Univ. Bibl. Amsterdam.

[74.] XXV || Fabvlen der || Dieren, || Seer levendige ende met seer groote ende || schoone Figueren uytgedruckt, || In de welcke alle redelijcke Menschen met een sonderlinghe geneuchte || ende vermaeckelijckheyt des Ghemoets connen sien ende leeren even || als in eenen claeren Spiegel de seer groote ghelijckheyt ende overeen- / cominghe tusschen de onredelijcke Dieren, ende de onverstandighe || ofte wereltsche Menschen, levende na den lust van hunne vleeschelic- || ke ghenegentheden. || VVt Françoys te saemen ghestelt ende int licht ghegeven || door || Steven Perret. || *Boekdrukkersmerk: een schip met volle zeilen varende; in cartouche* || Tot Delft, || Bij Adriaen Gerritsen Boeckvercooper vvoonende || op de Coorn-Marckt, 1617.

54 ongep. blzz. fol°. Geen signatuur.

Titel. Op het exemplaar, dat ik er van zag, is in den 12den regel het eerste woord „VVt" overplakt met „Int." v° titel bl. Blz. 3 „Aen de.... Heeren Mijn Heeren de Staten Generael Vande Vereenichde Nederlande." ondert. Adriaen Gerritssz. Blz. 4 Sonnet „Den Avthevr tot den leser" voorafgegaan door een tweeregelig vers en gevolgd door 4 regels uit Psalm VIII. Blz. 5 de titelprent. Blz. 6 de tekst van de eerste prent, bestaande uit: opschrift, tweeregelig motto, zestienregelig vers gevolgd door een „Verklaring" in 8 regels en ten slotte een, in vierregelig vers vervatte, bijbeltekst. Blz. 7 de eerste prent, enzoovoorts. De prenten zijn 24 in getal over de geheele pag. zonder op- of onderschrift. Er tegenover staat de tekst. De prenten zijn naar die van Marcus Geeraerts in de Warachtighe Fabulen der Dieren en wel de nummers: 97, 69, 76, 31, 95, 30, 68, 121, 67, 4, 6, 15, 37, 44, 112, 124, 62, 96, 8, 10, 57, 104, 116 en 123. uit de Vorst. Warande 1e druk (n°. 73), alle à rebours behalve de 14e, 17e en 21e, de 19e is eenigszins anders. Twee van de prenten zijn door J. van de Velde gegraveerd, de nummers 19 en 20. De laatste blz. is bl.

Bewerking van: E. Perret, XXV Fables des animaux, vray miroir exemplaire.... Anvers. Chr. Plantin 1578. fol°. (Cf. Brunet, Manuel. i. v.)

Rijks Prenten-kabinet, Amsterdam.

[75.] VVoudt || Van vvonderlicke || Sinne-Fabulen || Der Dieren, || Kunstich met levendighe ende aerdighe groote schoone || Beelden uyt-ghedruckt, || In devvelcke alle redelicke Menschen, met een sonderlinghe ghe- || neuchte ende vermakelickheyt des ghemoedts, konnen sien ende leeren even als in eenen || klaren Spieghel, de seer groote ghelijckheyt ende over-een-kominghe tusschen de onrede-

|| licke Dieren, ende de onverstandighe ofte vvereltsche Menschen, levende na den lust van || hunne dartele vleeschelicke gheneghentheden. || Te samen ghestelt door || Steven Perret. || VVederom met Sinne-rijcke Ghedichten op 't nieu by-ghevoecht, || verbetert, en vermeerdert door || Adriaen vande Venne, Schilder. || *vignet, de Faam voorstellende met randschrift: „Behovdt v goede Faem, / Al waert v al ontgaen, / Want blijft ghij sonder Naem, / Soo ist met v gedaen. /* || Tot Rotterdam, || By Isaack van VVaesberge, op 't Steyger, by de Marckt, inde Fame. 1632. || Voor Abraham van VVaesberghe. ||

108 ongep. blzz. fol°. Sign. 4 onges. blzz. B.—G. (G.10).

Titel v° bl. Blz. 3—4 „Opdracht: „Aen de.... Ghecommitteerde Raden ter Admiraliteyt, tot Rotterdam enz..... ondert. A. van Waesberghe. Blz. 5—7 „Voorreden: Adriaen vande Venne.... Aen de.... Lesers. gedat. In 's Graven-Haghe desen 16 Februarij 1632. Blz. 8 Sonnet: „Den Avthevr tot den Lesor" voorafgegaan door een tweeregelig vers en gevolgd door 4 regels uit Psalm VIII. (op blz. 4 in den 1en druk) Blz. 9 „Voor-bereydinghe op de Sinne-Fabvlen der Dieren" (vers) Blz. 10 „Aen-sprake van het Tytel-beelt" veertienregelig vers ondert. A. v. V. gevolgd door twee spreuken: „Met neerstich ondersoeck kooptmen Verstant" en „Kunst om Gunst." Blz. 11 titelprent met 1 regel bovenschrift en 1 regel onderschrift. Blz. 12 begint de tekst van het eerste emblema. Het werk bevat 24 emblemata over de geheele pag. met één regel boven- en één regel onderschrift. De tekst staat bij elk op drie blzz. en bestaat uit: eerste blz.: opschrift, tweeregelig motto, zestienregelig vers, gevolgd door achtregelige Verklaring en ten slotte een in vierreg. vers vervatte bijbeltekst (gelijk aan den tekst in den 1en druk) Tweede blz.: prozastuk naar een classiek auteur in 't Nederl. met een spreuk er boven en een er onder. Derde blz.: (tegenover de plaat) vers van acht regels in viervoetige jamben met opschrift en gevolgd door een tweeregelige spreuk en een éénregelige spreuk. Laatste blz. bl.

De prenten zijn gelijk aan die in den druk van 1617. De eerste blz. tekst bij de prenten is gelijk aan die in den druk van 1617, met enkele verschillen in druk en spelling.

Er bestaan ook exemplaren, waarbij het jaar 1632 op den titel en op blz. 7 veranderd is in 1633. (Rijks Prenten-kabinet.) Vergelijk ook Ledeboer's Het geslacht van Waesberghe 2e dr. blz. 98.

Rijks Prenten-kabinet Amsterdam. Bibl. Mij. der Ned. Letterkunde, Leiden. — R. W. P. de Vries.

[76.] P. T. L. || Thronvs || Cvpidinis. || Editio altera; || Priori emendatior, & multo auctior. || Amsterodami || Apud Wilhelmum Iansonium. 1618.

(XLII) 68 (LXXXI) blzz. 16° obl. Sign. A.3—M.5 (M.8).

A.1 boekdruktitel. v° bl. A.2 gegraveerde titel: Cupido zittende op een zwaan boven op een altaar, waaromheen 7 personen. Geheel andere prent dan in de 1e editie. Op het altaar staat: P. T. L. || Thronus || Cupidinis || Editio altera; || Priori emendatior, et auctior. || Amsterodami. || Apud Guilj: Ianszoniū. 1618. || v° bl. A.3 r°—A.4 r°. „A Tres Illustre Seigneur Messire Louys de Mongommery, Chevalier, Seigneur de Dusse, &c." A.4 v°—A.5 r° „Votvm Poëticum." (zestienregelig Latijnsch vers) A.5 v° en A.6 v° „Seneca in Hippolyto." A.6 r° gegraveerde prent (Cupido op een troon in 't midden met boog en pijlen, rondom hem liggen 7 personen en een leeuw door hem getroffen. Slechte copie naar de prent in de 1e editie) A.7 r°—A.8 v° „Le trophee d'Amour." B.1 r° „Aen de Ionckvrouwen van Nederlant." veertienregelig vers, onderteekend: „Liefde verwinnet al. I. V. Vondellen." B.1 v°—B.6 r° „Aux Dames de France" [Vertaling van Heinsius' „Aen de Ionckvrouwen van Hollandt" (Embl. Amat.)] B.6 v° Sonnet: „Ie n'en mentiray point." B.7 r° Sonnet: „Qvi voudra voir comme Amour me surmonte." B.7 v°—B.8 v° „Aux Dames." C.1 r° „De Liefd'en can, hoe stercken man.... C.1 v° Sonnet: „Si j'estois Iupiter." C.2 r°—C.5 r° „De Iacht van Cvpido" onderteekend: „I. V. Vondellen. Liefde vervvinnet al. C.5 v° Sonnet: „Faire l'Amour alors qu'il me defait...." C.6 r° faux-titre: Emblemata Amatoria. C.6 v° tekst van het 1e emblema. C.7 r° het 1e emblema, beide gepagineerd 1 enz. tot F.1 r° (gepag. 19) F.1 v° is blank. F.2 r° faux-titre: „Des fideles & infideles amans. F.2 v° tekst van het 20ste emblema. F.3 r° het 20ste emblema, gepagineerd beide 21, enz. tot G.2 r° (gepag. 28) G.2 v° is blank. G.3 r° faux-titre: „De cevx qui ont fallis en amovr." G.3 v° tekst van het 28ste emblema. G.4 r° het 28ste emblema, beide gepag. 30 enz. tot G.8 r° (gepag. 34). In het geheel is de pagin. dus 1—34. G.8 v° „Epigramma" (elfregelig Nederl. vers) H.1 r° faux-titre: „Sommighe epithalamien, elegien, en sonnetten." H.1 v° tot slot, Verschillende Fransche en Nederlandsche gedichten waaronder twee Brvylofts-ghedichten, ondert. G. A. Bredero, (ed. Binger III blz. 303 en blz. 333) en „Plainte Nocturne" en „La maison mortuaire de Cupidon" vertaling van Dan. Heinsius' „Elegie ofte Nachtclachte" en „Het sterfhuis van Cupido." Bevat dus 32 emblemata, gegraveerd door Cr. de Passe, behalve die op blz. 19 (van Cri Blon) volgens D. Franken Dz., terwijl de 1e druk er 52 heeft. Het zijn geen van alle latere afdrukken, doch schijnen nageteekend te zijn, altijd in de andere richting, wat rechts is in den 1en, is links in den 2en druk. Ze zijn ook kleiner, enkele geheel anders geconcipiëerd. De tekst heeft hier en daar kleine verschillen, hetzij in de verzen zelf, hetzij door toevoeging van een paar regels. De Nederl. versjes zijn van G. Az. Bredero (ed. Binger III blz. 116—121).

De volgende tabel geeft een overzicht van de overeenkomst met den 1en druk. De met * geteekende nummers zijn geheel anders, de tekst komt wel overeen.

2e dr. 1e dr.	2e dr. 1e dr.	2e dr. 1e dr.	2e dr 1e dr.	2e dr. 1e dr.
1 = 3	8 = 16	13 = 30	21 = 41	*28 = 48
2 = 5	9 = 25	14 = 32	*22 = 42	*30 = 50
3 = 8	10 = 26	*15 = 33	*23 = 43	31 = 51
4 = 9	11 = 28	16 = 36	24 = 44	32 = 52
5 = 10	12 = 29	*17 = 37	25 = 45	33 = 53
6 = 11	(eenigszins	18 = 38	*26 = 46	34 = 54
7 = 15	veranderd)	19 = 39	*27 = 47	

Zie de bibliographie van den 1en druk, die geen Nederlandschen tekst heeft, in de Inleiding blz. 39.

Verschillen in tekst vindt men o.a. bij pl. 5 waar de 1e dr. 2 regels meer heeft, pl. 6, evenzoo enz.

Collectie F. G. Waller. Collectie J. H. W. Unger.

[77.] P. T. L. || Thronvs || Cvpidinis. || Editio tertia; || Prioribus emendatior, & multo auctior. || Amsterodami, || Apud Wilhelmum Iansonium. 1620.

(XLII) 68 (LXXXI) blzz. 16° obl. Sign. A.3–M.5 (M.8.)

Gegr. titel, geheel gelijk als in den 2en druk met: „Editio altera; Priori emendatior, et auctior, Amsterodami Apud Guilj: Ianszoniū. 1618."

Het overige werk is ook gelijk aan den 2en druk, behalve kleine verschillen, waarvan ik o.a. aanteekende: afwisseling tusschen ss en sz, fessis fesis (2e dr.), afwisseling tusschen vv en w, lange s en korte s. Blz. 8 2e dr. „keelen wil", 3e dr. „wil keelen", blz. 24 2e dr. „trouwt 3e dr. „trout". In de faux-titre op G.3 r° staat in den 3en druk in 't woord „ont" de *n* op zijn kop. Op H.5 v° staat 3e dr. „autroment" 2e dr. „autrement" I.5 v° 2e dr. „'t ooghe" 3e dr. „'toogh". In den 2en dr. staan op K.5 v° en K.6 r° en K.7 v° en K.8 r° de Nederl. en Fransche tekst verkeerd gedrukt. In den 2en dr. staat „seiour" en „seetel", in den 3en „sejour" en „setel". Genoeg om te bewijzen dat het geen titeluitgaaf is.

Bibliotheek Haarlem.

[78.] Silenvs || Alcibiadis, || sive || Protevs, || Vitæ humanæ ideam, Emblemate || trifariàm variato, oculis subijciens. || Deus nobis hæc otia fecit. || *Fleuron met een beer* || Middelbvrgi, || Ex Officina Typographica Iohannis || Hellenij, Anno M. DC. XVIII. || Cum Privilegio. ||

(XL) 120 111 (I) 107 (V) blzz. 4°. Sign. *3–[*****(2)]. ******–******2, A.2–P3 (P4), A.3–O.3 (O.4) A.3–O.3 (O.4).

Bestaat uit drie gedeelten: *Eerste Deel.* Titel, v° bl. (*2) gegr. titel „A. v. Venne Inventor. An°. 1618, Fran. Schillemans sculp.": Cupido draagt den aardbol. Rondom hem menschen van alle standen. Het altaar waarop hij staat, heeft het opschrift: „Sinn'-en-Minne-Beelden. || Emblemata, || Amores Moresqüe || spectantia. || Emblemes, || Touchants les Amours || et les Moeurs." || v° bl. *3 r°–**1 v° „Ad lectorem de fine huius opusculi, præfatio". **2 r°–***4 v° „Voor-reden ende verclaringhe over het oogh-merck des Schrijvers, in dit werck", onderteekend: „J. Cats. Misce stultitiam consilijs brevem". ****1 r°–****3 v° „Aen de Zeevsche Ionck-vrovwen" (vers) ****4 r°–*****2 v° lofdichten van D. Heynsius (Lat.) L. M. P., I. Lyraeus (2 Lat.) L. Peutemans (Nederl.) I. Hobivs (Nederl.) J. F. (Nederl.) Aan het eind: Errata en Secundae Partis Errata. ******1 r°–******2 v° lofdichten van Josvah Sylvester (Fransch) Anna Roemers (Nederl.) Iac. Luyt I. C. (Nederl.) S. de Swaef (Nederl.) A.1 r° bl. A.1 v° tekst van het eerste emblema, gep. 2. Blz. 3 eerste emblema enz. Op de even blzz. de tekst, op de oneven de

emblemata tot blz. 103. Blz. 104 bevat het slot van het onderschrift van het 51ste emblema. Blz. 105 „Liefde vveerelt-dragher. Dient tot uyt-legginghe van het beelt des opschrifts staende hier vooren op het eerste blat". Blz. 106—108 „Cupido vvech-gheloopen ende verloren." Blz. 109—120 Harders-liet en 3 kleine gedichtjes: „Inleydinghe totte leere der Seden. Aen Alle Roocketers, Taback-blasers...., Desinet in lachrimas, Au Iouvenceau mangefumée...."

Tweede Deel. Gegrav. titel, anders dan bij het 1ste deel met opschrift: „Sinne-Beelden, || eertijts Minne-beeldē, nú gebrúyckt || tot || Leere der Seden. || Emblemata, || antè qúidem amatoria, núnc vero || in || Moralis Doctrinæ || sènsum magis seriúm || translata. || Emblemes, || tradúits des ieúx d'Amoúr || aú || Reiglement des Mœúrs." || v° bl. Blz. 3 r° Boekdruktitel: „Sileni || Alcibiadis, || sive || Proteos, || Pars Secvnda. || Middelbvrgi, || Ex Officina Iohannis Hellenij. || M. DC. XVIII. || Cum Privilegio. || v° d.i. blz. 4 tekst van het 1e emblema, blz. 5 1e emblema enz. tot blz. 105. Blz. 106—111 „Kinder-spel ghedvyt tot sinne-beelden, ende leere der zeden." met uitslaande plaat: „Kinder-spel gheduydet tot Sinne-beelden ende Leere der Seden Ex nvgis Seria", spelende kinderen binnen de „Abdij" te Middelburg voorstellend. blz. 111 v° is blank.

Derde Deel. Gegrav. titel, anders dan bij I en II. A. v. Venne inven. 1618. F. Schillemans sculp. met opschrift: „Sinne-Beelden, || eertijts Minnebeelden, || nu ghetoghen || tot || Stichtelijcke bedinckingen || Emblemata || antè quidem Amatoria, nunc verò || in || Sacras Meditationes || transfusa. || Emblemes, || des Vanités Amoureuses, traduits || aux || Meditations Chrestienes." || v° bl. Blz. 3 boekdruktitel: „Sileni || Alcibiadis, || sive || Proteos, || Pars Tertia. || Middelbvrgi, || Ex Officina Iohannis Hellenij, || M. DC. XVIII. || Cum Privilegio." || Blz. 4 tekst van het eerste emblema. Blz. 5 het eerste emblema enz. tot blz. 105. Blz. 106—107 „Op 't selve beelt, een anderen sin." enz. Blz. O.2 v°—O.4 r° „Volghen tot vullinghe van de ledighe plaetse, sommighe stichtelijcke bedenckinghen." v° bl.

De emblemata, 51 in getal, waarschijnlijk gegrav. door J. Swelinck, zijn bij de drie deelen dezelfde. Zij zijn rond, bovenaan staat een Latijnsche spreuk, waaronder het nummer in Rom. cijfers. Onderaan staan twee of meer spreuken of verzen uit den Bijbel of de classieke schrijvers. De tekst bestaat uit een Nederl., een Lat. en een Fransch vers, alle drie met opschrift; dat van het Lat. vers is hetzelfde als wat boven het emblema staat. De Lat. verzen schijnen vertaling uit de Nederlandsche; de Fransche zijn korter en geven meer den hoofdzin weer.

R. W. P. de Vries.

[79.] Silenvs || Alcibiadis, || sive || Protevs, || Vitæ humanæ ideam, Emblemate || trifariàm variato, oculis subijciens, || *enz. als No.* 78. ||

Editie, geheel gelijk aan de vorige wat het eerste deel betreft.

v° den gegrav. titel van dl. 2 vindt men een „Ad Lectorem," dat de verandering verklaart. Van dl. 2 en 3 toch zijn de emblemata weggevallen en vervangen door prozastukjes ter nadere uitlegging in het Latijn en Nederl. in 2 kolommen gedrukt.

*

Pars III. O.4 v° „Monendus es, Benevole Lector" etc. Ick hebbe V. E. gunstighe Leser...

Museum Catsianum N°. 27.

[80.] Iacobi Catzii I. C. || Silenvs || Alcibiadis || sive || Protevs, || Humanæ vitæ ideam, Emblemate trifariàm variato, || oculis subjiciens. || Iconibus artificiosé in æs incisis, ac trium linguarum explicatione || eleganter elustratus. || Editio altera ac auctior. || Deus nobis hæc otia fecit. || *Drukkersmerk met „Præstat."* || Amsterodami, || Ex Officina Typographica Guiljelmi Ianssonij. || Anno CIↃ IↃC XIX. || Cum Privilegio. ||

(X) 119. (I) 111. (I) 107. (V) blzz. 4°. Sign. *2—*4., A.2—P.3 (P.4), A.3—O.3 (O.4), A.3—O.3 (O.4) 4°.

Gegrav. titels gelijk aan n°. 79. Boekdruktitel v°: „Extract uyt de Privilegie"; *2 r°—*4 v° „Aen de Zeevsche Ionckvrovwen", gevolgd door: „Danielis Heynsii In Emblemata... J. Catsii... Epigrammation." Verder gelijk N°. 79 alleen zijn de 3 kleine gedichtjes achter Pars I, „Inleydinghe totte leere der Seden," weggelaten. Alleen Deel I heeft het adres bij Blaeu, de andere deelen: „Middelbvrgi Ex Officina Iohannis Hellenij," evenals n°. 78.

Mus. Cats. N° 28.

[81.] Iacobi Catzii I. C. / Silenvs Alcibiadis /.... Amsterodami, || Ex Officina Typographica Guiljelmi Ianssonij. || Anno CIↃ IↃC XX. || Cum Privilegio. ||

(XXXVI) 119 (I) 111 (I) 107 (V) blzz. 4°. Sign. *2—*4, †—†3 (†4), ††—††3 (††4) **—**3 (**4) A.2—Vv.3 (Vv.4).

Gegrav. titels en boekdruktitels gelijk aan n°. 80, boekdruktitel v° bl. Voorwerk: Aen de Zeevsche Ionckvrouwen, Dan Heynsii... Epigrammation, Ad lectorem, Voorreden, Lofdichten van I. Liraeus, L. Peutemans, I. Hobius, J. F., Josvah Sylvester, Anna Roemers, Iac. Lvyt, S. de Swaef. Vóor de Lat. voorrede Ad lectorem bevindt zich ongesigneerd het Extract uyt de Privilegie, dat in n°. 80 v° den boekdruktitel staat. Volgen de emblemata, links de tekst, rechts de prenten, rond met het opschrift gelijk n°. 79 en 80, verder gelijk aan n°. 80. Pars 2 en 3 dragen op dit ex. het jaartal CIↃ IↃ XIX (sic.) Verschillen met n°. 80 zijn: een enkel woord in het Ad Lectorem v°. den gegrav. titel der pars II, en het weglaten van: Monendus es... aan het einde van pars III.

Mus. Cats. N°. 29.

[82.] Iacobi Catzii J. C. || Silenvs || Alcibiadis || sive || Protevs, Humanæ vitæ ideam, Emblemate tri- || fariam variato, oculis subjiciens. || Iconibus artificiosé in æs incisis, ac trium linguarum || explicatione eleganter elustratus. || Deus nobis haec otia fecit. || *Drukkersmerk: Indefessus*

agendo. || t'Amsterdam, || By Willem Iansz Blaeuw, inde vergulde Sonnewyser. || Anno MDCXXII.

(XXXII) 111 (I), 111 (I), 107 (V), blzz. 4°. Sign. *3—****4, A.2—Tt.3 (Tt.4).

Gegrav. titel. Boekdruktitel. v° Extract uyt de Privilegie. *3—****4 bevatten Lat. voorrede. Nederl. voorrede. „Aen de Zeevsche Ionckvrouwen" en de lofdichten, geheel gelijk aan n°. 79. A.1 r° faux-titre: „Iacobi Catzii I. C. Sileni Alcibiadis sive Proteos, pars prima". Volgen de emblemata en de gedichten, geheel als bij n°. 79. Evenzoo ook de andere deelen, behalve dat ze door een faux-titre als bovenstaand gescheiden worden en dat het ad Lectorem v° den gegrav. titel van deel 2 ontbreekt.

Mus. Cats. n°. 30.

[83.] Iacobi Catzii I. C. || Silenus Alcibiadis, || sive || Protevs, || Humanæ vitæ || ideam, Emblemata trifariam || variato, oculis subjiciens. || Iconibus artificiosè in æs incisis, ac trium lin- || guarum explicatione eleganter elustratus. || Devs nobis hæc otia fecit. || Anno M. DC. XXIV.

(XXXIX) 217 blzz. gep. 1—64. 12° obl. Sign. *3—**5 (**8), A.—O.5 (O.8).

*3 Gegrav. titel: „Emblemata || ofte || Minnelijcke, Zedelijcke, || ende Stichtelijcke || Sinnebeelden, || door || D. I. Catz." Volgen: Liefde VVerelt-Dragher, Voor-reden, „Aen de Zeevsche Ionckvrouvven" en „Aen den Hooch-gheleerden D. Iacob Cats," onderteekend Anna Roemers, en ongesign. de uitslaande plaat kinder spel. A.4 r° faux-titre. A.4 v°—A.5 v° tekst van het 1e emblema. A.6 r° het 1e emblema enz. tekst op 3 blzz. telkens. De tekst en het emblema dragen alle hetzelfde paginacijfer, bij alle emblemata.

De gegrav. titel en de 51 emblemata zijn langwerpig vierkant met bovenschrift. De tekst bestaat uit de Nederl. en Fransche verzen van alle de deelen. (de Latijnsche verzen en de verklaringen zijn dus weggelaten). Op het 51ste emblema volgt: „Op 't selfde beelt, een anderen sin" (Nederl. en Fransch) en het vers Kinder-spel.

De gegrav. titel (die van Pars I) en de prenten zijn à rebours van de vorige edities en bovendien in allerlei details afwijkend.

Mus. Cats. N°. 31.

[84.] Iacobi Catzii I. C. || Silenvs || Alcibiadis, || sive || Protevs: Humanæ vitæ ideam, Emblemate trifariam variato, || oculis subjiciens. || Iconibus artificiose in æs incisis, ac trium linguarum explicatione || eleganter elustratus. || Deus nobis hæc otia fecit. || *Drukkersmerk als bij n°.* 82 || t' Amsterdam, || By Willem Blaev, || Op 't water in de Sonnewyser. ||

244 blzz. 4° Sign. *3—(*4) B.—Hh.2.

Blz. 2. (v°. den titel) „Liefde weerelt-dragher." Blz. 3 gegrav. titel van dl I gelijk aan die van N°. 78 Blz. 4 bl. Blz. 5–7 „Ad Lectorem de fine hujus opusculi præfatio." Blz. 8–15 Voor-reden. Blz. 16–24 „Aen de Zeevsche Ionckvrovwen en lofgedichten van D. Heynsius, I. Lyraeus, Josuah Sylvester, Anna Roemers, Iac. Luyt, S. de Swaef, L. Peutemans, I. Hobius, I. F. Blz. 25 faux-titre: Iacobi Catzii I. C. Emblemata, || Amores moresque spectantia; || Eademque in Moralis doctrinæ sensum || magis serium translata; || Et || In Sacras meditationes transfusa. Volgen de emblemata met den geheel completen tekst er naast en op de twee volgende blzz. Blz. 230 Op 't selve Beelt een anderen Sin. Blz. 231 tot slot: Cupido wech-geloopen ende verloren, Harders-liet, Inleydinghe tot de Leere der Seden, Desinit in lachrimas en Au Iouvenceau mange-fumeè, Kinder-spel met de prent (zonder signatuur) en Sommighe stichtelijcke bedenckinghen.

Mus. Cats. N°. 82.

[85.] Iacobi Catzii I. C. || Silenus Alcibiadis sive Proteus, || Voorghestelt in || Minn'- en- Zinne- || Beelden, || als mede zijn || Maeghden- plicht, || en andere wercken || Ter Goude, || By Pieter Rammazeyn || Boeck-vercooper in 't A.B.C.

(196) (124) (150) (80) 8°. Sign. A.2–M.5 (N.2), A.2–G.5 (G.6), A.2–I. (I.3), A.2–E.5 (E.8.)

Gegrav. titel in tweeën verdeeld, de bovenste helft is de gegrav. titel van pars I, de onderste heeft links de gegrav. titel van pars 2, rechts die van pars 3. A.2–A.8r° Voor-reden. A.8 v° Aende Zeeusche Ionckvrouwen, Apollo-feest ofte Goden-Cvnst-Offer ondert. Iohanna Coomans en andere lofdichten van Anna Roemers, Iac. Luyt, S. de Swaef, L. Peutemans, I. Hobius, J. F. en Gedicht of wt-legginghe van het Beelt der titels ondert. J. Cats.

Volgen de 51 emblemata, in langwerpig vierkant, ten deele à rebours. De tekst er onder bestaat uit de drie Ned. versjes en de Ned. verklaringen. Op de Emblemata volgen nog: „Kinder-spel met de uitslaande plaat," „Stichtelycke Bedenckingen," „Nieu Iaers-Ghedicht," ondert. I. C. „Aenwijsinghe van 't Oude Iaer en 't Nieuwe," ondert. Iohanna Coomans. Volgt:

Iacobi Catzii I. C. || Maechden- || plicht. || Ofte || ampt der || Ionckvrovwen, || In eerbaer Liefde || Aenghewesen || Door || Sinne-beelden. || Hier is mede by de || Herders- || clacht. || Ende het || Herders-liet. || Van nieus vermeerdert met het Wapenschildt || alle Eerbare Iongelingen, || ende andere dichten. || Ter Govde, || By Pieter Rammazeyn, Boeck-vercooper || in de Cortegroenendal, int vergult A. B. C.

Sign. A.2–G.V (G.VI).

v° den titel tot A.4 r°. Aen... Anna Roemers ondert. I. C. lofdichten van L. Pvetemans en I. A. F. A.4v° maagdenwapen. A.5 r°–A.6 v° „Wapen-schilt." A.7 r°–A.8 v° Eer-dicht ondert. Iac. Lvyt. Kort begrijp. Inleydinghe. Met B beginnen de emblemata bovenaan, langwerpig vierkant, 44 ingetal, à rebours, er onder alleen de Ned. tekst.. – Zie n°. 100 en volg. Volgt: „Den Drucker tot den eerzamen leser." „Wapen-schild alle eerlicke Iongh-mans toe-geeygent"

m. pl. door Iohanna Coomans, Harders-clacht m. pl. Harders-liedt, Liedt, Teghenliedt.

Daarna: Self-strijt en Tooneel van de Mannelicke acht-baerheyt.

Mus. Cats. N°. 34.

[86.] Iacobi Catzii I. C. || Silenus Alcibiadis sive Proteus, || Voorghestelt in || Minn'-en-Zinne- || Beelden, || als mede zijn || Maeghden-plicht, || en andere wercken. || Tot Dordrecht || by Maerten || De bot. 8°.

Deze druk is geheel gelijk aan n°. 85. De „Maechden-plicht" die volgt evenzeer. Waarschijnlijk een titeluitgaaf.

Mus. Cats. N°. 35.

[87.] Iacobi Catzii I. C. || Silenus Alcibiadis sive Proteus, || Voorghestelt in || Minn'-en-Zinne- || Beelden, || met de || Sedelycke en Stichtelycke || verklaringe, tegen-over || yder Beelt ghestelt.

Geheel gelijk behoudens kleine typographische verschillen aan n°. 85 en 86 alleen v° den titel: „Tot den Leser: Gunstighe Leser, alsoo ick dit Werck over eenige Iaren met kleyne Letter hadde Gedruct, soo is my van verscheyden Oude Lieden geseyt dat zyt wat grover van Letter wenschten te zyn, daerom hebbe ickt, tot yders dienst, met grover Letter Ghedruckt enz."

Volgen: Maechden-plicht geheel gelijk, behalve op den titel: „Cortegroenendael" in het adres terwijl de andere „Cortegroenendal" hebben, Self-stryt en Tooneel van de Mannelicke Achtbaerheyt.

Mus. Cats. N°. 36.

[88.] Iac. Catzii. || Silenus Alcibiadis || Sive || Proteus || Dit zijn || Zedelycke || Verclaeringen || over syne || Sin̄e Beelden.

(176) blzz. kl. 8°. Sign. A.2—L.5 (L.8)

De gegrav. titel is die van pars 3. v° het „Tot den Leser" als in n°. 87. A.2 r°—A.8 r° „Voor-reden". A.8 v°—B.8 r° Aende Zeeusche Jonckvrovwen Apollo-feest en andere lofdichten van Anna Roemers. Jac. Luyt, S. de Swaef, L. Peutemans, I. Hobius, J. F. en Cats's Wtlegginghe van het Beelt des Titels.

B.8 r° midden in beginnen de 51 emblemata met tekst als bij n°. 85. Van de prentjes zijn enkele veranderd o.a. op F.7 r° (24e embl.), waar ondanks de verzen, de meeuw in een krab is veranderd, (deze prent is uit de Emblemata Moralia et economica n°. 31.) Daarna Kinder-spel met uitslaande prent, Stichtelicke bedenckingen, Niev-Iaers-ghedicht en Aenwisinge vant ovde iaer.

Mus. Cats N°. 37.

[89.] Proteus || ofte || Minne-beelden || Verandert || in || Sinnebeelden || Tot Rotterdam || Bij Pieter van Waesberge || boecvercooper An°. 1627 || Met Privilegie voor 15 Iaren.
(VIII) 35 (I) 315 (I) 91, (I) 62, 28, 46, blzz. 4°. Sign. § 3. (:)(:)(:)(:)(:) 2., A.2—Mmm. 3, a.2—☞ f ☜ 3., A.2—d.2, a—f.3.

Gegrav. titel (Cupido zit in een prieel, rondom hem menschen van alle natiën en allerlei dieren) vooraf: faux-titre: Protevs / ofte / Minne- / Beelden / verandert / in / Sinne- / Beelden / door || J. Catz. / § 3 „Aen den Verstandighen Leser Op de Titel-Prent." v° „Inhovt van de privilegie." § 4 „Aende Eerentfeste Achtbare wijse Voorsienige ... Heeren ... Schoutet Burgemeesteren . . . tot Deventer," ondert. Jan Swelinck. Blz. 1—3 „Aenspraecke tot den leser, Op de gheleghentheyt vande veranderinge in desen nieuwen druck." Blz. 4—12 (gepag. 14) Voor-reden (gelijk aan de vroegere drukken.) Blz. 13—16 „Ad lectorem de fine hujus opusculi praefatio." Blz. 17—22 „Aende Zeeusche Ionck-vrouwen. Blz. 23 - 35 lofdichten van Dan. Heinsius, Adr. Hofferus, Ioannes Arcerius, I. Lyraeus, Iosuah Sylvester, Anna Roemers, Iac. Lvyt, S. de Swaef, L. Peutemans, I Hobius, J. F. (het meerendeel ook in de vroegere drukken.) De v° zijde is blank. Op de r° zijde van het volgend blad den faux-titre: Sinne / ende / Minne- / Beelden, / van J. Catz. Op de v° zijde het eerste emblema, gepagin. 2. enz. De emblemata zijn 52 in getal, n°. 1 is geheel nieuw (A. v. Venne inv. Swelinck fecit) n°. 2 evenzoo, doch komt in bedoeling en tekst overeen met de vroegere n°. 1, n°. 3—52 = n°. 2—51 van de vroegere drukken doch à rebours; bijna alle zijn gemerkt J. S. (welinck.) Alle emblemata zijn in vierkante lijst, de beide eerste dragen bovendien medaillons aan de vier hoeken. De tekst (bij alle drie de deelen) volgt op ieder emblema, alleen de Nederlandsche verzen zijn veranderd.

Volgt faux-titre:

Emblemata / moralia / et / æconomica, / Virgilius, / Omnia vertuntur, certè vertuntur amores, v° het eerste emblema. Blz. 3 tekst. Blz 4 2de emblema blz. 5 tekst daarvan enz. De emblemata zijn 44 in getal, dezelfde als in Maeghdenplicht (n°. 100) doch à rebours (de laatste staat op een afzonderlijk blad zonder tekst, v° bl. ongesign. en ongepagineerd.) Zij zijn van gelijk formaat als in de Proteus, rond in vierkante lijst. Bovenaan het Rom. cijfer en een Lat. spreuk, en onder een Lat. vers of spreuk. De tekst bestaat uit een of meer Nederl. en Lat. verzen.

Volgt faux-titre:

Galathee / ofte / Harder / minne-klachte, van / J. Catz. m. 6 platen.

Volgt faux-titre:

Emblemata / D. Iacobi / Catsii, / In Linguam Anglicam transfusa. Een vertaling van de Nederl. verzen uit de Silenus Alcibiadis pars I.

Volgt:

(Ritus nuptiarum), = Maechden-plicht Lat. en Fransche tekst.

Mus. Cats. N°. 41.

[90.] Protevs || ofte || Minne- || beelden || verandert || in || Sinnebeelden. || door I. Cats. || *Boekdrukkersmerk: Konst baert*

Roem || In 's Graven-hage, || Gedruckt ende te koop by Adriaen vander Venne, en Ioost Ockersz. || woonende op den fluweele Burch-wal. 1629. || Met Privilegie voor 15 Iaren.

(XLVIII) 402, 103 (1) 62 blzz. 8°. Sign. (.) 3–(.) (.) (.) 4 [(.) (.) (.) 8], A.2–T.5 (T.7) 1 (ij)–7 (iij) [7 (iv)], *2–****5 (****7).

Boekdruktitel v° bl. Gegrav. titel (anders dan de vorigen: Cupido de aardbol dragend in 't midden op een altaar, aan de zijden: Godsdienst en Gerechtigheid) die hetzelfde opschrift draagt als de boekdruktitel doch het jaar 1628 v° bl. (.) 3 r° en v° Inhoudt van de tweede nieuvve Privilegie (.) 4 r° Noodighe vvaerschouvvinghe aen alle Bailliuvven enz. (.) 5 r° Aen-spraecke tot den leser (.) 7 r° tot (.) (.) (.) 2 r° voor-reden (.) (.) (.) 2 v° blank. (.) (.) (.) 3–(.) (.) (.) 8 r° Aende Zeeuwsche Jonck-vrouwen en de lofdichten van Dan. Heinsius, Anna Roemers en J. F. (.) (.) (.) 8 v° Siet! (6 regelig versje) A.1 r° faux-titre: Sinne ende Minne-beelden van I. Cats v° bl. Blz. 3 het 1e emblema De emblemata, 52 in getal, zijn klein, langwerpig vierkant (breeder dan hoog) en vaak zeer sterk afwijkend van de overige drukken. De tekst bestaat uit de Ned. Fr. en Lat. verzen van alle drie de partes, doch zonder de proza-uitlegging (de Ned. verzen veranderd, gelijk aan n°. 89).

Op blz. 313 faux-titre: Emblemata / moralia / et / æconomica. / Virgilius. / Omnia vertuntur certè vertuntur amores. Blz. 314 het 1e emblema enz., 44 in getal, hier en daer zeer gewijzigd, in hetzelfde formaat als de prentjes van den Proteus. Hierop volgt: Sinne-rijcke.... Redenen tot verklaringe van de voor-gaende Sinne-beelden. (de proza-uitleggingen die in de vorige drukken volgden op de verzen.) Hierna: Galathee ofte Harder minne-klachte. 's Grav. 1629 enz. m. 1 pl.

Mus. Cats. N°. 48.

[91.] Iac. Catz || Minnelijcke, || Zedelijcke, || en stichtelijcke || Sinne- || Beelden || met der selve || Ghedichten. ||

72, 80, 115, (I) 70 blzz. 8°. Sign. A.3–E.2 (E.4) A.2–F.5 (F.8), A.2–H.3 (H.4), A.2–E.3.

Gegrav. titel (titel van pars I van de Silenus Alcibiadis) v° den titel: „Voor-Reden op het werckG van de Vermaerde Schrijver Iacob Catz" waarop volgt: Aen de Zeeusche Ionck-vrouwen, Hedicht (sic!) van L. Peutemans van I. Hobius en I. F., Cupido wech-gheloopen ende verlooren.

Met *B* beginnen de 51 emblemata (die van de Silenus Alcibiadis): klein langwerpig, boven aan de blzz.; er onder de 3 Nederl. versjes. E.2 r° de laatste, E.2 v° de prent kinderspel. E.3 en 4 het gedicht.

Volgt gegr. titel: Magden- plicht || ofte || Ampt der || Iongvrouwē. || (de titel van Silenus Alcibiadis pars 2 à rebours). v° bl. A.2 r° Wapen-schilt alle Maeghden Toe-ghe-eygent. A.4 r° Aen.... Anna Roemers. A.6 r° Lof-dicht ter eeren van . . . I. Cats en andere lofdichten. A.8 v° „Inleydinge tot de 't samenspraeck, tusschen Anna ende Phyllis, roerende den Maechden-plicht." B r° de 44 emblemata. (dezelfde als in den 1sten druk, n°. 100,)

klein langwerpig vierkant. Er onder een spreuk en de samenspraken. Volgt: Liedt, Tegen-liet, Harders Clacht aen de.... jonckvrou Katharina van Muylwijck, m. 1 plaat.

Volgt: gegrav. titel (titel van Silenus Alcibiadis pars III à rebours): Iac. Catzii. || Silenus Alcibia- || dis Sive || Proteus || Dit zijn || Sedelijcke || Verclaerigē || over sijne || Siñe Beeldē. Het bevat de proza-uitleggingen van Sil. Alc. dl. II, gevolgd door: Aenspraecke tot L. Scipio e.a.

Volgt nog in dit bandje: Self-stryt en Tooneel van de Mannelijcke Achtbaerheyt.

Mus. Cats. N°. 44.

[92.] Emblemata || ofte || Minnelycke, || Zedelycke, || ende Stichtelijcke || Sinnebeelden. || Door || D. I. Catz.

(XIX) 217 blzz. gepag. 1–64 12° obl. Sign. A.3–P.5 (P.6).

Faux-titre: I. Catz. / Minnelijcke, Zedelijcke en Stichtelijcke / Sinne-beelden / en / Ghedichten. v° bl. Gegrav. titel, (anders dan de vorige: Cupido een aardbol dragend, aan weerszijden van het altaar 2 personen.) v° bl. A.3 r°–B.1 v°. Voor-reden. B.2 zelfde faux-titre. B.2 v°–B.3 v° tekst van emblema I. B.4 r° Emblema I alles gepag. 1 enz. eerst 3 blzz. tekst dan het prentje. De 51 emblemata zijn langwerpig vierkant over de geheele blz. en met enkele verschillen (16e en 24e, waar de krab door een meeuw is vervangen) gelijk aan die in n°. 88 doch à rebours. De tekst bestaat uit de 3 Ned. en Fransche verzen. Blz. 53 tot slot Kinder-spel.

Mus. Cats. N°. 45.

[93.] Emblemata || ofte || Minnelijcke, Zedelijcke, || ende Stichtelijcke || Sinnebeelden. || door || D. I. Catz. ||

(XIX) 217 blzz. gepag. 1–64 12° obl. Sign. A.3–P.5 (P.6).

Faux-titre: I. Catz. / Minnelijcke, Zedelijcke en Stichtelijcke / Zinnebeelden / en / Ghedichten. v° bl. Gegrav. titel, met kleine verschillen gelijk aan die in Sil. Alc. I. v° bl. A.3–B.1 v° „Voor-reden." B.2 r° zelfde faux-titre als op A.1. B.2 v°–B.3 v° de tekst van embl. 1. B.4 r° embl. 1. alles gepag. 1 enz. De 51 emblemata zijn langwerpig vierkant over de geheele pag. en weer hier en daar veranderd (b.v. 3). de tekst bestaat uit de Ned. en Fransche verzen. Volgt: Kinder-spel. In denzelfden band: Self-strijt en Tooneel van de Mannelicke Achtbaerheyt.

Mus. Cats. N°. 46.

[94.] Poëtische Wercken || van den Heer || Iacob Catz, || Namentlijck || Emblemata, || Maegden-plicht, || Self-stryt, ende || Mannelycke || Acht- || baerheyt.

(394) blzz. 8°.

Sign. A.3–E.2 (E.4), A.2–C.3 (C.4), A.2–F.3 (F.6), A.2–H.2 (H.4), A.2–E.2 (E.3).

Faux-titre met bovenst. opschrift. v° bl. A.2 Gegrav. titel, volkomen gelijk aan die in n°. 88 met opschrift: „Iac. Catz / Minnelijcke, / Zedelijcke, / en Stichtelijcke / Sinne / Beelden / met der selue / Ghedich- / tln." (sic.) v° Voor-reden op het Werck... Aende Zeeusche Jonckvrouwen, lofdichten van L. Peutemans, J. Hobius, J. F. en Cupido wechgeloopen. Met B. beginnen de emblemata, bovenaan de blzz. langwerpig vierkant. Daaronder de drie Nederl. verzen. De emblemata zijn gelijk aan die in n°. 92 doch à rebours. Aan het eind Kinder-spel met plaat.

Gegrav. titel, volkomen gelijk aan die van n°. 88. v° bl. Bevat de prozaverklaring van de emblemata, Aenspraecke tot L. Scipio Principiis obsta, Nieuwe Iaer, en Quod petis, intus habes.

Gegrav. titel (Sil. Alc. II) Maechden / plicht. / ofte: / Ampt der / Ionckvrouwen, / in Eerbare Liefde. v° bl.

A.2—A.8 Lofdichten, eerdichten enz. Met B. beginnen de 44 emblemata. Er onder de samenspraak tusschen Anna en Phyllis, volgt Liedt, Tegen liedt, Harders-Clacht, Harders-liet.

Hierna: Self-stryt, 1635 en Tooneel vande Mannelicke Achtbaerheydt, 1635.

Mus. Cats. N°. 47.

[95.] Zinne- || en || minne-beelden: / selfstryd: || tooneel der mannelyke || agtbaarheidt: || Galathea of herdersklagt: || klagende maegden, || En andere Mengelrymen || van den Heere || J. Cats: || Dese laetste druk van veele drukfauten gesuyverd, en || met nieuwe Printverbeeldingen voorzien. || *Fleuron* || t'Amsterdam, || By Antoni Schoonenburg en Evert en Jan Visser Boekverkopers || 1717.

(XXIV) 218; (L) 112; (XIV) 55; (XIII); 193 (I) blzz. 8°. Sign: *3—**3 (**4), A.2—Rr.5 (Rr.8).

Gegrav. titel gaat vooraf „I Lamsvelt In. en fecit." Bevat het gewone voorwerk en de 52 emblemata uit den Proteus met completen Nederl. tekst, (ook het proza.) de emblemata zijn langwerpig vierkant, ten deele à rebours, hier en daar weer veranderd. Op blz. 157 faux-titre: Emblemata / moralia / et / oeconomica / Virgilius: / Omnia vertuntur, certè vertuntur amores. Volgen de 44 emblemata à rebours (behalve n°. VIII) alleen met Nederl. tekst. Zelfde formaat als de vorige.

Volgt de Selfstryt enz.

Mus. Cats. N°. 48.

[96.] Zinne- || en || minne-beelden: selfstryd: || tooneel der mannelyke || agtbaarheidt: || Galathea of herdersklagt: || klagende maegden, || En andere Mengelrymen || Van den Heere || J. Cats: || Dese laetste druk van veele drukfauten gesuyverd, en || met nieuwe Printverbeeldingen voorzien. || *Fleuron* || t'Amsterdam, || By de Wed. Barend

Visscher, Boekverkoopster, || in de Dirk van Hasselt-steeg. 1720.

(XXVI) 218 (L) 112, (XIV) 55 (XIII) 52, 193 (I) 8°. Sign. *3—**3 (**4) A.2—Rr.5 (Rr.8).

Geheel gelijk aan n°. 95, alleen vermeerderd met een portret van Cats door W. Delff naar M. Miereveld. Het frontispice is door J. Wandelaar.

Mus. Cats. N°. 49.

[97.] Zinne || en || minne-beelden . . . . t'Amsterdam, || By Evert Visscher, || Boekverkoper in de Dirk van Hasselt-steeg, 1729.

8°.

Geheel gelijk (op kleine verschillen in den druk na) aan n°. 96 zonder portret.

Mus. Cats. N°. 50.

[98.] Zinne- || en || minne-beelden . . . . Dese laetste druk van veele drukfauten gesuyvert, en || met Printverbeeldingen voorzien. || *Fleuron* || Te Leiden, || By de Weduwe en Zoon || van || Jan van der Deyster 1745 || Met Privilegie.

8°.

Geheel gelijk (op kleine verschillen in druk na) aan n°. 97, behalve dat op den titel een Privilegie volgt in 2 blzz. gedateeerd 1 May 1744.)

Mus. Cats. N°. 51.

[99.] Sinne- || en || minne-beelden: || selfstryt: || tooneel der mannelyke || agtbaarheydt: || Galathea of herdersklagt: || klaegende maegden; || En andere Mengelrymen || Van den Heere || J. Cats. || Dese laetste druk van veele drukfauten gesuyvert, en met || vernieuwde Printverbeeldinge voorsien. || *Fleuron* || Te Leyden, || By Hendrik van der Deyster, 1779 || Met Privilegie.

8°.

Geheel gelijk aan n°. 98, behoudens enkele verschillen in druk. Het Privilegie is hier gedateerd 30 Jan. 1766.

Mus. Cats. N°. 52.

[100.] Maechden-plicht || ofte || ampt der ionck-vrov- || vven, in eerbaer liefde, || aen-ghevvesen || door || sinne-beelden. || Officivm || Puellarum, in castis Amoribus, || Emblemate expressum. || *ruitvormig vignet.* || Tot Middelburgh. || Ghedruckt by Hans vander Hellen, || wonende op de

Merct inde fransche Galeye. || Anno M. DC. XVIII. || Cum Privilegio.

(XVI) 92. (XX) blzz. 4° Sign.: .*., .*.2, *2—**2. A—M.2, N. N.2, O—P.3. (P.4).

Titel v° het maagdenwapen .*. „Wapen-schilt alle eerbare maeghden toeghe-eyghent". 4 blzz. *2 „Aende Eerbare, Achtbare, Const-rijcke Ionck-vrov Anna Roemers". 4 blzz. „Cort begryp van 't gene in dese T'samen-sprake, over de Maeghde-plicht, verhandelt wert". 2 blzz. Lofdichten van L. Puetemans (op J. Cats en op Anna Roemers) Jac. Luyt I. C., J. A. F., L. M. P. I. Liraeus, (Lat.) Blz. 1 Inleydinghe. Argumentum. Op blz. 2 tekst van het 1e emblema. Bladz. 3 het eerste emblema enz., links de tekst bestaande uit een 2 regelig Nederl. en Fransch versje en Nederl. en Lat. samenspraak; rechts de emblemata genummerd met Rom. cijfers met Lat. opschrift en er onder een paar spreuken in Lat. of Fransch.

De emblemata zijn rond, evenals bij de Silenus Alcibiadis, waarschijnlijk gegraveerd door J. Swelinck. Ze zijn 44 in getal. Op de ongepag. blzz. volgt: Liet, Teghen-liet. Harders-clachte met 1 plaat, en op P.4 r° een opdracht: „Ionck-vrou, ick send' u van Grijpskerck / Een Harders-clacht, een boere-vverck", / v° bl.

Mus. Cats. 54.

[101.] Maechden-plicht || ofte || ampt der ionck-vrov- || vven, in eerbaer liefde, || aen-ghewesen || door || sinne-beelden. || Officivm || Puellarum, in castis Amoribus, || Emblemate expressum. || *ruitvormig vignet* || Tot Middelburgh, || Ghe-druckt by Hans vander Hellen, || wonende op de Merct in de fransche Galeye. || Anno M. DC. XVIII. || Cum Privilegio. ||

(XVIII) 92 (XX) blzz. Sign.: *2- .*.2, A—M.2, N. N.2, O—P.3 (P.4)

v° titel bl. „Aende.... Ionck-vrov Anna Roemers." 4 blzz. *4 „Cort begryp." 2 blzz. ** lofdichten van L. Puetemans (op J. Cats en Anna Roemers), Jac Luyt, J. A. F., L. M. P., I. Lyraeus (Lat.) 4 blzz. Maagdenwapen, keerzijde bl. .*. „Wapen-schilt, alle eerbare Maeghden toegheeygent." 4 blzz. Blz. 1 „Inleydinghe, Argumentum." Blz. 2 beginnen de emblemata, gelijk aan die in n°. 100. Ook de ongepag. blzz. bevatten hetzelfde. Het eenige verschil is dat hier de titel v° bl. is en het Maagden-wapen afzonderlijk staat v° bl. en het vers op P.4 eenigszins anders gedrukt is.

Mus. Cats. N°. 55.

[102.] Iacobi Catzii J. C. || Monita || amoris virginei, || sive || officivm pvellarvm || in castis Amoribus, Emblemate expressum. || Maechden-plicht, || Ofte || ampt der ionckvrovwen, || In eerbaer liefde aenghewesen || door || sinne-

beelden || *Drukkersmerk* || 't Amstelredam || By Willem Iansz. Blaeuw, inde vergulde Sonnewyser. || Anno MDC XXII. Cum Privilegio.

124 blzz. Sign. Aa.2 – Qq.2 4°.

v°. den titel: hetzelfde Extract uyt de Privilegie, als bij n°. 82, blz. 3–6 „Aen de... Ionck-vrov Anna Roemers." Blz. 7—10 lofdichten van L. Pvetemans, Iac. Luyt, I. A. F., L. M. P. I. Liraeus. Blz. 11 Kort begrijp. Blz. 12 maagdenwapen. Blz. 13–16 Wapen-schilt. Blz. 17 Inleydinghe Tot de t' Samen-spraeck tusschen Anna ende Phyllis.. Argvmentum. Blz. 18 enz. de emblemata. links de tekst (bovenaan Nederl. en Fr. tweeregelig versje, daaronder Nederl. en Lat. tekst.

De 44 emblemata rechts, bovenaan Lat. spreuk, onderaan enkele citaten; zij zijn gelijk aan de vorige nummers. Volgt op blz. 108 Liet, Teghenliet, Harders-clachte met plaat, gevolgd door „Ionck-vrou, ick send' u van Grijpskerck..."

Volkomen gelijk aan den druk van 1618, behalve dat het voorwerk anders geplaatst is, dat de „Corrigenda et Notanda" vóór de Harders-clachte zijn weggelaten, en dat abusievelijk de emblemata 21 en 23 verwisseld zijn.

Mus. Cats. N°. 56.

[103.] Maegden-plicht || ofte || Ampt der Ionghvrouwen, || in Eerbaer Liefde, || Aengewesen door || Sinne-beelden. || officium || Puellarum, in castis Amoribus, || Emblemate expressum. || *Aan het eind:* Typis Ioannis Cnobbari M.DC.XXXI.

(XLVI) 176 blzz. gepag. 2—91 (C) blzz. 8° obl. Sign. *2 – **5 (**8) A – S.5 (T).

v° den titel Maagdenwapen zonder opschrift op de banderol en het wapen, *2 – *7 r° Wapen-schilt. *7 v° Chrysostomvs. *8 – A.6 r° „Aen .... Anna Roemers", „Cort begryp," Lofdicht ter eeren van.... Jacob Cats. Aen.... Anna Roemers (door L. Puetemans) Eer- dicht op den Maegdenplicht (door Jac Luyt) Aen-spraecke (J. A. F.) Elogium (L. M. P. I. Lireus) A.6 v° Argumentum. A.7 r° Inleydinghe. A.8 r° (pag. 1) Lat. tekst van embl. I, v° Ned. tekst, pag. 3 embl. I, B.1 v° (ongepagineerd) Lat. spreuken. B.2 r° Lat. tekst van Embl. II. B.2 v° (gepagineerd 4) Nederl. tekst van embl. 2 pag. 5 embl. II v° Lat. spreuken enz. telkens 2 blzz. ongepagineerd er tusschen. De 44 emblemata zijn langwerpig vierkant over de geheele pagina, een enkel à rebours. Volgt: Liedt, Tegen-liedt, Harders-clachte m. plaat die v° bl. is, aan het eind: Finis Op de laatste blz.: Typis Ioannis Cnobbari, M. DC. XXXI v° bl.

Mus. Cats. N°. 57.

[104.] Maegden-plicht || ofte || Ampt der Iongvrouwen, || in Eerbaer Liefde, || Aengewesen door || Sinne-beelden. ||

officium || Puellarum, in castis Amoribus, || Emblemate expressum.

(XLIV) 178 blzz. gepag. 1—90 (XCVIII) blzz. 8° obl. Sign. *2—**4 (**8) A—S.5 (S.8).

Komt overeen met no. 103, behalve enkele verschillen in den druk, b.v. in den titel, bij no. 103 staat op *8 „Aende . . . Jonck-vrou", hier: „Aende . . . Jong-vrou." Bij n°. 103 begint de paginatuur met 2 op A.8 v°; hier met 1 op A.7 r°. De emblemata zijn iets grooter, verschillen hier en daar wat en zijn ten deele (ook de plaat bij de Harders-clachte) à rebours van die uit n°. 103. Het maagdenwapen is à rebours en heeft het opschrift op de banderol en het wapen. Het: „Typis Ioannis Cnobbari" vindt men hier niet. Embl. 40 en 44 zijn verwisseld. Aan het eind: „Eynde".

Mus. Cats. N°. 58.

[105.] Maegden plicht || ofte || Ampt der Iongvrouwen, || in Eerbaer Liefde, || Aengewesen door || Sinne-Beelden. || officium || Puellarum, in castis Amoribus, || Emblemate expressum.

(XLIV), 178 blzz. gepag. 1—91, (XCVIII) blzz. 8° obl. Sign. *2—*4 (**8) A—S.4 (S.8)

Komt behalve enkele verschillen in den druk, ook wat de emblemata betreft, die echter aan het einde wat door elkaar staan, geheel overeen met n°. 104. Die verschillen zijn o.a. behalve „beelden" en „Beelden" op den titel: *2 by n°. 104: „Maeghden Toe-ge-eyghent"; hier: „Maechden Toe-ghe-eyghent". *8 by n°. 104 „Aende.... Jong-vrou" hier: „Aende.... Ionck-vrov." Aan het eind: „Finis."

Mus. Cats. N°. 59.

[106.] Maeghden-plicht || ofte || Ampt der Iongvrouwen, || in Eerbaer Liefde, || Aengewesen door || Sinne-beelden. || officium || Puellarum, in castis Amoribus, || Emblemate expressum.

(XLVI), 176 blzz. gepag. 2—90 (XCVIII) blzz. 8° obl. Sign. *2—**4 (**8) A—S.5 (S.8)

Komt behalve enkele drukverschillen geheel overeen met n°. 105. Die verschillen zijn, behalve op den titel: *2 bij n°. 105 „Maechden Toe-ghe-eyghent" hier: „Maeghden Toe-ge-eyghent"; *8 bij n°. 115 „Aende.... Ionck-vrov." hier: „Aende... Jong-vrou." Aan het eind: Eynde.

Mus. Cats. N°. 60.

[107.] Maeghden-plicht || ofte || Ampt der Iongvrouwen, || in Eerbaer Liefde || Aenghewesen door || Sinne-beelden. ||

officium || Puellarum, in castis Amoribus, || Emblemate expressum.

(XLVI) 176 blzz. gepag. 2—90 (XCVIII) blzz. 8° obl. Sign. *2—**4 (**8) A—S.5 (S.8)

Wat aantal blzz. betreft, gelijk aan n°. 106. De emblemata zijn iets kleiner en enkele (n°. 5, 6, 8, b.v.), à rebours of veranderd. Het maagdenwapen, v° den titel is veranderd. De banderol bevat alleen: „los mihi dos," en inplaats van twee cupido's staan twee vrouwen als tenanten. De plaat bij de Harders-clacht ontbreekt, in de plaats daarvan gaat een gegrav. titel vooraf: (wandelend paar en 3 Arcadische herders) met opschrift: „E. Pels, Amsterdams Fluytertie", de titelplaat van een liedboekje, beschreven bij: J. H. Scheltema, Nederl. Liederen uit vroegeren tijd. Leiden 1885, blz. 346, 347 onder N°. 158.

Mus. Cats. N°. 61.

[108.] Iacobi Catzii I. C. || Monita || amoris virginei, || sive || officivm pvellarvm || in castis Amoribus, Emblemate expressum. || Maechden-plicht, || Ofte || ampt der ionck-vrovwen, || In eerbaer liefde aenghewesen || door || sinne-beelden. || *drukkersmerk: Indefessus agendo.* || 't Amstelredam || By Willem Iansz Blaeu, inde vergulde Sonnewyser.

123 (I) blzz. 8°. Sign. Aa.2—Qq (Qq.2).

Titel v° bl. Blz. 3 „Aen .... Anna Roemers." Blz. 7-10 Lofdichten van L. Puetemans, Iac. Luyt, J. A. F., I. Liraeus. Blz. 11 Kort begrijp. Blz. 12 Maagdenwapen (als vroeger met 2 cupido's). Blz. 13-16 Wapen-schilt. Blz. 17 Inleydinghe Argvmentvm. Blz. 18 tekst van het eerste emblema. Blz. 19 1e emblema enz. Tekst op de even, emblemata op de oneven blzz. Onder de emblemata de spreuken. De emblemata, 44 in getal, komen geheel overeen met die van n°. 100. Op blz. 108, (v° het 44e emblema) „Liet, Teghenliet, Harders-clachte." (m. plaat op blz. 111.) Laatste blz. bl.

Mus. Cats. N°. 63.

[109.] Iacobi Catzii I. C. || Maechden- || plicht, || Ofte || ampt der || ionck-vrovvven, || In eerbare Liefde Aen- || gewesen || Door || sinne-beelden. || Hier is mede by de || herders-clacht. || Ende het || herders- liet. || Van nieus vermeerdert met het || Wapenschildt aller Eerbare Iongelingen, || ende andere dichten. || *Fleuron* || t'Amsterdam, || By Theunis Iacobsz, Boeck-verkooper || op 't Water Anno 1644.

(104 blzz.) 8°. Sign. A.2—G.4.

v° den titel tot A.4 r°. „Aen .... Anna Roemers" en lofdichten van L. Puetemans en I. A. F. A.4 v° maagden-wapen A.5 r° Wapen-Schilt, Eer-dicht, Kort begrijp. Inleydinghe. Met B. beginnen de emblemata bovenaan de blz., langwerpig vierkant, een enkele à rebours, ongenummerd. D.8 r°

faux-titre: VVapen-schild alle eerlicke iongh-mans toe-Geeygent door ionck-vrov Iohanna Coomans,.... v° bl. Op E.3 v°: Harders-Clacht met plaatje, geheel anders dan vroeger. Harders-liedt en Teghen-liedt.

Mus. Cats. N°. 66.

Vergelijk verder de nos. 85—87, 89—91, 94—99.

Mus. Cats. N°. 57 was verloren geraakt en kon dus niet beschreven worden.

[110.] Incogniti Scriptoris || Nova Poemata, || ante hac nunquam edita. || Nieuwe Nederduytsche Ge- || dichten ende Raedtselen / || Voor de derdemael oversien, ver- || meerdert ende verbetert. || *vignet* || Anno 1624. ||

208 blzz. [gepag. 1—27 (29), 16 ongepag. blzz. 31—191 (192.)] Sign. A.3—B.5 (B.7), *—*5 (*8), (B.8), C—M.5 (M.8) 16° obl.

Gegrav. titel: Cupido, zittend op een chimaera, die met haar vleugels een hartvormig schild omvat; onderaan een blank-gelaten cartouche. Rechts en links een paar in aanzienlijke en burgerlijke dracht, beide naar Cupido ziende. Op het schild staat: Enigmata || Sive || Emblemata || Amatoria. || Lugdun. Batav. || A°. 1624 || v° bl. Boekdruktitel v° bl. Blz. 5—14 „Aen alle Heeren ende Studenten die met Liefden bevangen zijn. Voor-reden" er onder: „Finis." Blz. 15 „Tot den Leser" ondert.: „C. VV. B. L." Blzz. 16—19 Lat. voorrede aanvangende: „Nosti V. N. inveratæ hoc esse priscorum more receptæ & approbatæ consuetudinis,... en gedateerd: „Lugduni Batavorum prid. Kalend. Iull. Anno 1618," onderteekend: „T. N. Perpetuò studiosissimus C. W. B. L." Blz. 20 „Contre l'inique Calumniateur De ces Enigmes, Quatrain." Blz. 21—22 „Ad lectorem Benevolum" (Lat. vers van 13 regels). Blz. 23—24 „Au tres Docte Sage & Vertueux, Seigneur Iehan Neander. Amateur des sept Sciences Liberaux. Sonet." onderteek.: „Lalaing Sans repes." Blz. 25—27 „Waymans gheneucht," (Nederl. vers). Daaronder „Finis." Blz. 28 een ornament. Blz. 29: Faux-titre: „Enigmes Ioievses || povr les bons esprits. || Dat zijn / || Cluchtighe Raetselen voor alle || Ionghe Geesten || Met de || Verclaringe van dien, de welcke hier ach- || ter aen volgen elck op zijn Folio." Blz. 30 de eerste plaat. Hierop volgen 16 blzz. met andere signatuur, die, blijkens onderschrift op de eerste blz.: „Dit half blat Signatuer * moet gevoecht worden voor Fol. 31" hier tusschen behooren. Zij bevatten 4 prenten, elk met twee blzz. tekst er aan voorafgaande, en v° de prent de uitlegging: „Dit beduyt...." of „Die beduydenisse is...." De tekst bestaat uit een Latijnsch en een Nederlandsch vers. Blz. 31—33 bevat den tekst voor het 1e prentje op blz. 30. Op blz. 34 volgt het tweede (zesde) prentje. Blz. 35—37 de tekst daarbij enz. tot blz. 77, bevattende 11 prentjes elk met een tekst in drie blzz.: een Fransch, Latijnsch en Nederlandsch vers. Van blz. 31—77 is het bovenschrift: „Enigmes ioievses povr les bons esprits." Er zijn dus in het geheel 16 prentjes over de geheele pagina, gegraveerd door Cr. de Passe Junior en de 4 op de * signatuur door G. van Scheijndel. Blz. 78—79 „Aen den beminden Leser." Blz. 80—89 „Prologe op het voorgaende", bevattende de uitlegging van de twaalf raadsels. De versjes zelf n.l. zijn in den vorm van raadsels vervat, met uiterst scabreuze bedoeling. Deze uitleggingen geven de gefingeerd nette oplossing, zooals die ook werkelijk door het prentje wordt afgebeeld. De

versjes alleen zijn dus al te erotisch, de prentjes in het geheel niet. Blz. 90 Faux-titre: Hymnvs / oft / Lof-sanck / van / Venvs. / Blz. 91—100 „Den Lof-sanck van Venvs." Blz. 101—103 „Cupydoos-list." Blz. 104—106 „Brief van Venus, aan de Schilder", onderteekend: „I. de Neeff. Een voor al." Blz. 107 bl. Blz. 108 Faux-titre: „Clucht-refereynen / Te vooren noyt / voor desen in druck gheweest. / Blz 109—149 de tien refereinen. Blz. 150 blank. Blz. 151—186 „Refereynen Miset" (negen refereinen). Blz. 187 „Aenspraecke tot het Boucxken." tot blz. 191 waar onder staat: „Eynde" Blz. 192 „Tot den Leser. / Al tgeen ghy leest en siet en can u geensins krencken, / Dan arch vaer hem in 't lijf, die 'tarchste hier uyt dencken. / Finis /.

Dit is dus de derde druk. De eerste verscheen waarschijnlijk in 1618. De gravuren stellen dezelfde onderwerpen voor als door M. Merian gegraveerd zijn. De mededeeling van den heer D. Franken Dz. betreffende dit boekje op blz. 273 van zijn L'œuvre gravé des Van de Passe is onjuist. In de Resolutien der Staten Generaal, 1607, leest men: „Veneris den 7 December. Opte requeste van Chrispiaen vande Pas woonende tot Utrecht versouckende octroy omme te moegen vuytgeven zeecker boucxken geintituleert Thronus Cupidinis sive Emblemata Amatoria inhoudende verscheyden figuren bij hem gesneden; Is den suppliant zijn versouck affgeslagen." Dit slaat dus op den Thronus. Te laat, om het daarbij te vermelden merkte ik deze vergissing op.

Collectie F. G. Waller.

[111.] Incogniti Scriptoris || Nova Poemata, || Ante hac nunquam edita. || Nieuwe Nederduytsche Ghe- || dichten ende Raetselen. || Hier is noch by gevoecht het Lof van Dronc- || ken drincken. || *vignet* || Anno M. DC. XLII.

208, 46 blzz. Sign. A.3—Q.5 (Q.7).

Boekdruktitel. v° bl. Gegrav. titel, gelijk aan n°. 110 v° bl. Blz. 5—13 „Aen Alle Heeren ende Studenten die met Liefden bevangen zijn." Blz. 14 „Tot den Leser," ondert. „G. W. B. L." Blz. 15—17 Lat. voorrede: „Nosti V. N." enz. ondert. „T. N. Perpetuò studiosissimus G. W. B. L." Blz. 18 „Contre l'inique Calumniateur." Blz. 19—20 „Ad Lectorem Benevolum." Blz. 21—22 „Au .... Seigneur Iehan Neander ..." ondert. „Lalaing Sans repes." Blz. 23 een prent illustreerend het volgende vers, (niet in n°. 110). Blz. 24—26 „Waymans gheneucht." Blz. 27 Faux-titre: „Enigmes Ioievses Pour || les bons esprits. || Dat zijn / || Kluchtighe Raetselen voor alle || Ionghe Gheesten. || Met de || Verclaringhe van dien, ghestelt achter || yeder Figuer." Blz. 28 de eerste prent (bij n°. 110 op blz. 30). Blz. 29—32 de tekst, bestaande uit Nederlandsch, Fransch, Latijnsch vers en verklaring. Blz. 33 de tweede prent enz. tot blz. 87, bevattende de 12 prenten (in n°. 110 op blz. 30—77) elk met 4 blzz. tekst, genummerd I—XII boven de verklaringen. Blz. 88—103 prent XIII—XVI. (die op de * signatuur staan in n°. 110). elk met drie blzz. tekst: een Nederlandsch en Latijnsch versje en de verklaring. Blz. 104—105 „Aen den beminden Leser." Blz. 106 Faux-titre: Hymnvs / oft / Lof-sanck / van / Venvs. / Blz. 107—116 „Den Lof-sanck van Venvs" Blz. 117—119 „Cupidoos list." Blz. 120 een prent (in het eene ex. overgeplakt op dezelfde prent die onderste-boven is afgedrukt) illustreerend het volgende

gedicht. Blz. 121—123 „Brief van Venus aen de Schilder." ondert. „I. de Neeff, Een voor al." Blz. 151 Faux-titre: Clucht-Refereynen / || Te vooren || Noyt in Druck || gheweest." Blz. 152—165 de tien refereinen. Blz. 166 blank. Blz. 167—202 de negen refereinen (zonder opschrift.) Blz. 203—207 „Aenspraeck tot het Boecxken." Blz. 208 „Tot den Leser." Deze uitgave bevat dus denzelfden tekst, alleen met kleine verschillen in druk, als n°. 110 en dezelfde prentjes met twee vermeerderd door Crispin de Passe Junior. De prentjes zijn alle in dubbele zwarte randen gevat en veel slechter van druk. N°. 9 en n°. 12 zijn verwisseld. Hierop volgt nog met doorloopende signatuur O—Q.7: „Satyra || of || Schimp-dicht, || Prijsende den Godt bacchus / || of 't Droncken drincken. || *fileet* || Anno M. DC. XLII." Blz. 2 een prent, evenals de andere in randen, van Crispin de Passe Junior. Blz. 3—45 de „Lof-sangh van Droncken Drincken." onderteekend: „H. R." Blz. 46 vers: „Aen den berispenden Hater."

Collectie F. G. Waller. — Kon. Bibl. Den Haag (def. ex.)

[112.] Cento || Emblemi || Christiani Trac- || ciati e dichiarati, con diuerse || dottrine pie e vtile || Dalla Noble donzella Gergette || de Montenai || Pvblicati || Prima in lingua Francesa, ma ades- || so in fauore di quelli che di tali ma- || terie e inuentioni si dilettano, tra- || dotti nella Latina, Spagnuola, || Italiana, Todesca, Fiam- || mengha, e Inglesa. || Per industria e le spese di Giou. Carole || Vnckel mercatore e libraro in || Francoforte. || A || Francoforte, Anno 1619.

448 blzz. 8° Sign. a.2—Ee.5 (Ee.8).

Gegrav. titel, Peter Rollos fec. v° bl. Blz. 3—8 „Nobilivm Amplissimorv m clarissimorvm.... virorum Filiis dilectissimis suauissimisque" (præfatio) waarvan de blz. 3—5 de namen bevatten. Blz. 9 portret van Georgette de Montenay naar links, buste, met Fr. onderschrift in 8 regels 1567. v° bl. Blz. 11 vers „A ma Damoiselle Georgette de Montenay" ondert. P. D. C. Blz. 12—17 vers „A très illvstre et vertvevse Princesse Madame Ieanne d'Albret," ondert. Georgette de Montenay. Blz. 18—20 vers „Avx Lectevrs." Blz. 21—22 „De Georgetta Montanea rhythmorvm Gallicorvm et Emblematum Inuentrice" Lat. versjes. Blz. 23 „A lector." Blz. 24 „Al lettore." Blz. 25—26 „An den Christlichen Leser." Blz. 27—28 „In Commendation of the nobel Georgetta, de Montenay, And her Emblemata ondert. I. H." Blz. 29—30 „Aen den verstandighen Leser." alle verzen. Blz. 31—33 bl. Blz. 34 het eerste emblema.

Er zijn 100 emblemata, die alle op de v° zijden staan, de r° zijden ervan bl. Ze zijn op ³/₄ van de blzz. gegrav. door Pierre Woeriot. Er onder staat het 8 regelig Fransche vers en op de 2 volgende blzz. 2 Lat., een Spaansch, een Italiaansch, een Duitsch, een Engelsch, en een Nederl. vers Op blz. 432 eindigt de tekst van het 100ste embl. Blz. 433 is bl. Blz. 434, en 435 bevatten 2 sonnetten „A la reine de Navarre." Blz. 436—439 6 sonnetten „A monseignevr de la Caze"... Blz. 440—443 „Epistre svr la

*

conservation tv present livre." Blz. 444—447 eerst 4 regels „Lovange a Diev" waarvan de laatste het anagram is „Gage d'or tot ne te meine" en dan een „Ænigme." De laatste blz. is bl.

De Nederl. verzen zijn niet die van Anna Roemers. Deze bevinden zich in een ex. van de Latijnsche editie van de Montenay. Heidelberg 1602, (in het bezit van den heer Vincent van Gogh) en zijn uitgegeven door A. D. Schinkel in 1854 en door Dr. Nic. Beets in: Alle de Gedichten van Anna Roemers Visscher. Utr. 1881.

R. W. P. de Vries.

[113.] Stamm Buch / || Darinnen || Christlicher Tugen- || den Beyspiel / Einhundert || auszerlesener Emblemata, mit || schönen Kupfferstücken || gezieret. || Erstlichen in Frantzösischer Sprach || von der Edlen Sinnreichen Jungfrauw / Georgetta von Monteney beschrieben. / Nunmehr aber mit Lateinischen / Hispa- || nischen / Italianischen / Teutschen / Engli- || schen vnd Niderländischen Ver- || sen vermehret. || Gedruckt in Verlag || Iohann-Carl Vnckels / Buchhand- || lers zu Franckfurt am || Mayn / || Anno MDC XIX.

448 blzz. 8°. Sign. a.2—Ee.5 (Ee.8.)

Geheel gelijk aan n°. 112.

Kon. Bibl. Den Haag.

[114.] Livre d'Armoiries en signe de fraternité, contenant cent comparaisons de vertus et emblêmes chrestiens agencés et ornés de belles figures gravées en cuivre, premièrement descripte en langue françoisse, par Damoiselle Georgette de Montenay, mais à présent r'augmentés de vers latins, espagnols, italiens, allemans, anglois et flamands Imprimés es frais de J. Ch. Vinchel à Francfort au Mayn 1619 in 8°.

(Opgave van Brunet, Manuel du libraire 5e éd. III p. 1853.)

[115.] Iohannis de Brunes I. C. || Emblemata of Zinne-werck: || voorghestelt, || In Beelden, ghedichten, en breeder uijt-legginghen. || tot uijt-druckinghe, en verbeteringhe van || verscheijden feijlen onser eeuwe. || Spe et metu. || t'Amsterdam bij Ian Evertsen Kloppenburch, Boeckverkooper || op 't water indē vergulde Bybel, teghen over de kooren-marckt. || Anno 1624. ||

(X) 360 blzz. 4°. Sign. *—*3 (*4) A—Yy.4.

Gegrav. titel, in twee cartouches, boven en onder aan, met bovenstaanden titel, v° bl. * r°—*2 v° „Opdracht aan Steven Tonys," *3 r°—*4 r° „Aen de

Leser," *4 v° „Tot God, en de Lezer," 8 regelig vers. Volgt het eigenlijke werk, bestaande uit 51 emblemata. Deze zijn langwerpig vierkant, meer breed dan hoog ter halver pagina, er boven staat een spreuk en Rom. cijfer, er onder een 8 regelig vers. Op elk volgt een „Wt-legginghe" van meer dan één blz. in proza met gedichten in Lat., Fr. en Ned. vermengd. Onder aan de laatste pag.: Tot Middelburgh / Ghedruckt by Hans vander Hellen, Anno MDC XXIV.

Enkele prenten zijn gesigneerd: Wil. Passe, A. van de Venne, J. Gelle, Cri. Blon, A. Poel en J. S. (Swelinck.)

Univ. Bibl. Gent. – R. W. P. de Vries.

[116.] Iohannis de Brunes I. C. || Emblemata of Zinne-werck: || voorghestelt, || In Beelden, ghedichten, en breeder uijt-legginghen || tot uijt-druckinghe, en verbeteringhe van || verscheijden feijlen onser eeuwe. || Den tweeden druck met nieuwe plaeten en eenige Zedespreucken vermeerdert. || T' Amsterdam, || bij Ian Iacobsz Schipper op de Keysers gracht. 1661. ||

(VIII) 378 blzz. 4°. Sign. *2—*3 (*4) A—Bbb.2.

Gegrav. titel als bij den 1sten dr. v° het vers: „Tot God, en de Lezer." *2—*3 v° „Opdracht aan Steven Tenys." *4 „Aen de Leser." Volgen de emblemata, gelijk aan den 1sten druk, evenals de tekst. Alleen het 51ste embl. heeft eenige regels meer aan het eind ter overgang tot het 52ste (niet in den 1sten dr.) op pag. 362, op Blz. 363—364 vers „Aen Me-vrou de Knuyt." Blz. 365—367 „Nieuwe-iaer-gifte aen ionck-vrouw Anna vander Merckt." Blz. 368—378 „J. de Brunes Zede-spreucken."

Univ. Bibl. Gent. – R. W. P. de Vries.

[117.] Iohannis de Brune I. C. || Emblemata of Zinne-werck: || voorghestelt, || In Beelden, ghedichten, en breeder uijt-legginghen, || tot uijt-druckinghe, en verbeteringhe van || verscheijden feijlen onser eeuwe. || Den tweeden druck met nieuwe plaeten en eenige Zedespreucken vermeerdert. || T' Amsterdam, || bij Abraham Latham, Boeckverkoper op 't Rockin, || op 't hoeckje van de Lange brug steegh.

Editie, volkomen gelijk aan die van 1661. Volgens de auctie-catalogus van J. H. A. Jonkers en P. van Cleef, gehouden door Fred. Muller 16—18 Dec. 1872. is deze editie van 1688.

Univ. Bibl. Gent. – Bibl. Mij. der Ned. Letterk. Leiden.

D. Franken Dz. vermeldt in zijn: L'oeuvre gravé des Van de Passe pag. 291 een editie van 1636, die ik echter niet gevonden heb.

[118.] Emblemata, || Emblemes Chrestienes, || et Morales. || Sinne-Beelden || streckende || Tot Christelicke Beden-

ckinghe, || ende Leere der Zedicheyt. || door Zacharias Heyns. || Tot Rotterdam. By || Pieter van Waesberge. || Anno 1625.

(118) blzz. (VI) 48 blzz. (IV) 100 blzz. (IX) 110 (V) blzz. 4°.

Verdeeld in 4 deelen:

Eerste Deel. Sign. ☞ 3—☞☜ iij (☞☜ iv) A—Niij.

Faux-titre: „Emblemata door Zacharias Heyns." Gegrav. titel, geteekend: J. Swelinck fecit. onderaan nog: „Soli Deo gloria" en „Nosce te ipsum." Blz. ☞ 3 r° opdracht: „Den vvel Edelen Gestrenghen, vvijsen voorsienighen Ioncker, Iohan tho Rechteren ende Bredenhorst...." en v° portret van den auteur (door H. Goltzius) æt. 55, waaronder een Nederl. vierregelig versje onderteekend W. B. Blz. (☞ 4) r° „Sonnet Fait à la lovange de l'Auteur," ondert. B. Baddel (acrostichon) en v° „Au Seigneur Zacharias Heyns Sonnet." ondert. D. D. Verder blz. ☞☜ 1 r°—A r° lofdichten: 2 Latijnsche van Iohannes Kock, Nederlandsche van A. Smyters, I. V. Vondelen, Non est mortale quod opto (Jonas van Reygersbergh?) een Fransch van H. Cole en 1 Nederl. van Bartiens. A.1 v° de tekst van het 1e emblema, A.2 r° het eerste emblema, en A.2 v°—A.3 r° de „Wtlegginghe" in proza enz. telkens de proza uitlegging in 2 blzz. volgende, zoodat van het laatste emblema N.1 v° de tekst N.2 r° de prent en N.2 v° en Niij r° de proza uitlegging bevatten. De laatste „wtlegginghe" eindigt met: „Hier na volght een spel van sinnen over de dry hooftdeuchden".... v° bl.

De emblemata, 25 in getal, zijn ongenummerd, rond en van denzelfden graveur als de titelprent (J. Swelinck.) Er boven staat een Latijnsche spreuk, er onder een Nederlandsche en Fransche bijbeltekst. De tekst er tegenover bestaat uit een twee- en een achtregelig Nederl. en een twee- en achtregelig Fransch vers. De „Wtlegginghe" is in proza, vermengd met Nederlandsche, Fransche en Latijnsche verzen.

Tweede Deel. Sinne-Spel van de || dry hoofdevchden. || Onder het spreecwoort || Sic itur ad astra. || door || Zacharias Heyns... || tot Rotterdam, || By Pieter van Waes-berghe, Anno 1625.

Zinnespel in 5 bedrijven. Op den titel een zinneprent in medaillon, gelijk aan het 25ste emblema van Deel I.

Derde Deel. Emblemata || Moralia. || Les || Emblemes Morales. || De Sinne-Beelden, || Streckende tot Leere der Zedicheyt. || door || Zacharias Heyns || *vignet* || Tot Rotterdam, || Anno 1625. ||

Sign. :2, Aa—Nn (Nn.2).

Titel v° bl.: 2 r° opdracht: „Den WelEdelen, Gestrengen, voorsichtigen ende seer discreten Ioncker Reynier Schaep toe Windesem".... v° de tekst van het eerste emblema, Aa r° het eerste emblema, Aa v° en Aa.2 r° de „Wtlegginghe." De emblemata zijn 25 in getal, gelijk van vorm als in dl. I. De tekst is geheel gelijk ingericht als bij I. Alleen de r° pagina's zijn genummerd 1—50.

Vierde Deel. Devchden-schole || ofte || Spieghel der jonghe-dochteren. || .....door Zacharias Heyns.... Tot Rotterdam || By Pieter van VVaesberghe, Anno 1625.

Zinnespel in 5 bedrijven met titelgravure en 5 kopergravuren in den

tekst. Hierop volgt nog: Bruylofts Tafel-spel. op Q r°: „A Monsieur Heyns. Sonnet." Q v° bl. Q.2 r° Druck-fauten. Q.2 v° bl.

In Cat. v. Stockum (Land en Volk van Nederland III. 1897) wordt een editie vermeld onder n°. 663 waar achter het Sinnespel nog een Argumentum in het Latijn en Fransch staat van 46 blzz.

Vergel. Bibl. Belgica. i.v.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk. Leiden. — R. W. P. de Vries.

[119.] Emblemata ofte sinnebeelden met dichten verciert, door Jacobus Zevecotius. Item noch andere dichten van den selven. Lugd. Batav. ex officina Elzeviriana, 1626.

Pet. in 12 obl. 301 pp. y compr. le titre gravé.

Première édition des Emblêmes de J. van Zevecote, contenant 72 figures gravées dans le texte. Il en existe une réimpression, t' Amsterdam, bij Jan Janssen A° 1638 pet. in 12 obl., de 304 pp. en tout avec une dédicace datée de Hardervyck, 2 ian. 1638.

L'édition originale est extrêmement rare. Aucun des biographes de Zevecote, pas même l'éditeur de ses poésies complêtes (Gand 1840 in 8) n'en a eu connaissance.

(Beschrijving van A. Willems. Les Elzevier n°. 268.)

[120.] Emblemata || ofte || Sinnebeelden || met Dichten verciert || door || Iacobvs Zevecotivs || Item || noch andere verscheyden dichten || vanden selven. || t' Amsterdam, || Bij Jan Janszen || A° 1638. ||

304 blzz. 16° obl. Sign. A.2—T.5 (T.8.)

Gegrav. titel, P. Serwouter fec. rechts Apollo, links Minerva, in 't midden een cartouche, waarop de titel; daarboven een bazuinblazende engel. v° bl. Blz. 3—5 „Aen de Wel Edele hooch-begaefde vrouwe Agnes van Bijler Huys-vrouwe van de Wel Ed. Heere Adriaen Ploos van Amstel, Ridder." Blz. 6 tekst van het 1ste emblema. Blz. 7 eerste embl. enz. De emblemata zijn 74 in getal over de geheele pag. met bovenschrift „Emblem. I" enz. De tekst bestaat uit achtregelige versjes met opschrift .Emblem. I" enz. en een spreuk. Blz. 150 is bl. Blz. 151 faux titre: Iacobi ZevecotI / Nederdvytsche / Dichten / meest over eenige jaren geschreven. / v°. bl. Volgen de gedichten tot het slot.

Univ. Bibl. Gent.

[121.] Amoris || Divini et Hvmani || Effectvs || Varii || Sacrae Scripturæ || Sanctorumq, PP. || sententijs || ac Gallicis versibus || illustrati. || Antverpiæ || Apud Michaelem Snijders || M. DC. XXVI. || Cum Priuilegio.

(XVIII) 169 (VII) blzz. 8°. Sign. (:)—(:) 5 [(:) 8] A—L.4 (L.8).

De pag. is foutief en geeft slechts 167 blzz. aan.

Gegrav. titel v° bl. (niet meetellend in de sign.) Opdracht „Domino D. Gerardo de Vilers" in 5 blzz. ondert. „M. Snijders." „In dictum eius. Affectu

et Effectu" tienregelig Lat. vers 1 blz. Volgt 1 witte blz. v° „Au lecteur" 3 blzz. „Ad Auctorem Epigramma." ondert. I. van Houtte 1 blz. v° Approbatio dat. 18 Martij 1629. Index 4 blzz. Volgt op blz. 1 Præludium en op blz. 2 Lat. tekst van het eerste emblema. Op blz. 3 de Fransche, Spaansche en Nederlandsche tekst. Met 42 prentjes.

Op Blz. 86 faux-titre: Amoris / Divini et Hvmani / Antipathia / liber II. / met 41 plaatjes.

Op de ongepag. blzz. aan het slot: Errata 1 blz. Table des Emblemes 4 blzz. Op de 6de blz. adres: Antverpiae / Typis Gerardi Wolsschatii . M. DC. XXIX. / v° bl.

De tekst bestaat bij elk emblema uit een Lat. stuk proza, soms met poëzie, tegenover de plaat, en een blz. met Fransch, Spaansch en Nederlandsch vers er op volgende. De Nederl. versjes zijn tweeregelig.

De prentjes, 83 in getal dus, zijn over de geheele pag. ongesigneerd en ongepag. met Lat. spreuk en Fransch tweeregelig vers er onder, eveneens gegraveerd. v° bl.. Ze zijn gegrav. door Ch. de Mellery. (zie zijn merk Lib. II 18) of M. van Lochom.

R. W. P. de Vries.

[122.] Amoris divini et humani antipathia, sivè effectus varii, e variis sacræ scripturæ locis deprompti, emblematis suis expressi, nec non gallicis, hispanicis et flandricis versibus illustrati .. Antuerp. Mich. Snijders 1629.

Avec 83 fig. de Jean Galle et Mich. van Lochom.

(Opgave van Brunet, Manuel du libraire 5e éd. I. p. 240.)

[123.] Amoris || Divini et Hvmani || Antipathia || Siue effectus varij, e varijs || Sacræ Scripturæ locis || deprompti || Emblematis suis expressi || SS. PP. Authoritatibus, || nec non || Gallicis, Hispanicis et Flandricis || versibus illustrati. || Editio III. aucta et recognita. || Les effects diuers de l'Amovr Divin et || Hvmain richement exprimez par petits || Emblemes, tirez des SS. Escritures et || des SS. Peres. et illustrez par vers || François, Espagnols et Flamends. || Antverpiæ || Apud Michaelem Snijders An. 1648 || Cum privilegio. ||

(XVIII) 169 (VII) blzz. 8°. Sign. (:)–(:)5 [(:)8] A–L.4 [L.8].

Gegrav. titel v° bl. Opdracht „Domino D. Gerardo de Vilers" in 5 blzz. ondert. M. Snijders. „In dictum eius. Affectu et Effectu" tienreg. Lat. vers 1 blz. Volgt wapen met den spreuk: Affectu et Effectu v° „Au Lecteur" in 3 blzz. „Ad Auctorem. Epigramma" 1 blz. ondert. I. van Houtte. v° Approbatio dat. 18 Martij 1629. Index 4 blzz. Volgt op blz. 1 Præludium en op blz. 2 Lat. tekst van het eerste embl. Op blz. 3 de Fransche, Spaansche, en Nederl. tekst. Met 42 prentjes. Op blz. 86 faux-titre: Amoris / Divini et hvmani, / antipathia / Libor II. met 41 prentjes.

Op de ongepagin. blzz. Errata 1 blz. Table des Emblemes 4 blzz. Op de 6ᵉ blz. Antverpiæ / Typis Gerardi Wolsschatii, / M. DC. XXIX. v° bl.

De tekst bestaat bij elk uit een Lat. stuk proza soms met poëzie tegenover de plaat en een blz. met Fransch, Spaansch, en Nederl. vers er op volgende.

De prentjes, 83 in getal dus, zijn over de geheele pag. ongesign. en ongepag. met Lat., Spaansch, en Fransch tweeregelig vers er onder v° bl. De 18ᵉ prent van Lib. II. draagt weer het monogram van Ch. de Mellery. Waarschijnlijk (ik kon niet de boekjes vergelijken) gelijk aan den druk van 1626, behalve dat de IXᵈᵉ ongepag. blz. aan het begin niet bl. is maar een wapen draagt met den spreuk „Affectu et Effectu.

Bibl. Royale, Brussel.

[124.] Amoris || Divini et Hvmani || Antipathia || Siue effectus varij, e varijs || Sacrae Scripturae locis || deprompti || Emblematis suis expressi || SS. PP. Authoritatibus. || nec non || Gallicis, Hispanicis et Flandricis || versibus illustrati. || Editio III. aucta et recognita. || Les effects diuers de l'Amovr Divin et || Hvmain richement exprimez par petits || Emblemes, tirez des SS. Escritures et || des SS. Peres. et illustrez par vers || François, Espagnols et Flamends. || Antverpiæ || Apud Ioannem Galleum. An. 1670. || Cum priuilegio.

(II) 38, (VIII) 169, (XI) blzz. 8°. Sign. A.3–C (C.6) A–L.4 (M.2).

Gegrav. titel, gelijk aan dien in den druk van 1626. v° bl. Volgt andere titel: „Theatrvm || Amoris || Divini et Hvmani, || Emblematis || tanqvam scenis || expressi, || Latinis, Gallicis, Hispanicis & Flandri- || cis versibus illustrati. || *vignet: bloemenmand* Antverpiæ, || Apud Michaelem Snijders. || Anno 1655." || v° „Approbatio dat. Antuerpiæ 6 Febr. 1655." Faux-titre: „Actvs primvs Prælvdivm .... enz. Blz. 4 Lat. tekst van het eerste embl. in proza. Blz. 5 Fransche, Spaansche en Nederlandsche tekst alle in verzen. De embl. zijn ongep. en ongesign. en v° bl. Ze zijn 17 in getal. Blz. 37 v° bl. Daarop volgen 5 bladen waarvan het 1ᵉ en laatste r° en v° wit zijn en de middelsten de faux-titres dragen: Liber Primvs. Actvs Primvs. Qvid est Amor? .... enz. Liber Secvndvs. Actvs Secvndvs. Qualis est Amor? .... enz. Liber Tertivs. Actvs Tertivs. Quid in Amore faciendum? enz.

Daarop volgt met nieuwe sign. en pag. het eigenlijke werk: „Amoris Divini et Humani antipathia" met 42 embl. Op blz. 86 faux-titre: Amoris Divini et Hvmani Antipathia Liber II met 41 emblemata. Op de ongep. blzz. „Errata. Table des Emblemes." 4 blz. Op de 6ᵈᵉ blz. het adres: Antverpiæ / Typis Gerardi Wolsschatii, / M. DC. XXIX. v° bl. Volgen 4 blzz.: „Tot den Leser oft Binder" (betreffende de plaatsing der platen.)

Dit gedeelte – het eigenlijke werk – is geheel gelijk aan den druk van 1626 behalve dat de 1ᵉ plaat van het 2ᵈᵉ boek in dezen druk gelijk is aan de 2ᵈᵉ plaat van het 1ᵉ boek.

Waarschijnlijk is dus het Theatrum Amoris Divini et Humani een op

zich zelf staand werk, naar hetzelfde model vervaardigd en er later bijgevoegd, het is ook met ander lettertype gedrukt en is meer erotisch.

De Gentsche Bibl. bezit een exempl. van den completen tekst zonder de prenten.

Museum Plantin-Moretus – R. W. P. de Vries.

[125.] Het || Godtvrvchtich || Herte. || Den Koninghlijcken || Throon || Van Jesvs den vreedsamighen || Salomon. || Ghemaeckt door P. Stephanus Luzvic, Ende ver- || duytscht door P. Gerardus Zoes, beyde || Priesters der Societeyt Iesu. || *vignet met I. H. S.* || T' Antvverpen || By Henricus Aertsens / Inde Cammer- || strate / in de witte Lelie / 1627.

190 (II) blzz. 12°. Sign. A.2—H.6 (H.12.)

Titel v° bl. Blz. 3–11 (opdracht) „Aen Me-vrouvve Me-Vrouvve Barbara Maria Boonen, Weduwe / Wijlent mijn Heer / Heer Petrvs Pecqvivs".... gedateerd: Tot Mechelen 8 October 1626 en onderteekend: Gerardvs Zoes. Blz. 12–15 „Tot de Godtvruchtighe Sielen," ondert. Stephanvs Lvsvic.

Blz. 16 begint het werk met de titelplaat. Het bestaat uit 18 meditatien in proza. Bij alle, behalve bij de laatste een prent. De prenten staan niet op afzonderlijke bladzijden, doch hebben de keerzijde bedrukt. Het zijn de titel en de 17 prenter van „Cor Iesv Amantis Sacrvm," door A. Wierix, alle met gegraveerd Latijnsch zesregelig vers en de Nederl. vertaling in zesregelige verzen in boekdruk er onder. De titelplaat draagt ook het opschrift: „Cor Iesv Amanti sacrvm." Verg. L. Alvin, Catalogue raisonné de l'oeuvre des trois frères Wierix p. 260." Ze staan in andere volgorde, dan daar aangegeven wordt en wel aldus: 1, 2, 4, 5, 10, 3, 16, 12, 15, 9, 7, 13, 14, 8, 11, 6, 17.

Op blz. 190 onderaan: Druck-fouten. De ongepag. blz. bevatten: Facultas gedat. Bruxellis 10 Oct. 1626 en v° het adres: T' Antvverpen, || By Hendrick Aertsens / In de || Cammerstrate / inde witte Lelie. || 1627.

R. W. P. de Vries.

[126.] Typvs || Mvndi || in quo eius || Calamitates || et || Pericvla || nec non || Diuini, humanique || Amoris || Antipathia, || Emblematice proponuntur || à || R. R. C. S. I. A. || Antverpiæ || Apud Ioan. Cnobbaert. || 1627. || Cum gratia et priuilegio Regis Catholici.

140 (IV) blzz., (de laatste slecht gepag.) 12°. Sign. A.2–F.6 (F.12).

Gegrav. titel met bovenstaand inschrift. v° Ignatius Loyola op den aardbol staande met den hemelbol boven zich. (verg. Poirter's IJdelheid des Werelts) A.2 r°–A.4 v° „Dedicatio Ignatio Loyola Societatis Iesv fundatori." A.5 r° „Ad Lectorem." v° „Av Lectevr." A.6 r° „Voor-reden des Drvckers tot den Leser." v° het eerste emblema. De emblemata zijn 32 in getal,

„Phls de Mallery fec., I. Cnobbaert exc." met Lat. onderschrift. Enkele er van zijn genomen uit de Amoris Divini et Humani Antipathia. De tekst voor elk emblema op 3 blzz. bestaat uit een lang Lat. vers, gevolgd door een Fransch en Nederlandsch versje. De laatste blz. bevat het privilegie en v° de approbatie gedat.: Antverpiæ 1627. 2 die Augusti. De 3de ongep. blz. bevat: Antverpiæ / Apvd / Ioannem Cnobbarvm. / M. DC. XXVII. v° bl. De schrijvers van dezen bundel zijn de Rhetorici Collegii Societ. Jesu. Antverp. Ze worden op blz. 140 genoemd: Ægidius Tellier, Balthasar Gallæus, Gerardus van Rheyden, Ioannes Waerenborch, Ioannes Moretus, Ioannes Tissu, Nicolaus Coldenhoue, Philippus Helman, Philippus Frutiers.

Univ. Bibl. Gent. (2 ex.)

[127.] Typvs || Mvndi || in quo eius || Calamitates || et || Pericvla || nec non || Divini, humanique || Amoris || Antipathia, || Emblematice proponuntur || à || RR. C. S. I. A. || Antverpiæ || Apud Ioan. Cnobbaert. || 1630. || Editio altera. || Cum gratia et priuilegio Regis Catholici. ||

140 (IV) blzz. 12°. Sign. A.2—F.6 (F.12).

Editie, gelijk aan de vorige, behalve het adres op de 3de ongesign. pag. dat luidt: Antverpiæ / Apvd / Ioannem Cnobbarvm / M. DC. XXX.

De heer F. Vanderhaeghen teekent bij de beschrijving van dezen druk aan: „On rencontre des ex. de cette édition qui portent au titre le date de 1627. Ce n'est que dans le cours de l'impression, qu'on a changé le date dans le frontispice gravé."

Museum Plantin-Moretus.

[128.] Typvs || Mvndi || in quo eius || Calamitates || et || Pericula || nec non || Divini, humanique || Amoris || Antipathia, || Emblematice proponuntur || a || RR. C. S. I. A. || Antverpiæ || Apud Vidua (*sic.*) Cnobbaert. || 1652. || Editio Tertia. ||

12° 140 p. (les dernières pages mal cotées), 1 f. pour le privil. et l'approb. et 1 f. pour la souscription: Antverpiæ, || Apvd || Vidvam Ioannis Cnobari || M DC LII || Avec les mêmes planches mais retouchées de celles de l'édition de 1627. Coll. Serrure. Cat. Verdussen 1858 n°. 3171.

(Beschrijving van den heer F. Vanderhaeghen.)

[129.] Goddelycke || Wenschen || verlicht met sinne-beelden, Ghedichten || en || vierighe || uyt-spraecken || der || ovdvaeders || Naer-gheuolght de Latynsche || vanden Eerw. || P. Hermannvs Hvgo || Priester der Societeyt Iesu || door || Ivstvs de Hardvyn P. || T' Hantwerpen || By

Hendrick Aertssens || in de Cammerstrate inde witte Lelie. 1629 || Met gratie ende Priuilegie.
(XVI) 604 VI) blz. 8°. Sign. *4—*5 (*8) A—Pp. v. (Pp. viii.)

Faux-titre: Goddelycke || VVenschen. || Verlicht || Met Sinne-beelden / ghedichten / || ende vierighe uytspraecken || der Oudt-vaeders. || &c. || v° bl. Gegrav. titel met bovenst. opschrift. v° bl. *3 r° bl. v° een prent, voorstellende een engel, twee wapenschilden met den bisschopsmijter dekkend (die van Bern. Campman en van het klooster Ten Dunen.) Blz. *4 r°—*5 v° opdracht ondert. door J. de Harduyn, aan „Bernaerd Campman abt van het... Clooster Ten Dunen, nu onlanghst verplaetst binnen de wijt-beruchte stadt Brugghe.

*6 r°—*7 v° inhoudsopgave *8 r° „Aen den Eer-vveerdighen... P. H. Hvgo" sonnet. v° het 1e emblema gemerkt o. Blz. 1—4 een vers daarbij. Blz. 5 faux-titre: Eerste Boeck: „Versvchtinghen der leet-betvygende siele..." v° bl. volgt het 2e embl. genummerd 1. waarnaast de tekst. Verdeeld in 3 boeken die 45 emblemata bevatten. De embl. staan alle links; de r° zijde is bl. Zij zijn over de geheele pag. er onder een Lat. tekst gegraveerd. Die tekst wordt herhaald als opschrift boven de verklaring, die uit een vers bestaat en een beschouwing in proza. De boeken zijn door faux-titres gescheiden, v° bl. De prentjes zijn gegraveerd door Boetius à Bolswert en geheel gelijk aan die in de Lat. editie 1624.

Univ. Bibl. Gent. — R. W. P. de Vries.

[130.] Goddelycke || Wenschen || Verlicht met sinnebeelden || en vierige uytspraken der || Out-vaders / na-gevolgt || de Latynsche van den || Eerw. P. H. Hvgo || Priester der Socie- || teyt Jesu, door || Iustus de Harduyn P. || Eerst t'Hantwerpen, by Hendick (*sic*) Aertsen met Privi- || legie, Ende nu herdruct By P. I. Paets 1645.
(XX) 434 IV blzz. 12°. Sign. A.2—Q.9.

Gegrav. titel, bewerkt naar den titel in de oorspr. ed. v° het wapen van den paus. A.2—A.8 v° opdracht aan Bernard Campman en tafel. B. r° Sonnet aan H. Hugo. v° het ongenummerd embl. B.3 r°—B.3 v° Nederl. vers daarbij. B.4 r° faux-titre van het 1e boek in georнament. lijst. v° het 1e embl. waarnaast de tekst. De embl. zijn dezelfde als in den eersten druk, doch in houtsnede (gegrav. door C. van Sichem). met den Lat. tekst als onderschrift. De tekst bestaat uit de proza beschouwing met, als motto, de Nederl. vertaling van den Lat. tekst. De Lat. tekst zelf en het Nederl. vers zijn in deze ed. weggevallen, de boeken zijn door faux-titres in geornam. rand gescheiden. De laatste ongen. blzz. bevatten „Consent van den Auteur aan H. Aertssens" onderteekend H. Hugo, gedat. 9 Nov. 1628, de approbatie van den censor ged. 12 Oct. 1628 Antwerpen, en Privilegie ged. 3 Febr. 1629 Brussel. Laatste blz. bl.

Univ. Bibl. Gent.

[131.] Emblemata Sacra, || Dat is, || Eenighe Geestelicke Sin- || nebeelden, met nievve Ghe- || dichten, Schrifftuerlycke Spreu- || cken, ende Bedenckinghen, || Daerin || Verscheydene Leerstucken cortelyck || tot Stichtinghe van alle Menschen, met || aenghenaem, vermaeck vvorden, || verhandelt, || Door B. H. || Matth. 13. 52 || Een yghelyck Schrifftgheleerde, die tot het || Coninckryck der Hemelen gheleert is, is ghelyck || een Huyssheere, die uyt synen Schat nievv || en out voort brenght. || Ghedruckt int'Jaer 1631.

(VIII) 156 blzz. 4°. Sign.)(2—)(3 ( )(4). B—V (V.2).

Gegrav. titel met bovenst. opschrift. Er omheen 4 vierkante en 2 ronde emblemata. v° bl. Dedicatie „Aen de.... weerde Broederen in Jesv Christo, den Leeraeren.... mitsgaeders den Ouderlinghen, en opsienderen van de Nederduytsche Ghemeynte Christi tot London." onderteekend: B. H(ulsius). 4 blz. „Lofdicht op de Geestighe Geestlycke Sinnebeelden desz Auteurs," onderteekend: I. R. 2 blzz. Volgen de emblemata, 40 in getal, rond in lijst. Er boven staan eenige spreuken. Ze worden gevolgd door een gedicht in eenige strophen en „Aenmerckinghen" in proza. De laatste blz. is bl.

De schrijver is B. Hulsius.

Bibl. Mij der Ned. Letterkunde, Leiden. — Kon. Oudheidk. Genootschap, Amsterdam.

[132.] Ghebreken || der || Tonghe || ende || Middelen || om die te verbeteren. || Uytgebeeldt door den || Edelen eñ Eerw. Heer || Hr Anton. van || Bovrgoingne || Doodt ende leuen zyn in de handt der Tonghe Proũ. 18. || T'Antwerpen. || By Ian Cnobbaert. || M. DC. XXXI.

(XVI) 379 (III) blzz. 16° obl. Sign. a.2—a.5 (a.8) Aa.—Aa.5 (Aa.7).

Gegrav. titel Æ. fecit. (A. Pauli) v° bl. volgt opdracht: „Aende alderbeste Tonghe" in 5 blz. „Voor-reden vanden Drvcker tot den Leser" in 5 blzz. „Het vvenschelijck gheluck van dit boecxken." vers, ondert.: Livinus Doedens. Faux-titre: „Ghebreken / der / Tonghe." / v° de eerste (titel) plaat. Blz. 1—3 tekst daarvan. Blz. 4 2e prent. Blz. 5—7 tekst. Blz. 8 1e genummerde prent, enz. Bevat 45 prenten met tekst I—XLV. Op blz. 199 faux-titre: „Middelen / om de ghebreken / vande / Tonghe / te / beteren."/ v° 1e prent. Blz. 204 2e prent met tekst. I. Bevat 45 prenten met tekst I—XLV. Op blz. 376 nog een prent met tekst: „Sluyt-reden. In het geheel dus 94 prenten, elk met een vers in een of meer blzz. Op de eerste ongep. blz.: „Approbatio dat. Antuerpiæ 16 Dec. 1630. Op de 2e: „Typis / Ioannis Cnobbari, / M. D. C. XXXI." v° bl. De prentjes zijn gegraveerd door J. Neefs en A. Pauli naar Abr. van Diepenbeeck.

Bewerking van: Lingvae vitia et remedia Emblematice expressa per Illustrem ac Reuer. D. Antonium a Bvrgvndia. Antverpiae Apud Ioan. Cnobbarum M. DC. XXXI. XXIV · 192 blzz. Dezelfde plaatjes maar geen vertaling van den Lat. tekst die bij elk versje op een blz. staat.

Museum Plantin-Moretus. (ook de Lat. ed.) — R. W. P. de Vries.

[133.] Spiegel Van den Ouden ende Nieuvven Tijdt, Bestaende uyt Spreeck-vvoorden ende Sin-spreucken, ont- leent van de voorige ende jegenvvoordige Eeuvve, verlustigt door menigte van Sinne-beelden, met Gedichten en Prenten daer op passende: Dienstigh tot bericht van alle gedeelten des levens; begin- nende van de Kintsheyt, ende eyndigende met het eynde alles vleesch, door J. Cats. *Ornament met: Elck spiegle hem selven.* In 's Graven-Hage, By Isaac Bvrchoorn, Boeck-drucker. CIↃ IↃC XXXII. Met Privilegie voor 15 Iaren.

(XVIII) 168, 56, 104, 24, 160. 16 blzz. 4°. Sign. *2—**3 (**4) A—X.3 (X.4) a—g.3 (g.4) A.2 (Bb enz.)—Nn.3 (Nn.4). A—C.3 (C.4) Aaa.2 —Vvv.3 (Vvv.4), a—b.3 (b.4)

Boekdruktitel v° bl. Gegrav. titel. „A. v. Venne in. A° 1630. D. v. Bremden sculp." (de Tijd houdt der Waarheid een spiegel voor. Op den voorgrond: Ratio, Prudentia, Memoria.) v° bl. *2—**3 v° Voor-reden ondert. J. Cats. gevolgd door een achtregelig versje: „Aen den Leser." **4 r° „Verklaringe op de Titel-plaet" waaronder twee citaten. v° „Is te letten Dat op dit vverk Privilegie is gegeven...." Op blz. 1 beginnen de emblemata. Het boek is in drie deelen verdeeld, elk deel gevolgd door een aanhangsel: „Spreuken." Dl. I bevat 52 emblemata en het Aanhangsel 3. Dl. II bevat 24 embl. en het Aanh. 1. Dl. III 46 embl. en het Aanh. 1.

De emblemata worden gevolgd door een Nederl. vers waarop eenige spreekwoorden in alle talen volgen. De prenten zijn rond in vierkante lijst, vele met opschrift op een banderol. Ten deele gesigneerd, zijn zij naar A. v. d. Venne gegraveerd door Theod. Matham, W. Hondius, C. van Queboren, A. Stokius, D. v. Bremden e.a. Blz. 69 van dl. III is meestal overplakt en bevat dan een extra prentje, ongenummerd. Dit geldt ook van de twee volgende nummers. Vergelijk Mus. Cats. n°. 25. Dl. VI.

Mus. Cats. N°. 152.

[134.] Spiegel Van den Ouden ende Nieuvven Tijdt, Bestaende uyt Spreeck-vvoorden ende Sin-spreucken, ont- leent van de voorige ende jegenvvoordige Eeuvve, verlustigt door menigte van Sinne-beelden, met Ge- dichten en Prenten daer op passende; Dienstigh tot bericht van

alle gedeelten des levens; begin- || nende vande Kintsheyt, ende eyndigende met || het eynde alles vleesch || door || J. Cats. || *Ornament met: Elck spiegle hem selven.* || In 's Graven-Hage, || By Isaac Bvrchoorn, Boeckdrucker. || CIƆ IƆC XXXII. || Met Privilegie voor 15 Iaren.

(XVIII.) 168, 56, 104, 24, 160, 16 blzz. 4°. Sign. *2—**3 (**4) A—X.3 (X.4), a—G.3 (G.4) A.2 (B.6)—Nn.3 (Nn.4), A—C.3 (C.4) Aaa.2—Vvv.3 (Vvv.4), a—b.3 (b.4).

In deze editie volgt op de Voorreden, het achtregelig versje „Aen den Leser" en de spreuk uit den Eccl. een zesregelig versje: „Hier is vvat plomps, hier is vvat scherps.." enz. en op de „Verklaringe op de Titelplaet," volgt een vierregelig versje: „Hier moet de leser doen, gelyck de kieckens drincken..." enz. Beide komen niet voor in n°. 133 Blz. **4 v° „In-hout ende ordre van 't jegenvvoordige vverck," en een „Aen den Leser," tienregelig vers. De emblemata zijn geheel gelijk aan die in n°. 133. de tekst is hier en daar vermeerderd o. a. met de vertaling der spreuken boven de emblemata geplaatst. Het papier is veel slechter dan bij n°. 133.

Mus. Cats. N°. 154.

[135.] Spiegel || Van den Ouden ende Nieuvven Tijdt, || Bestaende uyt Spreeck-vvoorden ende Sin-spreucken, ont- || leent van de voorige ende jegenvvoordige Eeuvve, || verlustigt door menigte van Sinne-beelden, met Ge- || dichten en Prenten daer op passende; || Dienstigh tot bericht van alle gedeelten des levens: begin- || nende van de Kintsheyt, ende eyndigende met || het eynde alles vleesch. || door || J. Cats. || *Ornament, kleiner dan bij n°.* 133 *en n°.* 134 *met Elck spiegle hem selven.* || In 's Graven-Hage. || By Isaac Bvrchoorn, Boeckdrucker. || CIƆ IƆC XXXII || Met Privilegie voor 15 Iaren.

(XII) 168, 104, 159 (I) blz. 4°. Sign. **—**3 (**4) A—X.3 (X.4), A.2 (Bb)—Nn.3 (Nn.4) Aaa.2—Vvv.3 (Vvv.4).

Gedrukte en gegrav. titel v° bl. **—**4 r° bevat de „Voor-reden" (niet als in de vorige drukken, in een lijst gevat) **4 v° de drie versjes „Aen den Leser," (acht-, tien-, en zesregelig.) Met A begint het boek. De tekst en de emblemata zijn geheel gelijk, behoudens een enkel verschil in druk, aan n°. 133. Bovendien zijn de aanhangsels, die de spreuken bevatten, weggevallen, en eindigt het werk op blz. 157 van deel III met een aanspraak aan den leser: „Ick maecke een eynde van dit vverck" enz. die ook niet in de vorige drukken voorkomt. Vaak is er een prent overgeplakt. De laatste blz. is bl.

Mus. Cats. N°. 155.

[134.] Spiegel Van den Ouden ende Nieuwen Tijdt. Bestaende uyt Spreeck-woorden ende Sinne-spreucken, ontleent van de voorige ende jegenwoordige Eeuwe, verlustiget door menigte van Sinne-beelden, met Gedich- ten en Prenten daer op passende. Tweeden Drvck. Vermeerdert met groote menigte van spreeck-woor- den, door geheel het werck: met byvoeginge van nieuwe platen en gedichten, alles in de Nederlantsche Tale ten gerieve van de Liefhebbers der selver. door I. Cats. Elck spiegele hem selven. Tot Dordrecht, Ghedruckt in de Druckerije van de Maeght van Dordrecht, by Hendrick van Esch. Boeck-drucker in 't Hof. Anno 1633. Met Privilegie voor 15 Iaren.

(LXVIII) 168. 96. 144 blzz. 8°. Sign. *3—*****2. A—Liiij. a—b.v b.viii Aa Ff.v Ff.viii Aaa.ij—Iii.v Iii.viii.

Titel v° bl. Blz. III. prent met bovenschrift: „Virgo Dorderacena" en onderschrift: „Libros, non Liberos pariens A°. 1633. A. V. venne inf C. V. queborn sch." v° bl. Blz. V „Inhout ende ordre van 't jegenwoordighe werck." Blz. VI „Aen den Leser." achtregelig versje een spreuk uit Seneca en tienregelig versje „Aen den Leser." Blz. VII—XX „Voor-reden" gevolgd door een zesregelig versje: „Hier is wat pomps" enz. Blz. XXI Titelprent gelijk aan n°. 133. v° bl. Blz. XXIII Verklaringe op de Titelplaet, met onderschrift: „Nut, of niet." Blz. XXIV „Is te letten." Blz. XXV—LXVI „Korte Tafel." Blz. LXVII prent behoorende op het 8ste blad van het 3de deel, gelijk aan Dl. III n°. 33 uit n°. 133.

Blz. LXVIII Vignet: „Konst Baert Roem" met bovenschrift „Al dat ghy siet."

Volgt het werk zelf. De prenten zijn langwerpig vierkant, kopergravuren, copieën van die in n°. 133 doch kleiner en zonder gegraveerd onder- of opschrift.

Ontbreken de volgende nummers uit den druk van 1632:

Dl. I n°. 4. 8. 10. 13. 14. 20. 22. 23. 24. 26. 29. 31. 32. 34. 36. 37. 44. 46. 48. 49. 51.

Dl. II n°. 4. 5. 6. 8. 15. 17. 18. 19. 21. 22. 23.

Dl. III n°. 6. 12. 14. 19. 21. 23. 26. 27. 28. 30. 31. 32. 34. 36. 37. 38. 39. 42. 43. 44. 45.

De plaat op blz. 7 van Kinderopvoeding vindt men hier op blz. 95 van Dl. III. Dl. I n°. 30 vindt men hier op blz. 82 van Dl. II.

Dl. III n°. 33 is hier vooraan op blz. LXVII.

Dl. III n°. 11 staat hier op blz. 82 van dl. III.

Nieuw zijn 5 prenten: Dl. blz. 96. Dl. II blz. 55 (een houtsnede). Dl. III blz. 21. 92. 118.

De tekst verschilt ook veel hier en daar en is minder uitgebreid, daar bijna alle spreuken in vreemde talen weggelaten zijn. Hier en daar is de tekst verplaatst. Zoo staan de „T'samen-spraecke tusschen Philemon en Pylens." gevolgd door de „Reys-lesse" en „Reys-spreucken" enz. hier op blz. 25—59; in den druk van 1632 op blz. 9—32 van het Aanhangsel op Dl. I.

Kon. Oudheidk. Genootschap, Amsterdam.

[137.] Spiegel || Vanden Ouden ende Nieuvven || Tijdt, || Bestaende uyt Spreeck-vvoorden ende || Sinne-spreucken, ontleent van de voorige || ende jegenwoordige Eeuwe, verlustiget door || menigte van Sinne-beelden, met Gedich- || ten en Prenten daer op passende. || Na den tvveeden drvck. || Vermeerdert met groote menighte van spreeck- || woorden, door geheel het werck: met byvoeginge van nieuwe || platen en gedichten; alles in de Nederlantsche Tale ten ge- || rieve van de Liefhebbers der selver. || door I. Cats. || Elck spiegele hem selven. || Tot Dordrecht. || Ghedruckt in de Druckerije van de Maeght || van Dordrecht, by Hendrick van Esch, || Boeckdrucker in 't Hof, || Anno 1633. || Met Privilegie voor 15 Iaren. ||

(XL) 416 blzz. 8°. Sign. *2—*** (***4) A—Cc.v (Cc.viii.)

V° titel bl. *2 r° „Inhout ende ordre van 't jegenwoordighe werck." v° „Aen den Leser" (acht- en tienregelig versje) *iij r°—*vii r° Voor-reden gevolgd door zesregelig versje: „Hier is wat plomps ... *vii v° „Verklaringhe op de Titel-plaet." *viii r°. de titelplaat, gelijk aan die in n°. 133 v° bl. Volgt op de ongepag. blzz.: Korte Tafel en op de laatste blz. het vignet: „Konst Baert Roem" met bovenschrift „Al dat ghy siet..." enz., v° bl. Blz. 1 beginnen de emblemata. Ze zijn langwerpig vierkant in kopergravure met vrij groote verschillen van die in n°. 133.

Ontbreken: n°. 133: Dl. I n°. 4, 8, 10, 13, 14, 20, 22, 23, 24, 26, 29, 31, 32, 34, 36, 37, 44, 46, 48, 49, 51.

Dl. II n°. 4, 5, 6, 8, 15, 17, 18, 19, 21, 22, 23.

Dl. III n°. 6, 12, 14, 19, 21, 23, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45.

A rebours zijn:

I n°. 9, 15, 16, 21, 27, 30, 38, 42, 45, 47, 52.

II n°. 1, 2, 3, 7, 9, 14, 20, 24. Aanh. blz. 11.

III n°. 1, 2, 4, 7, 8, 9, 10, 13, 16, 17, 18, 33, 35.

Daarentegen zijn in dezen druk nieuwe ingevoegd, ten deele met nieuwen tekst op blzz. 36, 90, 240, 299, 366, 392.

Verder zijn nog verschillen: het embl. op blz. 7 van het 1e Aanh. vindt men op blz. 369; I 50 vindt men op blz. 265 à reb. III 11 op blz. 355 met nieuwen tekst.

De tekst vertoont ook groote verschillen: op blz. 12—20 vindt men „Opvoedinghe van kinderen" die bij n°. 133 aan het begin van het Aanhangsel op het 1e deel staat. Bijna alle spreuken in vreemde talen zijn verdwenen. De geheele tekst is in zwarte lijnen gevat.

Mus. Cats. N°. 156.

[138.] Spiegel || Van den Ouden ende Nieuwen || Tydt. || Bestaende uyt Spreeck-woorden ende Sinne-spreucken, || ontleent van de voorige ende jegenwoordige Eeuwe, verlu- || stiget door menichte van Sinne-beelden, met Ghe-dich- || ten en Prenten daer op passende. || Op Nieuws Herdruckt / en || Vermeerderdt met groote menichte van spreeck-woor- || den, door geheel het werck: met by-voeginge van || Nieuwe Platen en ghedichten: alles in de Ne- || derlantsche Tale ten gerieve van de Lief- || hebbers der selver gestelt, || Door I. Cats, || *Vignet: Virgo Dordracena* || In den Briel || Ghedruckt by Michgiel Peermans, || Boeck-ver-kooper woonende op de Marct, || In den Nieuwen Staten-Bybel, 1652. ||

(XLVIII) 416 blzz. 8°. Sign. *2—**** 5 (**** 8) A—Cc.5 (Cc.8).

v° titel bl. *2 r° „Inhout ende ordre van 't jegenwoordige werck." v° „Aen den Leser", acht- en tien regelig versje *3 r°—*7 r° Voor-reden gevolgd door het zesregelig versje: „Hier is wat plomps." v° bl. *8 r°—**** 7 v° Korte Tafel. **** 8 r° vignet: Virgo Dordracena met bovenschrift: „Al dat ghy".... v° bl. Op blz. 1 beginnen de emblemata.

De tekst (ook in zwarte lijnen gevat) en de prenten zijn gelijk aan n°. 137 met de volgende uitzonderingen:

De prenten in kopergravure zijn alle à rebours, behalve die op blz. 83, 95, 101, 129, 143, 184, 219, 222, 229, 285, 289, 297, 313, 355, 387, 397, veel slechter en enkele in onderdeelen verschillend. Het meest in dit opzicht afwijkend zijn de prenten op blzz. 72, 74, 76, 113, 125, 127, 140, 318. — De verandering bestaat meest hierin, dat de edelman en edelvrouw op de prentjes door burgers zijn vervangen. Het prentje op blz. 356 van n°. 137 ontbreekt in dezen druk.

Mus. Cats. n°. 158.

[139.] Spiegel || Van den || Ouden en Nieuwen Tijdt, || Be-staende || Uyt Spreeck-woorden, ontleent van de vorige || en jegenwoordige Eeuwe, verlustiget door me- || nichte van Sinne-beelden, met Gedichten || en Prenten daer op passende. || Vermeerdert met groote menighte van Spreeck- || woorden / door geheel het werck: met by-voeginge van nieu- || we Platen en Gedichten; alles in de Nederlandtsche || Tale ten gerieve van de Liefheb-bers || der selver. || Door J. Cats. || Den lesten Druck, van nieus oversien en gecorrigeert, || ende van veel

grove Druck-fauten verbetert, || Elck spiegele hem-selven. || *Vignet.* || Tot Dordrecht, || Gedruckt voor Iosua Offermans, Gout- || smit. Anno 1656.

(XVI) 320 blzz. 8°. Sign. *3—*4 (*8) A—V.5 (V.8).

v° den titel: „Verklaringhe Op de Tytel-plaet." waaronder: „Nut of niet" *2 r° de titelplaat, iets kleiner dan bij n°. 137, in zeer slechten druk. v° „Is te letten, dat op dit werck Privilegie is ghegheven....." *3 r° „Inhoudt ende ordre van 't jegenwoordige werck." v° „Aen den Leser" (de twee acht- en tienregelige versjes) *4 r°—*8 r° „Voor-reden" gevolgd door het zesregelig versje: „Hier is wat plomps" enz. *8 v° „Al wat ghy" enz. waaronder een vignet met den beer als bij n°. 78. Op blz. 1 beginnen de emblemata in zwarte lijst. Tekst en prenten in kopergravure gelijk aan n°. 137 met de volgende uitzonderingen: de geheele tekst behalve de spreuken onder elk zinnebeeld is met gothieke letter gedrukt. Van de prentjes zijn de volgenden à rebours (van die in n°. 137) op blz. 17, 28, 45, 57, 60. 63, 76, 81, 88, 91, 97, 102, 108, 111, 147, 150, 152, 156, 171, 173, 176, 188, 195, 200, 207, 209, 220, 225, 228, 230, 232, 246, 248, 250, 270, 278, 282, 285, 299, 303, 306, 318. Aan het eind vindt men onder hetzelfde vignet met den beer: Tot Gouda, / Uyt de Druckerye van Cornelis Dyvoort, / Boeckverkooper in 't A. B. C.

Mus. Cats. N°. 159.

[140.] Spiegel || van den ouden en nieuwen tydt, || Bestaende || Uyt Spreeck-woorden, ontleent van de || vorige en jegenwoordige Eeuwe, verlustiget door || menichte van Sinne-beelden, met Gedichten || en Prenten daer op passende. || Vermeerdert met groote menighte van Spreeck- || woorden / door geheel het werck: Met by-voeginge van || nieuwe Platen en Gedichten: alles in de Neder- || landtsche Tale ten gerieve van de Lief- || hebbers der selver / || Door J. Cats. || Den lesten Druck, van nieuws oversien en gecorrigeert, || ende van veel grove Druckfauten verbetert. || Elck spiegele hem-selven. || *Fileet* || t'Amsterdam, || By Michiel de Groot, Boeckverkooper op den nieuwen- || dijck / tusschen beyde Haerlemmersluysen / inden Bibel. 1672.

(XVI) 320 blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A.—V.5 (V.8).

v° titel: „Verklaringe op de tytel-plaet," met daaronder: „Nut of Niet." *2 r° titelprent à rebours. v° bl. *3 r° en v° „Inhoudt ende ordre van 't jegenwoordige werck." *4 r° „Aen den Leser" (de twee versjes) *4 v°—*7 v° Voorreden *8 r° zesregelig versje: „Hier is wat plomps" enz. v°. „Al wat ghy." enz. Op blz. 1 beginnen de emblemata (kopergravure). Deze druk is vrij

wel gelijk aan de vorige n°. 139 met de volgende verschillen. In dezen druk zijn de spreuken ten deele ook met gothieke letter gedrukt, de tekst is niet in lijnen gevat, niet overal komt de verdeeling op de blzz. overeen en vele woorden vangen hier met een hoofdletter aan. De emblemata zijn alle à rebours van die in n°. 139, behalve die op blzz. 45, 76, 81, 147, 156, 176, 179, 188, 207, 209, 222, 246, 318. De volgende verschillen in teekening, doch komen overeen met die in n°. 138. Op blz. 54 (n°. 138 blz. 72) blz. 142 (n°. 138 blz. 184) blz. 252 (n°. 138 blz. 324) blz. 264 (n°. 138 blz. 338) blz. 270 (n°. 138 blz. 346) en op blz. 318. Aan het einde het vignet met den beer.

Mus. Cats. N°. 160.

[141.] Spiegel || van den || ouden en || nieuwen tydt, || ... enz.
(XVI) 320 blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A—V.5 (V.8).

Titel volkomen gelijk aan n°. 140, ook van hetzelfde jaar. De tekst en de prenten zijn geheel gelijk aan n°. 140 behalve de volgende emblemata: Op blz. 54 zijn het edellieden, niet burgers. Op blz. 76 is het prentje à rebours. Op blz. 95 is het iets afwijkend. Op blz. 270 is het à rebours en iets afwijkend.

Mus. Cats. N°. 161.

[142.] Spiegel || van den || ouden || en nieuwen tydt, || Bestaende || Uyt Spreeck-woorden, ontleent van de || voorige en jegenwoordige Eeuwe, verlustiget door || meenighte van Sinne-beelden, met Gedichten || en Prenten daer op passende. || Vermeerdert met groote meenighte van Spreeck-woorden / || door geheel het Werck / Met by-voeginge van nieuwe Platen en || Gedichten: alles in de Nederlandtsche Tale ten gerieve || van de Lief-hebbers der selver / || Door J. Cats. || Den lesten Druck, van nieuws oversien en gecorrigeert, || en van veel grove Druck-fauten verbetert. || Elck Spiegele hem selven. || *Fileet* || t' Amstelredam, || Gedruckt / By de Weduw' van Theunis Jacobsz Loots-man, || Boeckverkoopster op 't Water / in de Loots-man. 1690. ||
(XVI) 320 blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A—V.5 (V.8.)

Titelprent niet à rebours. Verder is het voorwerk als in n°. 140.
De tekst is evenals de vorige n°s. grootendeels in gothieke letters gedrukt. De prentjes (kopergravure) komen overeen met die in n°. 137 à rebours. Niet à rebours zijn die op de blzz.: 56, 67, 68, 73, 76, 78, 88, 100, 120, 147, 176, 219, 223, 234, 260, 287. De prentjes op blz. 54, 264 en 270 komen overeen met die uit n°. 140, doch à rebours; dat op blz. 306 met n°. 138 à rebours.

Mus. Cats. N°. 162.

[143.] Spiegel || van den || ouden || en || nieuwen tydt, || Bestaande || Uyt Spreekwoorden, ontleent van de || voorige en jegenwoordige Eeuwe, verlustiget || door meenigte van Sinnebeelden, met Ge- || dichten en Prenten daar op passende. || Vermeerdert met groote meenigte van Spreekwoorden / || door geheel het Werk / met byvoeginge van nieuwe Platen || en Gedichten: alles in de Nederlandsche Tale ten gerieve || van de Liefhebbers der zelver / || Door J. Cats. || Den lesten Druk, van nieuws oversien en gecorrigeert, || en van veel Drukfauten verbetert. || Elk Spiegele hem selven. || *Fileet.* || t'Amsterdam, || By Abraham van der Putte, Papier en Boek- || verkoper op 't Water in de Lootsman.

(XVI) 320 blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A—V.5 (V.8).

De titelprent die in dit exemplaar zit (doch er niet in schijnt te hooren daar v° een „Verklaringe op den tytelplaet" staat, terwijl men die ook vindt v° den boekdruktitel), heeft vele verschillen in teekening met die in de vorige drukken. Het voorwerk is gelijk aan n°. 142 in hoofdzaken evenals de tekst en de emblemata. De prenten op blzz. 1, 3, 5, 8, 17, 225, 228, 230, 232, 234 en 236 zijn à rebours van die in n°. 142. De prenten op blz. 277, 278, 282, 285 en 287 zijn geen kopergravuren, maar houtsneden (in dezelfde richting als n°. 142).

Mus. Cats. N°. 163.

[144.] Spiegel || van den || ouden || en || nieuwen tydt, || Bestaende || Uyt Spreeck-woorden, ontleent van de || vorige en jegenwoordige Eeuwe, verlustiget door || menichte van Sinne-beelden, met Gedichten || en Prenten daer op passende. || Vermeerdert met groote menighte van Spreeck- || woorden / door geheel het werck: Met by-voeginge van || nieuwe Platen en Gedichten: alles in de Neder- || landtsche Tale / ten gerieve van de Lief- || hebbers der selver / || Door J. Cats. || Den lesten Druck, van nieuws oversien en gecorrigeert, || ende van veel grove Druck-fauten verbetert. || Elck spiegelt hem selven. || *Vignet: Sater en nymf een spiegel houdende* || t' Amsterdam, || By de Weduwe van Gysbert de Groot, Boekverkoop- || ster op den Nieuwendijck / tusschen beyde Haerlemmer-sluysen, 1699.

(XVI) 320 blzz. 8°. Sign. *3--*5 (*8) A—V.5 (V.8.)

Titelprent weer in kleinigheden veranderd v° „Verklaringe op de tytelplaet." Boekdruktitel v° bl. *3 r° en v° „Inhoudt ende ordre," *4 r° „Aen den Leser" (De twee versjes) *4 v°—*7 v° „Voor-reden" *8 r°, Het zesregelig versje: „Hier is wat plomps" enz. v° „Al wat ghy" enz.

Volgen de emblemata. De prenten in kopergravure gelijk n°. 137; a rebours zijn die op blzz. 67, 73, 76, 78, 81, 88, 120, 142, 207, 209, 219, 223, 234, 240, 260, 285, 287; afwijkend die op blz. 54, 264, 270, 277, 306.

Mus. Cats. N°. 164.

[145.] Spiegel || van den || ouden || en || nieuwen tydt, || Bestaende || Uyt Spreeck-woorden, ontleent van de voorige en || jegenwoordige Eeuwe, verlustiget door menigte van || Sinne-beelden, met Gedichten en Prenten daar op passende. || Vermeerdert met groote menigte van Spreeckwoorden / door || het geheele werck; met byvoeginge van nieuwe Platen en || Gedichten. Alles in de Nederlandsche Tale / ten ge- || rieve van de Liefhebbers der selver / || Door J. Cats. || Den lesten Druck, van nieuws oversien en gecorrigeert, ende || van veel grove Druckfauten verbetert. || Elck spiegelt hem selven. || *vignet: gevleugeld hoofd* || t'Amsterdam. || By de Wed. van Gysbert de Groot, Boeckverkoopster op || den Nieuwendijck / tusschen beyde Haerlemmer-sluysen. 1712.

(XVI) 320 blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A—V.5 (V.8).

Voorwerk gelijk n°. 144 met verschillen in druk. Op de laatste blz. van het voorwerk staat boven de spreuk: Al wat ghy siet enz. een kroon. Komt wat tekst en prentjes betreft geheel overeen met n°. 144. Alleen andere fileetjes en culs de lampe.

Mus. Cats. N°. 165.

[146.] Spiegel || van den || ouden || en || nieuwen tydt, || Bestaende || Uyt Spreekwoorden, ontleent van de || voorige en jegenwoordige Eeuwe, verlustiget door || meenigte van Sinnebeelden, met Gedichten || en Prenten daar op passende. || Vermeerdert met groote meenigte van Spreekwoorden / || door geheel het Werk / met byvoeginge van nieuwe Platen en || Gedichten: alles in de Nederlandsche Tale ten gerieve || van de Liefhebbers der zelver / || Door J. Cats. || Den lesten Druk, van nieuws oversien en gecorrigeert, || en van veel grove Drukfauten verbetert. || Elk Spiegele hem selven. ||

vignetje || t'Amstelredam. || Gedrukt / by Jacobus Konynenberg, Boek- || verkooper op 't Water / in de Lootsman.

(XVI) 320 blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A—V.5 (V.8)

Gegrav. titel als in n°. 145. v° bl. Boekdruktitel. v° „Verklaringe op de tytelplaat." *3 r° en v° „Inhoud ende Ordre." *4 r° „Aen den Leser." *4 v°—*7 v° „Voor-reden". *8 r° zesregelig versje: „Hier is wat plomps" enz. v° „Al wat gij" enz. waaronder vignet, (bloemfiguur). Met blz. 1 beginnen de emblemata. De prentjes zijn alle à rebours van die in n°. 145, behalve op blz. 56, 68, 81, 100, 147, 176, 207, 209, 240. Dat op blz. 57 is eenigszins afwijkend.

Mus. Cats. N°. 166.

[147.] Spiegel || van den || ouden || en || nieuwen tydt... enz.

(XVI) 320 blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A—V.5 (V.8.)

Titel geheel gelijk aan n°. 146. Voorwerk, tekst en prenten zijn gelijk aan n°. 146, behalve dat alle prenten in grove houtsnede zijn. De laatste prent op blz. 318 gelijk aan die op blz. 100.

Mus. Cats. N°. 167.

[148.] Spiegel || van den || ouden || en || nieuwen tyd. || Bestaende || Uyt Spreeck-woorden, ontleent van de voorige en je- || genwoordige Eeuwe, verlustiget door menighte van || Sinne-beelden, met Gedichten en Prenten daer op passende. || Vermeerdert met groote menighte van Spreeck- || woorden / door het geheele werck; met byvoeginge van nieu- || we Platen en Gedichten. Alles in de Nederlandsche || Tale / ten gerieve van de Liefhebbers der selver / || Door J. Cats. || Den lesten Druck, van nieuws oversien en gecorrigeert, || ende van veel grove Druck-fauten verbetert. || Elck Spiegelt hem selven. || *vignet: bloemenmand.* || t' Amsterdam, || By d' Erven van de Wed: de Groot, en Anthony van || Dam, woonende op den Nieuwendijck || Anno 1722.

(XVI) 320 blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A—V.5 (V.8.)

Titelprent eenigszins veranderd. v° „Verklaringe op de tytel-plaet." Boekdruktitel, v° bl. *3 r° en v° „Inhoudt en ordre," *4 r° „Aen den Leser," *4 v°—*7 v° „Voor-reden" *8 r° zesregelig versje, v° „Al wat ghy" enz. met vignet er boven en er onder. Volgt het werk zelf, geheel gelijk aan n°. 145, behalve het prentje op blz. 248, dat iets anders is.

Van deze editie bestaat ook een uitgave met het adres: t' Amsterdam, || By de Erve de Wed: Gysbert de Groot, || Boeck- en Papier-verkoopster op den Nieu- || wen-Dijk / in de Groote Bibel. || Anno 1772.

Deze is slechter van druk en van papier. Het is geen titeluitgaaf want er zijn kleine verschillen in druk in (o.a. op blz. 312 de drukfout: „By-sreuken") en de prent op blz. 245 is iets anders.

Mus. Cats. N°. 168. — R. W. P. de Vries.

[149.] Spiegel || van den || ouden || en nieuwen tydt, || Bestaande || Uyt Spreekwoorden, ontleent van de voorige en jegenwoordige Eeuwe, verlustiget door meenigte van Sinnebeelden, met Gedichten || en Prenten daer op passende. || Vermeerdert met groote meenigte van Spreekwoorden, || door geheel het Werk met byvoeginge van nieuwe Platen en Gedichten: alles in de Nederlandsche Tale ten gerieve van de Liefhebbers der zelver || Door J. Cats. Den lesten Druk, van nieuws oversien en gecorrigeert, en van veel Drukfauten verbetert. || Elk spiegele hem selven. || *vignet.* t'Amsterdam, || By Isaak van der Putte, Papier en Boek- || verkoper op 't Water || in de Lootsman.

(XVI) 320 blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A—V.5 (V.8).

Voorwerk als bij de vorige drukken. De „Verklaringe op de tytelplaat" v° den boekdruktitel. De titelplaat is weer als in n°. 147. Prentjes en tekst als in n°. 146.

Mus. Cats. N°. 169.

[150.] Spiegel || van den || ouden || en || nieuwen tydt. || Bestaande || Uit Spreekwoorden, ontleend van de voorige en || tegenwoordige Eeuwen, verlustigt door een || meenigte van Zinnebeelden, met Gedich- || ten en Prenten daar op passende. || Vermeerdert met een groote meenigte van Spreekwoorden, || door het geheele Werk, met byvoeginge van nieuwe Pla- || ten en Gedichten: alles in de Nederlandsche Taale || ten gerieve van de Liefhebbers der zelven. || door || Jacob Cats. || Den laatsten Druk, van nieuws overzien en gecorri- || geert, en van veel Drukfouten verbetert. || Elk Spiegele hem zelven. || *Fileet* || Te Amsterdam. || By de Erve H. van der Putte en B. Boekhout, || Papier- en Boekverkoper op 't Water in de Lootsman.

(XVI) 336 blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A—X.5 (X.8).

Titelplaat als bij n°. 149. v° „Verklaaring op de tytelplaat." Boekdruktitel y° bl. *3 r° en v° „Inhoudt en Ordre." *4 r° „Aan den Lezer." *4 v°—*8 r° „Voorreden." *8 v° het zesregelig vers: „Hier is wat plomps" enz. gevolgd door „Al wat gy ziet" enz.

De tekst is geheel met Latijnsche letter gedrukt, niet als de vorige drukken bijna geheel met gothieke letter. De prentjes zijn als in n°. 149 doch à rebours zijn die op blz. 3, 18, 44, 51, 57, 60, 63, 66, 79, 148, 156, 158, 165, 168, 179, 184, 194, 201, 206, 228, 230, 231, 253, 255, 257, 260, 262, 266, 270, 271, 281, 289, 293, 296, 312, 316, 333. De laatste blz. 336 bevat een Catalogus van boeken welke bij de Erve Vander Putte en H. Boekhout gedrukt en te bekomen zijn.

Mus. Cats. N°. 170.

[151.] Minne-Beelden: || Toe-Ghepast, || de || Lievende Ionckheyt. || *prent* || t'Amstelredam, || Ghedruckt by Pieter Iansz. Slyp, Boeck-drucker op || de Nieuwe-zijds achter-Borch-wal, inde Goude Knoop. 1634.

(IV) 59 (I) blzz. 4°. Sign. A.2—H. 3 (H.4).

Titel v° bl. „Voorreden" ondert. J Krul, 3 blzz. Op blz. 2 de eerste prent. Er zijn 29 prenten in 't geheel, alle staande op de even blzz. langwerpig vierkant over ³/₄ van de pag. met opschrift. Er onder staan achtregelige versjes. Er tegenover een proza uitlegging in 2 kolommen en daaronder een vers, steeds op 1 blz. De prenten zijn gegrav. door S. Savry. De laatste blz. is bl.

Maakt het eerste deel uit van: Eerlycke / Tytkorting / Bestaende / In verscheyde Rymen / Gemaeckt door / Ian Hermansz. Krvl. / Tot Haerlem / voor Hendrick van Marckē End Theunis Jansen Boeckverk. / Ook ex. zonder dit adres.

Een copie van de prent op blz. 12 vindt men in: „Gvilielmi van-der Borcht Brvsselschen Blom-hof van Cvpido, ghedeylt in dry deelen.... Tot Brvssel, By Guilliam Scheybels.... 1641 8° obl." op blz. 185 (gegraveerd door I. à Castro.)

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden. — R W. P. de Vries.

[152.] Minne- || Beelden: || toe-gepast, || de || Lievende Ionckheyt, || *prent gelijk* n°. 151 || t' Amsterdam, || By Broer Jansz, woonende op de Nieu- || zijds Achter-borghwal, inde Silvere kan, Anno 1640.

(IV) 65 (I) blz. 8°. Sign. B.6—F.5 (F.8.)

Titel v° bl. „Voor-reden" 3 blzz. Op blz. 2 het eerste embl. De inrichting is evenals bij n°. 151 (emblema en achtregelig vers op de v° blz. De proza uitlegging hier niet in 2 kolommen en vers op de r° blz). Alle prenten zijn à rebours behalve n°. 3, 4, 5, 20, 21. De 19de en 21ste prent staan op elkanders plaats. Volgt nog op blz. 60—63 „Minne-klacht." Op blz. 64, 65 nog een

zinnebeeldige prent op de kamer In Liefde Bloeiende, waaronder een vers. De laatste blz. is bl.

Maakt het 1e deel uit van: Eerlycke / Tytkorting / Bestaende / In verscheyde Rymen / Gemaect door / Ian Harmansz. Krul / t' Amsterdam, / Gedruct by Cornelis van Breugel. Anno 1635.

A.2—B.5 bevatten het voorwerk: lofdichten en algemeene voorrede.

R. W. P. de Vries.

[153.] Ian Harmensz Kruls, || Minne-Spiegel || ter || Deughden. || *vignet.* || t' Amsterdam, || Voor Cornelis Danckertsz van Zeevenhoven, Papier, Kunst, Caert, || en Boeckverkoper op de fluweele Burgh-wal bij S. Jans Brugh, 1639. ||

(XII) 432 (gepagineerd: 2—271, 75—232) (IV) 118 blz. 4°. Sign: *3—** (**2) A—Ll.3 (Ll.4), A—V.3 (V.4) Aaa.2—Ooo.3 (Ooo.4).

Titel v°. bl. Gegrav. titel met opschrift „I: H: kruls / Minne-Spiegel / ter / Deugden. / Eerste Deell. / tot Amsterdam / By Cornelis Dankertz." / v°. bl. „Voor-reden" 7 blzz. Volgt nog: „Klinck-dicht" ondert. „Schipper Jan. Verwint u selven" en op de laatste ongepag. blz. „Aen... Iohan Harmensz Krvl.." ondert. „Nicolaes Fonteyn." Volgt het werk met 20 prenten op blz. 1, 7, 17, 36, 42, 48, 53, 60, 66, 71, 76, 87, 99, 105, 110, 116, 122, 133, 141, 182, waarvan die op blz. 7, 122, 133, en 141 niet emblematisch zijn. De andere hebben een opschrift. De prenten zijn ter halver pag. ruim. Tekst is geheel in poezie. Door de emblemata heen staan eenige liedjes met muziek.

Volgen in denzelfden bundel:

Alcip en Amarillis, Bly—eynd—spel met 4 platen.

Favstina, Bly—eindt—spel met 4 platen.

Celion en Bellinde Pastorel Bly—eyndt—Spel met 4 platen en Weghwyser / ter / Devghden. / Tweede Deel, / met een Voor-reden in 4 blzz. Met 6 platen die ten deele emblemat. zijn. Tekst poezy. Aan het eind lofdichten op en van Th. Rodenburgh.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk. Leiden. — R. W. P. de Vries.

[154.] I. H: kruls. || Minne-spiegel || ende || Weg. wyser. ter || Devgden. || Tot || Amsterdam by || Corn̄: Dankerts ||

(VI) 204, 248, 119 (I) blz. 12°. Sign. *—*2 A—I.4 (I.6) A.2—L.3 (L.4) a—e.7 (e.12.)

Titel v° bl. „Voor-reden" 4 blzz. Volgt het werk zelf met kopieën naar de prentjes van de editie 1639. Ten deele à rebours. Niet à rebours zijn: de 4de, 5de, 6de, 7de, 9de, 14de, 17de en 18de. De 12de en 16de prent staan op elkanders plaats. Tekst vrij wel dezelfde. De laatste „Stemme" ontbreekt hier.

Volgen de tooneelstukken alleen met een prentje op den titel, en de

Wegh-wyser Ter Deughden Tweede Deel met 5 plaatjes, alle à reb. Het prentje dat bij n°. 153 op blz. 44 staat ontbreekt.

Op de laatste ongep. blz. het drukkersmerk van Ravesteyn (Elias door de raven gevoed) en adres: t'Amsterdam. / Gedruckt by Nicolaes van Ravesteyn. / Anno 1640. Vergelijk voor deze editie: Inleiding blz. 40 vgl.

R. W. P. de Vries.

[155.] I. H. Kruls || Minne-Spiegel ter Deughden. || Bestaende || In verscheyde Minne Beelden, Minne || Wetten, soet gevoysde Liedtjens, ende Come- || dien (waer van eenige ghetrocken wt de Fransche Astrea) || vertoonende als Spiegels aen de minnende Ionkheydt, || om haer aen te wijsen de middelen tot een || eerelyke Vryage. || Waer by gevoeght is voor een || Tweede Deel || De Wegh-Wijser ter Deughden, || Inhoudende veel hedendaeghsche Historien, ende || Gheschiedenissen, streckende tot aenleydinge van || een Deughdlijk leven. || Op 't nieus door den Autheur doorgaens ver- || meerdert met Zinne-Beelden, Historien, Liedtjens, ende || verscheyde nieuwe ordonnantien van Platen. || *vignet* || T'Amstelredam, || Ghedruckt voor Ioost Hartgers, Boeckvercooper in de || Gasthuys-Steegh inde Boeck-Winckel. 1640.

(XX) 152 (gepag. 1–136) 44, 52, (IV) 50 (IV), 58 (VI) 84 (VI) blzz. 12°. Sign. *3–*6 (*12) A–H.6 (H.12). Aa.2–Gg.6 (Gg.12) Aaa.2–Ddd.6 (Ddd.12)

Gegrav. titel (anders dan bij de voorgaanden) met opschrift: „Minne / Spiegel ter / Deughden / By Ioost Hartgers inde Gasthuis steegh 1640" / v° bl. Boekdruktitel. v° „Waerschouwinge aen den Leser." (zie Inleiding blz. 40 vgl.) „Voor-reden" in 6 blzz. Lofdichten van C. Seep, Schipper Jan, Nicolaes Fonteyn 2 blzz. „Der Poëten voorspraeck Afghebeelt Door Apollo" 2 blzz. „Vaersen aen en van T. Rodenburgh" 6 blzz. Begint het werk op blz. 1, met 11 plaatjes, waarvan die op blz. 7, 99 en 123 nieuw zijn, die op blz. 45 geheel anders en de andere à rebours zijn van die in n°. 153, Twaalf prenten in n°. 153 voorkomende, ontbreken hier, die op blz. 7, 53, 71, 76, 87, 105, 110, 116, 122, 133, 141, 182. De tekst is ook belangrijk uitgebreid. Volgt met afzond. paginatuur: Liefdens Zangh Vreughde m. 2 pl. ten deele de liedjes in de 4° ed. op blz. 151 volgg. met muziek.

Alcip en Amarillis m. 1 pl. Favstina m. 1 pl. Celion en Belinde m. 1 pl. en de Wegh-Wyser ter Deughden met gegrav. titel en 2 plaatjes, waarvan 1 nieuw. De 6 ongep. blzz. aan het eind bevatten: Sluyt-Reden. (vers.)

Aan het eind van Liefdens Zangh Vreughde het adres: T'Amsterdam, Ghedruckt by Ian Fredericksz Stam. Anno 1640.

R. W. P. de Vries.

[156.] J. H. Kruls || Minne-Spiegel ter Deughden. || Bestaende || In verscheyde Minne-Beelden. Minne || Wetten, soet gevoysde Liedtjens, ende Come- || dien (waer van eenige getrocken uyt de Fransche Astrea) || vertoonende als Spiegels aen de minnende Jonkheyt, || om haer aen te wijsen de middelen tot een || eerelijke Vryagie. || Waer by gevoeght is voor een || Tweede deel, || De Wegh-Wijser ter Deughden, || Inhoudende veel hedendaeghsche Historien, ende || Geschiedenissen, streckende tot aenleydinge || van een Deugdlijk leven. || Op 't nieus door den Autheur doorgaans ver- || meerdert met Zinne-Beelden, Historien, Liedtjens, ende || verscheyde nieuwe ordonnantien van Platen. || *vignet* || t' Amsterdam. || By Michiel de Groot, Boek-verkooper op den || Nieuwendijk tusschen bey de Haerlemmer-sluysen. 1662. ||

(XX) 152 (gepag. 1–136) 44, 52 (IV) 50, (IV) 58 (VI) 84 (VI) blzz. 12°. Sign: *3–*6 (*12) A–H.6 (H.12) Aa.2–Gg.6 (Gg.12) Aaa.2–Ddd.6 (Ddd.12).

Boekdruktitel v° „Waerschouwinge aen den Leser." ondert. Joost Hartgers. Gegrav. titel, à rebours van die bij J. Hartgers 1640 met opschrift: „Minne / Spiegel / ter / deughde / 't Amsterdam by Michiel de Groot Anno 1662." / Voorwerk verder gelijk n°. 155.

Het geheele werk is gelijk aan n°. 155, behalve dat alle prentjes (uitgenomen dat in Alcip en Amaril) à rebours zijn van die editie en enkele op nieuw opgesneden. Achter de Liefdens Zanghvreughde, de tooneelstukken en de Wegh-wyser ter Deughden vindt men het adres: Tot Schoonhoven, Gedruckt by Samuel Knudde, Boek-drucker en Boeck-verkooper by 't Stadthuys in de Kerck-Bybel 1662.

R. W. P. de Vries.

[157.] J. H. Kruls || Minne-Spiegel ter Deughden. || Bestaende || In verscheyde Minne-Beelden, Minne-Wetten, || soetgevoysde Liedtjens ende Comedien, (waer van eenige || getrocken uyt de Fransche Astrea) vertoonende als Spie- || gels aen de minnende Jonckheyt, om haer aen te || wijsen de middelen tot een eerlijcke || Vryagie. || Waer by gevoeght is voor een || Tweede Deel, || De Wegh-wijser ter Deughden, || Inhoudende veel hedendaeghsche Historien, ende || Geschiedenissen, streckende tot aenleydinge || van een deughdlijck leven. || Op 't nieus door den Autheur doorgaens vermeerderdt || met Sinne-Beelden, Historien, Liedtjens, en ver- || scheyde

nienwe (*sic*) ordonnantien van Platen. || *vignet* || t' Amsterdam, || By Michiel de Groot, Boeckverkooper, op den || Nieuwen-dijck, in den grooten Bybel. 1669. ||

(XX,) 152 (gepag. 1–136) 44, 52, (IV) 50, (IV) 58, (VI) 84 (VI) blzz. 12°. Sign. *3–*6 (*12) A–H.6 (H.12) Aa.2–Gg.6 (Gg.12) Aaa.2–Ddd.6 (Ddd.12).

Voorwerk en werk zelf gelijk aan de editie van 1662, behalve dat de titelprenten van de Liefdens Zang-Vreugde en de Alcip en Amaril door andere prentjes vervangen zijn en de Celion geen titelprent heeft. Achter de Liefdens Zang-Vreugde en de Wegh-wyser het adres: „Tot Schoonhoven, / Gedrukt by Pieter de Bijl, Boekdrukker en Ver- || kooper in de Gekroonde Boekdrukkery." Achter de tooneelspelen: „Tot Utrecht, / Gedrukt by Willem Clerck Boek- || drucker en verkooper op de Neude / in Kintjens Haven, / Anno 1672."

De beide gegrav. titels dragen het jaartal 1662.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden. – R. W. P. de Vries.

[158.] Pampiere || Wereld || Ofte || Wereldsche Oeffeninge, || Waer in begrepen zijn meest alle || de Rijmen, en Werken, || Van || I. H. Krvl. || Al te zamen merkelijk door hem verbetert, en met || veel nieuwe Rijmen verrijkt, doorgaens met || schoone kopere platen verçiert, || Afgezondert || In Vier Deelen. || *vignet: wapen van Amsterdam.* || Tot Amsteldam, || In 't Iaar CIↃ IↃC XLIV. || Met Privilegie.

(XVI) 320, 374, 88 (IV) blzz. fol. Sign. *3–**3 (**4) A–Dd.3 (Dd.4) a–hh.4 (ii.2) A–H.2 (H.4).

v° den titel: Inhoud van de vier deelen. Gegrav. titel met opschrift: „Papiere Wereld / Gedruckt in 't Jaer 1644 / tot / Amsteldam." v° bl. „Opdracht aen de.... E.E. Heeren Bvrgemeesteren van.... Amsteldam." 3 blzz. „Voor-reden" 2 blzz. beide ondert. I. H. Krvl. „Krvls Sterre-faem" ondert. E. F. B. 5 blzz. „Lofdichten ondert. M. I. D. Blok en Verwin U Zelven." 1 blz. „Privilegie en Attache". 1 blz. „Inleyding", blz. 1–8 *Het eerste boek*. Blz. 9–172. (Bevat: Den Christelyken Hoveling m. 1 pl. Wegwyzer ter Devgden m. 3 platen. Christelyke Offerande m. 6 platen.)

„*Het Tweede Deel.* Bestaende in Historien en Minne-Beelden." blz. 173–320. Eerste plaat gelijk aan de prent op den titel van Minne-Beelden, Toe-Ghepast de Lievende Ionckheyt. 1634." Voor-reden. Hierop volgen eenige verhalen op rijm. Met blz. 208 begint de „Minne-Spiegel ter Deughden." tot blz. 288 met 10 prenten, alle uit de Minne-Spiegel ter Deughden Amst. 1639. De tekst is hier en daar uitgebreider dan de editie van Dankertsz., minder uitgebreid dan de editie van J. Hartgers.

Van blz. 289–320 de „Minne-Beelden, Toe-Ghepast de Lievende Ionckheyt" met 32 platen, 29 gelijk aan de editie van 1634. Van de 3 andere

zijn 2 uit de Minnelyke Sangh-rijmpies en 1 uit de Cloris en Philida 1634. De tekst is veel veranderd. Elk emblema staat met tekst op 1 blz.

Het Derde Deel. Bestaende in Tooneel Speelen. Blz. 1–374, met 28 platen.

Het Vierde Deel. Bestaende in Minnelyke Zang-rymen. Blz. 1–88 m. 11 platen en muziek.

De ongepag. blzz. bevatten 3 sonnetten en de Bladwijzer.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden. – R. W. P. de Vries.

[159.] Pampiere || Wereld || ofte || Wereldsche Oeffeninge, || Begrijpende in vier deelen meest || alle de Rijmen, en Werken, || van I. H. Krvl. || Met Priviligie.

(VIII) 326 (II) 480 blzz. Sign. *2–*3 (*4) A–X.3 (X.4) Aa–Ggg.5 (Ggg.8).

Gegrav. titel met bovenstaand opschrift. Bovenaan in een medaillon het portret van Krul (dezelfde titel als Eerlycke Tytkorting 1635 n°. 152.) v° de Inhoud der vier Deelen. Opdracht 3 blzz. Voor-reden 2 blzz. Extract uit de Privilegien.

Blz. 1–8 Inleyding. *Het eerste boek.* Blz. 9–175. (Bestaande uit Den Christelyken Hoveling m. 1 pl Weg-wyzer ter Devgden, Christelycke Offerhanden m. 6 pl.)

Hee Tweede Deel. „Bestaende in Historien en Minne-Beelden." Blz. 176–326. Begint met eenige Historien, dan de Minne-spiegel ter Deugden zonder plaatjes (blz. 212–293). Van blz. 294–324 de Minne-beelden Toe-Ghepast de Lievende Jonckheyt met 31 platen, dezelfde als in de editie van 1644 behalve de 28ste. Alle zijn à rebours behalve de 2e, 3e, 4e, 9e, 19e, 20e, de 28e = de 32e uit de editie van 1644. Op blz. 325 Minnetranen. Op blz. 326 Lof-dicht op de Papiere Wereld voor I. Harmensz. Krvl. ondert. Vervvin u zelven.

Volgt het *Derde Deel.* „Bestaende in Tooneel-spelen." Blz. 1–388 met 9 platen op blz. 53, 91, 95, 104, 122, 124, 139, 143, 297.

Het Vierde Deel. „Bestaende in Minnelyke Zang-rymen," blz. 389–480.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden. – Univ. Bibl. Gent.

[160.] Pampiere || Wereld || Ofte || Wereldsche Oeffeninge, || Waer in begrepen zijn meest alle || de Rijmen en Werken || Van || I. H. Krvl. || Al te zamen door hem verbetert, en met || veel nieuwe Rijmen verrijckt, doorgaens met || schoone kopere platen verciert, || Afgezondert || In Vier Deelen. || *vignet* || Tot Amsteldam. || In 't Iaer CIƆ IƆC LXXXI. || Met Privilegie. ||

(XIV) 320, 447, (IV) blzz. 4°. Sign: *2–**2, A–Rr.3 (Rr.4) a—lll (lll.2).

Gegrav. titel: „Papiere Wereld / t' Amsterdam, / By de Weduwe van Jan Jacobsz Schipper," / gelijk die in de ed. van 1644 maar à reb. v° bl. Voorwerk bevat verder hetzelfde, als in de ed. 1644, behalve dat het Privilegie en Attache niet voorkomen. Op blz. 173: „Het Tweede Deel Bestaende in Historien, En Minne-Beelden," gelijk aan de ed. 1644. Enkele verschillen in spelling: De laatste 8 platen uit de Minne-Beelden zijn anders, drie zijn nieuw (de 26ste, 27ste en 29ste), de 25st = Diana blz. 7, 28ste = Rosemondt

blz. 42, (iets veranderd) de 30ste = Minnelycke-Sanghrympies blz. 48, de 31ste = Rosemondt blz. 16, de 32ste = Helena, titelprent (alle in de Eerlycke Tytkorting 1634).

Volgen het Derde en Vierde Deel gelijk aan de ed. 1644 behalve een paar platen die anders zijn en enkel die à reb. zijn. De Minnelyke Zangrymen zonder muziek.

De ongepag. blz. bevatten: Sonnetten en Bladwyser.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden. — R. W. P. de Vries.

[161.] Nederduytsche || Poëmata || van || Adrianvs Hoffervs || ZirizÆvs || Rentmeester Generaal || over de || Graaffelycke Domeynen || van || Zeeland Bëooster- || scheld. || Anser strepit inter Olores || t'Amsterdam, By Broer Jansz. woonende op de Nieuwe- || zijds Achter-burghwal, inde silvere Kan. 1635.

(XL) 400 blzz. 4°. Sign. (*3)—(*****3) [(*****4)]. A—Ddd.3 (Ddd.4).

Faux-titre: „Neder-duytsche / Poëmata / Van / Adrianus Hofferus Zirizæus / Rentmeester Generaal / over de / Graaffelijcke Domeynen van Zeeland / Bëoosterscheld." v° „Explicatio Imaginum titulo exhibitarum, etc." 3 Lat. en 3 Nederl. versjes. Gegrav. titel door Cr. de Passe Jr. (zie de beschrijving bij D. Franken Dz., L'œuvre des Van de Passe p. 296) met bovenstaand opschrift v° bl. Volgt 1 emblema door Cr. de Passe Jr. met Aansprake der Authuers enz., Lat. bovenschrift en tweeregelig Nederl. versje er boven en een groot Nederl. vers er op volgende in 4 blzz. Daarna op 2 blzz. 2 lofdichten van Dan. Heinsius en Herm. de Hubert. „Voor-reden Aan den .... Leser" ged. 1 Dec. 1634 in 8 blzz. De rest van het voorwerk bevat lofdichten van: Abr. van der Meer, J. Cats, Ludov. à Kinschot (Lat.) Num Zelus init damna? I. V. D. M. D., Herm. de Hubert, (Lat.) Antonius Walæus, Petrus Cunæus I. C., P. S., Samuel de Lecherniere de la Riviere, Ecclesiae Gallicae apud Delfenses Minister (Lat. en Fransch) I. I. Pontanus (Lat.) Pierus Winsemus, Ictus et Ill. Frisiae Ord. Historiographus, (Lat.) Cornelius Boy (één Nederl. en één Lat.), A. van den Brouk (Lat.), Joh. Rogiers Midd: Zeel: S.S. Theol. Studiosus, Ludovicus Berchemius (Lat.), Samuel vanden Ende. De laatste blz. bevat Mis-stellinghen in den Druck. Volgt het werk zelf bestaande uit een bundel gedichten waarin emblemata voorkomen op blz. 47, 52, 65, 85, 97, 104, 110, 114, 116, 140, 179, 185, 189, 200, 283, 328, 333, 337, 389. Die op blz. 116, 283 en 337 zijn van Cr. de Passe Jr. (Franken blz. 296) Ze zijn rond in vierkanten geärceerden rand. Bovendien bevat het werk nog 2 platen op blz. 17 en 19, eveneens van Cr. de Passe Jr.

Er bestaan exemplaren op zwaarder papier, die in de volgende opzichten verschillen. De faux-titre aan het begin ontbreekt. Daarentegen volgt op den gegrav. titel in 2 blzz.: Explicatio Imaginum titulo exhibitarum." Op het voorwerk volgt zonder pag. en Sign. een faux-titre: „Neder-duytsche / Poëmata / Van / Adrianvs Hoffervs / Zirizævs / Rentmeester Generaal / over de / Graaffelijcke Domeynen van Zeeland / Beöosterscheld." / v° bl. overigens geheel gelijk.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden. — R. W. P. de Vries. (beide edities.)

Eerwaerdighen Hoogh-geleerden Heer. Ioh. Barbonio" vers. ondert. N. Fonteyn, 1 blz. Daarna 1 blanco blad. Volgt het werk; bovenaan: „Morale Sinne-Beelden." Bestaat uit 57 kleine, langwerpig vierkante etsen van P. Nolpe, met proza-tekst er onder, die meestal eindigt in een versje. De tekst is van Ioh. Barbonius.
Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden. — Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

[165.] Profytelyck || Cabinet, || Voor den || Christelijcken Jongelingh. || De tweede Druck / || Met kopere Platen verciert, || Door || C. P. B. || *vignet: engel op den dood staande* || Ghedruct t' Enchuysen. || Voor Cornelis Iansz. Last-drager, Boeck-ver- || vercooper in de Oude-Westerstraet / || in de Nieuwe Bybel. Anno 1642.
(II) 144 blzz. 8°. Sign. A.2 - I.5 (I.8)

Gegrav. titel: „Proffytelyck / Cabinet, / Voor den / Christelycken / Jongeling, / door / C. P. B. / t' Enchuysen, / By Cornelis Jansz. Lastdrager, / Inde Bybel. / A°. 1642. / „Congreges Perdurablez Biens, / Car lá oú est vostre tresor la aússi sera vostre coeúr. Mat. 6." / v° bl. Boekdruktitel, v° „Au jeune homme Chrestien" met tweeregelig Fransch en vierregelig Nederlandsch versje er onder. Blz. 3 Voorrede. Blz. 4 „Op 't Stichtelijck Cabinet van d'E: C. P. Biens" ondert. „C. I. Wits."

Blz. 5—32 „Corte Consideratien, Over verscheydene voor-vallen / Staten / ende Beroepinghen." / m. 1 pl.

Blz. 33 faux-titre: „Vertooninghe || Van drie Personagien / || zijnde een || Landtman, || Steeman, of Borger, || Ende || Zeeman. || Mitsgaders || Hare redenen / ende verschey- || den propoosten." ||

Dit gedeelte bevat 3 plaatjes (afbeeldingen van de personen.)

Op blz. 71. Sinnebeelt ter halver pag. met vers er onder en gevolgd door een „naerder opmerckingh" in poëzie, eindigend in proza in 9 blzz.

Op blz. 81 faux-titre: „Proeve / Eenigher gevolgh van / Sinnebeelden: / Ghetrocken uyt d'H. Schriftuere, / Fabulen Æsopi, als andersins: / Dienende / Tot leere der Zeden." / v° Notificatie. Volgen 14 emblemata ter halver pag. met opschrift en een vers er onder en gevolgd door een proza-uitlegging. De 2e—6e prent zijn dezelfde prenten, die in het Handt-Boecxken n°. 162) op blz. 179, 161, 74, 130 en 97 staan. De tekst en het opschrift zijn anders.

Op blz. 112 faux-titre: Ziele-Plicht, || Ambacht / ende Oeffeninghe / || Om te vercrijgen den besten Schat, || zijnde || De Ruste des Ghemoedts: || In desen leven beginnende. ||

De eerste druk:

't Stichtelyck / Cabinet: / met den aenwas van 't selve: / Bestaende in verscheyden / Ghedichten. / Door C. P. Biens. / *vignet* / Ghedruct t' Enchuysen, Voor Cornelis Jansz. Lastdragher, Boeck- / vercooper in de oude Wester. straet, / Anno 1640. / 64 blzz. 8°.

bevat in het 1e deel „Inleydingh, Raedt aen den Ouden, Leere aen de Jeucht, Lof der Studie, Lof der Ambachten, Vervolgh. Toeval" en in den

„Aenwas": De Landman, de Stheeman en de Zeeman. Het 1e deel is niet opgenomen in den 2den druk, het 2de deel is geheel anders en zonder plaatjes.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden. — R. W. P. de Vries.

[166.] Guil. vander Borcht Sedighe Sinne-beelden:
Op Den Aerdt
Der { Ghepluymde, Vier-voetighe, Waterighe, Ghekorven, (oft) Bloedeloose } Dieren.
Tot Brussel, By Ian Mommaert, achter 't Stadt-huys, in de Druckerye. M. DC. XLII.

In 16° oblong, signé A.3—M.2 (M.8), 96 ff. avec un grand nombre de figures sur bois représentant des oiseaux, des quadrupèdes, des poissons, etc. Dédié à Guill. van Blitterswyck, ancien échevin de Brux., dont les armoiries se trouvent au v° du titre. Le frontispice gravé par de Gheyn, porte: Sedige Sinne-beelden Op den Aert Der Dieren Door Guil. A Castro.

En vers.

Exemplaire, vu dans la collection-Serrure.

(Beschrijving van de Bibliotheca Belgica.)

[167.] Ian Vander Veens || Zinne-beelden, || oft || Adams Appel. || Verciert met seer aerdige Const-Plaeten. || Mitsgaders || Syne oude ende nieuwe ongemeene Bruydt-lofs ende Zege-zangen. || *Vignet met vierregelig vers in banderol er boven en tweeregelig er onder* || t'Amsterdam || By Everhard Cloppenburgh, Boeck-vercooper op 't Water. 1642.

(XXIV) 524 blzz. 4°. Sign. 4 onges. bl. .?..?.—.?..?..?.3 (.?..?..?.4) A.2—Vvv (Vvv.2).

Faux-titre gaat vooraf: „Ian Vander Veens / Zinne-Beelden, / oft / Adams Appel. / Mitsgaders / Syne oude ende nieuwe ongemeene / Brvydt-lofs / ende / Zege-zangen." / v° bl. Het vignet op den titel stelt een appel voor, waarin de voorstellingen van zonde en misdaad; aan weerszijden een figuur. S. Savry sc. v° den titel bl.

Opdracht aan de „Burghermeesteren, Schepenen ende Raedt Der Stadt Deventer" 7 blzz. Lofdichten, onderteekend: Nostra Damus Leti (de spreuk van Dan. Mostaert,) Adr. Sticke, Henr. Heydendal, Elck Hoor-naar 't Goede, Vervvin u Selven (J. Schipper) 6 blzz. „Aande Borgherye Der Stadt Deventer" ondert. Stuer Recht (J. van der Veen) 6 blzz. Laatste blz. v° bl.

Faux-titre: „Ian vander Veens / Zinne- / Beelden, / oft / Adams / Appel." v° (blz. 2) het eerste emblema. Blz. 3—5 de tekst enz. Het 1ste—18de zinne-

beeld hebben ieder 3 blzz. tekst, het 19de–50ste ieder 5 blzz. tekst, behalve het 34ste dat 7 blzz. tekst heeft en het 50ste dat er 4 heeft.

De zinnebeelden, 50 in getal, loopen tot blz. 266. Ze zijn langwerpig vierkant, genummerd, met tweeregelig bovenschrift in het Nederl. en tweeregelig onderschrift in het Fransch. De tekst bestaat uit een twaalfregelig vers met dezelfde tweeregelige boven- en onderschriften, gevolgd door een lied met aanwijzing var de stemme en nog een vers. De prenten zijn waarschijnlijk gegrav. door S. Savry. Op blz. 267 faux-titre voor het tweede gedeelte, de bruiloftszangen enz. bevattend.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk. Leiden. – R. W. P. de Vries.

[168.] Ian Vander Veens || Zinne-Beelden, || oft || Adams Appel: || Verciert met seer aerdighe Const-Plaeten. || Mitsgaders || sijne oude ende nieuwe onghemeene Bruydt-lofs || ende Zeghe-zanghen || *Titelprent* || t' Amsterdam, || By Jan Jacobsz Bouman, Boeck-ver- || kooper op 't Water, inde Salvater, 1646.

(XXII) 456 blzz. 8°. Sign. *3–**3, A.2–Ff.3 (Ff.4)

Titelprent verkleind met eenigszins andere spelling van de versjes en een rechthoekige cartouche onderaan. v° titel bl. Faux-titre: „Ian vander Veens / Zinne-Beelden, / oft / Adams Appel: / Midtsgaders: / sijne oude ende nieuwe ongemene / Bruydt-lofs / ende / zege-zangen." / v° bl Blz. V–X Opdracht. Blz. XI–XVI lofdichten. Blz. XVII–XX „Aan de Borgherye der Stadt Deventer. Blz. 1 faux-titre: „Jan vander Veens / Zinne- / Beelden, / oft / Adams / Appel." Blz. 2 het eerste emblema enz. tot blz. 198. De prenten hebben het Nederl. bovenschrift in twee regels behouden. Het Fransche onderschrift is vervallen. In de plaats daarvan staat het twaalfregelig vers onder elk emblema, waarna de overige tekst in eenige blzz. volgt. De prenten zijn natuurlijk kleiner. A rebours zijn n°. 14. 18 en 20; n°. 32 en 33 zijn met elkaar verwisseld.

Op blz. 199 faux-titre: „Ian vander Veens / Over- / zeesche / Bruylofs- / Zangen." waarna dat gedeelte volgt.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden.

[169.] Jan Vander Veens || Zinne-Beelden, || oft || Adams Appel: || Verçiert met seer aerdige Konst-Platen. || Mitsgaders || Sijne Oude en Nieuwe ongemeene Bruylofs-Zege-zangen, || Raetselen, uytgebeelt met zin-rijcke Uytleggingen; sijn Gul- || den en Yseren Eeuw; als mede een Nikkers-Praetje. || Noyt voor desen soo gedruckt. || *Titelvignet als bij N°. 168.* || t'Amsterdam, By Jan Jacobsz Bouman, Boeck-verkooper op || 't Water, over de Koorn-markt, in de Lelye onder de Doornen, 1659.

(XXIV) 456 (VI) 138 blzz. 8°. Sign. *3–**3 (**4) A.2–Ff.3 (Ff.4) a.2–i.5 (i.8).

v° titel bl. Volgt faux-titre: „Jan vander Veens || Zinne-Beelden, || oft || Adams Appel: || Midtsgaders || Sijne Oude en Nieuwe ongemeene Bruylofs-Zege-zangen, || Raetselen, Gulden en Yseren Eeuw; als mede || een Nikkers-Praetje" || v° bl. Volgt het voorwerk en werk zelf tot blz. 456 gelijk aan den druk van 1646.

De Raetselen enz. volgen dan nog in 6 ongep. en 138 gepag. blzz.

R. W. P. de Vries.

[170.] Jan Vander Veens || Zinne-Beelden, || oft || Adams Appel: || Verciert met seer aerdige Konst-Platen. || Mitsgaders || Sijne Oude en Nieuwe ongemeene Bruylofs Zege- || zangen, Raetselen, uytgebeelt met zin-rijcke Uytleg- || gingen; sijn Gulden en Yseren Eeuw; als mede || een Nikkers-Praetje. || Noyt voor desen soo gedruckt. || Den tweeden druck. || *Titelprent à rebours* || t'Amsterdam, || By Abraham de Wees, Boeck-verkooper, 1660.

(XXIV) 456 (staat 356) (VI) 138 blzz. 8°. Sign. *3—**3 (**4) A.2—i.5 (i.8).

Titelprent heeft in het vierregelig vers verschillen in spelling en minder hoofdletters. v° titel bl. Verder gelijk aan den druk van 1659, behalve dat alle prenten à rebours zijn, en 19 en 22 op elkanders plaats staan. Tevens verschillen in druk en spelling. Op blz. 356 vindt men onderaan: „Tot Campen, Gedruckt by Gerrit vander Tollen .... 1658."

R. W. P. de Vries.

[171.] Jan Vander Veens || Zinne-Beelden, || oft || Adams Appel: || Verciert met seer aerdige Konst-Platen. || Mitsgaders || Sijne Oude en Nieuwe ongemeene Bruylofs Zege- || zangen, Raetselen, uytgebeelt met zin-rijcke Uytleg- || gingen; sijn Gulden en Yseren Eeuw; als mede || een Nikkers-Praetje. || Noyt voor desen soo gedruckt. || Den tweeden druck. || *Titelvignet als bij n°.* 170 || t' Amsterdam, || By Abraham de Wees, Boeck-verkooper, 1662. ||

(XVI) 456 (staat 356) (VI.) 138 blzz. 8°. Sign: (*) 3—(*5) [*8] A.2—i.5 (i.8.)

Titel v° bl. faux-titre: Jan vander Veens / Zinne-Beelden, / oft / Adams Appel: / Midtsgaders / Sijne Oude en Nieuwe ongemeene Bruylofs Zege-Zangen, Raetselen, Gulden en Yseren Eeuw; als / mede een Nikker-Praetje v° bl Opdracht in 6 blzz. Lofdichten 6 blzz. Faux-titre: Jan vander Veens / Zinne- / Beelden, / oft / Adams / Appel. / v° eerste embl. Prenten en tekst gelijk aan n°. 170.

Bibl. Royale, Brussel.

[172.] Jan Vander Veens || Zinne-Beelden, || oft || Adams Appel. || Verciert met seer aerdighe Konst-Platen. || Mitsgaders || Sijne Oude en Nieuwe ongemeene Bruylofs Zege- || zangen, Raetselen, uytgebeelt met zin-rijcke Uytleg- || gingen; sijn Gulden en Yseren Eeuw; als mede || een Nikkers-Pratje. || Noyt voor desen soo gedruckt || *vignet als in de vorige drukken.* || t'Amsterdam, || By Michiel de Groot, Boeckverkooper || op de Nieuwen-Dijck, tusschen beyde de Haerlemmer- || sluysen, in de groote Bijbel. Anno 1663.

(XXIV) 456 (VI) 138 blzz. 8°. Sign. *3—**3, A.2—Ff.2 (Ff.4) a.2—i.5 (i.8).

Komt geheel overeen met n°. 170. Op blz. 456 vindt men onderaan: „Tot Campen, Gedruckt bij Gerrit van der Tollen.... 1664.

R. W. P. de Vries.

[173.] Jan Vander Veens || Zinne-Beelden, || oft || Adams Appel: || Verciert met seer aerdighe Konst-Platen. || Mitsgaders || Sijne Oude en Nieuwe ongemeene Bruylofs Zege- || zangen, Raetselen, uytgebeelt met zin-rijcke Uyt- || leggingen; sijn Gulden en Yseren Eeuw; || als mede een Nikker-Praetje. || Noyt voor desen soo gedruckt. || *Vignet als bij n°.* 171. || t' Amsterdam, || By Michiel de Groot, Boeckverkooper op den || Nieuwendijck, tusschen de Haerlemmer sluysen. 1669.

(XXIV) 456 (staat 356) (VI) 138 blzz. 8°. Sign. (*) 3—(**) 3 (**4) A.2—i.5 (i.8)

v° titel bl. Faux-titre: „Jan vander Veens / Zinne-beelden, / oft / Adams Appel. / Midtsgaders / sijne Oude en Nieuwe ongemeene Bruylofs, / Zege-zangen, Raetselen, Gulden en Yseren / Eeuw; als mede een Nikker-Praetje." / v° bl. Opdracht in 4 blzz. Lofdichten 6 blzz. Aen de Borgherije der Stadt Deventer 6 blzz. 1 bl. blad. Faux-titre. v° 1e emblema geheel gelijk aan n°. 171.

Bibl. Royale, Brussel.

[174.] Jan Vander Veens || Zinne-Beelden, || oft || Adams Appel, || Verciert met seer aardige Konst-platen. || Mitsgaders || Syne Oude en Nieuwe ongemeene Bruylofs- en Zegezan- || gen, Raatselen, uytgebeeldt met zin-ryke Uytleggin- || gen; sijn Gulden en Yseren Eeuw; als mede || een

Nikkers-Praatje: || Met een byvoegsel van verscheide gedichten; nooit || voor deezen zoo gedrukt. || *Titelprent als bij n⁰*. 170 || t' Amsterdam. || By de Weduwe van Gysbert de Groot, Boekver- || koopster op den Nieuwendyk, 1703. ||

(XXIV) 672 blzz. 8°. Sign. *3—**3 (**4) A.2—Tt.5 (Tt.8.)

V° titel bl. Faux titre: Jan Vander Veens / Zinne-Beelden, / oft / Adams Appel. / v° bl. Volgt het voorwerk gelijk aan de vorige drukken behalve dat op **1 r° en v° een nieuw lofdicht staat: „Op het Herdrukken van Wylen Jan vander Veens Zoo konstige, als vermakelyke Poëzy ondert. L. van Olst. De bl. blz. aan het einde is nu vervallen. Blz. 1—198 weer de emblemata, die gelijk zijn aan den druk n°. 170 behalve dat n°. 5, 12, 13, 19, 20, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 38, 42, 45, 46, 47, 49 niet à rebours zijn. De nos. 19 en 22 zijn op hun plaats. Weder verschillen in druk en spelling.

R. W. P. de Vries.

[175.] Jan Vander Veens || Zinne-Beelden, || oft || Adams Appel, || .... t' Amsterdam, || By d'Erve van de Weduwe Gysbert de Groot, || Boekverkoopster op den Nieuwendyk, 1703. ||

Titel gelijk aan den vorigen druk doch zwaarder gedrukt (het eenige verschil is, dat er in regel 12 staat „desen"). Voorwerk en tekst gelijk, behoudens druk-verschillen. Van de embl. zijn n°. 5, 13, 19, 20, 30, 31, 34, 38, 42, 46 à rebours. In de plaats van n°. 12 staat n°. 8, van n°. 27 staat n°. 36, van n°. 28 staat n°. 9, van n°. 29 staat n°. 26, van n°. 43 staat n°. 34, van n°. 44 staat n°. 2, van n°. 45 staat n°. 15, van n°. 47 staat n°. 41, van n°. 49 staat n°. 8. Zoodat de 12e, 27e, 28e, 29e, 43e, 44e, 45e, 47e en 49e prent ontbreken en de nummers 2, 9, 15, 26, 34, 36, 41 dubbel en n°. 8 driedubbel zijn.

R. W. P. de Vries.

[176.] Jan Vander Veens || Zinne-Beelden, || ofte || Adams Appel, || Verciert met seer aardige Konst-platen. || Mitsgaders || Syne Oude en Nieuwe ongemeene Bruylofs- en Zegezan- || gen, Raatselen, uytgebeeldt met zin-ryke Uytleg- || gingen; sijn Gulden en Yseren Eeuw; als || mede een Nikkers-Praatje: || Met een byvoegsel van verscheide Gedichten; nooyt || voor deezen zoo gedrukt. || *Titelprent als bij n⁰*. 175. || Te Amsterdam, || By Antoni Schoonenburg, en Zoon, 1745.

(XXIV) 672 blzz. bl. 8°. Sign. *3—**3 (**4) A.2—Tt.5 (Tt.8.)

Het voorwerk is, behalve verschillen in druk gelijk aan n°. 175; de prenten aan n°. 170 d. w. z. dat alle à reb. zijn (n°. 19 en 22 staan op hun plaats.)

R. W. P. de Vries.

[177.] Den Onderganck || des || Roomschen Arents, || door den || Noordschen Leevw. || Af-ghebeeldt in verscheyden konstige Figuren, met sin-rijcke || Verklaringhen der selver, beydes in en buyten rijm, vertoonende, in 't kort, || de gedenckvvaerdighste saken, die van den beginne, tot noch toe, || in dese oorlogen zyn omgegaen. || Met een verhael van den Doodt des Koninghs. || door || Bartholomevs Hvlsivs. || Hier zyn noch by ghevoeght de Victorien der Croon Sweden, || sedert de doodt des Autheurs vercreghen. || *vignet: Het wapen van Zweden door twee engeltjes bekransd met onderschrift: Gloria eius immortalis* || VVanneer ghy dannoch alschoon in de hoochten voerdt als eenen Arendt, ende maeckedet || uvven Nest tusschen de Sterren, soo vvil ick u doch van daer hier onder stoten, || spreeckt de Heere. Obadia 1.4 || t'Amsterdam, || Voor Crispin vande Pas. || In 't Iaer 1642.

(XIV) 92 blzz. 4°. Sign. *2—**2, A.2—M.2.

Gegrav. titel met opschrift: „Den Onderganck / des / Roomschen Arents / door den / Noordschen Leevw. || Alles met Kunstrycke Sinnebeelden, / ende de verklaringe van dien, soo in Rym als Prose, uytgedruckt, / door Weylandt Barth. Hulsius || Dienaer des God. W. ende / nu aent Licht gebrocht / door Crispin de Pas. / t' Amsterdam, / voor Crispin vande Pas / In 't Iaer 1642." / en afbeeldingen van Gustaaf Adolf ter linker zijde en het treurend Germania ter rechter zijde. v° bl. Boekdruktitel v° bl. *2 r°—*3 v° Opdracht aan de Staten Generael der Ver. Ned. *4 r°—**2 r° Lofdichten van Ioannes Westerburg. (Lat.) en Ioannes Ruytingius (Nederl.) *4 v° „Aenwysinghe van d'ordre, t'samen-hanginghe, ende inhout der Sinnebeelden in dit tractaetjen begrepen. A.1 r° faux-titre: „Den Onderganck / des / Roomschen Arents / door den / Noortseen Leevw." / v° prozatekst van het 1e embl. Laatste blz. v° bl. De emblemata zijn 29 in getal langwerpig vierkant (breeder dan hoog) boven aan de blzz. Onder elk staan 4 vierregelig versjes. Alle staan op de r° zijden der blzz. De tekst bestaat verder uit proza-beschouwingen v° de embl. over een of meer pag. De prenten zijn gegraveerd door Crispin de Passe behalve n°. 20 en nos. 25—29 die van een onbekenden graveur zijn. (zie Franken blz. 301.)

Univ. Bibl. Gent. — Kon. Oudheidk. Genootschap, Amsterdam.
R. W. P. de Vries.

[178.] Des Wereldts || Proef-Steen || ofte || De Ydelheydt door de Waerheyd || beschuldight ende overtuyght van || Valscheydt. || In het Latijn beschreven || Door den seer Edel. eñ Eerw. Heere || H. Antonivs A Bvrgvndia ||

Archidiaken van Brugghe, || Ende met Neder-landtsche Dichtē verlicht || door || Petrvs Gheschier, || Pastor van 't Princelijck Begijn-hof, || gheseijdt Den Wijngaerdt, || in Brugghe. || T'Antwerpen || Gedruckt bij de Weduwe ende Erfgenamē van Ian Cnobbaert. 1643.

(XXXII) 368 blzz. 4°. Sign. *3—****3 (****4) A—Zz.3 (Zz.4).

Gegrav. titel naar Abr. a Diepenbeke gegrav. door Th. Jon van Merlen. v° bl. Volgt een Ned. vers in 4 vierregelige coupletten, waarboven een wapen (A Loomans fecit) met den wapenspreuk (van J. Bouckaert) Sperans timeo. v° bl. In 4 blzz.: Opdracht aan den Heere Ivdocvs Bovckaert achtsten bisschop tot Ypre. Den Poet tot den Leser. 4 blzz. Inleydinghe tot den Proef-steen in 19 blzz. (vers).

De laatste ongepag. blz. bevat de Approbatie ged. Brugghe den laetsten Aprilis 1643. en Extract van 't Privilegie ged. Brussel 1 Aug. 1639. Volgt het werk zelf bevattende 50 emblemata door A. Pauli (enkele gesigneerd Æ en het 21ste voluit geteekend.)

De emblemata zijn ter halver pag. in ronden of hoekigen rand. Bovenaan staat „Ydelheydt" met een Nederl. gezegde en er onder: „Waerheydt", eveneens met een Ned. spreuk. Ze nemen een gansche pag. in. De tekst, die volgt, bestaat geheel uit verzen.

Het werk is een bewerking van: Mvndi Lapis Lydivs siue Vanitas per Veritatē falsi accusata & conuicta opera D. Antonii a Burgvndia. Typis viduæ Joan. Cnobbari Antuerp. 1639. De prentjes zijn geheel gelijk. De tekst in 't Latijn is in proza en geheel anders dan de Nederl. verzen.

Univ. Bibl. Gent. — R. W. P. de Vries.

[179.] Kroone || Der Vier || Hooft-Devghden, || Toe-ghe-eyghent aen de H. Maghet ende Moeder Godts || Maria; || Door Ernest van Veen, Advocaet ende VVerdeyn van || Sijne Koninghl. Majesteyts Munte deser Stede. || Tot Brvssel, || By Guilliam Scheybels, gesworen Drucker, op den || Anderlechtschen Steen-wegh, by de Roose, 1644. ||

(XII) 84 blzz. 8°. obl. Sign: *2—*3 (*5) A—F.2.

Gegrav. titel A. v. Does sculp, voorstellende Maria en Joseph met het kinds Gods, rechts bovenaan houden 2 engelen een doek vast onder een kroon, waar op staat: „Kroone / Der vier / Hooft-deughden, / Toe-ge-eygent aen de alder- / heylighste Maghet Maria. / Door Ernest van Veen, / Advocaet, ende Waerdyn van / Syne Con.lycke Ma.ts Munte." v°. bl. Boekdruktitel v°. bl.

*2—*4 r° opdracht „Ie Marie van Veen," (dochter van den Schrijver) met één embl. *4 v°—*5 v° lofdicht ondert. „L. B." gevolgd door een stukje proza.

Met blz. 1 begint het Eerste Capittel. Het is één doorloopend gedicht in 4 Capittelen verdeeld met 24 emblemata hier en daar er tusschen. De embl. zijn rond in vierkant gedrukt met een Lat. spreuk bovenaan.

Univ. Bibl. Gent (defect ex.) — R. W. P. de Vries.

[180.] Petri Baardt || Devgden-Spoor; || in de || On-Devghden || des werelts Aff-gebee- || ldt: Op den Regel: || Wat Kenner kan de || Werelt niet, Die door || der Menschen || Herte siet? || tot || Leewaerden. || bij Hans Willems || Coopman. || 1645. || Met Octroy ende || Privilegie. ||
394 (VIII) blzz. 8°. Sign. A.3—Bb.4 (Bb.8.)

Gegrav. titel met bovenst. opschrift, v° bl. Faux-titre: Petri Baardt || Deugden-Spoor; || in de || On-Deughden || des Werelts aff-gebeeldt: || Op den Regel: || Wat Kennaer kan de Werelt niet, || Die door der Menschen Herten siet? || v° Octroy gedat. 3 Jan. 1645. Blz. 5—7 Voor-Reden (in car. de civilité) gedat. „desen laesten Aprilis 1643," (waarin Baardt zegt: „dat het V. L. seer vreemt geven sal, hoe ick my ten tweden mael verstoute, dese mijne Beuselen V in handen te geven." De eerste druk, die ik niet kon raadplegen, verscheen onder den titel: Nebvlo Nebvlonvm, d.i. der Vielts affgerichtē Vielt, ofte boertig ernst. Overgeset uyt den Latynschen in onse Nederduytsche tale, door P. Baardt. Leeuw. 1634. 8°.) Blz. 8—12 „Aen-sprake Tot den Leser," (vers.) Blz. 13—15 „Kent u Selven," (vers.) Blz. 16 Begint het werk. 't Bestaat uit 35 „Ver-Eringhen" elk met een prentje over de geheele pag. met bovenschrift, gevolgd door een vers en „Notae" in proza. Bovendien nog twee prentjes éen op blz. 16 en éen op blz. 112, gelijk in vorm aan de andere. De ongepag. blzz. aan het eind bevatten het Register.

Het boekje is een Nederlandsche bewerking van Flitner's Nebulo Nebulonum. De prentjes komen ten deele overeen met die in de editie van dat werkje te Leeuwarden by Joannes Coopmans 1634. De volgende tabel geeft een overzicht.

Deugden Spoor.	Nebulo.	Deugden Spoor.	Nebulo.	Deugden Spoor.	Nebulo.
prent op blz. 16	—	12	14	25	9
1	1	13	23	26	21
2	2	14	16	27	28
3	3	15	15	28	30
4	—	16	17	29	29
5	—	17	20	30	11
5*	—	18	12	31	7
6	—	19	25	32	19
7	—	20	18	33	31
8	5	21	27	34	32
9	13	22	22	35	33
10	6	23	24		
11	10	24	8		

De 4e, 5e, 6e, 7e prent en die op blz. 16 en 112 zijn dus nieuw. De 4de en 26ste prent van de Nebulo zijn niet gebruikt. De Nebulo telt in het geheel 33 Odae, de Deugden Spoor 35 Ver-Eringen.

De tekst is geen vertaling, slechts een bewerking, meer of minder vrij, en veel uitgebreid.

Bibl. Mij der Ned. Letterk. Leiden. — Bibl. Royale, Brussel. — R. W. P. de Vries.

[181.] Petri Baardt || Devgden- || Spoor; || in de || On-Devghden. || Des Werelts || Aft-Gebeeldt. || tot Leewarden || By Steffen Geerts 1645.

326 (VIII) blzz. 8°. Sign. A.3–O.5 (O.8).

Gegrav. titel (anders dan bij den voorgaanden druk) v° bl. Faux-titre: Petri Baardt || Deughden-Spoor; / in de / On-Deugden des We- / relts affghebeeldt: / Op den Regel: Wat Kennaer kan de Werelt niet. / Die door des Menschen Herten siet? v° bl. Blz. 5–7 Voor-Reden. Blz. 8–12 Aensprake tot den Leser (vers). Blz. 13–15 Kent u Selven (vers). Blz. 16 begint het werk in 35 vereeringhen Met slechts 12 platen bij de ver-Eeringhen: 1, 2, 3, 5, 6, 9, 16. 17, 23, 29, 30, 35. De prenten zijn langwerpig vierkant, veel kleiner dan bij n°. 180 en kopieën naar die prenten. De 2e, 6e en 17e zijn à rebours, de 3e, 5e, 9e, 16e, 23e, 30e en 35e zijn geheel anders. De tekst is vrijwel hetzelfde. Op de ongepag. blzz. aan het eind: „Tot den Leser" in 1 blz. (verklarende den titel en de opschriften boven de blzz.) en Register in 6 blzz. Laatste blz. is bl.

Van blz. 49–205 is het opschrift boven de blz. niet meer. „Petri Baardt Deugden spoor" maar „Den Omghekeerde Nebulo Nebulonum." en van blz. 206–slot: „Den Omghekeerde Fielt der Fielten."

Deze druk bevat dus niet het octroy aan H. W. Coopman en aan het slot een „Tot den Leser" dat de andere editie mist.

Bibl. Mij der Ned. Letterk. Leiden. – Bibl. Haarlem. –
R. W. P. de Vries.

[182.] Ydelheyt || des || Werelts || door || P. Adrianus Poirters || S. I. || T'Antwerpen, || Bij de Weduwe ende Erfgenamen van Ian Cnobbaert 1645.

(XXXII) 178 (II) blzz. Sign. †3–††5 (††8) A–M (M.2).

Gegrav. titel met bovenst. opschrift. v° bl. Volgt in 9 blzz. Opdracht aan „Mijn Heeren de Superintendent. Raden ende Meesters, Avditeurs ende Greffier van sijne Majesteyts Rekeninghen." †7 v° prent met bovenschrift: „Verheffinghe der begheerten boven de Wereldtsche saecken" †8 vers. Volgt in 9 blzz. „Aen de waerachtighe Philothea" ††5 v°–††6 v° „Den schrijver tot sijn boecxken." gevolgd door een stuk proza. ††7 r° lofdicht van G v. E. v° lofdicht van Ioannes de Winde en ††8 r° lofdicht van P. I. H. v° afbeelding van Loyola staande op den wereldbol. (Zelfde prent doch, à rebours, als in Typus Mundi). Volgt het werk met 14 prentjes, langwerpig vierkant met gegrav. Lat. spreuk en gedrukt boven- en onderschrift in het Nederl. De tekst bestaat uit een vers en een „Aenspraeck" in proza. Er zijn dus in 't geheel 16 prentjes gegrav. door Ph. de Mallery met adres van J. Cnobbaert.

De laatste blzz. bevatten eenige liedekens. De ongepag. blz. aan het eind De approbatie ged. Ruremunde 2 Sept. 1644. v° bl.

Univ. Bibl. Gent.

[183.] Ydelheyd || des || Werelds || verciert met || zinnebeelden. || rijm-dighten || en || zede-leeringen || door || P. Adrianus Poirters || Priester der Societeyt Jesu || *vignet* || t'Antwerpen, || By Joannes Paulus Robijns, op het || Jesuitepleyn, in S. Joseph. 1714. || met approbatie en privilegie.
(XXII) 190 (II) blzz. 8°. Sign. 4 (?) onges. pag. A–N.4 (N.8).

Waarschijnlijk gaat hier dezelfde titelprent vooraf, als in n° 184. Boekdruktitel v° bl. Volgt 4 blzz. Opdracht van J. P. Robijns aan „Joannes Franciscus vander Aa, canonik en plebaen der cathedrale kerke van Antwerpen." A r° en v° vers: „Verheffinghe der begeerten boven de Wereltsche saecken." A.2 r°–A.6 r° „Aen de waerachtighe Philothea." A.6 v°–A.8 r° Den schrijver tot syn boecxken. Aan P. Adrianus Poirters ondert. G. v. E. A.8 v° afbeelding van Loyola staande op den wereldbol.

De overige emblemata staan op blzz. 8, 16, 28, 36, 44, 58, 76, 86, 96, 108, 120, 130, 148, 164.

De prentjes zijn vierkant in rand met gegraveerd onderschrift in Lat. en Nederl. en met Nederl. boven- en onderschrift. De tekst van elk emblema bestaat uit een vers, gevolgd door een Aenspraeck.

R. W. P. de Vries.

[184.] Ydelheyd || des || Werelds || verciert met || Zinnebeelden, || Rijm-dighten || en || Zede-leeringen || door || P. Adrianus || Poirters || Priester der Societeyt Jesu. || *vignet.* || t'Antwerpen, || Bij Joannes G. J. de Roveroy.
(XXIV) 190 (II) blzz. 8°. Sign. (4 onges. blzz.) A.–N.4 (N.8).

Titelprent H. F. Diamaer fec. met opschrift „vanitas". v° bl. Boekdruktitel v° bl. Opdracht aan J. Fr. van der Aa in 4 blzz. A r° en v° Verheffinghe der begeerten enz. (vers) Aen de waerachtighe Philothea A.2–A.6 r° – A.6 v°–A.8 r° Den Schrijver tot sijn boecxken, vers, gevolgd door een stuk proza en vers Aen A. Poirters door G. V. E. A.8 v° portret van Loyola. Bevat 14 andere emblemata gelijk aan en staande op dezelfde plaats als die in de ed. van 1714. De ongepag. blzz. bevatten Approbatie 29 Mey 1713 en v° Extract uyt d'acte van Privilegie 21 Oct. 1712.

Museum Plantin-Moretus.

[185.] Het Masker || vande || Wereldt || afgetrocken || Door || P. Adrianus Poirters || S. I. || T'Hantvverpen, By de Weduwe ende Erfgenaemen Ian Cnobbaerts.
(XXIV) 320 blzz. 4°. Sign. A.3–4, e–e.4, i–i.3 (i.4) A–Rr.2 (Rr.4).

Faux-titre: Het || Masker || vande || Wereldt, || af-ghetrocken || Door P. Adrianvs Poirters. || Societatis Jesu. || v° bl. Gegrav. titel met bovenst. opschrift. I. Thomas delin. A. V. Does sculp. v° bl. a.3–a.4 Opdracht aan .... de Superintendent, raeden, ende meesters, avditevr ende greffier van sijne

Majesteyts Rekeninghen. e–i.2 v° Het wit, ende ooghmerck vanden schryver. m. 1 embl. plaatje, door F. Bouttats; i.3 en 4 lofdichten van P. I. H. S. I., G. V. E. en de Facultas dat. Mechliniae 28 Jan. 1646.

Het werk bevat 20 embl. prentjes van versch. formaat door F. Bouttats. De tekst is in proza en poëzie. De opdracht is gelijk aan den opdracht in de Ydelheid des Werelts met een paar regels ingevoegd. Het vers tot het Boeckxen op blz. 9 ook, behalve het slot en het lofdicht van G. V. E.: „wordt Ptolomaeus hoogh-gheleert" enz. evenzoo geheel gelijk.

Univ. Bibl. Gent.

[186.] Het || Masker || vande || Wereldt || afgetrocken || door || P. Adrianus || Poirters. || S. I. || T' Antwerpen Bij de Weduwe ende Erfgenaemen van Ian Cnobbaert.

(XXXII) 382 blzz. 8°. Sign. §4–§§3 (§§8) A–Aa.4 (Aa.7.)

Faux-titre v° bl. Gegrav. titel (= 1e dr.) v° bl. Het voorwerk is gelijk aan dat van den 1en dr. Het werk zelf ook, behalve dat de 3de prent (op blz. 38) ontbr. en een nieuwe prent staat op blz. 308. De tekst is ook aan het eind vermeerderd. Op blz. 365 volgen eenige Liedekens.

Univ. Bibl. Gent. (defect ex.)

[187.] Het || Masker || vande || Wereldt || afgetrocken || door || P. Adrianus || Poirters. || S. I. || Den 6 druck. || T' Anwerpen (*sic*) Bij de Weduwe ende Erfgenaemen van Ian Cnobbaert.

(XXXII) 430? blzz. Sign. §4–§§5 (§§8) A–Dd.4 (Dd.7.)

Faux-titre: Het || Masker || vande || vvereldt, || vermeerdert, verbetert || Door P. Adrianvs Poirters, || Societatis Iesu. || VI. Drvck. || v° bl. Gegrav. titel als bij den 1sten dr. v°. bl. §3–§7 r° opdracht. §7 v° bl. §8–§§4 r°. Het wit ende ooghmerk van den schrijver. §§5 lofdicht van G. V. E. §§6 r° Tot het Boeckxen (Ie dr. blz. 9) v° een plaat van F. Bouttats over de geheele pag. §§7 r° en v° vers, §§8 lofdicht van G. V. E. v° Facultas ged. Mechliniæ 28 Jan. 1646.

Volgt het werk, geheel andere tekst hier en daar dan de 1e dr. Bevat vier emblemata meer (blz. 192, 366, 379, 390.) Op blz. 408 staat het embl. uit den inhoud v d 1en dr. Het 1e embl. is à rebours, het 7e is ten deele anders. Aan het eind Liedekens.

Univ. Bibl. Gent. (defect ex.)

[188.] Het || Masker || vande || Wereldt || afgetrocken || door || P. Adrianus || Poirters || S. I. || Den 8 druck || t' Antwerpen, voor Philips van Eyck inde 4 gekroonde Evange || listen. 1662.

(XXIV) 374 blzz. 8°. Sign: *2–**5 (**8) A–Aa.3 (Aa.4).

Gegrav. titel à rebours en veranderd in kleinigheden van dien in den 1en druk, v° bl. Blz. *2—*4 v° Opdracht. **—**4 r° „Het wit ende oogh-merck." Volgt lofdicht van G. V. E. in 2 blzz. „Tot het boecksken" veranderd van den 1en druk 2 blzz. Vers: „O lieve pijn, o soete smert" 2 blzz. Lofdicht van G. V. E. gedat. 13 August. 1649 „Wordt Ptolomæus hoogh geleert" en Facultas op 2 blzz. Op de laatste ongepag. blz. een prent (van G. Bouttats). Volgt het werk met 26 prentjes, alle, behalve die op blz. 12 à rebours van den 1en druk. Die op blz. 95 en 159 zijn veranderd, die op blz. 365 is dezelfde, als in het voorwerk van den 1en druk staat, die op blz. 127, 173, 326, 328 en 348 komen niet voor in den eersten druk. Ook de tekst is belangrijk veranderd en uitgebreid. Op blz. 369 Oorlof Aen den Goedt-jonstigen Leser. Op blz. 370—373 drie Liedekens. Laatste blz. bl.

Collectie Prof. Dr. Jan te Winkel.

[189.] Het Masker || vande || Wereldt || afgetrocken || door || P. Adrianus || Poirters || S. I. || Den 12 druck || t' Antwerpen voor Joannes Stichter in den Bergh || Calvarien. A° 1688.

(XVIII) 370 (VIII) blzz. 12°. Sign. A.2—R.4 (R.6).

Gegrav. titel (als in den 1en dr.) v°. bl. Aende Superindentent enz. 5 blzz. Het Wit en Oogmerck van den Schrijver 5 blzz. Op de gemaskerde werelt, lofdicht van G. V. E. 2 blzz. Tot het Boecksken 1 blz. Volgt een vers in 2 blzz. „O lieve pijn" enz. waartusschen zonder signatuur eene prent van Bouttats v° bl. Volgt „Aen P. Adr. Poirters" ondert. G. V. E. 31 August 1649. 1 blz.

Volgt het werk met anderen tekst dan de 1e druk en 5 plaatjes meer (op blz. 126, 173, 326, 338 en 347). De plaatjes op blz. 95 en 159 zijn eenigszins veranderd, enkele à rebours. Op blz. 364 staat het prentje dat in den 1en druk in het voorwerk staat.

De tekst is vermeerderd. Van blz. 368—370 eenige Liedekens. Op de ongepag. blz. Bladt-wyser en Facultas gedat. Mechliniæ 28 Jan. 1646.

R. W. P. de Vries.

[190.] Het Masker || vande || Wereldt || afgetrocken || Door || P. Adrianus || Poirters || S. I. || Den 13 druck. || t'Antwerpen by Joannes Van Soest op de || Groote Merckt in den Bonten Mantel.

375 (de eerste 19 ongenummerd) (IX) blzz. Sign. A.2—Aa.5 (Aa.8).

Gegrav. titel (= 1e dr.) v° bl. Blz. 1—19 voorwerk, gelijk aan dat in den VI druck (n°. 187) behalve dat de plaat en de Facultas er niet in zijn.

Tekst en prenten zijn ook gelijk aan dien druk met de volgende verschillen: de prenten zijn zeer slecht en zijn geteekend: M. V. W. f. (niet Bouttats) De prenten op blz. 56, 71 en 141 zijn à rebours. Die op blz. 173 is anders, die op blz. 345 is kleiner dan de correspondeerende

prenten. De prent, die in de VIe dr. ontbr. op blz. 304, is hier aanwezig.
De laatste ongepag. blzz. bevatten: Bladt-wijser, Facultas ged. Mechliniae 28 Jan 1646. en Privilegie (aan van Soest) ged. Brussel 18 July 1714.

Univ. Bibl. Gent.

[191.] Het || Masker || vande || Wereldt || afgetrocken dor || P. Adrianus Poir || ters st || den 13 Druck. || t Antwerpen bey Joannes van Soest.

375 (IX) blz. 8°. Sign. A.2–Aa.4 (Aa.8).

Voorwerk gelijk aan den vorigen druk. Bevat de prenten op blz. 30, 44, 56, 71, 86, 96, 110, 128, 141, 151, 173, 187, 201, 216, 225, 242, 255, 269, 282, 286, 293, 317, 333, 345, 354, 370.

Op blz. 373 Oorlof aen den Goet-jonstigen Leser. Blz. 374 en 375 Liedekens.

De ongepag. blzz. bevatten: Bladt-wyser en Facultas gedat. Mechliniae 2 January 1646 in 8 blzz. Previlegie gedat. Brussel 18 July 1714 en adres: Men vintse te Coop / t'Antwerpen / By Jean François van Soest, Boeckdrucker en Boeck- / vercooper op de Steen-houwers Vest / in 't hoogh huys 1741.

C. L. van Langenhuysen.

[192.] Het Masker || vande || Wereldt || afgetrocken || door || P. Adrianus || Poirters || S. I. || Den 13 drvck || t Antwerpen bij Martinvs Verdvssen op de || Schoen Merckt in t Vogelhuys, met Privilegi.

375 (IX) blzz. 8°. Sign. A.2–Aa.5 (Aa.8).

Gelijk aan n°. 190, behalve dat het embl. op blz. 44 eenigszins grooter hier is en die op blz. 56, 71. 141, 269 à rebours zijn. Ze zijn ook niet door M. V. W. gegrav.

Univ. Bibl. Gent.

[193.] Het Masker || van de || Wereld || afgetrokken: || en deeze aan haare || Beminnaaren. || Op een Godvruchtige en vrolijke wijze || in haar eigen gedaante || voorgesteld. || Verciert met Geestelijke Zinnebeelden, || Zoetvloeyende Rijmdichten en || Stichtelyke Zedeleringen. || Door || P. Adrianus Poirters, || Priester der Societeit Jezus. || Nieuwe druk met fraaije Plaaten. || Te Amsterdam, || By Theodorus Crajenschot, || op de Hoek van de Heerengragt en Hei- || steeg, in den Berg Sinai. 1767. ||

(XXVI) 376 (VIII) blzz. 8°. Sign: *2–*3 (*4) **–**5 (**8) A–Aa.5 (Aa.8).

Gegrav. titel à rebours: Het Masker vande Wereldt afgetrocken door P. Adrianus Poirters S. I. Den 13 druck T'Amsterdam By Theodorus Crajenschot. Boekverkoper. r° bl. Boekdruktitel v° bl. Voorwerk gelijk aan den VI druk (n°. 187), de prent staat hier op de laatste ongepag. blz., is à rebours en zonder onderschrift.

Het werk zelf is ook gelijk aan n°. 187 behalve dat alle prenten à rebours zijn, dat die op blz. 150 anders is (gelijk aan n°. 190 blz. 173) en die op blz. 340 kleiner (gelijk n°. 190 blz. 345). De prent die op blz. 304 hoort, is hier aanwezig. De prenten zijn slecht, doch weer naar die van Bouttats.

Univ. Bibl. Gent.

[194.] Het Masker || vande || Wereldt || afgetrocken || door || P. Adrianus || Poirters || S. I. || Den 13e druck. || T'Amsterdam || By A. v. Huyssteen op 't Rokkin, en || S. v. Esveldt over 't Meisjes Weeshuis.

(XXIV) 373 (IX) biz. 8°. Sign. *2—**5 (**8) A—Bb3 (Bb4).

Voorwerk gelijk aan den 12den druk, behalve dat de prent niet los is maar op **8 v° staat. Op **8 r° staat de Facultas R. P. Vice-Provincialis. De tekst is vrij gelijk, doch alle prentjes, ook de titelprent en de prent in het voorwerk zijn à rebours, behalve op blz. 30, 54 en 127.

De Facultas R. P. Vice-Provincialis ontbreekt natuurlijk achter de Bladt-wyser.

In de Amst. Univ. Bibl. is een ex. van dezen druk met onderaan overgeplakt het adres: t'Antwerpen, || Voor H. W. van Welbergen, || Boekverkoper. |

R. W. P. de Vries.

[195.] Het Masker || van || de Wereld || afgetrokken || Door Pater Adrianus Poirters. || Op nieuw overzien en verbeterd. || Dry en-dertigste Druk. || Gent, || Snoeck-Ducaju en Zoon, Drukkers, Veldstraat. || Met goedkeuring.

348 blzz. 8°.

Herdruk niet van den 1en druk maar van den lateren meer volledigen in modern Vlaamsch met titelvignet en 23 prenten door L. Defferrez gegraveerd naar de oorspronkelijke; zelfs verscheen nog een 35ste druk (Brussel).

Univ. Bibl. Gent.

[196.] Sedighe || Onderwiisen || der || Creatvren. || In Rhijm ghestelt. || T'Antwerpen, || By Iacob Mesens, op de Lombaerde veste, inden gulden Bijbel. || Anno M. DC. XLIX.

(I) 111 blzz. genummerd 1—56 8°. obl. Sign. (A) B—G (G8).

v° titel, vers bij den titelprent. Blz. 1 titelprent niet verticaal maar horizontaal geplaatst met inschrift: Apologi / creatv- / rarv. / v° vers van het eerste embl. enz. De prenten, 55 in getal, rechts op r° zijden; de tekst links v°.

De prenten zijn over de geheele pag., de tekst bestaat uit Lat. opschrift en achtregelige Nederl. versjes. Op blz. 56 de approbatie, Actum 4 Nov. 1648.

Bewerking van Apologi Creatvrarvm. G. de Jode excud. 1584. Met 65 prenten elk met 8 reg. Lat. vers er onder en Lat. vers met „Morale" er tegenover. Op de laatste blz.: „Excvdebat Gerardo Ivdae Christophorvs Plantinvs."

Museum Plantin-Moretus. – Univ. Bibl. Gent. – Collectie Vincent van Gogh.

[197.] De Doodt || Vermaskert || met des || Weerelts Ydelheyt || af-ghedaen || door || Geeraerdt van Wolsschaten || Prevost van Sijne Coninckljjcke Majesteyts || Munten des Hertooghdoms van || Brabandt, &c. || Verciert met de constighe Belden van den vermaer- || den Schilder Hans Holbeen. || *vignet* || t' Antwerpen, By Petrvs Bellervs. || Op de Melck-Marct inde gulde Trallie. || M. DC. LIV. || Met Gratie ende Privilegie.

(XIV) 328 blzz. 8°. Sign: (3)–(5) [(8)] A–X.3 (X.4).

Gegrav. titel: Een menschenhuid, waarop de titel, vastgehouden door twee gekleede geraamten, die bazuin blazen, v° bl. Boekdruktitel v° bl. Opdracht aan Ant. Triest bisschop van Gent ondert. Petrvs Bellervs, 10 Sept. 1654, in 4 blzz. Voor-reden in 7 blzz. De laatste ongep. blz. v° bevat: Approbatie ged. Antwerpen 22 Aug. 1654, en Privilegie ged. Brussel 5 Sept. 1654. Volgt het werk, met 18 houtsneden naar die van Holbein. De tekst bestaat uit een vers, een Overdenckinghe en een Byvoeghsel, beide in proza doormengd met poëzië. De houtsneden zijn klein, langwerpig vierkant.

Zie de beschrijving der prentjes in Catalogus van het legaat-Reichelt aan de Amst. Univ. Bibl. blz. 15.

Univ. Bibl., Amsterdam. – Museum Plantin-Moretus.

[198.] De Doodt || Vermaskert || met des || Werelts Ydelheyt, || afghedaen || door || Geeraerdt van Wolsschaten || Eertijts Prevost van Sijne Coninckljjcke Ma- || jesteyts Munten des Hertoghdoms || van Brabandt, &c. || Den laetsten Druck van veel fouten verbetert en || met veel Copere Platen verciert. || *vignet* || T'Antwerpen, || By Ian Baptist Iacops, op de Lombaerde- || vest, naest den hoeck van de Cammer- || straet inde Gulde Sterre. 1698. || Met Gratie en Privilegie.

383 (I) blzz. 8°. Sign. A.2–Aa.5 (Aa.8).

Boekdruktitel v° bl. Voor-reden blz. 3–9. Blz. 10 Extract vant Privilegie. Volgt het werk met 19 embl., anders dan in den druk van 1654. Ze zijn hier meer breed dan hoog, kopergravure en veranderde kopieën naar de houtsneden. Alle zijn à rebours, behalve de 5e, 13e, 14e en 16e. Aan het eind is de tekst vermeerderd en bevat 1 embl. meer, dan de druk van 1654. De laatste ongepag. blz. bevat de Approbatie gedat. Antwerpen 22 Aug. 1654.

Zie Cat.-Reichelt blz. 20.

Univ. Bibl. Amsterdam.

[199.] De Doodt || Vermaskert || met des || Werelts Ydelheyt, || af-ghedaen || door || Geeraerdt van Wolsschaten || Eertijts Prevost van Sijne Conincklijcke Ma- || jesteyts Munten des Hertoghdoms || van Brabandt, &c. || Den lesten Druck, Vermeerdert ende Verbetert, en || met veele kopere Plaeten daer toe dienende || verçiert. || *vignet* || T' Antwerpen, || By Ian Baptist Iacobs, Boeckverkooper || woonende op de Lombaerde-vest, naest den || hoeck van de Cammer-straet, in 't Huys || van Neringhe. || Met Gratie ende Previlegie.

(II) 383 (I) blz. 8°. Sign. A.2–Aa.5 (Aa.8).

Gegrav. titel P. B. f. (anders dan bij n°. 197) met opschrift „De Doodt vermaskert met des werelts ijdelheyt, afghedaen door G. V. W. t' Antwerpen by Jan Baptist Jacops. (De auteur zit te schrijven. Voor hem staan twee aangekleede geraamten) v°. bl. Boekdruktitel v° bl. Blz. 3–9 Voor-reden. Blz. 10 Extract uit het Privilegie gedat. Brussel 23 Maart 1698.

Volgt het werk met 19 emblemata, gelijk aan die in n°. 198, evenals de tekst, die ook het emblema aan het eind bevat. De laatste ongepag. blz. bevat de Approbatie ged. Antwerpen 22 Aug. 1654.

Bibl. Antwerpen.

[200.] Het || Heyligh || Herte || ver-eert || aen alle || Godtvrvghtighe || Herten || voor eenen || Niev-iaer. || Verciert met Beelden || en Poësie. || Door eenen Priester der || Societeyt || Iesv.

(XVI) 192 (XVI) blzz. 8°. Sign. a.3–a.5 (a.8) A–N.5 (N.8).

Boekdruktitel v° bl. Gegrav. titel Fruytiers delin. F. Clouwet sculpsit) met opschrift: Het Heylich Herte / T'Antwerpen, / Bij Cornelis Woons in de Sterre A°. 1659. / Met Gracie ende Priuilegie. / v° bl. Volgt in 12 blzz. „Dedicatie aen den Saelighen Stanislavs Koska van de Soc. Iesv." met 1 prentje. Volgt het werk zelf, aanvangende met een „Inleydinghe" en verder verdeeld in 10 vertooningen in proza en poezie en een Slot-reden, met 1 prent. De laatste ongepag. blzz. bevatten de Bladt-wijser en de Approbatie dat. 22 Dec. 1658, de Facultas en Consent van den Hove. v° bl. Het werk

zelf bevat 13 prentjes, kopieën naar de prentjes van A. Wierix voor het werk: Cor Iesv amanti sacrvm, beschreven bij Alvin p. 260 en wel de volgende: titre, 1, 2, 4, 5, 15, 9, 12, 11, 6, 14, 8, 17.

De prentjes zijn met de Lat. zesregelige versjes er onder gegraveerd. De twee prentjes in de Dedicatie en de Slot-reden zijn geheel anders en wel genomen uit: Specvlvm peccatorvm aspirantivm ad solidam vitae emendationem siue admiranda S. Augustini conversio historica eivsdem narratione discvrsibvs moralibvs et emblematis adornata.... Auctore P. F. Io Mantelio. Antverpiae. Apud H. Aertssens 1637. 4° (Mus. Plantin-Moretus) Misschien zijn ze van P. de Jode (de titel van dat boek is door De Jode gegraveerd). Schrijver van Het Heyligh Herte is pater A. Poirters.

Univ. Bibl. Gent.

[201.] Het || Heylich || Herte || ver-eert || aen alle || Godtvrvghtighe || Herten || voor een || Niev-iaer. || II. Drvck || Rijcker van Stoffe, van || Beelden en Poësie. || Door eenen Priester der || Societeyt || Iesv.

258 (de 5 eerste ongepag.) (XIV) blzz. Sign: A.3–R.5 (R.8).

Boekdruktitel v° bl. Gegrav. titel, gelijk als in den 1en dr. doch met jaartal A° 1660. v° bl. Blz. 5–17 Dedicatie, uitgebreider dan in den 1en druk, met een portretje van Koska met het kind Jesus (de prent uit den 1en dr. staat niet hier maar op blz. 60).

De tekst zelf is ook meer uitgebreid en bevat, behalve de 15 prentjes van den 1en druk in zeer slechten afdruk nog 7 andere prenten van geheel ander karakter, dan de prentjes naar Wierix. (Op de blzz. 77, 93, 113, 156, 179 portret van den Heer H. Franc. Xaver. Wonderin, 201, 248). In 't geheel dus 23 prenten. Hiervan zijn die op blz. 77, 93, 113, 156 en 201 uit het Specvlvm peccatorvm van Mantelius, (op blz. 276, 262, 212, 314 en 342). Die op blz. 77 is veranderd: in de plaats van een oude vrouw is de Heer Jesus gesteld.

Univ. Bibl. Gent.

[202.] Het Heylich || Herte || ver-eert || aen alle || Godtvrvchtighe || Herten || voor een || Nieuv-iaer. || III. Drvck || Rijcker van Stoffe, van || Beelden en Poësie. || Door eenen Priester der || Societeyt || Iesv.

258 (XIV) blzz. Sign. A.3–R.5 (R.8).

Editie, volkomen gelijk aan den 2en druk, behalve dat de gegrav. titel het jaartal 1669 draagt. De prentjes zijn in slechteren afdruk.

Univ. Bibl. Gent.

[203.] Het || Heylig || Herte || ver-eert || aen alle || Godtvrugtige || Herten || voor een || Nieuw-jaer. || Rijcker van Stoffe, van || Beelden en Poësie. || door || P. Adrianus || Poirters || Priester der Societeyt Jesu. || 't Antwerpen, || By Joannes G. J. de Roveroy.

(XVI) 221 (VII) blzz. 4°. Sign. B–G (H.2).

Tegenover den titel een prent door Jo. van Sande. Op den titel volgt een portret van Koska met het kind Jesus op den arm r° bl. Opdracht in 13 blzz. De 16e ongep. blz. bevat een prent door Michiel Bunel: nativitas Christi (copie naar Rubens, volgens den heer Max. Rooses). Volgt het werk met 17 prentjes uit Haeften's Schola Cordis, Poirters' Ydelheid der Wereld en and. De prenten zijn versleten. De tekst is dezelfde, als bij de vorige drukken. De laatste ongepag. blzz. bevatten den bladwijzer.

Collectie Max. Rooses.

[204.] Bloem- || Tuyntje, || Bestaende in || Inderlycke Bedenckingen, Gelyc- || kenissen, ofte Exempelen: mids- || gaders eenige Sang-Rymen, || ofte Liedekens. || Te samen ghestelt door || Jan Claesz. Schaep. || Verçiert met kopere Platen. || *vignet* || Te Wormerveer, by den Autheur. || Men vindtse mede te koop t'Amsterdam / by || Jan Riewertsz. Boeckverkooper / in Dirck || van Assensteegh. 1660. ||

(XXXII) 238 (II) blzz. Sign: *3—**5 (**8) A—P.5 (P.8).

Titelprent met opschrift: Bloem-Tuyntje. v° bl. Titel v° spreuk uit Proverb. 24 : 30 en acht regelig versje onderteekend J. C. „Aen den goetgunstigen Leeser" 12 blzz. ondert. Jan Claesz. Schaep. Volgen 9 verzen op 12 blzz. onderteekend J. C.; C. J.; C. J.; J. J.; C. J.; J. J.; Houdt goô wacht; J. J.; Houdt goê wacht. Register 4 blzz. Volgt het werk, bestaande uit 80 „Bedenckingen" met prentjes bij n°. 2, 7, 12, 24, 29, 40, 43, 47, 50, 57, 59, 61, in kopergravure. Volgen eenige gedichten, Ghelijckenissen, Stichtelijcke Sangh-Rijmen, Spieghel over de Levendighe, en op blz. 238 en de volgende blzz. „Register der Liedekens", gevolgd door een lijst van eenige Drukfouten. Op de laatste blz. het adres: t' Amsterdam, Gedruckt by Tymon Houthaak, op de Nieuwe-zijds Kolck / inde Vogel Struys. 1660.

Bibl. Mij der Ned. Letterk. Leiden.

[205.] Bloem- || Tuyntje, || Bestaende in twee deelen: || Het eerste in || Innerlyke || Bedenkingen, || En || Gelykenissen. || Het tweede in eenige || Sang- en Lees-Rymen. || Te samen gestelt door || Jan Claesz. Schaep. || Verçiert met koopere Platen. || Den tweeden Druk, verandert en vermeerdert. || t'Amsterdam, || Voor Jan Rieuwertz., Boeckverkooper / in Dirck van || Assen-steeg / in 't Martelaars-boek. 1671.

(XVI.) 301 (III) blzz. 8°. Sign: *3—*5 (*8) A—T.5 (T.8).

Titelprent, als in den 1en dr. v° den titel de spreuk uit Proverb. en het acht regelig versje ondert. ditmaal: „Godt de Prijs." „Toe-eygening aen mijn kinderen" 4 blzz. „Aen den Leser" 3 blzz. „'t Boek tot den Leser" ondert. C. J.

(het 2de vers in den 1en druk op blz. XVIII). 1 blz. en „'t Boek tot den Leser op den tweeden Druk" ondert. „Godt de Prijs" 1 blz. „Register der innerlijke Bedenkingen" 3 blzz. Volgt het werk zelf tot 110. „Bedenkingen" uitgebreid. De 12 prentjes zijn dezelfde: bovendien is het vermeerderd met 7 buitentekst-platen. v° bl., 6 tafereelen uit de H. Schrift en één, Kebes Tafereel voorstellend. Ten slotte de Sang-Rijmen enz. eveneens vermeerderd. De laatste blzz. bevatten Register der Liedekens, en „Voor de Boeke-binders."

Bibl. Mij. der Ned. Letterk. Leiden.

[206.] Bloem- || Tuyntje, || Bestaande in twee deelen: || Het eerste in || Innerlyke || Bedenkingen, || En Gelykenissen. || Het tweede in eenige || Sang- en Lees-Rymen. || Te samen gestelt door || Jan Claesz. Schaep. || Verçiert met koopere Platen. || Desen derden Druk nogh vermeerdert met een Aanhangsel. || *vignet* || t'Amsterdam, || By Jan Rieuwertz. de Jonge, en Jan Bloem. || Boekverkoopers, 1686.

(XVI) 317 (III) blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A—V.5 (V.8).

Het voorwerk en werk zelf is gelijk aan den 2en druk, behalve dat de buitentekst-prenten er niet in behoeven te zijn, de laatste die van Kebes Tafereel ontbreekt in dezen druk; volgens een bericht op de laatste blz.: „Also eenige losse Plaetjes hier dikwils by gebonden worden...." Op blz. 301 begint het Aanhangsel. De laatste ongepag. blzz. bevatten: Register en het bovenstaande bericht.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden.

[207.] Bloem- || Tuyntje, || Bestaande in twee deelen: || Het eerste in || Innerlyke || Bedenkingen, || En || Gelykenissen. || Het tweede in eenige || Sang en Lees-Rymen. || Te samen gestelt door || Jan Claesz. Schaep. || Verçiert met koopere Platen. || Desen vierden Druk nogh vermeerdert met een Aanhangsel || *vignet* || t'Amsterdam, By Jan Rieuwertsz., Stads-drukker en Boekver- || koper in de Beurs-straat, in 't Martelaersboek 1697.

(XVI) 317, (III) blzz. 8°. Sign. *3—*5 (*8) A—V.5 (V.8).

Geheel gelijk aan den 3en druk, behalve dat het Register aan het eind over alle 3 ongep. blzz. loopt en het Bericht aan de Boecke-binders vervallen is. De buitentekst-prenten komen in dezen druk niet voor.

Bibl. Mij der Ned. Letterk, Leiden. — Bibl. Haarlem.

[208.] Bloem- || Tuintje || Bestaande in twee deelen: || Het eerste in || Innerlyke || Bedenkingen, || En || Geleikenissen. || Het tweede in eenige || Zang- en Lees-Rymen. ||

door || Jan Claasz. Schaap. || Den vyfden Druk met meer dan de helft Koopere || Plaaten vermeerdert. || *vignet* || t' Amsterdam, || By Jacob ter Beek, Boekverkooper in de || Beursstraat, op de hoek van de Papenbroeksteeg, || in de Gekroonde Bybel. 1724. ||

(XVI) 403 (IX) blz. Sign. *4— (*8) A—Cc.4 (Cc.6).

Faux-titre: Bloem- / Tuintje, / door / Jan Claasz Schaap. / v° het achtregelig versje „Op de Tytel van 't Boek." Blz. III titelprent met onderschrift: Te Amsterdam by Jacob ter Beek Boekverkoper A° 1724, v° bl. Blz. V boekdruktitel v° de spreuk uit de Proverbia. Blz. VII—X Toe-eigening aan myn Kinderen. Blz. XI—XIII Aan den Lezer. Blz. XIV, XV de twee versjes „'t Boek tot den Lezer," en op blz. XVI 't Boek tot den Lezer op den vyfden druk. Volgt het werk zelf met de prentjes uit de vorige drukken en bovendien prentjes gegraveerd door I. Lamsvelt bij de 78e, 83e, 84e, 90e, 94e en 104e Bedenking.

Op blz. 237 beginnen de Stichtelyke Zang-rymen met 9 plaatjes van I. Lamsvelt op blz. 238, 239, 241, 261, 268, 283, 297, 324, 328.

De laatste ongepag. blzz. bevatten een „Register en een Register van boeken die by Jacob ter Beek gedrukt of te bekoomen zijn."

R. W. P. de Vries.

[209.] Christelyke || Staets-Vorst || in || Hondert Sin-spreuken afgebeeld || Door || Didacus Saavedra || Faxardus, Ridder, &c. || In 't Nederlands vertaelt. || t'Amsterdam, || Voor Jan Jacobsz, Schipper, || En Borrit Jansz. Smit. || Boekverkoopers, 1662.

(XX) 1001 (IX) blzz. 8°. Sign. 2 ongesign. bladen, A.2—Sss.3 (Sss.8).

Gegrav. titel: „Tempel der Eeren" met opschrift „D. Savédraes Sin-spreuken van Staet" v°. bl. Boekdruktitel v°. Wapen van Mr. Johan van Reigersberg. Opdracht aan Mr. Johan van Reigersberg.... onderteekend: M. S. (de vertaler, M. Smallegange?) in 2 blzz. „De scryver aen den.... Vorst van Spaenjen" gedat. 10 Iuly 1640, op A.2—A.3 r°. A.3 v°—A.6 v° „Aen den... Leser met 1 zinnebeeld. Volgt nog in 4 blzz.: Brieven van Erycius Putianus, Raedts-heer en Gheschiedenis-Schrijver des Koninks.

Volgt op Fol. 1 het eerste emblema. Ze zijn ovaal in geornamenteerde lijst, 101 in getal met Nederl. spreuk er boven en worden gevolgd door een proza-tekst. De laatste ongepag. blzz. bevatten „Op de Doodt.... van Didacus Saavedra met 1 embl. gelijk in vorm aan de overige en een vers (2 blzz.), en een „Orden des heelen Wercks" in 7 blzz.

In de Lat. editie in fol. van 1649: Idea Principis Christiano-Politici. is het 47e embl. gesigneerd: Joan Sadeler fecit.

R. W. P. de Vries.

[210.] Christelyke || Staets-Vorst || in || Hondert Sin-spreuken afgebeeld || Door || Didacus Saavedra || Faxardus, Ridder, &c. || In 't Nederlands vertaelt. || *vignet* || t'Amsterdam, || Uyt de Boeckwinkel van Arent van den Heu- || vel, Boeckverkoper by de Nes, inde Pieter- || Jacob-straet, 1663.

(XX) 1001 (IX) blzz. 8°. Sign. 2 ongesign. bladen, A.2—Sss.3 (Sss.8).

v° titel, wapen (van J. van Reigersberg). Volgt in 2 blzz. Opdracht aan.... M. Johan van Reigersberg onderteekend M. S. Volgt A.1 gegrav. titel, met opschrift: D. Savedraes / Sin-spreuken / van / Staet. / v° bl. A.2—A.3 r° „De schryver aen den".... vorst van Spaenjen. A.3 v°— A.6v° Aen den Goet-gunstighen Leser met 1 zinnebeeld. Volgt nog in 4 blzz. Brieven van Erycius Putianus, Raedts-heer en Gheschiedenis-Schrijver. Volgt op Fol. 1 het eerste emblema. Ze zijn ovaal in geornamenteerde lijst, 101 in getal met Nederl. spreuk er boven en worden gevolgd door een proza-tekst. De laatste ongepag. blzz. bevatten: „Op den Doodt van.... Didacus Saavedra met 1 embl. gelijk aan de vorigen en een vers (2 blzz.) en Orden des heelen wercks in 7 blzz. Waarschijnlijk geheel gelijk aan de editie van 1662"; ik kon het niet vergelijken.

Bibl. Royale, Brussel.

[211.] De Kruys-Leer || ter || Zaligheydt. || Opgerecht door || *wapenschild met monogram van Ev. Meyster* || ἡ ἀρητ ἡμέγιστον. || nil virtute prius. || t'Amsterdam, || Ter Druckery van Kornelis de Bruyn, voor-aen || in de Nieuwe Lely-straet. M DC LVIII.

(XXXII) 120 (XIV) blzz. 8°. Sign. *2—**5 (**8) A.—I.3 (I.4).

Titel v°. Tekst uit I Cor. 1 . 18. *2 r° „Berichting en versoeck, Op d'aenvang deses Boeck." (vers.) v° „Afbeeldinge van de Titul-prent' in vers. *3 r° titelpr. v° twee verzen. *4 Opdracht aen de.... Me-vrouwen, Juffrouwen van Uitrecht. *5—**6 v° verschill. lofdichten, gedichten en proza-opdrachten van Ev. Meyster en and. **7 r° faux-titre „Dat eerste boeck. Lente." v° „Vertoogh deses Zinnebeelds." (vierreg. vers) **8 r° 1e embl. De emblemata zijn 4 in getal en staan tegenover de v° zijden van de 4 faux-titres van het werk. De tekst bestaat behalve uit de versjes v° de faux-titres, uit stichtelijke beschouwingen in proza. De prenten in kopergravure zijn over de geheele pag. met een Lat. spreuk als onderschrift. De laatste ongep. blzz. bevatten Slot en Eynd, Eerdichten, Druk-feylen. I.3 v° het wapen van den autour. I.4 r° Wapen-stands bericht Tot den Koopers. v° bl.

Er bestaan ook exemplaren met het adres op den titel: „Ter Druckery van Kornelis de Bruyn, woonen- / de in de Heere-straet. MDCLVIII.

Univ. Bibl. Gent. — R. W. P. de Vries.

[212.] Het geestelijck || Jubilee || Van het Jaer O. H. M. DC. L. || Ofte || Vreugde van 't Berouw, || Verbeelt door 't

gesucht der || Tortelduyven || nae haer gayke. || Ende door de wederkomste van de Duyve || in d' Arcke van Noë. || Qui feminant in lachrymis, in exul- || tatione metent. Psam 125. || Tranen gesaeyt. || Chronographicum. || bLijDtsChap gheMaeyt. || Gedicht door || Joannes van Sambeeck P. D. S. I. || t' Antwerpen, || By Philips van Eyck, inde vier gekroonde Euangelisten.

398 (XVI) blzz. 8°. Sign. A.3–Cc.5 (Cc.8).

Gegrav. titel: hetzelfde opschrift, anders geschikt met enkele verschillen in spelling in een rand. Er onder: t' Antwerpen / voor philips van Eyck. 1663. / v° bl. Boekdruktitel v° bl. Volgt het werk met 30 embl. Deze zijn ter halver pag. onregelmatig gesteld. Ze zijn zeer eenvoudig, enkele zelfs alleen uit letters in zekere orde geschikt bestaande. Ze zijn rond in rand waarin een Lat. spreuk. Op blz. 245 faux-titre evenals de gegrav. titel: Den || Ghewonden || en weer || ghevonden || brvydegom || van een || medelijdende || ende || vereenichde || siele || naer lijden || verblijden || in rhijm gestelt || door || ioannes van Sambeeck || S. I. || Arundo palma || Conqassata depressa resurgit. || v°. Blz. 247 „Den / A. B. C. / Van het Lijden / Jesu. / Hier heb ick voor u leven. / Een A. B. C. geschreven. / Leest wel / Leeft wel" / v° het a. b. c. De ongepag. blzz. bevatten den inhoud, de liedekens en de stemmen.

Univ. Bibl. Gent.

[213.] De || Minnende || Siele || gheschoncken || aen alle liefhebbers || Godts || voor een || nievw-iaer. || *vignet met I.H.S.* || T'Antwerpen, || By Michiel Cnobbaert in S. Peeter. 1665.

46 (II) blzz. 12°. Sign. A.4–B.5 (B.12).

Faux-titre: De / minnende / Siele / gheschoncken / voor een / nieuw-jaer. / v° bl. Plaat: Christus door dood en duivel bedreigd. v° bl. Boekdruk-titel v° bl. Op blz. 7 begint het boek, verdeeld naar de maanden, elk met één embl. op de gansche blz.; er boven 2 regelig-, er onder vier reg. versje. Volgt nog in proza van 1 of meer blzz. Schriftuer en Exempel. Op blz. 40 nog een embl. „Pvre liefde vande minnende siele vanden heylighen Franciscvs Xaverivs" met een vers en op blz. 42 nog „Minnende siele-klacht tot het kindeken Iesvs" vers met plaat. In het geheel dus 14 embl. en een plaat. De ongep. blz. bevat r° „Besluyt" acht reg. vers op gegrav. prent. v° „Superiorum permissu." Vidit et approbavit J. de Capua, Can. & lib. Cens. Antv.

Univ. Bibl. Gent. – R. W. P. de Vries.

[214.] De || Lydende || Siele || gheschoncken || voor || een nievwiaer. || tot troost || van alle || Bedrvckte. || Den 2 druck, vermeerdert ende verbetert. || *vignet met I.H.S.* || T'Antwerpen, By Michiel Cnobbaert, in S. Peeter. 1665 ||

47 (I) blzz. 12°. Sign. A.3–B.6 (B.12).

Gegrav. titel: De || lydende || siele || gheschoncken || voor || een nieuw || Jaer. || Door || Æ. D. S. Soc. Iesv. || t'Antverpen Bij Michiel Cnobbaert || in S. Peeter. Anno 1664. v° bl. Boekdruktitel v° bl. Voor-reden 2 blzz. Blz. 7 beginnen de embl. verdeeld naar de maanden, elk met een embl. op de gansche pag. Er boven den naam van de maand, een tweereg. vers en een spreuk. Er onder twee regels. Volgt de tekst, best. uit Schriftuer, Exempel en Ghebedt. Op de ongep. blz. „Besluyt." (zes regelig versje en bijbelspreuk).

Univ. Bibl. Gent. — Museum Plantin-Moretus. — R. W. P. de Vries.

[215.] Sinne-Beelden || der || Devghden || voor || een nieuwiaer || gheschoncken || aen || Alle Godt-vruchtighe sielen. || Vermeerdert ende verbetert. || Derden druck. || *vignet met I. H. S.* || T'Antwerpen, || By Michiel Cnobbaert, 1667.

24 blzz. 12°. Sign. A.3—A.6 (A.12).

v°. den titel op blz. 2 het eerste embl. De embl. zijn 11 in getal, rond op het midden van de pag. de eerste 5 op de even blzz. de laatste op de oneven blzz. Bovenaan een opschrift en tekst. Er onder een spreuk in tweeregelig vers en een tekst. Er tegenover een Exempel in proza. Op de laatste ongepag. blz. een tienregelig vers.

Museum Plantin-Moretus. — R. W. P. de Vries.

[216.] De || Heyr-Baene || des || Cruys, || Waer-langhs alle soorten van menschen worden || ghewesen, ende sekerlijck gheleert, om door de || cruycen van alderhande lijden oft teghen- || spoedt van dese bedroefde tijdelijcke wereldt, || ghemackelijck te gheraecken tot de eeuwighe || vreught-saligheyt des Hemels. || In 't Latyn beschreven door den Eerw. en Hoogh-gheleerden Heere, || Heer Benedictus Haeftenus, Proost van het || Ghereformeert Klooster van Affligbem, van || het Orden van den H. Benedictus. || Nu nieuwelinghs vertaelt / ende verciert || met veel fijne figuren || door || P. Petrus Mallants, || Carthuyser tot Brugghe. || Te Brugghe, || By Lucas vanden Kerchove, Boeck-drucker || woonende in de Breydel-straete. || 1667.

(XXIV) 372 (II) blzz. Sign. a.5—b.2 (b.4) A—Aa.2 (Aa.3).

Gegrav. titel (anders dan in de Lat. editie's 1635 en Antw. Verdussen 1728 die gelijk zijn) F. Clouwet fec. v° bl. Boekdruktitel v° bl. a.5—8 Dedicatie aan Joannes Chavvet door den vertaler. Volgen 3 lofdichten van A. A. P. Croon, P. J. V. Hooch en Peyst op u Kerchof L. V. K., Tot den Leser, Aen-spraeck van den Autheur tot den Reysende man. Volgt het

werk met 14 embl. prenten, kopieën naar de Lat. uitgave (die veel meer prenten heeft). Tekst in proza. Aan het slot de Approbatio 30 Martii 1667 en de Facultas. Op de ongepag. blz. Verbeteringen.

Bibl. Royale Brussel.

[217.] Het Voorhof || der || Ziele, || Behangen met leerzaeme Prenten en || Zinnebeelden, || Door F. v. H. || Fortior est, qui se, quam qui fortissima vincit || Mœnia— — — || *vignet* || Te Rotterdam, || By Fransois van Hoogstraeten, || Boeckverkooper. Anno 1668.

(XVI) 199 (IX) 4°. Sign. *3—**3 (**4) A—Cc.3 (Cc.4).

Gegrav. titel door Rom. de Hooghe met opschrift: F. V. Hoogstraetens' / Voorhof / der / Ziele. / en drie Latijnsche regels onderaan. v° bl. Boekdruktitel v° bl. Opdracht aan Mr. Johan de Vries in 4 blzz. Volgen 8 blzz. lofdichten van H. Dullaart, S. van Hoogstraten, C. van Santen, J. Zoet, en P. van Bracht. Volgt het werk met 60 platen door R. de Hooghe met opschrift (meest een tekst) en nog een regel er boven en gevolgd door een vers. Ze zijn langwerpig vierkant. Op de ongepag. blzz. nog.: „Bemerckingen op eenige punten van het Lijden onzes Zaligmaekers." en op de laatste 2 blzz.: Bladtwijzer met aan het eind het adres: Tot Rotterdam, Gedruckt by Hendrik van Puer, Boekdrucker op de Keysers-gracht achter Visschers-dijck. 1668.

R. W. P. de Vries.

[218.] De || Reysende || Siele || tot d' eeuwigheydt || voor || een nieuw-jaer || gheschoncken || aen || Alle Lief-hebbers van haere saligheydt. || door eenen Priester der Societ. Iesu. || Den tweeden Druck || *vignet met I. H. S.* || t' Antwerpen, || By Michiel Cnobbaert, in S. Peeter, 1669.

48 blzz. 12°. Sign. A.2—B.5 (B.12).

v° den titel een tekst Hebr. 13 v. 14. Blz. 3—5 Voor-dicht. Blz. 6 het eerste emblema.

Bevat 5 prentjes over de geheele pag. met een tekst er onder. Bij elk behoort een tien-regelig versje en een Capittel in proza.

Museum Plantin-Moretus. — R. W. P. de Vries.

[219.] Faems Weer-Galm || der || Neder-duytsche Poësie || van || Cornelio De Bie || Tot Lyer, || Uyt sijnen tydts overschot vrymoedelijck || voor-gestelt op de domme waensucht || des wereldts, || ghenoempt, || Werelts Sots-Cap || vol || zedige Moraliteyten en Sinne-beelden. || Vanitas

Vanitatum & omnia Vanitas || præter amare Deum. || *vignet: twee klaver-bladen.* || Tot Mechelen, || Gedruckt by Jan Jaye inde Boodtschap, 1670.

(XLVIII) 392 (VIII) blz. 8°. Sign. *3—***5 (***8) A—Bb.5 (Bb.8).

Titel v°. bl. Titelprent (de Faam blaast op haar hoorn, wat door de echo weerkaatst wordt; op den achtergrond rijdt een kind op een zwaan; in de lucht slaat een engel met een stok tegen sleutels aan; rechts op den voorgrond wordt aan eene vrouw — de wereld — de narrenkap opgezet.) onderaan: Tot Mechelen, bij Ian Iaije. A° 1670. I de Horne del. I. Neeffs sculpsit. v° bl.

Volgt in 4 blzz. Uyt-legh op de tytel-print. Volgt een wapen (van Crils abt tot Tongerlo) door Collin v° bl. en de opdracht aan Jacobus Hroznata Crils abt van de Abdye tot Tongerlo in 14 blzz. gedat. Lyræ 8 Maii 1669. **5 Aen-leydinghe in 3 blzz. Lat. opdracht aan Crils in 5 blzz. beide onderteekend door De Bie. Volgen nog op katern *** verschillende proza stukken en gedichten, ten slotte lofdichten van P. Govarts (Lat.) Hier. Harts (Nederl.) Petrus van Eersel (Nederl.) F. Jac. de Backer (Lat.) Gaspar de Bie (Lat. filius patri) Volgt het werk zelf, bevat 8 emblemata, ovaal rond in geornamenteerde lijst, met Lat. spreuk in tweeën gescheiden boven en onder de prent. De tekst bestaat uit proza en poëzie.

Op de laatste gepag. blz. de Approbatie dat. Antwerpen 12 May 1669. De ongepag. blzz. aan het slot bevatten den bladt-wyser, de laatste blz. v° bevat de Druck-Feylen.

Univ. Bibl. Gent. — R. W. P. de Vries.

[220.] J. Moons, Sedelyck Vermaeck-Tooneel. 1675—1702. 7 dln. bestaande uit:

Deel I. Sedelyck Vermaeck || Tonneel || Verthoonende door Sinne-beelden || Den leersamen Handel van de onredelijcke Die- || ren aen de verkeerde, en Beest-aerdighe || Werelt || Op-Gherecht || Van verscheyden soo Griecksche, als Latijnsche || Schrijvers || Verciert || Met aerdighe Printen, vermaeckelijcke Poësie, || en Sedelijcke Leeringhen, || door || F. Iacobvs Moons || Religieus der Canonicklijcke Orden van || Premonstreyt in d'Abdije van S. || Michiels tot Antwerpen. || Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est || jumentis insipientibus, & similis factus est illis. || Psal. 48. vers. 13. || Den mensch, als hy in eere was, soo en heeft hy || dat niet verstaen, hy is geleken by de onver- || standige beesten, eñ aen die gelijck geworde. || Psal. 48. 13 || t'Antwerpen, || By Michiel Knobbaert, By het Professen

huys || in S. Peeter. 1675. || Met gratie ende Privilegie. ||
(XX) 512 blzz. 8°. Sign: a.2—a.7 (voor a.4) (a.8) A—Ii 5 (Ii 8).

Gegrav. titel door G. Bouttats, voorstellend een geopend tooneel waarin men allerlei dieren ziet, met opschrift in cartouche: Sedelyck Vermaeck Tonneel en onderaan een chronicon; de pilaren enz. met spreuken. v° bl. Boekdruktitel v° bl. Wapen van Macarius Simeomo r° bl. Opdracht aan Macarius Simeomo Licentiaet in de H. Godtheydt abt in de wyt-vermaerde abdye van Sinte Michiels tot Antwerpen, ondert. F. Jacobus Moons 8 blzz. Sonnet ter eeren van Jacobus Moons en andere lofdichten van Antonius van Achteren, Ant. Fran. Wouthers en G. van Wolsschaten, gevolgd door een bericht betreffende drukfouten. 4 blzz. Facvlteyt van den Vicarius Generael gedat. 5 Junij 1675. Goet-houdinghe van den keur-meester gedat. 12 Febr. 1675. Privilegie gedat. 26 Meert 1675. 2 blzz. Volgt het werk bestaande uit 25 zinnebeelden met 27 prentjes door G. Bouttats (het 4e en 6e hebben er twee). De embl. zijn ovaal in geornamenteerde lijst over de halve pag. Er boven staat de inhoudsopgave; er onder een Thesis, Antithesis, een versje, een groot vers en een: Sedelycke leeringh vaak gevolgd nog door een By-hanghsel, in proza afgewisseld door poëzie Blz. 500 tot slot bevatten een lijst van drukfouten en de tafel.

Deel. II. Theriotrophium || Sedelycke || Lust-Warande || oft || Tweede Deel || van het || Sedelyck-Vermaeck- || Tonneel || Verthoonende door Sinne-Beelden || Den Leersaemen Handel van de onredelijcke Dieren, || aen de verkeerde, en Beestaerdighe Wereldt. || Op-Ghebouwt || Van verscheyde soo Griecksche, als Latyn- || sche Schrijvers, || Verciert || Met aerdighe Printen, vermaeckelijcke Poësie, eu (*sic*) || Zedelijcke Leeringhen || Door || Fr. Iacobvs Moons, || Religieus der Canonicklijcke Orden van Præmon- || streyt, in d'Abdye van S. Michiels tot Antwerpen. || Homo, cum in Honore esset, non intellexit, comparatus || est Iumentis insipientibus, & similis factus est illis. || Den Mensch, als hy in Eere was, soo en heeft hy dat || niet verstaen, hy is vergeleken by d'onverstandige || Beesten, en aen die gelijck geworden. Psal, 48, V. 13. || t'Antwerpen, || By Joannes Sleghers, op de Schoen-merckt inden || witten Hase-windt, Anno 1678, || Met Gratie ende Privilegie.
(XXIV) 619 blzz. (gepag. 2—618) (XV) blzz. Sign. § (Foutief S) 2—§§ (§§2) A—Rr.3 (Rr.4)

Gegrav. titel die voorstelt een tuin vol met allerlei dieren, bovenaan een Lat. chronicon, de pilaren met spreuken, met opschrift: Sedelycke

Lvst-Warande / t'Antwerpen by Ian Slegers A° 1678. (G. Bouttats fec.). v° bl. Boekdruktitel v° bl. Wapen door G. Bouttats met zinspreuk: uirtvs accrescit in umbra. (van H. J. van der Porten) r° bl. Opdracht aan H. J. van der Porten abt in de abdye van S. Michiels tot Antwerpen in 12 blzz. Voor-reden tot den.... Leser, in 3 blzz. Lofdichten van S. van Aken en Ph. R. Leerse. 2 blzz. Op de laatste blz. van het voorwerk Faculteyt gedat. 6 May 1676. Approbatie 10 Dec. 1675 en Privilegie. Volgen de 29 Sinnebeelden met even zooveel prenten door G. Bouttats. Tekst en prenten zijn evenzoo ingericht, als bij deel I. De laatste ongep. blz. bevatten Druckfouten (3 blzz.) en Tafel van de voornaemste materien in 12 blzz.

Deel. III. Sedelycken || Vreughden Bergh || Verthoonende Door Sinne-Beelden || den Leersaemen Handel van de onredelycke Dieren || aen de verkeerde, en Beest-aerdighe Wereldt || Op-Ghemaeckt || Van verscheyde soo Griecksche, als Latyn- || sche Schryvers. || Verciert || Met aerdighe Printen, Vermaeckelycke Poësie, || en Sedelycke Leeringhen, || Door || Fr. Iacobvs Moons. || Religieus der Canonicklycke Orden van Premonstreyt, || in d'Abdye van Sinte Michiels tot Antwerpen. || Het Eerste Deel. || Homo, cum in Honore esset, non intellexit, comparatus est || Iumentis insipientibus, & similis est illis. || Den Mensch, als hy in Eere was, soo en heeft hy dat || niet verstaen, hy is vergheleken by d'onverstandighe || Beesten, en aen die ghelyck gheworden. Psal. 48. V. 13. || T'Antwerpen, || By Hendrick van Dunwalt, Boeck-vercooper op de || Melck-Marckt in de dry Monicken. 1682. || Met Gratie, ende Privilegie.

(XVI) 571 (XIII) blzz. 8°. Sign. 8 onges. bl. A–Oo.2 (Oo.4).

Gegrav. titel: een berg waarop verschillende dieren en een vrouw (de mensch). Bovenaan op een doek een Latijnsch chronicon en onderaan in cartouche: Sedelycken / Vrevghden- Borgh / I Deel / en onder de prent: t'Antwerpen by Hend. van Dunwalt / Boeck-vercooper op de Melck-Marckt / indo 3 Monicken. Gasp. Bouttats inven. et fecit. v° bl. Boekdruktitel v° bl. Opdracht aan Gerardus Knyff abt indo vermaerde abdye van Sinte Michiels tot Antwerpen, ondert. Fr. Jacobus Moons 7 blzz. Voorreden tot den.... Leser 2 blzz. Sonnet ondert. „Uyt jonst door Henricus van Dunwalt" 2 blzz. Faculteyt ged. 31 Juli 1679. Approbatie van den censor gedat. 21 Febr. 1679 en Privilegie op 1 blz.

Volgt het werk bestaande uit 31 sinnebeelden met 31 prentjes door G. Bouttats, ingericht als de vorige deelen. De laatste ongepag. blzz. bevatten de Tafel en een lijst van drukfouten.

Deel. IV. Sedelyck || Vreughde-Perck || oft || Derden Deel || van het || Zedelyck Vermaeck-Tonneel || Verthoonende door Sinne-Beelden den Leersaemen Handel van || de Onredelijcke Dieren aen de Verkeerde, en || Beest-aerdighe Wereldt. || Op-Gherecht || van verscheyde soo Griecksche als Latynsche Schryvers || Verciert || Met aerdighe Printen, Vermaeckelijcke Poësie, en || Sedelijcke Leeringhen || door Fr. Jacobvs Moons || Religieus der Canoninckleijcke Orden van Premonstreyt, || uyt d' Abdye van S. Michiels tot Antwerpen, en || Pastoor in Borsbeeck. || Homo, cum in Honore esset, non intellexit, comparatus est || Iumentis insipientibus, & similis factus est illis. || Psal. 48. Vers. 13. || Den Mensch, als hy in Eere was, en heeft dat niet ver- || staen, hy is vergheleken by d' onverstandighe Beesten, || en aen die ghelijck gheworden Psal. 48. Vers. 13. || ✠ || T' Antwerpen, || By Michiel Knobbaert, By het Professen-Huys || in S. Peeter. Anno 1685. || Met Gratie, ende Privilegie.

(VIII) 780 (XVIII) blzz. 8°. Sign: †.2–†.3 (†.4) A – Ddd.4 (Ddd.7)

Boekdruktitel v° gegrav. titel door G. Bouttats met boven in een banderol Sedelyck Vrevghde Perk, gevolgd door een Nederlandsch chronicon en onder de prent, T' Antwerpen by Michael Cnobbaert A° 1685. Wapen van G. Knyff r° bl. Opdracht aan G. Knyff 3 blzz. Nederl. Sonnet van J. Chr. Teniers in 2 blzz., en op de laatste ongepag. blz. Voor-reden tot den Goedt-jonstighen Leser.

Volgt het werk met 33 zinnebeelden, ingericht als in de vorige deelen, met 33 prenten alle van G. Bouttats.

De ongepag. blzz. aan het eind bevatten de tafel, de Faculteyt van den Vicarius Generael 2 Sept. 1681, de Approbatie gedat. 29 Aug. 1681. Privilegie en lijst van Druckfouten; de laatste blz. bl.

Deel V. Sedelycken || Vermaeck-Spiegel || oft leste deel || van het || Sedelyck Vermaeck-Tonneel || Verthoonende den leersamen Handel van de onredelycke Dieren || aen de verkeerde, en Beestaerdighe Wereldt || Op-ghehanghen van verscheyden soo Griecksche, als || Latynsche Schryvers, || Ghepolystert, ende verciert met vermaeckelycke || Poësie, ende Sedelijcke Leeringhen || door Fr. Jacobus Moons || Religieus der Canonicklycke Ordre van Præmon- || streyt, inde Abdye van S. Michiels tot Antwerpen, || Hier is noch by-gevoeght den Sedelijcken

Treur-spiegel, oft de Af- || beeldinge van de Liefde Godts, en de Lydtsaemheydt || van den gekruysten Saeligh maecker || Godt, Ende Mensch || Overgheset door den selven Autheur, || Vyt den Eerw. P. Sidronius Hosschius S. J. || In duytsche Rhijmen dienende tot vierighe || Meditatien. || ✠ || t'Antwerpen, || By Michiel Knobbaert, in S. Peeter, 1689. || Met Gratie, ende Privilegie.

(XX) 581 (XIX) blzz. 8°. Sign. 2 ongep. blzz. a.2—a.4 (a.8) A—Oo.2 (Oo.7).

Gegrav. titel een spiegel voorstellend; onderaan een perk met dieren; met opschriften: „speCVLVM VIrtVtIs fVnDatVr In brVtIs" en „spIegeLt MensCh Voor V geWIn, Daegen, Weken V hIer In." v° bl. Boekdruktitel v° bl. Wapen van J. Chr. Teniers r° bl. Opdracht aan Teniers abt in de... abdye van S. Michiels tot Antvverpen... 6 blzz. Lat. vers op denzelfden 2 blzz. Voor-Reden Tot den Goedt-jonstighen Leser 4 blzz. Sonnet op het werk ondert. Gr. Knyff. 2 blzz. Volgt het werk best. uit 200 sinnebeelden *zonder platen*. Blz. 527—581 Afbeldinghe vande liefde Godts en lydsaemheyt vanden ghekruysten Saligh-maecker Godt ende Mensch. De laatste ongep. blz. bevatten de Taefel, Lijst van drukfouten, Faculteyt ged. 22 Sept, 1681, Approbatie van den censor 29 Aug. 1681, Privilegie, de laatste blz. is bl.

Deel VI. Zedelyck-Vermaeck-Veldt || oft || Sesde Deel || van het sedelyck-vermaeck-toneel || verthoonende den leersaemen handel || van de onredelycke dieren || aen de verkeerde, en beest-aerdige werelt || Van verscheyden soo Grieckse, als Latynsche Schry- || vers ten Thoon gestelt, || Verduytst in vermakelijcke Poësie, en verciert met || Sedelycke Leeringen || door || F. Jacobus Moons || Religieus der Canonicklycke Orden van Præmonstreyt || in d'Abdye van S. Michiels tot Antwerpen. || Hier is in 't verschiet noch by gestelt de stightige Steen-rotse || Van den Weenenden Petrus naer sijnen val, lockende || alle Sondaeren tot Boet veerdigheyt, || Overgeset door den selven Autheur in Duytsche Rhymen || uyt den Eerweerdigen P. Sidronius Hosschius || Priester van de Societeyt Jesus || ✠ || T'Antwerpen, || By Hendrick Thieullier, Boeckdrucker 1701.

(X) 280 (XIV) blzz. 8°. Sign. a.2(—a.4) A—T.2 (T.7).

Boekdruktitel v° bl. Prent: (Christi) Coronatio M. Volders. V. Gasp Hubusz. r° bl. Lat. Prozastuk met vele chronica er in. Auctor ad Libellum, (Lat. Chronicon.) Den Autheur tot het Boeckxken, Voorreden en Sonnet

ondert. Gaspar van Opper-velt in 6 blzz. Volgt het werk bestaande uit 133 Handel's in verzen, zonder prenten. Blz. 229–278 Den weenenden Petrus Blz. 279 en 280 Acht Vraegh-redenen. De ongepag. blzz. aan het eind bevatten Tafel, Faculteyt gedat. 7 Mey 1700, Approbatie gedat. 29 Aug. 1681 en Privilegie en Drukfoutenlijst.

Deel. VII. Sedelycken || Vermaeck-troost || in alle lyden || Soo wel in Peys, als in Oorloghs-tyden, || Voor alle Staeten van menschen, || om niet door droefheyt te verflenschen, || Ghesocht, en ghevonden in de || Schole van verduldigheyt, || Om daer door te krijghen den Prijs van de || Eeuwige Saligheyt: || Dese Schole is verciert, en behanghen met Spiegels, oft Voor- || beelden van seldsaeme. en wondere Geschiedenissen dienende om || de menschen tot de Verduldigheyt in alle Lijden te verwecken, || oft verthoonende den Loon van de Deught, oft de Straf || van de Sonde, om ons van de Sonde tot de Deught || te trecken: || By een vergaedert, en over-geset uyt verscheyde Geloof- en- Lof- || weerdige Latynsche Schryvers in vermaeckelycke Poësie || door || Jacobus Moons || Religieus der Canonicklycke Ordre van Premonstreyt, || in de Abdye van S. Michiels binnen Antwerpen. || Hier is noch by-gevoeght den Spiegel van den Loop van || het menschelijck Leven, bestaende in een gedurigh || Lijden, en Oeffeninge || van Verduldigheyt: || Over-geset door denselven Aucteur in duytsche Rhijmen uyt den || vermaerden Latijnschen Poëet Sidronius Hosschius || Priester van de Societeyt Jesu. || Men vintse te Coop. || t' Antwerpen, by Petrus Jouret Boeckdrucker, ende Boeck-vercooper, op de Melck-Merckt in de dry Monicken. 1702.

(VIII) 489 (VII) blzz. 8°. Sign. *2–(*4) A–Hh.4 (Hh.8).

Boekdruktitel v° bl. *2 Wijding aan God (Lat.) *3 Voor-reden *4 Sonet (Nederl.) door D. Carolus Heyns en v° Klinck-dicht (Nederl.) door Aeg. Adriaenssen. Volgt het werk *zonder prentjes*. De ongepag. blzz. aan het eind bevatten den tafel en de laatste blz. de Faculteyt van den Vicarius-Generael gedat. Antwerpen 20 Juny 1702 en Approbatie ged. Antwerpen 5 Febr. 1701. Univ. Bibl. Gent. — Museum Plantin-Moretus. — Univ. Bibl. Utrecht.

[221.] J. Moons. Sedelyck Vermaeck Tooneel. Antwerpen P. J. Parijs 1765–1772 7 dln, bestaande uit:

Deel I. Zedelijk Vermaek || Tonneel || vertoonende door zinne-beelden || Den Leerzaemen Handel van de onredelyke Dieren || aen de verkeerde, en Beestaerdige Wereld. || Opgeregt van verscheyde zoo Grieksche als || Latynsche Schrijvers. || Verçiert met aerdige Printen, vermaekelyke Rijmkens || en Zedelyke Leeringen, || Door F. Jacobus Moons. || Canonik ende Priester der vermaerde Abdije van den || H. Arts-Engel Michael binnen Antwerpen. || Homo cum in honore esset, non intellexit, compa- || ratus est u mentis (*sic*) insipientibus, & similis factus || est illis. Psalm, 48 V. 13. || Den tweeden druk. || *vignet: bloemenmand* || 't Antwerpen, || By P. J. Parijs, Boek-drukker, ende Ver- || kooper op den hoek van de Zwerte-zusters-straet. || Met Approbatie en Privilegie van haere Keys. en Kon. Majesteyt.

(XX) 436 (IV) blzz. 4°. Sign. 10 onges. bl. A—Iii (Iii4).

Gegrav. titel, P. van Pinxen fecit 1765, met bovenaan in cartouche: „Sedelyk Vermaek Tonneel" Hij stelt een geopend tooneel voor, met allerlei dieren. De pilaren enz. beschreven met spreuken, gelijk als bij n° 220 v° bl. Boekdruktitel v° bl. Wapen van Varendonck met spreuk: „Crescite in gratia" door P. van Pinxen 1764. Volgt in 10 blzz.: Opdrachtbrief aan Antonius Varendonck II Abt in de Abdije van St. Michael binnen Antwerpen. ondert. P. J. Parijs en dan in 4 blzz. Goedkeuringe Antw. 30 Nov. 1764 en Privilegie ged. Brussel 4 Juny 1764.

Volgt het werk. Bevat 25 zinnebeelden met 27 prentjes door P. van Pinxen en G. Bouttats. daar het 4de en 6de er twee hebben. De emblemata zijn ovaal rond in geornam. lijst over de halve pag. Er boven de inhoud, er onder een thesis en antithesis, een versje, een groot vers en een „Zedelyke Leering" in proza. De ongepag. pag. aan 't eind bevatten de tafel.

Deel II. Zedelijke || Lust-Warande || Vertoonende door zinne-beelden || *enz.* .... || Homo cum in honore esset, non intellexit, compa- || ratus est jumentis insipientibus, & similis factus || est illis Psalm. 48 V. 13. || Het tweede deel || *vignet: bloemenmand op voet* || 't Antwerpen, by P. J. Parijs, Boek-druk- || ker ende Verkooper, op den hoek van de Koë- || poort-brugge ende Zwerte-zusters straet. || Met Approbatie en Privilegie van hare Keyzerl. en Kon. Majest.

(X) 533 (I) blzz. 4°. Sign. 10 ongesign. blzz. B—Vvv (Vvv2).

Gegrav. titel, onderaan in cartouche: „Sedelycke || Lust-Warande," stelt een tuin voor met allerlei beesten. De pilaren enz. met spreuken, gelijk als bij n°. 220. v° bl. Boekdruktitel verder gelijk aan dl. I v° bl. „Voor-reden tot den Lezer" 4 blzz. Nederl. Sonnet op de Zedelijke Lust-warande door Seb. van Aken. v° Nederl. Sonnet door Ph. R. Leerse.

Bevat 29 zinnebeelden met 29 prentjes, evenals bij het 1e deel, door G. Bouttats. Tekst is evenzoo ingericht. Op blz. 533 Goed-keuring gedat. Antwerpen 30 Nov. 1764 en op de laatste ongepagin. blz. Privilegie, gedat. Brussel 4 Juny 1764.

Deel. III. Sedelijken || Vreugden-berg || verthoonende door Sinne-belden || Den Leerzamen Handel van de onredelyke Dieren aen de || verkeerde, en Beest-aerdige Wereld. || Opgeregt van verscheyde zoo Grieksche als || Latynsche Schrijvers. || Verciert met aerdige Printen vermakelyke Rijmkens en || Zedelyke Leeringen, || Door F. Jacobus Moons. || Canonik ende Priester der vermaerde Abdije van den || H. Arts-Engel Michael binnen Antwerpen || Den Mensch, als hy in Eere was, soo en heeft hy dat || niet verstaan, hy is vergeleken by d'onverstandige Bee- || sten, en aen die gelijk geworden. Psal. 48. V. 13. || Den tweeden druk || *vignet: bloemenmand* || 't Antwerpen by P. J. Parijs, Boek-drukker || op den Hoek van de Swerte-Susters-straet. || Met Approbatie en Privilegie van hare Keys. en Kon. Majestyt.

495 (1) blzz. 4°. Sign. 4 ongesign. blzz. B—Mmm (Nnn.1).

(Bevat geen gegrav. titel). Boekdruktitel v° bl. Tot den goed-jonstigen Leser 2 blzz. fol. 5 begint het werk, bevat 31 sinnebeelden met 31 plaatjes, gelijk als de vorige deelen. De laatste ongepag. blzz. bevat de approbatie, gedat. Brussel 4 Juny 1764. — Achteraan aangehangen: Catalogue van Boeken die gedrukt en te Bekomen zyn by P. J. Parijs te Antwerpen.

Deel IV. Sedelijk || Vreugde-Perk || vertoonende door zinne-belden || Den Leersamen Haddel van de Onredelyke Dieren aen de || verkeerde, en Beest-aerdige Wereld. || Opgeregt van verscheyde soo Grieksche, als || Latynsche Schrijvers, || Verçiert met aerdige Printen, vermaekelyke Poësie, en || Sedelyke Leeringen. || Door Fr. J. Moons || Religieus der Canoninklyke Orden van Præmonstreyt, || uyt d' Abdije van S. Michiels tot Antwerpen, || en Pastoor in Borsbeek. || Den Mensch, als hy in Eere was,

en heeft dat niet || verstaen, hy is vergeleken by d' onverstandige Beesten, || en aen die gelyk geworden. Psalm. 48. v. 13. || *vignet* || t' Antwerpen, || by P. J. Parijs. Drukker || ende Boek Verkooper op den Hoek van de || Swerte Susters-straet. 1772. || Met Approbatie en Privilegie van haere Keyz. en Kon. Maj.

590 blzz. 4°. Sign. 4 onges. blzz. B–Eeee (Eeee.4).

Bevat: (ingevoegd) de gegrav. titel van deel 2. Boekdruktitel v° bl. Catalogue v°. Approbatie dat. 30 Nov. 1764. Privilegie dat. 4 Juny 1764. Sonnet op het Zedelyk Vreugde-perk door J. G. Teniers. Volgt op fol. 7. het eig. werk, bevattende 33 zinnebeelden met even zoo veel platen, gelijk aan die in de vorige deelen.

Deel V. Sedelyken || Vermaek-Spiegel || vertoonende door zinne-belden || Den Leersamen Handel van de Onredelyke Dieren aen || de verkeerde, en Beestaerdige Wereld || Opgeregt van verscheyde soo Griecksche, als || Latijnsche Schrijvers, || Gepolijstert, ende Verçiert met Vermaekelyke Poësie, || ende Sedelyke Leeringen, || Door Fr. J. Moons || Religieus der Canoninklyke Ordre van Præmon- || streyt, in de Abdije van S. Michiels 't Antwerpen. || *vignet: bloemenmand* || t' Antwerpen, by P. J. Parijs. Drukker || ende Boek-Verkooper op den Hoek van de || Swerte Susters-straet. || Met Approbatie en Privilegie van haere Keyzerl. en Kon. Maj.

(VI) 384 (II) blzz. 4°. Sign. 4 onges. blzz. B—Ccc. (Ccc.4)

Geen gegrav. titel. Boekdruktitel v° bl. Nederl. Sonnet door G. Knijff Voorrede tot den Goedjonstigen Leser. Volgt het werk zelf, *zonder platen*. De laatste ongepag. blz. bevat Approbatie ged. 20 Nov. 1764, en Previlegie ged. 4 Juny 1764. v° Catalogue.

Deel VI. Zedelyk-Vermaek-Veld || Vertoonende den Leersamen handel van de || onredelyke Dieren || Aen de verkeerde, en Beestaerdige Wereld || Van verscheyden soo Griekse, als La- || tynsche Schrijvers ten toon gestelt, || Verduytst in vermakelyke Poësie, en ver- || çiert met Sedelyke Leeringen || door F. Jacobus Moons || Religieus der Canoninklijke Orden van Præmonstreyt || in d'Abdije van S. Michiels tot Antwerpen. || Hier is in 't verschiet nog by gestelt de sligtige Steen-rotse ||

van den weenenden Petrus naer synen val, lokkende || alle Sondaeren tot Boetveerdigheyd, || Overgeset door den selven Autheur in Duytsche Rhy- || men uyt den Eerweerdigen P. Sidronius Hos- || schius Priester der Sociëteyt Jesu. || Tweeden Druk. || *vignet.* || 't Antwerpen, || By P. J. Parijs, Boek-Drukker, ende Verkooper || op den Hoek van de Swerte-Susters-straet. || Met Approbatie en Privilegie van haere Keys. en Kon. Maj.

307 (I) blzz. 4°. Sign. 4 onges. B–Qq (Qq.2).

Geen gegrav. titel Boekdruktitel v° bl. Volgt blzz. 3–5: Den Autheur tot het Boekxken. (vers) Voorreden. Nederl. Sonnet van Gaspar van Oppervelt. Volgt het werk zelf, *zonder prenten.* De laatste ongepag. blz. bevat Privilegie ged. 4 Juny 1764.

Deel VII. Sedelyk || Vermaek-troost || in alle lyden || Soo wel in Peys als in Oorlogs-tyden, || Voor alle Staten van menschen, || Om niet door droefheyd te verflenschen, || Gesogt, en gevonden in de || Schole van Verduldigheyd, || Om daer door te krijgen den Prijs van de || Eeuwige Saligheyd. || Dese Schole is verçiert, en behangen met Spigels, oft || belden van seldsame, en wondere Geschidenissen die- || nende om de menschen tot de Verduldigheyd in alle || Lyden te verwekken, oft vertoonende den Loon van || de Deugt, of de straf der Sonde, om ons van de || Sonde tot de Deugd te trekken: || Bij een vergadert, en overgeset uyt verscheyde Geloof- en Lof- || weerdige Latijnsche Schrijvers in vermakelyke Poësie. || Door Jacobus Moons || Religieus der Canoniklijke Ordre van Præmonstreyt, in || de Abdije van S. Michaël binnen Antwerpen. || Hier is nog bij-gevoegt den Spigel van den Loop van || het menschelyk Leven, bestaende in een gedurig || Lyden, en Oeffeninge van Verduldigheyd. || Overgeset door den selven Aucteur in duytsche Rhymen uyt || den vermaerden Latijnschen Poëet Sidronius Hosschius Prie- || ster der Societeyt Jesu. || *vignet: harp* || t'Antwerpen by P. J. Parijs Drukker op den || Hoek van de Swerte-Susters-straet. || Met Approbatie, en Privilegie.

(VI) 402 (II) blzz. 4°. Sign. 4 onges. bl. B–Eee (Eee.4).

Geen gegrav. titel. Boekdruktitel v° bl. Wijding aan God (Lat.) v° Voorreden tot den . . . Leser, Nederl. Sonnet van D. Carolus Heyns, Blz. 1

Nederl. klinkdicht van Aeg. Adriaenssen. Op blz. 2 begint het eig. werk, *zonder prenten*. De laatste ongepag. blzz. bevatten: Approbatie dat. Antwerpen 30 Nov. 1764. Privilegie dat. Brussel, 4 Juny 1764. v° Catalogue. Alzoo bevatten slechts Dl. I en II een frontispice en Dl. I—IV platen.

Univ. Bibl. Gent.

[222.] Seraphinsche || Sinne-belden || ofte || Kort verhael van het Leven || van den || H. Liborius || Bisschop van Mons in || Vranckrijck, || Patroon van Paderborn in Westphalen, || Besonderen Maerschalck teghen de || grouwelijcke pijnen van || Steen en Graveel. || Wiens H. Waerachtige ende geapprobeerde Reli- || quien rusten in de Kercke van S. Laureys || in 't Warmoes-broeck tot Brussel. || By-een-vergadert door || P. F. Franciscus vanden Werue, || Minder-broeder. || * * * * || Tot Brussel. || By Peeter vande Velde, op den hoeck van || de Munte, in de nieuwe Druckerye. || M. DC. LXXVIII.

137 blzz. (de eerste 16 ongenummerd) (XV) blzz. 8°. Sign. A.3—M.2 (M.6) 4 ongesign. pag.

Volgens de sign. behoorde er een gegraveerde titel voor. Boekdruktitel v° wapen met spreuk: Colligo ut spargam (van Ph. vande Wouwere). Volgt in 10 blzz. een Offer-brief aan Ph. van de Wouwere, heere van Haren.... Eeuwighen Opper-proost van 't Broederschap van den H. Ligorius. ondert. door de 4 proosten. Daarna in 2 blzz.: Voor-reden tot den Leser. Volgt het werk, verdeeld in 12 Capittelen met 12 emblemata. De embl. zijn ovaalrond in geornamenteerde lijst. Bovenaan op banderol een spreuk, die aan het begin van de capittelen herhaald wordt. Ze zijn door J. F. Leonart gegraveerd, evenals het wapen vooraan. De tekst is in proza. De embl. zijn op ongepag. blzz. gedrukt. v° bl. De tekst loopt tot blz. VI. half aan 't eind; volgen dan op $1^1/_2$ blz.: Licentia dat. Antw. 23 Martii 1678. Approbatie en Censura. Brussel en Vilvoorden 21 Meert 1678. Druck-fouten, en op de ongesign. pag. een Lof-dicht tot den H. Liborius.

Univ. Bibl. Gent.

[223.] Voor-WInCkeL || Van patIentIe || In Den DroeVen tegenspoeDt. || VersIen Met poëtsChe LeerInge enDe sententIen || Van aVgVstInVs. || Voor kLaeghaChtIghe zIeLen op-gereCht || Door || F. FranCIsCVs LIIftoCht || aVgVstIIn bInnen DIest. || Toe-ge-eIIgent aen Heer FranCIsCVs DaVID Cano- || nInCk norbertIIn, LoffeLIICken pastoor || Van VeerLe. || Tot VernoegInghe aLLer eer, en LofVVeerDIghe || abDIIe heeren Van aVerboDe. || Verciert

met twintigh Sinne-beelden in 't koper gesneden. || *Drukkersmerk: twee in elkaar gesloten handen met een brandend hart er boven, in ovaal met rondschrift: In. Alles. Ghetrov* || Tot Emmerick, || Voor Arnoldus vanden Eynden Boeck- || verkooper tot Uytrecht, A° 1679.

(XVI) 208. (XXIV) 193 (III) blzz. Sign. ✠3—✠5 (✠8) A—N.5. (N.8.) †3—††3 (††4) A—N. (N.2).

Aan den boekdruktitel gaat eene gegraveerde titel door G. Bouttats vooraf. v° bl. v° titel bl. ✠3—✠8 voorwerk (Opdracht. Voorreden. Approbatie. Sonnet ter eeren van Lijftocht enz.) Blz. 1 beginnen de emblemata, 20 in getal, alle door G. Bouttats gegraveerd. Ze zijn ovaal in geornamenteerde lijst. Er boven het opschrift, waaronder een tekst. Onder elk prentje een tweeregelige spreuk, een vers en dan een prozastuk uit Augustinus. Alle handelen over den tegenspoed.

Deel II. Zelfde gegrav. titel met onderschrift: „Tweede Deel." Daarna boekdruktitel:

Het tweede deel || van den || voor-winckel || van patientie || in den droeven tegenspoedt || Versien met Dichten, Sinne-beelden, || ende sedighe Leeringhen.... Opgerecht door... F. Franciscus Lijftocht... *Drukkersmerk* || Tot Keulen. Voor Arnoldus vanden Eynden || Boeckverkooper tot Uytrecht, 1681. (Voorwerk (opdracht aan Jacobus Quintin. Tot den goedtwilligen ende verduldighen Leser. Approbatie). Hierop volgen de emblemata, 10 in getal, evenals die van het eerste deel, doch iets grooter, gegraveerd door F. Erlinger. De tekst bestaat uit dezelfde bestanddeelen als in deel I.

Frederik Muller & C°.

[224.] V. || I. || Maria || G. || Mystica sub solis imagine || emblematice expressa. || opusculum votivum. || vovente et votum reddente || P. F. Joanne de Leenheer, || Ordinis Eremitarum Sancti Patris Augu- || stini Religioso. || Quisque quod vovere voluerit, voveat: illud attendat, ut quod || voverit reddat. S. Augustinus in Psalm 75. || Anno M. DC. LXXXI.

(XXXVI) 110 (II) blz. 4°. Sign. A.3—D.5 E—S.3 (S.4).

Titelprent v° bl. titel v° bl. Wapen r° bl. met zinspreuk: Vilia ne legas (van De Villegas) Dedicatoria aan D. F. de Villegas baron de Hovorst. Praefatio apologetica ad Lectorem. Lectori Mariophilo. Facultas en Censura ged. 25 Martii en 3 Aprilis 1681. v° Emblema Primum. Lat. lofdichten van F. Joannes Huyssens, F. Ph. Tax. F. Bern. Desirant, W. L. de Visscher-Schiplaken en Clinck-dicht door A. A. Volgt het werk, in zijn geheel bestaande uit 26 emblemata. De tekst bij elk bestaat uit eenige Lat. teksten, een Protasis en Apodosis in Lat. verzen en een tweeregelig Nederl. versje, gevolgd door een paar teksten en een groot Nederl. vers, vertaling van het Latijnsche.

De prenten zijn over de geheele pag. met opschrift: Emblema Primum enz. en een spreuk er onder. Zij zijn rond in geornamenteerde lijst, waarboven twee engelen een banderol houden met een spreuk. (Gasp. Bouttats fecit.)

Bij het laatste emblema is geen Nederl. tekst. Op de 2 ongepag. blzz. Index emblematum.

Bibl. Royale, Brussel. — Museum Plantin-Moretus.

[225.] De || Schoole || der || Wereld, || Geopent in CXL. Vliegende Bedenkingen op vee- || lerhande voorvallende Gezichten en Zaeken; || Toege-eigent aen den overleden Heere || Jacob Cats || Door F. V. H. || Met kopere Plaeten verzien. || Perdiscat homo magnum Dei volumen (mundum intelligo) || utiliter perlegere. || *vignet* || Tot Dordrecht, || By Fransois van Hoogstraeten, Boek- || verkooper, aan 't groot Hooft, in Erasmus. || M DC LXXXII.

(X) 304 (IV) 84 blzz. 8°. Sign. *2—*3 (*4) A—Bb.2 (Bb.4).

Vóór den titel een ets, voorstellende de bekende fabel van den mensch die, aan een boom hangend, boven een afgrond, van alle zijden bedreigd, begeerig de afdruppende honig opvangt. v° bl. Titel v° een versje: „Op de Titelprint." Volgt in 2 blzz. „Ter gedachtenisse Van den overleden heere Jacob Cats." vers onderteekend F. v. Hoogstraeten. Volgt in 3 blzz: Des Schrijvers bericht aan den Lezer. ondert. Jos. Exon. De laatste ongepag. blz. bevat: „Op de Gezwinde Bedenkingen.... beschreven door den Eerwaardigen Hooggeleerden Heer Josef Hall, Bisschop van Exceter en Norwich op Nieuws uit het Latijn vertolkt en in Neerlands Rijm gesteld, door Francoys van Hoogstraten." vers ondert. Matthijs Balen.

Volgt het werk zelf, met 36 etsen door A. Houbraken en wel bij de volgende „Bedenkingen": n°. 1, 2, 5, 8, 11, 15, 20, 23, 27, 30, 34, 38, 40, 47, 52, 55, 60, 65, 68, 70, 74, 76, 81, 83, 86, 89, 92, 98, 104, 108, 110, 117, 123, 126, 131, 139. Van blz. 297—304 Bladwijzer. Volgt faux-titre: „Mengeldichten door F. v. H. v° bl. Opdracht aen Parthenia 2 blzz. en dan de Mengeldichten met 1 ets tusschen blz. 42 en 43.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden.

[226.] De || Schoole || der || Wereld, || Geopent in CXL. Vliegende Bedenkingen op vee- || lerhande voorvallende Gezichten en Zaeken; || Door F. V. H. || Met nieuwe kopere Plaeten verzien. || Dezen Tweede Druk Vermeerdert en van Druk- || fouten Verbetert. || Perdiscat homo magnum Dei volumen (mundum intelligo) utiliter perlegere || *vignet: engelenkopje.* || Tot Amsterdam, || By Hen-

drik Bosch, Boekverkooper. || over 't Meysjes Weeshuys, || MDCCXXV

(XVIII) 304 (IV) 91 (I) blzz. 8°. Sign. 2 onges. bl. *2—*4 (*8) A—Bb.5 (Bb.8).

Titelprent, onderaan: Te Amsterdam by Hendrik Bos 1725 v° bl. Boekdruktitel v° bl. Opdragt aan... Kornelia Schynvoet, vers van H. Bosch 2 blzz. Des Schrijvers bericht aan den Lezer ondert. Jos. Exon. 3 blzz. Lofdichten ondert. M. Balen, Transit gloria mundi, Prodesse et Delectare en W. V. Zwaanenburg. Volgt het werk met kopieën naar de prentjes in den 1sten druk, doch in kopergravure en meest à rebours Enkele zijn geheel anders. Blz. 297—304 Bladwyzer. Daarna de Mengel-dichten, evenals in den 1sten druk.

Auctie Burgersdijk & Niermans, 28 Nov. 1898.

[227.] De || Schoole || der || Wereld, || Geopent in CXL. Vliegende Bedenkingen op vee- || lerhande voorvallende Gezichten en Zaeken; || In 't Latyn opgestelt door || Josef Hall, || En in Nederduits Digt gevolgt door || Francois van Hoogstraten. || Met Platen. || Tweede Druk vermeerdert met eenige || Mengeldigten. || Perdiscat homo magnum Dei volumen (mundum intelligo) || utiliter perlegere. || *vignet: bloemenmand.* || Te Amsterdam, || By Marten Schagen, || Boekverkooper op den Nieuwendyk.

(XVI) 304 (IV) 91 (III) blzz. 8°. Sign. *2—*7. A—Bb.5 (Bb.8).

Tegenover den titel een prent r° bl. met opschrift: Te Amsterdam By M. Schagen. Titel in rood en zwart v° bl. Opdragt aan Kornelia Schynvoet, (vers ondert. H. Bosch.) 2 blzz. „Des Schrijvers Bericht Aan den Lezer" ondert. Jos. Exon. 3 blzz. Lofdichten ondert. Matthijs Balen, Transit gloria mundi en Prodesse et Delectare 7 blzz. Volgt het werk met kopieën in kopergravure, meest à rebours van de prentjes uit den 1sten druk. Enkele zijn geheel anders. De prent bij n° 117 ontbreekt. Blz. 297—304 Bladwyzer. Daarna de Mengeldichten, evenals in den 1sten druk. De laatste ongep. blzz. bevatten een lijst van Digtkundige Werken By Marten Schagen Gedrukt of te bekomen.

Bibl. Haarlem.

[228.] Sinryke || Fabulen || Verklaart en Toegepast || Tot alderley Zeede-lessen, || Dienstig om waargenoomen te werden in het || Menschelijke en Burgerlijke leeven || *vignet: Fac et spera.* || T'Amsterdam, || By Hieronymus Sweerts, Boekverkooper op de Cingel, || aan de Appelmarkt. 1685.

(XX) 727 (I) blzz. 4°. Sign. *3—***2, A—Yyyy.3 (Yyyy.4).

Gegrav. titel met opschrift: „Sinryke Fabulen" v° bl. Boekdruktitel v° bl. Voor-reden in 12 blzz. ondert. P. C. P. Bladwijzer in 4 blzz.

Het werk zelf bevat 100 kleine prentjes, langwerpig vierkant, meer breed dan hoog, met Lat. spreuk gegrav. en Nederl. spreuk er boven in boekdruk. De tekst is in proza en is voor elk emblema in tweeën verdeeld: de geschiedenis en de Uitlegging der Woorden. Het is onderteekend ook P. C. P.

Dezelfde prentjes zijn ook gebruikt voor J. van Hoogstraten, Staat- en zedekundige Zinneprenten, Rott 1731.

Schrijver is P. de la Court.

Univ. Bibl. Gent. — R. W. P. de Vries.

[229.] Het || Goddelick Herte || ofte || De Woonste Godts || in het || Herte. || Tot welcke den Heere Jesus de Zie- || le leert het selve te bereyden; haer || leerende ende leydende van het be- || ghinsel haerder Bekeeringhe, tot || het opperste der volmaecktheyt. || Seer profijtigh voor een-yder die de oprechte Deught || ende Volmaeckt-heyt bemindt ende betracht: || ende oock voor die andere tot de selve willen || leyden ende vervoorderen. || Door P. F. Fulgentius Bottens, || Minder-Broeder Recollect: S. Theol. Lector || Jubilatus ende Diffinitor. || Het eerste deel. || Tot Brugghe, || Ghedruckt by Pieter van Pee Boeck-druc- || ker op de Plaetse Malen-bergh inde Naem Jesus || M. D. C. L. XXXV.

(XL) 394 (XXVIII) blzz. 8°. Sign. 2 onges. bl. q (—q.4) *—**4 (**6) A.2—Bb.4 (Bb.8) 7 onges. bl.

Faux-titre: Het / goddelick / herte / ofte de / woonste Godts / in het herte: / het eerste deel. / v° een prent: De woonste Godts in t'herte; er onder een tekst Joan. 14. Joan vanden Sande excud. Volgt. titel. v° bl. dan ingevoegd een wapen met spreuk: Velociter et Amanter (M. Heilbroek scul. a Gand.). Volgt op het katern q Lat. Opdracht aan Maurus Verschueren Monasterij D. Petri in Monte Blandinio juxta Gandavum praesuli LXVI. en Nederl. Tot den Leser. *—*6 v° Voor-reden Van den Heere Jesus tot de Ziele. *7 r° titel: Het Eerste Deel vanden eersten staet Der beghinnende ofte van het suyverende leven. v°— **5 v° Inleydinghe inde Materie. Volgt het eigenlijke werk, verdeeld in 8 capittelen in proza. Vóór elk capittel staat een emblema, dat ongesign. en ongepagineerd is. Op de r° zijde ervan staat de titel van het capittel en korte inhoud en daaronder een zesregelig Nederl. versje; de prent zelf is langwerpig vierkant over de geheele pag. in lijst. Onderaan binnen de lijst een zesregelig Lat. versje in 2 kolommen, waaronder: Ioan vanden Sande excud. Boven en onder het embl. staat een tekst in het Nederl. Volgens het Advertissement voor den Boeck-binder behooren er nog 4 platen in: vande Doodt, het Vaghevyer, de Helle, den Hemel, die in het ex. dat ik beschreef, zich niet bevonden.

De laatste ongep. blzz. bevatten de Taefel, de approbatie's gedat. Brugghe 17 Oct. 1685, en 13 Oct. 1685, de licentia superioris gedat. Gandavi 1 Augusti 1685 en het Advertissement voor den Boeck-binder.

Het Goddelick herte · Den I Boeck || van || het tweede deel. || (VIII) 431 blzz. Sign. §2—§3 (§4) A—Dd.5 (Dd.8). v° den titel dezelfde plaat als bij het eerste deel. §2—§3 r°. „Den Autheur tot den Leser". §4 r° en v° Approbatie's ged. Ghendt 20 Mey 1688. Blz. 1—35 Voor-reden van den Heere Jesus tot de Ziele. Blz. 36 faux-titre: Het tweede deel van den tweeden staet Der voortgaende Ofte van het verlichtende leven. Blz. 37—55 Inleydinghe in de Materie. Blz. 56—62 Tafel. Blz. 63 en 64 Licentia Superioris. ged. Gandavi 1 Aug. 1685 en Approbatie's ged. Brugghe 28 en 29 Meye 1688. Volgt het eigenlijke werk, bestaande uit 3 capittels met 3 emblemata, gelijk als in het eerste deel doch met andere lettertypen.

Die emblemata zijn naar de prenten van A. Wierix voor de serie Cor Iesv amanti sacrvm, en wel de nummers: 2, 4, 5, 1, 15 (à rebours van dezelfde in Poirters' Heyligh Herte) [de zesde prent ontbreekt in dit exemplaar] 10, 13, en van het tweede deel n° 12, 7, 3, Vergel. Alvin pag. 260 en Bibl. n° 125 en n° 200—203.

Univ. Bibl. Gent.

[230]. De on-ghemaskerde || Liefde || Des Hemels, tot wederliefde || Door verscheyden || Beweegh-Redenen, || Aenspraecken ende Betrachtinghen. || Verciert || Met schoone Sinne-belden || In het licht ghegeven door den Eer- || weerdighen Pater P. || F. Joannes A Castro || Minderbroeder Priester Prædicant || en Biecht-Vaeder tot Antwer- || pen Anno 1686. Per Castra, astra.

(XXVIII) 307 (V) blzz. 8°. Sign. *3—**3 (**6) A—T.5 (V).

Gegrav. titel (Gasp. Bouttats fec. Godefri: Maes delin.) voorstellende: twee Cupido's met pijlen schietend op eenige vrouwen, met onderschrift.

De ongemaskerde / Liefde des hemels, / Door den Eerw. P. F. Io: à Castro / Minderbroeder. / t'Antwerpen bij de Weduwe van Ioris Willemsens, bij den Iesuwiten / toren in S. Ignatius, met gratie en privilegie / 1686 / v° bl. Boekdruktitel v° bl. *3 r°—*5 v° „Uyt-legginghe, op het Sinnen-Beldt vande Tijtel-plaet". vers. *6 r°—** 1 r° opdracht aan Servatius Vaes, Prælaet vande vermaerde Abdije van Everbode, onderteekend Fr. J. a Castro. **1 v°—**4 v° Voor-redene Tot den Leser **5 r° Lat. Lofdicht ondert. Seb. Jacobi v° bl. **6 r° wapen (van à Castro) met spreuk: Ne qvid nimis. (G. Bouttats. fec.) v° bl. Volgt het eigenlijke werk in 17 afdeelingen. Ieder bestaat uit een emblema (G. Maes delin. G. Bouttats fec.) ter halver pag. waaronder een spreuk met bovenschrift: „Op-schrift, waaronder een tekst in Lat. en Nederl. De eigenlijke tekst bestaat voor elk uit drie afdeelingen: Beweegh-redene, Aenspraeck, en Betrachtinghe, waarvan de 1e en laatste in poëzie. de middelste in proza. De 10e en 11e afdeeling hebben geen prent, zoodat er in 't geheel 15 zijn. Bij het 10de zinnebeeld bestaat de tekst alleen uit een Beweeghredene. Op blz. 295 Besluyt-Redene. Op de ongep. blzz. Aenwysinghe der Beweegh-redenen van dit Boecxken, Approbatie's, gedateerd

Antwerpen 5 Nov. 30 Oct. en 3 Nov. 1685 en het extract uit het Privilegie. De laatste aangehangen blz. bevat een lijst der Druck-fouten. v° bl.

Univ. Bibl. Gent — R. W. P. de Vries.

[231.] Den || sedighen || Toet-Steen || vande || onverdraeghelycke || Welde || verthoont || In 't Leven van den || verloren sone || verciert || met Gheest-Rijcke Sinne-Belden, sedighe || Ghelijckenissen, ende Leer-saeme Rijm-Schriften. || Stvdio et Labore || Cornelii de Bie Lirani. 1689. || *vignet met opschrift: Disce puer virtutem exme* || t'Antwerpen, || By Jacob Mesens, op de Lombaerde-Vest || inden gulden Bijbel.

(XXVIII) 371 (I) blzz. 8°. Sign. *2—*2 (*4). A—R.5 (R.8).

Gegrav. titel, G. Bouttats fec., voorstellende ter linker zijde de verloren zoon bij de varkenstrog, ter rechter zijde de verloren zoon, een glas ledigend door eene vrouw hem aangeboden. Onderaan twee tafereelen uit het Ambacht van Cupido: Cupido een leeuw temmend en Cupido een hart smedend, in medaillons. Bovenaan in medaillon door engeltjes opgehouden: „den Sedigen / Toetsteen / vande / onverdragelijcke / Welde" / r° bl.

Volgt Boekdruktitel v° bl. *2 r°—*3 v° Gheheym-Schrift op de tytel-print, vers onderteekend: Waerheyt baert nydt. Volgt tot blz. *7 r° Opdracht aan Josephus vander Male.... ondert. „C. de Bie. Waerheyt baert nijdt." De rest van het voorwerk bevat vers met bovenschrift: „Nil Male. Gheseyt Niet Quaet." Beschud-rym van den auteur en lofdichten. De laatste blz. is r° bl. en bevat v° een wapenschild met spreuk: Nil male. (Wapen van Jos. van der Male). Blz. 1—22 Beschryf op d'eyghenschap der waepenen en Inleydinge. Op blz. 23 begint het werk, verdeeld in 16 Bewijsen, waarvan het 1e—8e en het 12e en 13e een emblema bevatten. De tekst is deels in proza, deels in poezie, de prenten zijn ovaalrond of rond in geornamenteerde lijst en staan onregelmatig, ongeveer ter halve pag. Ze zijn ten deele met Lat. onderschrift en gegrav. door G. Bouttats. Tusschen blz. 240 en 241 voor het Sesthienste bewijs staat een groote prent, v° bl. voorstellende den mensch, door de hel, den dood en verschillende kwellingen belaagd, zich vasthoudende aan het anker der hoop. Met Lat. onderschrift: qVI VIVet pro ChrIsto eX pVro aMore non sentIet pœnas In sVo DoLore (Dezelfde prent staat ook in: „Echos Wederklanck passende op den gheestelijcken wecker.... door Corn. de Bie. Brussel z.j. [geen embl. boek, bevat 2 emblematische prentjes].) Blz. 267—271 bevatten de bladwijzer. De ongesign. pag. de Approbatie gedat. van Antwerpen 22 Juny 1689.

Univ. Bibl. Gent. — R. W. P. de Vries.

[232.] Emblemata Amatoria || Emblemes d'Amour || en Quatre Langue || A Londe Chez l'Amoureux. (± 1690).

184 blzz. 8°. Sign. 5 onges. blzz. A—L.4.

Op de eerste blz. v° gegrav. titel door Jan van Vianen met bovenst. opschrift. Blz 2 r° De Liefde aan de Juffers. Klinkdicht. v° bl. volgende blz. r° bl. Blz. 3 v° prent: Cupido en Venus op een wagen, in wolken gehuld onder hen menschen en dieren door zijn pijlen getroffen. Blz. 4 r° L'amour aux Dames. Sonnet. Weer twee blzz. bl. daarna blz. 5 v° tekst van het eerste embl. en A.1 r° het eerste emblema, evenzoo verder. Met G. verandert het en komen de embl. links, de tekst rechts. Het 30ste—40ste emblema is gesigneerd J. van Vianen of J. v. V. De tekst bestaat uit Lat. Ital. Fransche en Nederl. versjes. De 44 emblemata zijn over de gansche pagina en komen bijna geheel overeen (behalve n° 39 en 40) met de prenten in: Emblems of love in four languages. (Zie de beschrijving op blz. 43). Ook de Fr. Lat. en Ital. tekst is dezelfde. Alle prenten en de tekst ten deele zijn ontleend aan Vaenius Amorum emblemata, Thronus Cupidinis en D. Heinsius Emblemata, zooals de volgende tabel opgeeft:

De prent op blz. 3 komt overeen met die uit Vaenius blz. X.

I.	Heinsius, Amb.	n°.	8	Lat. dist. ook.
II.	Thronus	„	1	„ „ „
III.	Thronus	„	2	„ „ „
IV.	Vaenius	blz.	41	„ „ „
V.	Vaenius	„	27	„ „ „
VI.	Vaenius	„	57	„ „ „
VII.	Thronus	n°.	3	„ „ „
VIII.	Vaenius	blz.	159	„ „ „
IX.	Thronus	n°.	6	„ „ „
X.	Thronus	„	4	„ „ „
XI.	Thronus	„	7	„ „ „
XII.	Heinsius, Embl. Am.	„	7	„ „ „
XIII.	Vaenius	blz.	47	„ „ „
XIV.	Thronus	n°.	8	niet gelijk.
XV.	Thronus	„	5	Lat. dist. ook.
XVI.	Vaenius	blz.	75	„ „ „
XVII.	Vaenius	„	167	„ „ „
XVIII.	Vaenius	„	153	„ „ „
XIX.	Vaenius	„	213	niet gelijk.
XX.	Vaenius	„	161	Lat. dist. ook.
XXI.	Vaenius	„	117	niet gelijk.
XXII.	Vaenius	„	185	„ „
XXIII.	Vaenius	„	165	„ „
XXIV.	Vaenius	„	63	Lat. dist. ook.
XXV.	Thronus	n°.	9	niet gelijk.
XXVI.	Vaenius	blz.	241	Lat. dist. ook.
XXVII.	Thronus	n°.	12	„ „ „
XXVIII.	Vaenius	blz.	65	„ „ „
XXIX.	Thronus	n°.	11	„ „ „
XXX.	Thronus	„	10	„ „ „
XXXI.	Vaenius	blz.	23,	Thronus n°. 14. Lat. dist. ook.
XXXII.	Thronus	n°.	13	Lat. dist. ook.
XXXIII.	Vaenius	blz.	211	„ „ „
XXXIV.	Thronus	n°.	16	niet gelijk.

XXXV.	Vaenius	blz. 35	gelijk.
XXXVI.	Vaenius	„ 3	niet gelijk.
XXXVII.	Thronus	n°. 15	„ „
XXXVIII.	Vaenius	blz. 129	„ „
XXXIX.	Vaenius	„ 39	gelijk.
XL.	Vaenius	„ 141	niet gelijk.
XLI.	Vaenius	„ 179	„ „
XLII.	Vaenius	„ 147	gelijk.
XLIII.	Vaenius	„ 25	„
XLIV.	Heinsius, Embl. Am. n°.	3	„

[233]. Goddelyke || Liefde-Vlammen || Van een || Boetvaardige, || Geheiligde, || Liefhebbende, || en aan haar selfs-stervende || Ziele, || In drie Deelen verdeelt. || Afgebeeld door || Vijftig Nette Koopere Figuuren. || Neffens || Haar Verzen, Aanmerkingen, Gezan- || gen, en Ziel-zuchtingen. || Ten meerendeel door || P. I. L. B. C. || t'Amsteldam, || Bij Joannes Boekholt, Boekverkoper || in de Gapersteeg, op 't Rokin. 1691.

(XVIII) 234 blzz. gepag. 1—232 8°. Sign. onges. blz. A.3—Q.3 (Q.4).

Verklaring der titelplaat r° bl. Gegrav. titel (door G. Lambrechts) met opschrift: Goddelyke / Liefde-Vlammen / door 50 Sinne-Beelden / Afgebeeld. / In 3 Deelen. / t'Amsterdam bij Joannes Boekholt. 1691. / v° bl. Boekdruktitel v° bl. A.3 r°—A.7 r° Voorzang aan alle Godzoekende Zielen v° een emblema A.8 r° en v° Een ziele Haar zelven den Heere Jesu Christo Eenvuldelijk opdragende... vers.

Blz. 1 faux-titre: Goddelyke en Heilige / Begeertens / Van een / Boetvaardige Ziele, / Na de liefde van de Heere Jesus. / Zijnde / De Zondofferhanden, die door de / Liefde Gods ontsteekend worden. / Verbeeld in / XV. Zinnebeelden. / De Eerste Afdeelinge. / Blz. 2 tekst van het eerste emblema. Blz. 3 eerste emblema enz. Bevat 15 emblemata, „Figuuren" betiteld Op blz. 62 achtregelig vers, op blz. 63 Aanhangsel tot het Eerste Deel vers. in 2 blzz. met 1 emblema (zonder tekst er boven of er onder) v° daarvan: Overdenkinge. Blz. 65 Gegrav. titel met opschrift: De Dankofferhande / Eens Geheiligde Ziele / v° bl. Blz. 67 faux-titre: Goddelyke / Liefde-Vlammen, / Ofte de begeerte eens / Geheiligde Ziele, / Verbeeld in / XV. Zinnebeelden, / Met hare / Aanmerkingen. / II Deel. / Blz. 68 tekst van het eerste emblema. Bevat 15 „Figuuren". Blz. 129: Gegrav. titel: De Brand- / Offerhande / Eens / Liefrijke / Ziele / v° bl. Blz. 131 faux-titre: Goddelyke / Liefde-Vlammen, / ofte de / Brand-Offerhande, / Eens / Liefhebbende Ziele, / Verbeelt in / XV. Zinnebeelden, / met haare Aanmerckingen. / III Deel. / en het Laatste. / v° tekst van het 1e emblema. Bevat 15 „Figuuren".

De 45 prenten zijn naar die uit Hugo's Pia Desideria met meer of minder afwijkingen. Ze zijn kleiner en slechter. Er boven staat een Rom. cijfer: I Figuur enz. gevolgd door een tekst. Er onder staat ook een tekst.

Onder de prent zelf is gegraveerd de vertaling van de Lat. tekst, die onder de, er mede overeenkomende, prent uit de Pia Desideria staat.

Het emblema op A.7 v° komt overeen met het emblema in 't voorwerk der Pia Desideria; het embl. op blz. 64 komt niet voor in de Pia Desideria. De tekst bestaat uit een vers tegenover het emblema en een of meer „Aanmerkingen" in poëzie, soms in proza en „Suchtingen" op de volgende pagina's.

Op blz. 193 faux-titre: Zekere Wegh / om te komen tot de hoogste / volkomentheyt, / Ofte / Een aanwijzing van het reghte le- / ven dat uyt Godt is, / Zijnde een Aanhangsel tot de / Goddelijke / Liefde-Vlammen. / in proza en poëzie.

Blz. 227—232 Catalogus van de Boeken bij Joannes Boekholt gedrukt.

Volgens Van Doorninck zijn de schrijvers P. C. Biens en Jan Luyken.

Bibl. Haarlem.

[234.] Goddelyke || Liefde-Vlammen || door 50 Sinne-Beelden || Afgebeeld. || In 3 Deelen. || t' Amsterdam bij De Wed. Gijsbert De Groot. 1711. 8°.

Gegrav. titel (gelijk als in den druk van 1691) met bovenst. opschrift v° verklaring der tytel-plaat. In het door mij geziene ex. ontbr. A.2—A.8, die waarschijnlijk het zelfde voorwerk als in den dr. van 1691 bevatten. (Ook den boekdruktitel.) Fol. 1 / faux-titre: Goddelyke / En Heylige / Begeertens / Van Een / Boetvaardige Ziele, / Na de Liefde van de / Heere Jesus. / Zijnde de Zond-Offerhanden, die / door de Liefde Gods ontsteeken worden. / De Eerste Afdeelinge. / Geheel gelijk (enkele verschillen in spelling en druk uitgezonderd) aan n°. 233. Op blz. 62 het achtregelig vers, hier met bovenschrift: Tot Besluyt van het Eerste Deel. Blz. 63 een emblema, anders dan dat in den dr. van 1691. Blz. 64 Overdenkinge (Het vers in 2 blzz. ontbreekt in dezen druk). Blz. 65 Gegrav. titel, gelijk aan n°. 233: De Dankofferhande / Eens Geheiligde Ziele. / Blz. 67 faux-titre: Goddelyke / Liefde-Vlammen, / Ofte de begeerte eens / Geheyligde Ziele, / Verbeeld in / XV. Zinnebeelden. / met hare / Aanmerkingen. / II Deel. / Geheel gelijk aan den druk van 1691 (het laatste blad 127 / 128 ontbrak, kon ik dus niet vergelijken). Blz. 129 gegrav. titel, gelijk aan den druk van 1691; De Brand- / offerhande / Eens / Liefryke / Ziele. / v° bl. Blz. 131 faux-titre: Goddelyke / Liefde-Vlammen. / ofte de / Brand-Offerhande, / Eens / Liefhebbende Ziele, / Verbeelt in / XV. Zinnebeelden, / met haare Aanmerckingen. / III Deel / en het Laatste. / Geheel gelijk aan den druk van 1691. Volgt de Zekere Wegh enz. Het ex. is echter defect van af blz. 193.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk. Leiden.

[235.] Voor-beeldt || der waere deught, || Namentlyck || van de || Maeghdelijcke Reynigheydt, || voorghestelt || in den || H. Casimirus, || Conincklijcken Prince van Polen &c. || in het Jaer 1651 || vercoren tot Patroon vande || Sodaliteyt || der || meerder-jaerige jongh-mans, || opgerecht in het Collegie der Societeyt || Jesu binnen Mechelen. ||

in het Licht gegeven door || P. Franciscus Nerrincq || Priester der Selver Societeyt, || Op de Verheffinghe van syne H. geapprobeerde || Reliquien, || Verciert met Poësie, ende Sinne-beelden. || Gedruckt by Andreas Jaye Stadts boeckdrucker. || Met Privilegie ende Approbatie 1692.

(XXXII) 203 (XIII) blzz. 8°. Sign. §2—§§4 (§§8) A—O.4.

Tegenover den titel een titelprent (waaronder een Ghebedt) Titel v° bl. Volgt Dedicatie aan de.... Sodales. De Meerderjaerighe Jongh-mans van de Sodaliteit van de H. Maghet Maria.... in 25 blzz. Lofdichten in 3 blzz. Approbatie. Facultas ged. Mechliniae 11 Febr. 1692 en Extract vande Privilegie in 2 blzz. Volgt het werk met portret op blz. 22 en 8 zinnebeelden door G. Bouttats, over de geheele pag. met opschrift en onderschrift. De tekst bestaat uit een Uyt-legginghe in poezie en Capittel in proza. Alle hebben betrekking op het leven van Casimir. De ongepag. blzz. bevatten de tafel.

Bibl. Royale, Brussel.

[236.] Devises || et || Emblemes || Anciennes et Modernes. || Tirées des plus celebres Auteurs. || Avec || Plusieurs autres || Nouvellem^{t}. inventées et mises || en Latin. || en Francois. || en Espagnol. || en Italien. || en Anglois || en Flamand et || en Allemand, || par les soins de || Daniel De La Feuille || a Amsterdam || 1692.

104 blzz. gepag. 1—51. 4°. Sign. A—N.2 (N.4).

De gegrav. titel is omringd door 7 emblemata met het Amsterdamsche wapen onderaan. v° tekst van de eerste prent. Volgend blz. 2 r° de eerste prent. v° tekst van de tweede enz. Tekst en plaat met hetzelfde cijfer gepagineerd. Er zijn 50 platen, elk bevattende 12 à 15 kleine emblemata, rond of in geornamenteerden rand. De tekst bestaat uit een uitlegging in de 7 op den titel genoemde talen. v° de plaat genummerd 49 en v° de plaat genummerd 50 een: Avertissement, niet gelijkluidend en meedeelend, behalve dat de tekst van het boek is van „Le Sieur Henri Offelen, Proffesseur en toutes ces langues à Amsterdam, dat De la Feuille ieder jaar een dergelijken bundel wil doen verschijnen. Voor zoover ik weet, is die alleen verschenen in 1696 (n°. 243). De laatste katern is steeds verkeerd bedrukt, zoodat het niet uitkomt, wat de plaatsing van tekst en prenten tegenover elkaar betreft. In een noot wordt dat medegedeeld.

Zonderling is, dat bij de meeste exemplaren van dit boek het jaartal op den titel met inkt veranderd is. Zoo bezit ik twee exemplaren, geheel gelijk, waarvan het eene het jaartal 1697 het andere het jaartal 1712 draagt terwijl uit de Avertissements het juiste jaartal blijkt.

De prentjes zijn naar verschillende vroegere bundels, o.a. die van Vaenius, Paradin, D. Heinsius, gegraveerd door Dan. De La Feuille.

Vergel. F. D. O. Obreen, Notice sur Daniel de Lafeuille, graveur, orfèvre, horloger et libraire à Amsterdam. (Bulletin de l'église wallonne. VI. 1894. pag. 42. volgg.)

Rijks-Prentenkabinet, Amsterdam. — R. W. P. de Vries.

[237.] Devises || et || Emblemes || Anciennes et Modernes || .... A Amsterdam 1712.

101 blzz. gepag. 1–51 (III) 4°. Sign. A–N. (N.4).

Titel geheel gelijk aan n°. 236. Het werk zelf ook, behalve de laatste blzz. De tekst loopt goed door en wordt niet, als bij n°. 236 door het Avertissement verbroken. Dat komt er niet in voor. Zoo bevatten dus de twee blzz., 51 gepagineerd, tekst en prent van de emblemata op blz. 51. Op de twee ongepag. blzz. een „Catalogue de Livres Nouveaux et autres, qui se trouvent à Amsterdam chez de la Feuille. De laatste blz. is bl.

Frederik Muller & C°.

[238.] 't Geopende, || en Bereidwillige || Herte, || Na den Heere Jesus, || voor 't Oog gestelt, || door vijftien || Sinnebeelden. || In kooper gesneeden, en onderscheyden in twee || Deelen. || Met een Aanvoegsel van || Gesangen, || Over het Lijden Christi, en andere Geestelyke Stoffen. || Door || J. B. B. S. || *vignet* || t'Amsterdam. || By Johannes Boekholt, Boekverkoper in de Gaper- || steeg, by de Beurs. 1693.

183 (IX) blzz. 8°. Sign: A.4–M.4 (M.8).

Faux-titre: 't Geopende, / en Bereidwillige Herte, / Na de Heere Jesus! / v° bl. Gegrav. titel: A. Schoonebeek fecit, een man in zijn studeervertrek met den Bijbel voor zich. v° bl. Boekdruktitel v°. Gedagten, twaalfregelig vers. Opdracht aan Mon Sr. Wilhem Linnich van Coppenal 3 blzz. vers. ondert. J. B. B. S. (Johannes Boekholt, volgens Van Doorninck). Blz. 10 tekst uit 1 Tim. IV : v. 8, gevolgd door een versje. Blz. 11 Aanspraak aan de Godsoekende Lezer (proza.) Blz. 12 drie Spreuken. Blz. 13 faux-titre: 'T Geopende, / en / Bereidwillige / Herte, / Eerste Deel. / Bestaande in acht / Sinne-Beelden. / met hare Veersen, Gesangen, en andere / Geestelijke Stoffen, &c. / Blz. 14 begint het werk. Bestaat uit 8 embl. prentjes met een tekst er boven en er onder. Er tegenover een vers, waarboven „Inhoud." Ze worden gevolgd door een „Aanmerkinge" in proza en een Gesangh. Het eerste deel loopt tot blz. 72.

Op blz. 73 gegrav. titel: een man staande in zijn studeerkamer v° bl. faux titre: 't Geopende en / Bereidwillige / Herte. / Tweede Deel / v° bl. Volgt de tekst met de 9e–15e Zinvertooning evenals de 8 eerste behandeld. Van blz. 141 af: Aanvoegsel en Bijvoeghsel. De ongepag. blzz. bevatten: Register der Gesangen en Voysen en Catalogus van Boeken bij Joannes Boekholt gedrukt en die in quantiteit bij hem te bekomen zijn.

Bibl. Haarlem.

[239.] Zedighe || Sinne-Belden || ghetrocken || uyt den || on-gheschreven || Boeck || Van den Aerdt der Schepselen, || met korte || Aen-merckinghen, || Op de Deughden ende

de Sonden oft dat tot de sel- || ve verweckt || verdeelt in twee deelen. || Door den Eer-weerdighen Pater Frater || Joannes A Castro || Jubilarius || Minder-broeder recol. &c. || Per Castra, Astra. || T'Antwerpen, || By Joannes van Soest, Boeck-drucker ende Boeck- || vercooper in den Bonten-Mantel. 1694. || Met Gratie ende Previlegie.

(XXIV) 316 (X) blzz. 8°. Sign. ã.3 – ãã.3 (ãã.4) A – X.2 (X.3).

Gegrav. titel. (G. Bouttats fec.) met opschrift op een opengeslagen boek: Zedige / Sinne-Bel- / den / getrocken / uyt den Aerdt / der Schepselen / door den / Eerw. P. F. / Joannes A / Castro / Minder Br. / Iubilarius / tot Antwerpē. / en onderaan: T'Antwerpen bij Joannes van Soest, op de Groote: / Merckt. in den Bonten-Mantel. 1694. / met Privilegie. v° bl. Boek-druk-titel v° bl. Volgt: Korte Verclaeringhe op de Tytel-Plaet 4 blzz., Opdracht aan Godt 5 blzz., lofdicht van F. Jacobus à Kempis 3 blzz. Voor-reden tot den goedt-hertighen Leser 6½ blz. Facultas provincialis ged. Antwerpen 17 April 1694 en approbatie's ged. Antwerpen 17 Febr., 17 Jan. en 6 Apr. 1694 in 1½ blz. Volgt het eigenlijke werk best. uit 100 zinnebeelden, langwerpig vierkant, op de bovenste helft der pag. Er boven staat 1e (eerste) sinne-beldt enz. Er onder een tweeregelig versje waarop een groot vers volgt en een proza stuk betiteld: „Voorder Aenmerckinghe", „Breeder uyt-legginghe", „Voort-gangh" enz., in een of meer blzz. Blz. 172 is bl. en blz. 173 begint met: Het Tvveede Deel der Zedighe Sinne-Belden... In-leydinghe. Paginatuur en alles loopt door. De prenten zijn door G. Bouttats.

Univ. Bibl. Gent. — R. W. P. de Vries.

[240]. H. L. Spieghels || Hertspieghel || en andere || Zede-Schriften || Meest noyt voor dezen gedrukt || *Titelvignet: Cirkel met randschrift: „Terar, dum prosim", om een hand, die een polijst-staafje hanteert: in een lier, rustend op wolken.* || Tot Amsterdam, || By Hendrik Wetstein 1694.

(XVI) 224 blzz. 8°.

Blz. 111–120 bevatten: faux-titre v° bl. met opschrift Verderf-traps / Beeld-Schrift / Ofte / Heilighe Letteren / Dat is / Hieroglifica. / Dan volgen 8 emblemata, over de geheele pagina. Er tegenover staat de uitlegging in een achtregelig versje met opschrift, waaronder hetzelfde denkbeeld in een Latijnsche spreuk. Bij de eerste zes prenten staat boven de personen geschreven, wat zij moeten verzinnelijken. De prenten zijn v° bl. en tellen niet mee in de signatuur.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden. — R. W. P. de Vries.

[241]. H. L. Spieghels || Hertspieghel || en andere || Zedeschriften, || Met verscheidene nooit gedrukte stukken || verrijkt, en door aenteekeningen || opgeheldert || Door P. Vlaming. || Met nieuwe figuuren. || *Titelvignet: Apollo*

met twee herders, zittende om een zerk. J. Goeree In. et Fec. || t'Amsterdam, || By Andries van Damme. || MDCCXXIII.
(LXVIII) 364 blz. 8°.

Op blz. 159—168 faux-titre: Verderf-traps Beeld-Schrift. / Ofte Heilighe Letteren: / Dat is Hieroglifica. / v° bl. Dezelfde prenten. v° bl. en dezelfde versjes als in den druk van 1694. Daar achter blz. 169—174. faux-titre: Andere / Hieroglifica / van / H. L. Spiegel. / 4 vierregelige versjes in lijsten door J. Goeree geteekend en gegraveerd; de laatste is onvoltooid aan den rechter hoek van onderen.

Geheel dezelfde prenten in den druk: t'Amsterdam Bij Isaak Tirion MDCCXXX.

Bibl. Mij. der Ned. Letterk., Leiden. — R. W. P. de Vries.

[242.] Heyligh Hof || vanden || Keyser || Theodosius || Verciert met Sinnebeelden, Rijmdichten || en Sedeleeringen, || door || P. Adrianus Poirters, || Wylen Priester der Societeyt Jesv, || Naer sijne doot gevonden en uytgegeven. || *fileet* || Tot Ipere MDCXCVI. || Door Joannes Baptista Moermans, || Met toelaten der Oversten. || Men vintse oock t'Antwerpen, by Hendrik Thieullier, || op de Minderbroedersruye inde witte Hin.
(XVIII) 296 blzz. 8°. Sign. †2—†5 (†8) A—T.3 (T.4)

Gegrav. titel, S. van Loybos delin., H. Cause sc. met opschrift: Heyligh hof van Theodosius II. / Door P. Adrianus Poirters S.I. v° bl. Boekdruktitel. v° bl. †2 r°—†8 v° Korte Aenwysinge van het leven en wercken des auteurs. Approbaties ged. Ipere 22 Oct. 1695 en Bedeylinge van het heele werck. De emblemata, 11 in getal, zijn losse prenten met dezelfde paginatuur als de overstaande blzz. Ze zijn alle, behalve de laatste, waar het niet bij staat, gesign. door H. Causse naar S. van Loybos, met bovenschrift en onderaan een tweeregelige spreuk. Op de overstaande blz. Uytlegginge van het voorgestelt Sinnebeeldt. Laatste blz. v° bl.

Univ. Bibl. Gent.

[243.] Heyligh Hof || vanden || Keyser || Theodosius || Verciert met Sinnebeelden, || Rijmdichten en || Sedeleeringen; || door || P. Adrianus Poirters, || wijlen Priester der Societeyt Jesu, || Naer sijne doot gevonden en uytgegeven. || Met privilegie van sijne Koninckliicke Majesteyt || goetkeuringe van den Ordinarisen || en Oorlof der Oversten. || Tot Antwerpen. || Bij Ignatius Leyssens, || op de Jesuiten-Pleyn, in S. Joseph. || Anno 1709.
(XVIII) 296 blzz. Sign. †2—†5 (†8) A—T.3 (T.4).

Volkomen gelijk, op zeer kleine verschillen na (de sluitvignetten b. v.) aan den 1sten druk.

In deze eeuw nog herdrukt bij Snouck-Ducaju te Gent.

Univ. Bibl. Gent.

[244.] Elegantissimorvm || Emblematvm || Corpvscvlvm || Latinis Belgicisqve versibvs || elvcidatvm. || Versameling || van uytgeleesene || Sinne-beelden || met latijnse en nederduitse || verklaringen in rijm. || *zinnebeeld: smederij* || Lvgdvni Batavorvm || Ex chalcographia Petri vander Aa, Bibliop. || CIↃ IↃↃ XCVI.

42 bladen 4°. Zonder signatuur.

Bevat 38 emblemata, rond in lijst met Lat. en Nederl. tweeregelig versje met opschrift en 3 blzz. Horloge de l'Amour: 2 platen en 1 plaat met 7 kleine emblemata: „Emblemes de l'arc de Triomphe dressé pour la Feste du Perroquet qui se fait tous les ans à Montpellier" en „Devises dont s'est seruy dans la Feste de la Bravade qui se fait tous les ans à Aix en Provence." v° van alle bladen is bl.

Bibl. Royale, Brussel.

[245.] Devises & Emblemes || d' Amour, || Ancienes & Modernes || Moraliseez En Vers Francois, || & || Expliquées, en sept Langues || par || Mr. Parravicini. || Professeur des Langues Etrangeres. || *vignet* || A Amsterdam, || Chez Daniel de la Feuille.

(VI) 50 blzz. gepag. 2—24 4°. Sign: 3 onges. bl., A.2—F.2 (G.1).

Titelprent (F. J. Kaarsgiter in. G. v. Gouwen f.) met opschrift: Devises et Emblemes d' Amour Moralisez. r° bl. Bovenstaande titel v° en 2 volgende blzz.: Cupidon à la Jeunesse, Fransch vers. Volgt op A.1 r° titel: Devises & Emblemes || D' Amour, || Anciens & Modernes || Moralisez & Expliquez || En sept sortes de Langues. || par || Mr. Pallavicini, || Professeur des Langues Etrangeres. || *zelfde vignet* || A Amsterdam, || Chez Daniel de la Feuille, 1696 || v° tekst bij de eerste emblemata-prent. Volgende bladz. r° de eerste prent, v° tekst van de 2de enz. Er zijn 24 prenten, elk bevattende zes kleine ronde emblemata, gegraveerd door J. van Vianen en meest alle gekopieërd naar de Thronus Cupidinis, Vaenius' Amorum Emblemata, Heinsius' Emblemata Amatoria. De tekst bestaat voor elk uit spreuken in 't Latijn, Italiaansch, Fransch, Spaansch, Nederlandsch, Engelsch en Hoogduitsch en een Fransch versje.

Op de laatste blz. een Avertissement.

R. W. P. de Vries.

—

[59a]. Bellerophon, || Of || Lust tot Wijsheyd: || door || Sinne-Beelden leerlijck vertoont. || VVaer by zijn gevoegt || De Vrolijcke Stemmen: || Of stichtige en vermakelijcke Liedekens en Dich- || ten, genomen uyt de geoorlofde Vrolijckheyd, || tot op-weckinghe der goede Zeden. || Van nieuws vermeerdert / en met de alderschoonste Voysen op || Musijck-noten gepast / en met Konst-platen geciert. || *Titelplaat als bij n° 60* || T'Amstelredam, || Voor Dirck Pietersz: Boeck-verkooper in de witte || Persse / op 't water / recht over de Koren-Marckt.

(XV), 252 blzz. (gepag. 1–221) (V) blzz. 8°. Sign. A.2–R.5 (R.8).

Titel v° bl. Opdracht aan Jacob Catz, gevolgd door „Versoeck des Dichters" 2 blzz. „Toe-eyghoninghe" ondert. D. P. Pers 3 blzz. „Inleydinghe" ondert. D. P. Pers 8 blzz. Volgt het werk zelf, nagenoeg gelijk aan n°. 59 wat tekst betreft, de prentjes zijn geheel gelijk. Op blz. 30 „Hemels-Triumph" met muziek. Op blz. 215 onderaan: „By-voeghsel." „Also hier eenighe bladers ledigh waren, heb ick, dese dichten en schriften.... hier by willen voegen...." Die volgen tot blz. 221. De ongepag. blzz. bevatten: „Register der Sinne-Beelden" en „Register der Liedekens". Aan het eind: T'Amsterdam, / Gedruckt by Paulus Aertsz van Ravesteyn, / Anno 1633.

Collectie F. van Duyse, Gent.

REGISTER OP DE BIBLIOGRAPHIE.

(De cijfers verwijzen naar de nummers der Bibliographie)

Register op de Auteurs.

Register op de Uitgevers.

Register der Graveurs en Teekenaars.

¶ Tpalays der
gheleerder ingienen / ofte der
constiger gheestẽ. Inhoudende
hondert morale figueren / alien verstan-
dighen eñ liefhebbers der consten
ghenuechlijck om lesen. Nu
eerst in nederduytsche
Rethorijcke
ghestelt.
(∴)

¶ Gheprint Tantwerpen by die weduwe van
Jacob vã Liesvelt / op die Camerpoort brug
ghe / inden schilt van Artoys. Anno. M.
CCCCC. eñ. LVI.

Met Gratie ende Privilegie.

Titel van Frans Fraet, Tpalays der gheleerder ingienen. 1556 (nº. 6). Ware grootte.

Prentje uit Alciatus, Emblemata Antverpiae Chr. Plantin. 1577. Ware grootte.

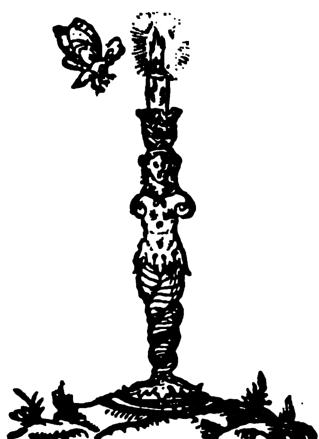
Prentje uit Epiphanius, Ad Physiologvm. Antv. 1588. Ware grootte.

Titel van Dan. Heinsius, Emblemata Amatoria. 1612 (nº. 24).
Op ¾ van de ware grootte.

Titel van P. Cz. Hooft, Emblemata Amatoria. 1611 (n°. 48).
Op 3/4 der ware grootte.

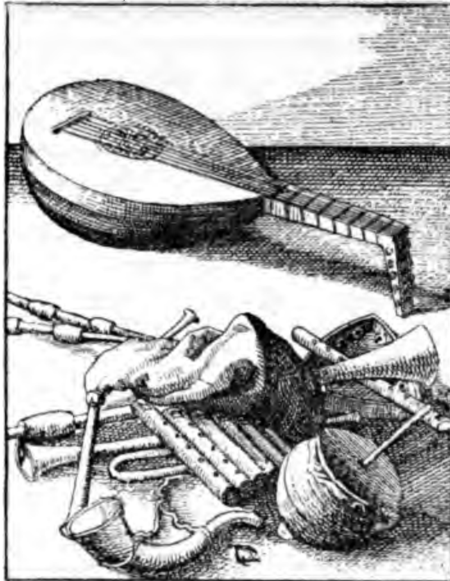

Prentje uit Paradin, Princellicke Deuisen. 1615
Ware grootte.

Prentje uit Th. de Bry, Emblemata secvlaria. 1611.
Ware grootte.

Niet hoe veel, maer hoe eel.

**Prentje uit Roemer Visscher, Sinnepoppen. 1614.
Ware grootte.**

*Fallax mundus ornat vultus,
Dolus latet sed occultus
Ne crede blanditijs*

*Hoc vitare si vis rete;
Cito Christi finus pete
Procul ab insidijs.*

**Prentje uit »Het godtvrvchtich Herte". 1627.
Ware grootte.**

Titel van »Thronus Cupidinis". 1618 (nº. 76).
Ware grootte.

Titel van »Enigmata sive Emblemata". 1624 (nº. 110).
Ware grootte.

